

editörler: hakan aydın - fikret yazıcı

Avrupa Dijital Yeterlilik Çerçevesi'nin dijital yeterliliği geliştirecek kavramsal referans modeli, 5 temel yetkinlik alanını içermektedir. Bunlardan biri "güvenlik"tir. Güvenlik; dijital ortamlardaki riskleri ve tehditleri anlamayı, güvenlik önlemlerini bilmeyi ve güvenilirliği ve mahremiyeti göz önünde bulundurmaya, dijital teknolojileri kullanırken fiziksel ve psikolojik sağlığa yönelik risklerden ve tehditlerinden kaçınabilmeyi, kendini ve başkalarını, dijital ortamlarda olası tehlikelere karşı koruyabilmeyi ve dijital ortamlarda kişisel verileri ve mahremiyeti korumayı amaçlar. Bilgi ve veri okuryazarlığında ise veri, bilgi ve dijital içeriğin kaynaklarının güvenilirliğini analiz etmek, karşılaştırmak ve eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmek, yeterlikler arasında sayılır. Konuyla ilgili araştırma bulguları, bu iki yeterliliğin önemini stratejik bir biçimde arttırmakta; bireylerin internet kullanımının kontrol altına alınması ve kendi eğitim ve yaşamlarına faydalı olacak biçimde yönlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu konudaki bilgi ve becerileri arttırmayı amaçlayan eğitim girişimleri bu nedenle büyük önem taşımaktadır.

Kısa adı HD-LIFE olan "Öğrenciler İçin Sağlıklı Dijital Yaşam" Projesi, söz konusu girişimlerden biri olarak belirtilebilir. Proje; rehber, kısa film, poster, veri tabanı gibi görsel-işitsel, elektronik ve basılı eğitim araçlarıyla eğlence, öğrenme, yaratıcı olma, sosyalleşme ve keşif için zengin olanaklar sunan internet ve mobil iletişim teknolojilerinin endişe kaynağı olabileceği hususlar ve bu sorunları olumlu yönde aşma çabalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu kitap, HD-LIFE'in bu çabalarını aynı zamanda onun çıktılarında da yararlanarak desteklemeyi amaçlamaktadır. Kitap bu çerçevede bir giriş makalesiyle birlikte "Ağ Güvenliği", "İnternet Kullanımına Özgü Sorunlar" ve "Ağdan Gelen Tehlikeler" ana başlıkları altında toplam 8 çalışmadan oluşmaktadır.

yeni medya çağında
POPÜLER DİJİTAL SORUNLAR

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
nobel
Ankara Büro: Kültür Mah. Mithatpaşa Caddesi
No: 74 B-01/02 Kuzay / ANKARA
Tel: +90 312 418 20 10 Faks: +90 312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nispetiye Sok. Güllerüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90 216 418 20 10
nobel@nobelyayin.com | okuyucu@nobelyayin.com

www.nobelyayin.com
nobelyayin | nobelkitap | nobelcocuk | nobelyasam | nobelcocukyayin

editörler yeni medya çağında
hakan aydın - fikret yazıcı

yeni medya çağında
POPÜLER DİJİTAL SORUNLAR

editörler
hakan aydın - fikret yazıcı

POPÜLER DİJİTAL SORUNLAR

YENİ MEDYA ÇAĞINDA POPÜLER DİJİTAL SORUNLAR

Editörler
Hakan Aydın
Fikret Yazıcı

YENİ MEDYA ÇAĞINDA POPÜLER DİJİTAL SORUNLAR

Edİtörler: Hakan Aydın - Fikret Yazıcı

Yayın No. : 2665
İletİşim No. : 086
ISBN : 978-625-402-015-5
Basım Sayısı : 1. Basım, Mart 2020

© Copyright 2020, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülferm Dursun -gulferm@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Begüm Akcaođlu -begum@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Gülbeyaz Güler -gulbeyaz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu : Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt :

Kütüphane Bilgi Kartı

Aydın, Hakan., Yazıcı, Fikret.

YENİ MEDYA ÇAĞINDA POPÜLER DİJİTAL SORUNLAR/Edİtörler: Hakan Aydın - Fikret Yazıcı

1. Basım xiv + 290 s. 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-402-015-5

1. Yeni Medya 2. Dijital Kültür 3. Eğitim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - Bilgi: esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kıda Dağıtım, Kitapsan, Nezh Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Bu Kitabın üretiminde “Öğrenciler İçin Sağlıklı Dijital Yaşam” projesi fikri çıktularından yararlanılmıştır.

“Öğrenciler İçin Sağlıklı Dijital Yaşam” Projesi Erasmus+ Programı Kapsamında Avrupa Komisyonu Tarafından Desteklenmektedir. Ancak Burada Yer Alan Görüşlerden Avrupa Komisyonu ve Türkiye Ulusal Ajansı Sorumlu Tutulamaz.”

“Öğrenciler İçin Sağlıklı Dijital Yaşam” Projesi hakkında daha ayrıntılı bilgi için: <http://hdlife.erciyes.edu.tr/>

Kitapta yer alan çalışmaların tüm sorumlulukları yazarlarına aittir. İki yazarlı çalışmalarda sorumlu yazar ilgili bölümün ilk yazarıdır.

Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Antonio R. Bartolome

Dr. Karl Steffens

Dr. Öğr. Üyesi Metin Eken

YAZARLAR

Giriş

Doç. Dr. Vahit İlhan

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: vilhan@erciyes.edu.tr

Prof. Dr. Hakan Aydın

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: haydin@erciyes.edu.tr

I. Bölüm AĞ GÜVENLİĞİ

1. Temel Boyutlarıyla Mahremiyet ve Güncel Dijital Mahremiyet Problemleri

Dr. Öğr. Üyesi Metin Eken

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: metineken@erciyes.edu.tr

2. Siber Güvenlik Farkındalığı ve Video Paylaşım Sitelerinin Rolü

Dr. Öğr. Üyesi Onur Önürmen

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: onurmen@erciyes.edu.tr

Arş. Gör. Ceyhan Bağcı

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: ceyhunbagci@erciyes.edu.tr

II. Bölüm

İNTERNET KULLANIMINA ÖZGÜ SORUNLAR

3. Dijital Çağda Bilginin Doğruluğu ve Sahte Haber

Dr. Öğr. Üyesi Fikret Yazıcı

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: fyazici@erciyes.edu.tr

4. Aşırı İnternet Kullanımı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cıngı

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: mcingi@erciyes.edu.tr

III. Bölüm

AĞDAN GELEN TEHLİKELER

5. Dijital Ortamların Ergenlerin Kendine Zarar Verme Davranışı Üzerindeki Etkisi

Öğr. Gör. Nida Sümeyya Çetin

İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: nida.cetin@inonu.edu.tr

6. Cinsel Sömürünün Online Görünümleri

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Temel

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: mustafatemel@erciyes.edu.tr

Prof. Dr. Hakan Aydın

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-mail: haydin@erciyes.edu.tr

7. Siber Zorbalık

Öğr. Gör. Faruk Sadıç

Abdullah Gül Üniversitesi, e-mail: faruk.sadic@agu.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Yazarlar	v
Ön Söz	xiii
Giriş Okul Topluluğu Üyelerinin İnternet ve Mobil İletişim Teknolojileri ile Etkileşimin Olası Riskleri Üzerine Düşünceleri	1
<i>Vahit İlhan - Hakan Aydın</i>	
1. Dijital Çağın Çocuklar İçin Olumsuz Yönleri	6
2. Mobil İletişim Teknolojileri ve İnternet Ortamının Riskleri	10
3. Araştırma Yöntemi	14
3.1. Çalışma Grubu ve Veri Toplama	14
3.2. Veri Analizi	16
3.3. Bulgular ve Analiz	16
3.3.1. İnternet ve Mobil İletişim Teknolojileri ile Etkileşimin Olası Riskleri Üzerine “Rehber Öğretmen” Görüşleri	16
3.3.2. İnternet ve Mobil İletişim Teknolojileri ile Etkileşimin Olası Riskleri Üzerine “Ebeveyn” Görüşleri	22
3.3.3. İnternet ve Mobil İletişim Teknolojileri ile Etkileşimin Olası Riskleri Üzerine “Öğrenci” Görüşleri	26
Sonuç ve Öneriler	30

Kaynakça	35
Thoughts of Members of the School Community on the Possible Risks of Interaction with Internet and Mobile Communication Technologies	38

I. BÖLÜM AĞ GÜVENLİĞİ

1. Temel Boyutlarıyla Mahremiyet ve Güncel Dijital Mahremiyet Problemleri	41
--	-----------

Metin Eken

Giriş	41
1. Mahremiyet Kavramı ve Mahremiyetin Temel Boyutları	42
2. Güncel Mahremiyet Problemlerinin Kültürel Zeminine Dair İki İzlek: Gösteri ve Gözetim	44
3. Mahremiyetin Temel Boyutları Çerçevesinde Güncel Dijital Mahremiyet Problemleri	51
3.1. “Kişisel (Bedensel) Mahremiyet” ve “Davranış ve Eylem Mahremiyeti”	52
3.2. “Kişisel İletişim Mahremiyeti” ve “Bilgi ve Görüntü Mahremiyeti”	54
3.3. Duygu ve Düşünce Mahremiyeti	56
3.4. “Konum ve Mekân Mahremiyeti” ve “Topluluk Mahremiyeti”	57
4. Sonuç	59
Kaynakça	61
Privacy with Basic Dimensions and Current Digital Privacy Problems	64
Extended Abstract	64

2. Siber Güvenlik Farkındalığı ve Video Paylaşım Sitelerinin Rolü	67
--	-----------

Onur Önürmen - Ceyhun Bağcı

Giriş	67
1. Siber Güvenlik	69
2. Siber Tehditler ve Suçlar	71
3. Siber Tehditlerle ve Suçlarla Mücadele Çalışmaları	74

4. Amaç ve Yöntem	76
5. Bulgular ve Yorum	79
6. Sonuç ve Öneriler	89
Kaynakça	95
Cyber Security Awareness and the Role of Video Sharing Sites	97
Extended Abstract	97

II. BÖLÜM

İNTERNET KULLANIMINA ÖZGÜ SORUNLAR

3. Dijital Çağda Bilginin Doğruluğu ve Sahte Haber 103

Fikret Yazıcı

Giriş	103
1. Bilgi Nedir?	104
2. Dijital Çağda Bilgi	107
3. Dijitalleşme Paradigması ve Ağ Toplumu	109
4. Sosyal Ağlar ve Yeni Medya Düzeni	112
5. Dijitalleşen Dünyada Bilginin Doğruluğu	116
6. Sonuç ve Öneriler	120
Kaynakça	125
Accuracy of Information and Fake News in the Digital Age	128
Extended Abstract	128

4. Aşırı İnternet Kullanımı 131

Mustafa Cıngı

Giriş	131
1. Aşırı İnternet Kullanımı mı, İnternet Bağımlılığı mı?	133
2. İnternet Bağımlılığı Tanısı ve Kriterleri	144
3. Aşırı İnternet Kullanımının Etkileri	146
4. İnternet Bağımlılığında Rehabilitasyon ve Tedavi	151
5. Sonuç	156
Kaynakça	159
Excessive Internet Use	168
Extended Abstract	168

III. BÖLÜM

AĞDAN GELEN TEHLİKELER

5. Dijital Ortamların Ergenlerin Kendine Zarar Verme Davranışı Üzerindeki Etkisi	173
<i>Nida Sümeyya Çetin</i>	
Giriş	173
1. Kendine Zarar Verme Davranışı	176
1.1. Kendine Zarar Verme Davranışının Tarihçesi ve Tanımı	177
1.2. Kendine Zarar Vermenin Görülme Sıklığı (Epidemiyolojisi)	179
1.3. Kendi Kendine Zarar Vermenin Temelinde Yatan Nedenler (Etiyolojisi)	179
1.4. Kendine Zarar Verme Davranışının Türleri	181
1.4.1. Yeme Bozuklukları- Anoreksiya Nevroza- Bulimia Nevroza	182
1.4.2. Vücut Organlarına Zarar Verme	183
2. Dijital Ortamlar ve Kendine Zarar Verme Davranışı	184
2.1. Yeni Medya ve Kendine Zarar Verme	185
2.2. Sosyal Ağların Kendine Zarar Verme Davranışı Üzerindeki Rolü	186
2.2.1. Sosyal Paylaşım Siteleri Üzerinden Kendine Zarar Verme	188
2.2.2. Diğer Sosyal Paylaşım Ağları ve Kendine Zarar Verme	191
2.3. Online Oyunlar ve Kendine Zarar Verme	193
3. Araştırmanın Yöntemi	194
3.1. Araştırma Bulguları	195
4. Sonuç	202
Kaynakça	205
The Effect of Digital Environments on Adolescents' Self-Harm Behaviours	208
Extended Abstract	208

6. Cinsel Sömürünün Online Görünümleri 211

Mustafa Temel - Hakan Aydın

Giriş	211
1. Kavramsal Çerçeve	214
1.1. Cinsel Sömürünün Tanımlanması	214
1.2. Cinsel Sömürünün Türleri	216
1.3. Cinsel Sömürünün Etkileri ve Sonuçları	220
2. Bir Tüketim Nesnesi Olarak Bedenin Sunumu ve Cinsel Sömürünün Medyatik İnşası	222
3. Cinsel Sömürünün Dijitalleşen Görünümleri	225
3.1. Çevrim İçi Cinsel Sömürü	227
3.2. Çevrim İçi Cinsel Sömürü Türleri	230
3.2.1. Zararlı İçeriğe Maruz Kalma	231
3.2.2. Müstehcenlik ve Pornografi	233
3.2.3. Cinsel İçerikli Mesajlaşma (Sexting)	236
3.2.4. Çevrim İçi Cinsel İstismara Hazırlama (Sanal Grooming)	238
3.2.5. Cinsel Amaçlı Ayartma ve Tehdit (Sextortion)	240
4. Sonuç ve Öneriler	241
Kaynakça	245
Online Appearance of Sexual Exploitation	248
Extended Abstract	248

7. Siber Zorbalık 251

Faruk Sadıç

Giriş	251
1. Siber Zorbalık Nedir?	252
2. Siber Zorbalık Türleri	255
2.1. Nefret Söylemi	255
2.2. Taciz Etme	256
2.3. İftira Atma	257
2.4. Başkasının Kimliğine Bürünme	258
2.5. İfşa Etme ve Dolandırma	258
2.6. Dışlama	259
2.7. Siber Takip	260
3. Siber Zorbalık Yöntemleri	260
3.1. Anlık Mesajlaşma	261
3.2. Elektronik Posta	261
3.3. Kısa Mesaj	261

3.4. Sosyal Ağlar	262
3.5. Sohbet Odaları	264
3.6. Bloglar	264
3.7. Web Siteleri	265
3.8. Çevrim İçi Oyunlar	265
4. Siber Zorbalar Kimlerdir?	266
5. Çocukların Siber Zorbalık Güdüleri	268
6. Siber Zorbalık, Diğer Zorbalık Türlerinden Nasıl Farklılaşır?	271
6.1. Tanıdık Düşman	272
6.2. Ulaşılabilirlik	272
6.3. Yaptırım Korkuları	273
6.4. Seyirci	273
7. Disinhibisyon Olgusu ve Siber Zorbalık	274
8. Sonuç ve Tartışma	276
Kaynakça	280
Cyberbullying	283
Extended Abstract	283

ÖN SÖZ

Avrupa Dijital Yeterlik Çerçevesi'nin dijital yeterliliği geliştirecek kavramsal referans modeli, 5 temel yetkinlik alanı belirlemiştir. Bunlardan biri “güvenlik”tir. Güvenlik; dijital ortamlardaki riskleri ve tehditleri anlamayı, güvenlik önlemlerini bilmeyi ve güvenilirliği ve mahremiyeti göz önünde bulundurmaya, dijital teknolojileri kullanırken fiziksel ve psikolojik sağlığa yönelik risklerden ve tehditlerinden kaçınabilmeyi, kendini ve başkalarını, dijital ortamlarda olası tehlikelere karşı koruyabilmeyi ve dijital ortamlarda kişisel verileri ve mahremiyeti korumayı amaçlar. Bilgi ve veri okuryazarlığında ise veri, bilgi ve dijital içeriğin kaynaklarının güvenilirliğini analiz etmek, karşılaştırmak ve eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmek; verileri, bilgileri ve dijital içeriği analiz etmek ve eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmek yeterlikler arasında sayılır. Konuyla ilgili araştırma bulguları, bu iki yeterliliğin önemini stratejik bir biçimde arttırmakta; bireylerin internet kullanımının kontrol altına alınması ve kendi eğitim ve yaşamlarına faydalı olacak biçimde yönlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu konudaki bilgi ve becerileri arttırmayı amaçlayan eğitim girişimleri bu nedenle büyük önem taşımaktadır. HD-LIFE kısa adıyla “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam” Projesi söz konusu girişimlerden biri olarak belirtilebilir. Proje, rehber, kısa film, poster, veri tabanı gibi görsel-işitsel, elektronik ve basılı eğitim araçlarıyla; eğlence, öğrenme, yaratıcı olma, sosyalleşme ve keşif için zengin olanaklar sunan internet ve mobil iletişim teknolojilerinin endişe kaynağı olabileceği hususlar ve bu sorunları olumlu yönde aşma çabalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Kitap bu çerçevede bir giriş makalesiyle birlikte “Ağ

Güvenliği”, “İnternet Kullanımına Özgü Sorunlar” ve “Ağdan Gelen Tehlikeler” ana başlıkları altında toplam 8 çalışmadan oluşmaktadır.

Kitabın, Vahit İlhan ve Hakan Aydın tarafından kaleme alınan giriş bölümü, okul topluluğu üyelerinin kitapta ele alınan risk faktörleriyle ilgili deneyimsel izlenimlerini yansıtarak konuyla ilgili farkındalıklarını, sorunun kitapta değinilen boyutlarıyla kıyaslama olanağı sunmaktadır. “Ağ Güvenliği” ana başlığı altında yer alan makalelerin ilki olan “Temel Boyutlarıyla Mahremiyet ve Güncel Mahremiyet Problemleri” isimli çalışmasında Metin Eken, mahremiyet olgusunu; temel boyutlarıyla, teknolojik araçlar bu araçların içinde işlediği kültüre de odaklanarak ele almış ve bu çerçevedeki güncel mahremiyet problemlerine dair betimleyici bir çerçeve sunmuştur. “Siber Güvenlik Farkındalığı ve Video Paylaşım Sitelerinin Rolü” başlıklı çalışmalarında ise Onur Önürmen ve Ceyhan Bağcı, siber güvenlik farkındalığı çerçevesinde bir bilgi alma aracı olarak YouTube’da yayınlanan videoları içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. “İnternet Kullanımına Özgü Sorunlar” ana başlığı altında yer alan “Dijital Çağda Bilginin Doğruluğu ve Sahte Haber” isimli makalesinde Fikret Yazıcı, bilgi kavramını, uğradığı dijital dönüşüm çerçevesinde ele almış; “Bilgi, dijital üretim süreçlerinde nasıl konumlandırılmaktadır?” ve “Dijital dünyada bilginin doğruluğu ve güvenilirliği nasıl test edilmelidir?” sorularına yanıtlar aramıştır. “Aşırı İnternet Kullanımı” isimli makalesinde Mustafa Cıngı ise aşırı internet kullanımını; nedenleri, bağımlılıkla ilişkisi, bağımlılık kriterleri, aşırı kullanımın yol açtığı problemler ve bu problemlerle başa çıkabilme yolları çerçevesinde kapsamlı bir literatür taraması yoluyla betimlemiştir. “Ağdan Gelen Tehlikeler” isimli üçüncü ve son ana başlık altında Nida Sümeyya Çetin, “Dijital Ortamların Ergenlerin Kendine Zarar Verme Davranışı Üzerindeki Etkisi” başlıklı çalışmasında, dijitalleşmeyle birlikte yeni biçimler kazanan kendine zarar verme davranışını, uzman görüşleri çerçevesinde değerlendirmiştir. Mustafa Temel, “Cinsel Sömürünün Online Görünümleri” isimli çalışmasında cinsel sömürü eylemlerinin dijitalleşme süreçlerini iletişim ve medya perspektifinden ele almıştır. Kitabın son bölümü olan “Siber Zorbalık” adlı makalesinde ise Faruk Sadıç, siber zorbalık türlerini ve yöntemlerini ele alan literatürdeki alan araştırmalarının temel bulgularını, ana hatlarıyla ve betimleyici bir üslupla ele almıştır.

Prof. Dr. Hakan Aydın
Dr. Öğr. Üyesi Fikret Yazıcı

GİRİŞ

OKUL TOPLULUĞU ÜYELERİNİN İNTERNET VE MOBİL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLE ETKİLEŞİMİN OLASI RİSKLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ¹

İnsanlık tarihinde hayatın omurgasına müdahale eden küreselleşme ve kentleşme gibi kavramların yanına dijitalleşme de eklenmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri; hızla yaygınlaşan, durdurulamaz bir güç hâlini almıştır. Ekonomilerden, toplumlara ve kültürlere kadar modern hayatın hemen hemen tüm yönlerini etkilemekte ve gündelik hayatı şekillendirmektedir (UNICEF, 2017, s. 6). Dünyanın en değerli şirketleri bilişim gruplarından oluşmaktadır;² en değerli meslekler dijital dünyaya aittir ve insanların yöneldiği ve yer aldığı medya biçimi de yeni medyadır. İnsanların sosyo-kültürel hayatını belirleyen önemli faillerinden biri hâline gelen yeni medya (internet ve mobil iletişim teknolojileri), insanların hayatına dokunma noktasında geleneksel medyadan çok daha güçlü bir konuma gelmiştir. Bu çağda doğan insanlar da bu gelişmelerin doğal birer parçası, hem kullanıcı hem de geleneksel medyadan farklı olarak içerik oluşturucusu olmuştur.

Bu güce niceliksel olarak baktığımızda; dijital dünyada insanların herhangi bir cihazla bir günde internette geçirdiği zaman Alman-

-
- 1 “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam” başlığıyla Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus + Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında üretilen ve Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyeleri Doç. Dr. Vahit İlhan ve Prof. Dr. Hakan Aydın tarafından hazırlanan bu çalışma; daha önce, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi’nin 12. cilt, 64. sayısında yayımlanmıştır.
 - 2 Wall Street’te 796,8 milyar dolar piyasaya değerine ulaşan Amazon, 2018’in son çeyreğinde Apple’ı geçerek ilk sıraya oturan Microsoft’un 783,4 milyar dolar olan piyasaya değerini geride bırakmıştır. Amazon’un piyasaya değeri Eylül’de 1 trilyon dolar sınırı aşmıştır. (www.fortuneturkey.com).

ya’da 4 saat 37 dakika, İspanya’da 5 saat 18 dakika, ABD’de 6 saat 31 dakika ve Türkiye’de 7 saat 15 dakikadır. İnternet kullanımında dünya ortalaması ise günde 6 saat 42 dakikadır (www.wearesocial.com). We Are Social and Hootsuite’in 2019 Global Digital raporuna göre, dünyada interneti kullanan yaklaşık 4.5 milyar insan bulunmaktadır. Dünya nüfusunun yarısından fazlası interneti etkin bir şekilde kullanmaktadır. 2019 yılında internet kullanıcıları sayısındaki artışın hızlandığı, Dijital 2018 raporlarının yayınladığı tarihten bu yana 366 milyondan fazla yeni kullanıcının çevrim içi olduğu belirtilmektedir. İnternet kullanıcılarının son yıllarda artmasının temel nedenleri; daha uygun fiyatlı akıllı telefonlar ve mobil iletişim sistemlerinin sunduğu internet imkânlarının genişlemesi olarak gösterilmektedir. Şu anda dünyanın 7.6 milyarlık nüfusunun üçte ikisinin cep telefonu bulunmaktadır. Günümüzde kullanımda olan telefonların yarısından fazlası “akıllı” cihazlardır; bu nedenle insanların nerede olurlarsa olsunlar internet deneyiminin keyfini çıkarması giderek daha kolaylaşmaktadır. Sosyal medya kullanımı da hızla artmaya devam etmektedir; dünya genelinde yaklaşık 3.5 milyar insan her ay sosyal medya kullanmakta ve bu kullanıcıların 10’da 9’u seçtikleri platformlara mobil cihazlar üzerinden erişmektedir. 2019 yılı raporlarından elde edilen temel bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz;

- 2019 yılında internet kullanıcılarının sayısı 4 milyar 388 milyon (yıllık yüzde 9 oranında artış)
- 2019 yılında sosyal medya kullanıcı sayısı 3 milyar 484 milyon (yıllık yüzde 9 oranında artış)
- 2019 yılında cep telefonu kullanıcı sayısı ise 5 milyar 112 milyon (yıllık yüzde 2 oranında artış)

Sadece interneti kullananların sayısı değil aynı zamanda insanların internette geçirdikleri süre de artmaktadır. Global Web Index’in son verileri, ortalama bir internet kullanıcısının günümüzde internet destekli cihaz ve hizmetleri kullanarak yaklaşık 7 saat geçirdiğini gösteriyor ki; bu insanların uyanık kaldıkları ortalama zamanın yaklaşık üçte biridir. Dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasının artık bir cep telefonu var ve çoğu insan şimdi akıllı telefon kullanmaktadır. Akıllı telefonlar ise internet kullanımı için tercih edilen önemli bir seçenek olmuşlardır (www.wearesocial.com).

“*Digital 2019 in Turkey*” ismiyle yayınlanan raporun Türkiye’deki internet kullanımı ve sosyal medya istatistiklerine bakıldığında; nüfusun yüzde 72’sine tekabül eden 59,3 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır ve bunların 56,3 milyonu telefonlarından internete bağlanmaktadır. İnternet erişim kaynaklarının, ağırlıklı olarak mobil iletişim araçlarına evrildiği görülmektedir. Türkiye’de kullanıcılar internette günde ortalama 7 saat geçirmektedir. 82,4 milyon nüfusa sahip ülkemizde;

- Nüfusun yüzde 72’sini oluşturan 59.36 milyon internet kullanıcısı,
- Nüfusun yüzde 63’ünü oluşturan 52 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı,
- Nüfusun yüzde 53’ünü oluşturan 44 milyon aktif mobil sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır.

Türkiye’deki yıllık dijital değişim istatistiklerine bakıldığında; internet kullanıcı sayısı 5 milyonluk artışla yıllık yüzde 9’luk bir gelişme kaydetmiş, aktif sosyal medya kullanıcı sayısı da 1 milyonluk bir artışla yüzde 2 oranında gelişmiştir (www.wearesocial.com). Bu da, yeni medyanın geleneksel medyaya göre daha fazla izleyici, dinleyici ve okuyucu bulacağını göstermektedir. George Gerbner’in ortaya koyduğu gibi medyayı daha çok takip eden daha fazla etkisinde kalacaktır; bu çerçevede yeni medyanın etki alanının her geçen gün arttığını görmek mümkündür (akt. Yaylağül, 2006, s. 64-65). 2010’lu yıllardan itibaren internet ve mobil iletişim sistemleri yaşamımızın neredeyse tüm boyutlarını kuşatmış ve gündelik hayatın merkezine oturmuştur. Bu yeni mecraanın en belirgin etkisi, yaşama, kendi kültürü ve yeni gündelik yaşam pratikleriyle dâhil olmasıdır.

Geçtiğimiz yüzyılda temel kaygı, medyanın çok az değil çok fazla toplumsal kontrole ve etkiye sahip olmasıdır; propaganda, beyin yıkama, hiper ticarileşme, şiddetin etkili betimlemeleri, haber medyasının siyasi gündem oluşturması vs. iletişim alanı bu noktada psikoloji ve sosyolojiden doğar ama bu alanlardan bağımsız biçimde kendi kimliğini inşa etmeye başlamıştır. Fakat bugün dönüp dolaşıp aynı noktaya gelinmiştir. Yirminci yüzyılın sonunda, yeni medya devriminin patlamasıyla birlikte, kaygı yine parçalanmaya, kutuplaşmaya ve kültürel merkezin kayboluşuna yönelmektedir. Bu meselelerin tarihsel temellendirmesi dijital çağda

yön değiştirmiş olsa da altta yatan soru, insan iletişimine ilişkin temel ve paradigmatik araştırma sorusu, bazen belirsiz olmakla beraber temelde aynıdır: İnsanlar hangi koşullar altında başarılı biçimde iletişim kurar ve toplumda bilginin akışını yapılandırmak üzere geliştirilen uygulamalar, kurumlar ve normlar, statükoya ve güçlü olanı korumaya yönelik bir pazar yerine serbest bir fikir pazarını nasıl destekleyebilir? (Neuman, 2016, s. 26) Buradaki temel soru; yeni medya, kullanıcılarına nasıl bir iletişim süreci sunmaktadır? Kontrol ve tahakküm noktasında geleneksel medyada yaşanan sorunlar yeni medyada da yaşanmakta mıdır? Ayrıca geleneksel medya ile geçirilen zamanın fazlalığı ve niteliği, medyanın aşırı şiddet ve aşırı cinsel içeriklere yer vermesi en önemli sorunları oluşturmuştur. Peki, bu durumlar yeni medyada da aynı şekilde karşımıza çıkıyor mu yoksa yeni bir durum mu söz konusu? Bu çalışmanın sorunsallaştırdığı konulardan biri de budur.

Geleneksel medyanın olumlu işlevleri (haber ve bilgi edinme, kültürleşme, eğlence vs.) sayılamayacak kadar fazladır ancak olumsuz yanları da bir o kadar fazladır. Bunların en başında medyanın aşırı şiddet ve aşırı cinsel içeriklere yer vermesi gelmektedir. Şimdilerde ise yine dijital dünyanın sunduğu müthiş olanaklardan bahsediyoruz ancak yine aynı konulara saplanmış durumdayız; aşırı şiddet ve aşırı cinsel içerikler. Bunların yanı sıra bağımlılık derecesinde internete ayrılan zaman ve bu zamanın nitelikli faaliyetler içermemesi gelmektedir. Tüm dünyada benzeri durumların yaşandığı yapılan çalışmalarla ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın amacı da, ortaokul çocuklarının dijital ortamlarda karşılaştıkları sorunları ve dijital mecralar karşısındaki zayıf yanlarını belirlemek ve okul topluluğu üyelerinin internet ve mobil iletişim teknolojileri ile etkileşiminin olası risklerini ortaya koymaktır.

Yetişkinlerde olduğu gibi çocuklarda da bazılarının yaşamları diğerlerine oranla daha dijital ve dijital olarak daha avantajlıdır, bu açıdan dijital teknolojilerin etkileri bireyden bireye değişkenlik göstermektedir. Hızla değişen medya, çocuklar ve genç insanlar için yeni fırsatlar ve sorunlar oluşturmaktadır (Hobbs, 2010, s. 87). Dijital teknolojiler; çocukların hayatlarını ve hayattaki şanslarını değiştirmiştir. İnternet ve mobil iletişim sistemlerinin sunduğu olanaklar, çocukluk dönemine özgü kimi geleneksel tehlikeleri daha da artırmıştır. Örneğin; zorbalık bir zamanlar okul bahçesinde ortaya çıkan bir durumken şimdi bu duruma maruz kalanları evlerine kadar izleyebilmektedir. Ancak yeni dijital teknolojiler ve sunduğu ortam bunun yanı sıra yeni tehlikelere de

yol açmıştır: Kendilerine av arayan kötü niyetli insanların erişimlerini arttırması, çocuğun cinsel istismarını konu edinen materyallerin üretimini kolaylaştırması ve canlı cinsel istismar görüntülerinin pazarının genişlemesi gibi (UNICEF, 2017, s. 21).

Bu bölümde, dijitalleşmenin iyi veya kötü yönde değiştirdiği çocukluğa ait alanlardan bazıları incelenmektedir. İnternet ve mobil iletişim teknolojileri çocukların akranları ile neredeyse sürekli bir temas sağlamalarına olanak tanımıştır. Aynı zamanda çocuklara sürekli bir video akışı, sosyal medya güncellemeleri ve oldukça sürükleyici oyunlar³ sunarak birçok çocuğun boş zamanlarını değerlendirme şekillerini de dönüştürmüştür. Yetişkinlerin çoğu bu değişikliklerin iyi yönde olmadığından korkmakta ve ekran başında geçirilen aşırı zamanın çocukları ailelerinden ve çevrelerinden uzaklaştırarak depresyona ittiğinden, hatta çocukları obezleştirdiğinden endişe etmektedir (UNICEF, 2017, s. 25). Bunun yanında ebeveynlerin temel kaygısı ise çocuklarının dijital yaşamın içinde olup fırsatları kaçırmaması ama aynı zamanda zararlarından korunabilmesidir. Eğitim camiasının da son yıllarda özellikle yoğunlaştığı konulardan biri dijital yaşamın sunduğu imkânları eğitim sistemine adapte etmek üzerinedir. Ancak sıklıkla dijital çağın getirdiği sorunlar çerçevesinde yaşanan psikolojik vakalar, gündelik hayatta yaşanan sorunlarla ilgili haberler, adli olaylar iletişim ve eğitim alanındaki çalışmaların bu alana yönelmesine neden olmuştur.⁴

Yeni medya diye isimlendirilen internet, mobil iletişim ve sayısal yayıncılık üzerine yapılan çalışmaların birçoğu bu teknolojileri an-

3 Dijital oyun türlerini konu ve içeriklerine göre sınıflandırdığımızda 12 farklı türde oyunla karşılaşmaktayız: Macera oyunları, aksiyon oyunları, dövüş oyunları, bilmece oyunları, zeka oyunları, simülasyon oyunları, yarış oyunları, rol yapma oyunları, strateji oyunları, mantıksal oyunlar, devasa çok oyunculu oyunlar, ritim oyunları (Demir ve Şahin, 2017, s. 179-180).

4 Mobil internet ve mobil iletişim teknolojilerinin risklere yönelik olarak son zamanlarda akademik kitaplar ortaya konulmaya başlamış (Dijital Hastalıklar, ed. Gökmen H. Karadağ), çalıştaylar düzenlenmiş (Sağlık Bakanlığı'nın düzenlediği Dijital Oyun Bağımlılığı Çalıştayı) ve aylık dergilerde makaleler (TRT Vizyon, Oyun Değil Siber Zorbalık!) yer almaya başlamıştır. Bunun yanında dijital teknolojilerin, olumsuz yönlerinden dolayı sıkça haberlere konu olduğu da görülmektedir: (Siber zorbalık yaygınlaşıyor. Siber Zorbalık nedir, nasıl önlenir?) NTV, (Güvenlik uzmanlarından çok önemli momo uyarısı?) hurriyet.com.tr., (Her yıl yüzlerce çocuk internet bağımlısı oluyor) turkiyegazetesi.com.tr. Bu sorunlara yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın sıklıkla açıklama yapmak durumunda kalmaktadır (Son dakika... Milli Eğitim Bakanı'ndan 'Mavi Balina' ve 'Momo' açıklaması... hurriyet.com.tr).

lamlandırmaya yöneliktir; önemli bir çoğunluğu da gündelik hayatta özellikle çocuk-geç insanlar üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanmaktadır. İletişim çalışmaları açısından bakıldığında medyanın yeni sorunların eski olduğu görülmektedir. Online davranışların iletişim boyutu üzerindeki bilimsel çalışmalar son yıllarda oldukça artmıştır; bu çerçevede eğitimciler ve akademisyenler de, dijital medyanın toplumsal davranışları yapılandırıp şekillendirdiği karmaşık, olumlu ve olumsuz yöntemlerin eleştirel ve yansıtıcı analizini teşvik eden eğitim-sel yaklaşımları geliştirmeye başlamışlardır.

1. DİJİTAL ÇAĞIN ÇOCUKLAR İÇİN OLUMSUZ YÖNLERİ

21. yüzyılda bireylerin yaşantısı dijital satırlar tarafından düzenlenmekte, organize edilmekte ve yürütülmektedir. Günümüzün bireyinin asıl sorunu dijital teknolojilerin kendileri için kullanılması değil, dijital teknolojileri kendi yaşamları için etkin olarak kullanabilmektir. Dijital teknoloji kullanımını çerçeveyen sosyal ve psikolojik sorunlar oldukça karmaşıktır. Genç kesim için, dijital teknolojiler ve dijital medya ile ilgili kendine has sorunlar ve zorluklar içermektedir. Bununla birlikte, bu sorunlar dijital teknoloji ve toplum ekseninde tartışıldığında genellikle küçümsenmekte veya görmezden gelinmektedir (Goodwin, 2018, s. 1-2). Bu bölümün amacı ortaokul çağındaki çocukların dijital teknolojileri kullanmasını çerçeveyen sorunları ve riskleri biraz daha derinlemesine incelemektir.⁵

Çoğu insan, yeni medyanın olumlu yanlarını kullanma becerisi veya ortamı bulamazken, olumsuz kullanım alanlarında sörf yapmaktan kendini alamamaktadır. İnsanlara görece müthiş imkânlar sunan dijital dünyada emek harcamadan yararsız işlerle uğraşmak, boş zaman geçirmek çok kolaydır ancak nitelikli ve faydalı imkânları kullanmak ise bir

5 Ergenlik öncesi dönem olarak da isimlendirilen bu dönemde 10-13 yaş grubu çocuklar her şeyi bilmek istediklerinden sürekli olarak araştırma ve inceleme içerisinde. İnternetin sunduğu imkânların ve yeniliklerin farkında oldukları için, bu imkânları sonuna kadar kullanmak isterler. Yani bu dönemde çocuklarda çok hızlı değişimler yaşanmaktadır. Eğer bu değişim diğer alanlarda olduğu gibi internet ortamında da iyiye, güzele ve doğruya kanalize edilirse, çocukların zihinsel gelişimine faydalı olacaktır. Aksi takdirde, çocukların internette pornografi, suç örgütlerinin faaliyetleri gibi olumsuzluklarla karşılaşması mümkündür. 10-13 yaş grubu çocuklarda anne ve babaya bağımlılık devam etmekle birlikte olabildiğince bağımsız hareket etme isteği de görülmektedir (www.btk.gov.tr).

o kadar zordur. İnsanları dijital dünyaya çeken ve zamanlarını boşa geçirmelerine neden olan bu alanın sağladığı pratik dünya ve kolaylıktır. Çocuklar internet ortamında gerçekleştirdikleri aktiviteler kapsamında bilgi edinme, eğlenme ve iletişim kurma, kimliğiyle ve toplumuyla ilişkilerini güçlendirme, katılım ve yaratıcılık gösterme gibi önemli fırsatlar elde etmektedir. Ne var ki Poe'nin ifade ettiği gibi internet ortamında fırsatlarla birlikte her şey mevcuttur; bilinmeyen, garip, şüpheli, esrarengiz, olağandışı, farklı vb. her şey. İnternet, bireyin ilgisini farklı alanlara ve ortamlara yönlendirerek kullanıcıyı aldığı noktadan pek çok farklı noktaya sürüklemekte ve kullanıcıyı tahmin bile edilemeyen alanlara bırakmaktadır (akt. Ülken, Kılınç, 2018, s. 127).

İnternet ve mobil iletişim teknolojilerinin aşırı kullanımı fiziki, sosyal ve psikolojik anlamda olumsuz birtakım sonuçlara yol açmaktadır. Bu sonuçlar bir süredir teknoloji bağımlılığı, internet bağımlılığı, oyun bağımlılığı, dijital rahatsızlıklar, dijital davranış bozuklukları, patolojik internet kullanım gibi terimlerle ele alınmaktadır. Dijital çağın hastalıklarına verilen isimlere her geçen gün bir yenisi eklenmektedir. Gelişen noktada Dünya Sağlık Örgütü bile aşırı ölçüde oyun oynamayı bir sağlık sorunu yani hastalık olarak sınıflandırmaktadır (Karadağ, 2019, s. 2).⁶ Benzer bir çalışma olarak “Okul Rehber Öğretmenleri Gözünden İlköğretim Öğrencilerinin Karşılaştıkları Çevrim İçi Riskler” isimli

6 “Dijital Oyun Bağımlılığı Çalıştayı” dijital oyunların çocuk ve ergenlerin sosyal duygusal, fiziksel, bilişsel ve dil gelişimleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin neden-sonuç ve çözüm önerileriyle ele alınması amacıyla düzenlenmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından düzenlenen Çalıştay 7-8 Kasım 2018 tarihinde Ankara’da gerçekleşmiştir. “Dijital Oyun Bağımlılığı Çalıştayı”nda oyun bağımlılığı ile ilgili çocukları bekleyen riskler şöyle sıralanmıştır:

- Uygunsuz içeriklere maruz kalması,
- Zararlı alışkanlıklara yönelmesi,
- Akademik başarının düşmesi, okul işlevselliğinde ciddi kayıplar yaşaması,
- Sosyal alandan uzaklaşması ve sosyalleşememesi,
- Aile işlevlerinin bozulması,
- Sorumluluklarının ertelenmesi ve ihmal edilmesi,
- İstismara maruz kalması,
- Siber dolandırıcılığa maruz kalması,
- Suça karışması,
- Dil kullanımında bozulmalar meydana gelmesi ve argo sözcük kullanılması,
- Konuşma ve yazma becerilerinin bozulması,
- Çocukların yalnızlaşması ve iletişim sorunları yaşaması,
- Depresyon, anksiyete bozukluğu gibi psikolojik bozukluklar yaşaması,
- Edineceği değerlere ilişkin kafa karışıklığı yaşaması,
- EGO ideallerinden oluşumunda problemlerin ortaya çıkması... (2018, s. 23-24).

çalışmada da öğrencilerin cinsellik, ticari ilgiler, engellenme, kimlik hırsızlığı, uygunsuz iletişim, bağımlılık ve saldırganlık olmak üzere yedi farklı çevrim içi riskle karşılaştığı belirlenmiştir. İnternet kullanan çocuklar çevrim içi öğrenme, e-ticaret, kendini gerçekleştirme ve dijital vatandaşlık gibi fırsatların yanında, uygunsuz içerikler, siber zorbalık, siber taciz ve e-dolandırıcılık gibi risklerle de karşılaşmaktadır. Dijital yerli, yeni binyılın öğreneni, ağ nesli⁷ gibi yakıştırmalara rağmen; çocukların çevrim içi risklerden etkilendikleri ve sorunlar yaşadıkları bilinmektedir (Yaman, Dönmez, Yurdakul ve Odabaşı, 2017, s. 417).

Avrupa Birliği çapında 9-16 yaşlar arasındaki çocuklarla gerçekleştirilen araştırmalar ise, her üç çocuktan birinin çevrim içi risklerle karşılaştığını göstermiştir. Avrupa Çevrim İçi Çocuklar Projesi'ne göre de Türkiye, biraz riskli grupta yer almaktadır. Bu durum sevindirici bir durum gibi gözükmektedir. Ancak aileler ve çocuklar kullanım becerileri konusunda Avrupa'nın en gerisinde kalmaktadır. Öte yandan ailelerin

7 Dijital teknolojilerinin yaygın olarak kullanılmaya başlandığı toplumlarda, bu teknolojilerle ilk büyüyen öğrencilerin kendi aralarında benzer özellikler gösterdiği ve kendilerinden önceki nesillerden farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak da dijital teknoloji ortamında doğan ve bu teknolojilerden etkilenecek büyüyen yeni nesil öğrenciler ortaya çıkmıştır.

- *Yeni Binyılın Öğrencileri (New Millennium Learners)*

1980 sonrasında doğmuş olan, dijital teknolojilerle etrafı sarılmış bir ortamda büyüyen ve dolayısıyla bu dijital teknolojileri hayatının ayrılmaz bir parçası olarak kabul eden nesle 'Yeni Binyılın Öğrencileri' denilmektedir. Bu nesil öğrencileri tanımlamak için iki temel özellik belirtilmektedir; evinde internet erişimine sahip olmak ve son 5 yıldır veya daha fazla zamanda bilgisayar kullanıyor olmak.

- *İnternet Nesli (Net Generation)*

İnternet Nesli anlamına gelen 'Net Generation' kavramının en belirgin özelliği üst düzey düşünme becerilerini içeriyor olmasıdır. Buna göre bu neslin karakteristiği; bağımsız öğrenen, güçlü görüşe sahip, dijital okuyazar ve görsel öğrenen, deneysel öğrenen ve çoklu görevler yapabilen, ileri düzey gelişmiş bilişim teknolojisi becerilerine sahip, sosyal olarak kapsayıcı olmasıdır.

- *Dijital Yerliler (Digital Natives)*

"Yeni Binyılın Öğrencisi" anlamında en çok kullanılan kavramlardan biri de Prensky'nin "Dijital Yerliler" (Digital Natives) kavramıdır. Doğduğu andan itibaren etrafında dijital bir dünya bulan ve onunla büyüyen çocuklar dijital yerli sayılmaktadır. Bu nesil yaşamlarının büyük bir bölümünü televizyon, internet, bilgisayar oyunları ve cep telefonlarıyla çevrelenmiş bir ortamda geçirmektedir. Bu ortam onların hayatlarının yaşamsal bir parçası durumundadır. İşte tam da bu içinde buldukları dijital ortam nedeniyle bu çocukların düşünme ve bilgi işleme süreçleri temelde farklıdır. Dolayısıyla bu çocukların düşünme modellerinin önceki nesillerden farklı olduğu belirtilmektedir (akt. Şahin, 2009, s. 155-158).

zararlı web siteleri ile ilgili farkındalığı düşük seviyededir (Livingstone, Haddon, Görzig ve Olafsson, 2011, s. 5-7). 2010 yılı EU Kids Online araştırması ile 2014 yılında Net Children Go Mobile araştırmalarının karşılaştırılması, çocukların maruz kaldığı risklerin ne şekilde değiştiğine işaret etmektedir. 7 Avrupa ülkesindeki 11-16 yaş internet kullanıcılarına ait veriler şu şekilde yer almaktadır; günümüzde çocukların nefret içerikli mesajlara maruz kalma olasılıkları yüzde 13'ten yüzde 20'ye, sıfır beden vurgusu yapan sitelere yüzde 7'den yüzde 12'ye, kendine zarar verme sitelerine yüzde 7'den yüzde 11'e ve siber zorbalığa yüzde 7'den yüzde 12'ye geçmişe göre artmıştır. Genç kullanıcıların, olumsuz içeriklerle baş etme güçlüğü önemli bir artış göstermektedir. 25 ülkenin tarandığı 2010 çalışmasında, 9-16 yaş aralığındaki çocuğunun her sekizinden biri geçen yıl internet üzerinde karşılaştığı bir içeriğin onu rahatsız ettiğini ya da üzdüğünü bildirmiştir. Aynı soru 2014 yılında 7 ülkede uygulanan Net Children Go Mobile araştırmalarında tekrar sorulmuştur; bu kez 9-16 yaş çocuklarının 5'te 1'inden azı geçen yıl internetteki bir içerikten dolayı rahatsız olduğunu ya da üzdüğünü söylemiştir. Bu 7 ülke ile ilgili oranlar 2010'dan sonra yüzde 13'ten yüzde 17'ye olmak üzere bir artış göstermiştir (Livingstone, 2017, s. 28-29).

2014 yılında bu alanda yapılmış en kapsamlı çalışma olan Net Children Go Mobile araştırmasının sonuçları genel tabloyu ortaya koymaktadır:

- 2010 yılında 9-16 yaş arasındaki çocukların yarısı kendi odalarında internet kullanırken, 2014 verilerine göre bu oran üçte ikiye yükselmiş durumdadır.
- Çocuklar kendilerini online risklerden koruyabileceklerini düşünmektedirler: 11-13 yaş aralığının yüzde 55'i ve 14-16 yaş aralığındakilerin ise yüzde 79'u sosyal medya ayarlarını kendilerinin değiştirebileceğini düşünüyorlar.
- Son bir yılda çevrim içi olarak rahatsız edilen veya üzdüğünü bildiren çocukların oranı yüzde 13'ten yüzde 17'ye yükselmiştir.
- 11-16 yaş grubunun yaklaşık yarısı, online risklerin bir veya daha fazlasıyla karşılaştığını belirtmektedir ve son zamanlarda kız çocukları arasında bir artış yaşanmaktadır.

Ebeveynlerin üçte ikisi, 9-16 yaşlarındaki çocuklarına interneti güvenli bir şekilde kullanmaları için yollar önermektedir. Aslında, tüm ülkelerde ve tüm yaş gruplarında ebeveynler, ebeveyn kontrolü

yerine internet güvenliği hakkında konuşmayı tercih etmektedirler; ancak bütün bu kaygı ve bilinçlendirme çalışmalarına rağmen ebeveynlerin süreci kontrol etme kabiliyetinde bir artış sağlanamamaktadır (Livingstone, Mascheroni, Ólafsson ve Haddon, 2014). Bu sonuçlar çocukların çevrim içi risklerle karşılaşma oranlarının yüksek olduğunu ve önlem olarak ebeveynlerin çare olmadıklarını göstermektedir. Çocuk sağlığı söz konusu olduğunda ebeveynlerin oldukça dikkatli tutumları, internet üzerinde aynı derecede olmamaktadır. Anne babalar, uçsuz bucaksız bir dünya olan internette çocukların karşılaştığı olumsuzlukların bazen farkında olmayabilirler. Çocuklar sosyal medya ve çevrim içi oyunlarla çok fazla vakit geçirmekte, bu durum da sosyalleşme yerine çocukların anti sosyal, agresif ve narsistik kişilik özellikleri göstermesine neden olmaktadır. (Yılmaz ve Birlik, 2017, s. 183)

Livingstone'un konuyla ilgili yaptığı araştırmalara göre çocukların çevrim içi risklerle karşılaşma oranları, internet kullanımları paralelinde yükselmektedir. Bunun yanında, gerekli e-okuryazarlıkları henüz sağlayamamış çocukların bu karşılaşmalardan zarar görme olasılıkları daha yüksektir. Bu durum çevrim içi risklerin tanınması ve önleyici mekanizmaların geliştirilmesini önemli bir çalışma alanı hâline getirmektedir (Yaman vd., 2017, s. 417). Politika yapımcılar ve endüstri; ebeveynler, aile ve çocuklara odaklanmış profesyoneller (öğretmenler, doktorlar, sağlık profesyonelleri vd.) ile çocuklarının hayatı noktasında etkileşime girmektedir. Şu anda, bu profesyonelleri ebeveynlere tavsiye sağlama konusunda desteklemek için çok az kaynak ve az eğitim vardır ve politika düzeyinde dengeli, kanıta dayalı, bulması kolay bir tavsiye kaynağı eksikliği bulunmaktadır. Bunun değişmesi gerekmektedir. Ebeveynlerin ezici bir görevle karşı karşıya kalmamaları için, eğitim kurumları, düzenleyici kurumlar ve endüstri en uygunsuz içeriğin çocuklar için daha az erişilebilir olmasını sağlamak için birlikte çalışmaya devam etmelidir (Blum Ross ve Livingstone, 2016, s. 4).

2. MOBİL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE İNTERNET ORTAMININ RİSKLERİ

Dijital çağın iletişim teknolojilerinin sunduğu online ortam olarak adlandırdığımız çevrim içi dünya, kullanıcılarına yeni bir yaşam

alanı sunmaktadır. İnternet ve mobil iletişim teknolojileri, çocukların gündelik yaşamlarının bir parçası hâline gelmiştir. Bu yaşam biçiminin olumsuz bir yanı olan risklerle ilgili modeller birbirleriyle benzerlikler ve farklılıklar içermektedir. Livingstone vd. çocukların internet kullanımlarının özerkleşme ve mobilleşme eğiliminde olduğu raporlanmaktadır (2011). İnternet kullanan çocuklar çevrim içi öğrenme, e-ticaret, kendini gerçekleştirme ve dijital vatandaşlık gibi fırsatların yanında uygunsuz içerikler, siber zorbalık, siber taciz ve e-dolandırıcılık gibi risklerle de karşılaşmaktadır (Yaman vd., 2017, s. 417). İnternet teknolojilerinin sürekli gelişmesi, çevrim içi ortamlarda bulunan risklerin değişmesine ve çeşitlenmesine yol açmaktadır. Livingstone ve Haddon bu riskleri, “içerik riskleri, iletişim riskleri, ticari riskler ve gizlilik riskleri” olmak üzere 4 ana başlık altında toplamaktadır. Ancak bu konuda neredeyse referans noktası olan Livingstone ve Haddon’ın ortaya koyduğu risk kategorileri üzerinden farklı dönemlerde yapılan çalışmalardan faydalanarak farklı bir sınıflandırma ortaya konulmuştur:

UNICEF’in Dünya Çocuklarının Durumu 2017 başlıklı raporunda da dijital teknolojinin çocuklar üzerindeki etkileri ele alınarak çocukları gelecekte ne gibi risklerin beklediği irdelenmektedir. Raporda dijital tehlikeler olarak şunlar sıralanmaktadır:

- Bilgi-iletişim teknolojileri geleneksel tehlikeleri (örneğin zorbalık gibi) daha da artırmış, çocuğun cinsel istismar ve sömürsünün yeni biçimlerine yol açmıştır.
- Kripto para, uçtan uca şifreli platformları ve karanlık ağ canlı yayınları yaygınlaştırmakta ve yasaların uygulanmasında ciddi sorunlar oluşturmaktadır.
- Çocuklar, çevrim içi tehlikelerden (özel yaşamın gizliliğinin kaybı gibi) orantısız biçimde etkilenmektedir. Çocukların riskleri kavrama olasılıkları daha az, zarar görme olasılıkları ise daha fazladır (2017, s. 20).

Tablo 1. Çocukların çevrim içi ortamlarda karşılaştığı riskler genel olarak 4 kategoriye ayrılmaktadır:

Davranış Riskleri	
İnsanları kasıtlı olarak yanlış bilgilendirme, yalan söyleme, kişisel bilgileri dağıtma, yasa dışı veri indirme uygulamalarını içermektedir.	
Örnekler	• Özel bilgilerin farkında olmadan paylaşılması
	• Gizli bilgilerin başkaları tarafından ele geçirilmesi
	• Kişisel bilgilerin kötüye kullanımı
İçerik Riskleri	
İnternet kullanıcılarının web sitelerinde karşı karşıya kaldıkları olumsuz yazılı ve görsel içeriklerdir.	
Örnekler	• Şiddet
	• Cinsellik ya da nefret söylemi içeren potansiyel olarak saldırgan ve zararlı içeriklerdir
	• İlegal içerikler
	• Yanlış bilgiler
	• Müstehcen/şiddet/ırkçılık/nefret içerikli materyaller
	• Zorlayıcı (intihar, uyuşturucu vb.) içerik
İletişim Riskleri	
Yeni ve pratik bir iletişim biçimi sunan internet, insanlarla iletişim kurmada sorunlar yaşanmasına neden olan online eylemler içermektedir.	
Örnekler	• Taciz
	• Siber zorbalık (rahatsız edici mesajlar atmak, dışlamak, alay etmek, sahte hesap açmak, dedikodu yapmak, ifşa etmek, çevrim içi lakap takmak, tehdit etmek, küçük düşürmek, hakaret etmek)
	• Siber gözetleme
	• Yabancılarla konuşma ya da gizliliğin ihlâl edilmesi
Ticari Riskler	
İnternet ortamında yapılan her türlü maddi veya manevi alışveriş sonucunda ticari istismara uğrayan insanların maruz kaldığı risk türü olarak tanımlanmaktadır.	
Örnekler	• Teklifi gizlenen veya rızasız satışlar
	• Yanıltıcı ürün reklamı pazarlamaları
	• Reklamcılık (aşırı veya gizli pazarlama)
	• Uygulama içi satın almalar veya dolandırıcılık
	• Yasadışı kumar oynama
	• Korsan yazılım vb.

(Livingstone ve Haddon, 2010, s. 6; akt Güler, Bayzan, Güneş, 2019, s. 2-7; Sırakaya ve Seferoğlu, 2018, s. 188-192).

UNICEF raporunda çevrim içi konumdaki hiçbir çocuğun bu ortamdaki risklere karşı tamamen güvende olmadığı; ancak çocuklar arasında daha güç durumda olup bu risklere daha açık durumda olanların olabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca raporda çevrim içi ortamların, pek çok toplum çocuklara sağlamaya çalıştığı geleneksel koruyucu önlemlerin boşa çıkarabileceği, çocukları kabul edilemez içerik ve davranışlarla, dış dünyayla tehlikeli olabilecek temaslarla karşı karşıya getirebileceği belirtilmektedir. Yine önemli bir detaya dikkat çekilmektedir; “Çocukların farklı türden zorbalıklara maruz kalması, şiddet ve cinsellik içeren materyallerin çocuklar için her zaman en büyük tehlikelerden birini oluşturması ve cinsel suçlar işleyen kişilerin çocuklara erişimi hep bir risk oluşturmuştur. Ancak yine de pek çok ebeveyn muhtemelen daha önceki kuşakları bu tür risklerden korumanın daha kolay olduğunu düşünmektedir. Okulun giriş kapısı bir zamanlar okul bahçesi zorbaları için bir engelken; bugün sosyal medya bu zorbalara kurbanlarını evlerine kadar izleme imkânı tanımaktadır.” (2017, s. 21).

Okul rehber öğretmenlerinin gözünden çocuk-internet ilişkisinin incelendiği “Okul Rehber Öğretmenleri Gözünden İlköğretim Öğrencilerinin Karşılaştıkları Çevrim İçi Riskler” isimli çalışmada da çevrim içi riskler gruplandırılmıştır. Okul rehber öğretmenlerinin karşılaştıkları çevrim içi risklere bakıldığında yedi risk grubu belirlenmiştir:

- Engelleme,
- Cinsellik,
- Ticari İlgiler,
- Kimlik Hırsızlığı Risk Grubu: Fotoğrafların alınması, yalan hesap ve hesabın çalınması.
- Uygunsuz İletişim Risk Grubu: Çevrim dışı iletişim ve çevrim içi iletişim.
- Bağımlılık Risk Grubu: İnternet bağımlılığı, bilgisayar bağımlılığı ve oyun bağımlılığı.
- Saldırganlık Risk Grubu: Siber zorbalık, küçük düşürme, taciz edilmek ve birbirlerini tehdit (Yaman vd., 2017, s. 424).

Dijital çağda savrulan çocukların ebeveynleri, dijital dünyanın talepleri ile çocukların ellerinden akıllı telefonları ve oyun konsollarını zorla çekip almanın uygulanabilir gerçekliğini dengelemeye çalışmaktadır. İnterneti kullanırken çocukların güvende olmalarını sağlamanın

yanı sıra, ekran karşısında geçirdikleri zaman ile açık havada geçirdikleri zamanı dengelemeye çalışıyoruz. Dijital çağda teknoloji vazgeçilmez bir şey, onu kullanıp kullanmamanın artık tartışılacak bir tarafı da kalmamıştır (Goodwin, 2018, s. 13). Bu tip olumsuz deneyimler, söz, dijital medya ve onun değişimi ile medyanın gençlerin yaşamında oynadığı artan karmakarışık sosyal role geldiğinde yetişkinlerin kopuk ve ulaşılmaz olduğu algısını derinleştirmektedir (Hobbs, 2010, s. 89). Bu süreçte temel sorun; “Çocukların dijital çağın imkânlarından faydalandığı ama esiri de olmadığı bir ortam oluşturabilir miyiz?” ve “Dijital çağda ebeveynler ve eğitimciler olarak çocuklar için neler yapmalıyız?” sorularına yönelik cevaplar bulmaktır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

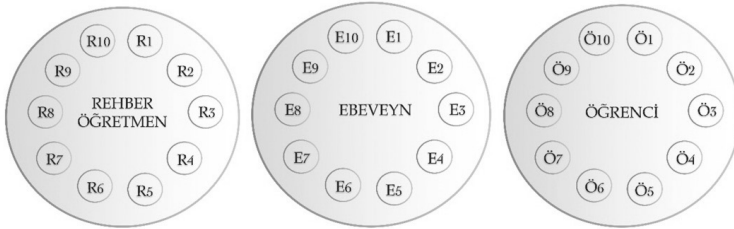
Çalışma nitel veri toplama ve analiz tekniklerinin kullanıldığı betimleyici bir araştırmadır. Nitel araştırmalarda kullanılabilecek olan veri toplama yöntemlerinden biri de odak grup görüşmesidir. Bu çalışmada odak grup görüşmesi ile ilgili kavramsal bir çözümleme yapılmaktadır. Çalışmanın amacı, ortaokul çocuklarının internet ve mobil iletişim teknolojileri ortamlarında karşılaştıkları riskleri ve bu ortamlardaki zayıf yanlarını belirlemektir. Çalışmada öğrencilerle, ebeveynlerle ve psikolojik danışmanlık hizmeti sunan rehber öğretmenleriyle görüşülerek genel risk ve zayıflık tanımlamalarına yönelik veriler zenginleştirilmeye ve bu çerçevede güvenli dijital dünyanın dinamiklerini belirlemeye ve ailelere yönelik öneriler sunulmaya çalışılmıştır. Odak grup görüşmelerinin amacı, belirlenen bir konu hakkında katılımcıların bakış açılarına, yaşantılarına, ilgilerine, deneyimlerine, eğilimlerine, düşüncelerine, algılarına, duygularına, tutum ve alışkanlıklarına dair derinlemesine, detaylı ve çok boyutlu nitel bilgi edinmektir. Bu kapsamda odak grup görüşmeleri, bireysel eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesine olanak tanımaktadır. (akt. Çokluk, Yılmaz ve Oğuz, 2011, s. 98-99).

3.1. Çalışma Grubu ve Veri Toplama

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak odak grup çalışması tercih edilmiştir. Odak grubu görüşmesi, önceden belirlenmiş bir konu hakkında, yine önceden belirlenmiş bir grup katılımcının düşünceler-

rini öğrenmek için planlanmış bir tartışmalar serisi olarak tanımlanabilir. Burada katılımcılar birbirleriyle anlaşmak zorunda olmadıkları gibi mutlak surette ayrılığa düşmeleri de gerekmez. Amaç, sağlıklı bir tartışma ortamı oluşturarak, araştırılan konuya ilişkin farklı bakış açıları, fikirler, değerlendirmeler ve yaşantılardan derlenen zengin bir içerik elde etmektir (Baş ve Akturan, 2008, s. 103; Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 152).

Çalışma, Kayseri ilindeki 3 farklı sosyoekonomik düzeyi örnekleyen 12 ortaokulu kapsamaktadır. Bu hedef doğrultusunda çalışmanın yapılacağı okullar iki aşamalı bir sürecin sonunda belirlenmiştir. İlk aşamada, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan Kayseri ili için "cadde-sokak-bulvar-mahalle" bazında gelişmişlik düzeyleri talep edilmiştir. Çünkü doğrudan okullara yönelik bir sosyoekonomik sınıflandırma verisi bulunmamaktadır. TÜİK gelişmişlik düzeyini 3 farklı kod (gelişmiş, orta gelişmiş ve gelişmemiş) ile tanımlamaktadır. Bu tanımlamalar ulaşım ve altyapı hizmetleri, bina ve konutların niteliği ve kira bedelleri gibi niteliklere göre oluşturulmuştur. İkinci aşamaya gelindiğinde ise mevcut veriler ışığında harita üzerinden gelişmiş, orta gelişmiş ve gelişmemiş bölgelerin hinterlandındaki ortaokullar arasından 12 okul tespit edilmiştir. Bu okullardan 10 tanesinden dönüş sağlanmıştır ve bu kapsamda her okuldan 1 rehber öğretmen, 1 ebeveyn ve 1 öğrenci olmak üzere ve her bir odak grup görüşmesi 10 kişiden oluşmak üzere 3 odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Veri analizinde katılımcılar; rehber öğretmenler (R), ebeveynler (E) ve ortaokul öğrencileri (Ö) olarak kodlanmıştır.

Şekil 1. Odak grup görüşmeleri katılımcılarının veri analizindeki kodlanma biçimleri.

Veriler ses kayıt cihazı ve kamera ile kayıt altına alınmıştır. Her bir görüşme 70-90 dakika arası sürmüştür. Soru ve yanıtı dayalı olarak yapılan görüşmelerde genelden özele 5 adet soru yöneltilmiştir. Soruların sohbet ve günlük kullanım tarzına uygun olmasına dikkat edilmiştir. Katılımcıların U şeklinde oturmaları sağlanmış ve masalara birer kalem ve kâğıt konulmuştur. Giriş kısmında araştırmanın amacı açıklanmış, katılımcıların kısaca kendilerini tanıtmalarıyla görüşmelere başlanmıştır. Verilerin toplanmasında, çözümlemesinde ve değerlendirmelerde katılımcıların gerçek isimleri ve hangi okuldan geldikleri ile ilgili bilgiler saklı tutulmuş, kullanılmamıştır.

3.2. Veri Analizi

Okul topluluğu üyelerinin internet ve mobil iletişim teknolojileri ile etkileşimin olası riskleri üzerine düşüncelerini ortaya koymayı amaçlayan odak grup çalışmasında 3 farklı grup oluşturulmuştur. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak odak grup görüşmelerinden yararlanılmış ve katılımcılara yöneltilen soruların her biri tema olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda; yapılan odak grup görüşmelerinde katılımcılara aşağıdaki konulara ait sorular sorulmuş ve tartışmaya açılmıştır:

- Çocukların gündelik yaşamında internet ve mobil iletişim teknolojilerinin yeri nedir ve neleri belirlemektedir?
- İnternetin çocuklar üzerinde ne gibi olumsuz etkileri olabilir? Çocukların çevrim içi ortamlarda karşılaştıkları riskler nelerdir?
- Çocukların çevrim içi risklere karşı korunmasına yönelik öneriler nelerdir?
- Çocukların dijital ortamdaki yaşam biçimleri ne şekilde evrilmektedir?

3.3. Bulgular ve Analiz

3.3.1. İnternet ve Mobil İletişim Teknolojileri ile Etkileşimin Olası Riskleri Üzerine “Rehber Öğretmen” Görüşleri

Okul rehber öğretmenlerine göre risklerin başında gündelik hayatta internet ve mobil iletişim teknolojileriyle geçirilen sürenin oldukça

fazla olması gelmektedir. Diğer risklerin başlıcaları ise; çocukları tembelleştirmesi ve hayatı çabuk tüketmelerine neden olması, şiddeti sıradanlaştırması, oyun bağımlılığı, oyundaki başarının zekâ göstergesi ve güç gösterisi olarak algılanması, siber zorbalık örnekleri, ödevlerin web sitelerinden hazır şekilde edinilmesi, emek vermeden her şeyin hazır edinilme isteği, aşırı şiddet ve aşırı cinsel içeriklerin paylaşımı, dikkat eksikliğine neden olması, kendilerini ifade etme ve iletişim kurmada pasifleşmeleri, sosyal medyayı takipleri sonucunda birçok konuda kendilerini yetersiz hissetmeleri, “Youtuber”ların etkisinde kalmaları olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç ise teknolojik bağımlılık seviyesinde değerlendirilmekte ve önlem alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Yabancılarla sahte hesaplar üzerinden iletişime geçilmesi, ailelerin aldığı önlemlerin ve sınırlamaların okuldaki arkadaşlık ilişkileri nedeniyle ihlal edilmesi de başka bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Rehber öğretmenlerin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- R5** “Çok uzun saatler dijital dünyadalar, zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorlar. Hatta bunu çok gurur duyulacak bir şeymiş gibi anlatıyorlar. Toplu oyun oynamalarını önemli bir başarıymış gibi sunuyorlar.”
- R7** “Bir öğrenci vardı, dijital dünyaya hâkimdi, bir gün okula geldiğinde yüzü solgundu ve sanki madde bağımlısı da o gün ilacını almamış gibiydi; iletişim kuramıyor, değişik davranışlarda bulunuyor, böyle sürekli bir hırçınlık hâli... Sonra öğrendik ki bilgisayarını bozulmuş ve onun yansımaysıymış bütün bunlar.”
- R4** “Sınıf içerisinde iyi iletişim kuramayan ve akademik seviyesi vasatın altında olan bir öğrencimiz var ama online oyunlarda çok iyi olduğu için sınıf içinde liderlik pozisyonuna gelmiş durumda.”
- R1** “Görüştüğümüz öğrenciler de daha çok bilgisayara ve cep telefonuna ayırdığı vakti ayarlayamama sorunu var, istese de bırakamadıklarını söylüyorlar. Ben derslerime vakit ayırmak istiyorum ama yine de yapamıyorum diyorlar.”

- R7** “Başka bir sorun devlet kitaplarının ödev kısmında verilen sorunların hepsinin cevapları internette hazır. Öğrenci düşünmeden, araştırma yapmadan hatta ne yazdığını bilmeden bunlara sahip oluyor. Bir de öğrencinin başarısı düştükçe dijital dünyaya daha fazla bağımlı hâle geldiğini görüyoruz.”
- R8** “Dijital bağımlılık yaşayan öğrencilerin çoğu akademik başarısı düşük olan öğrenciler. Bir de akademik başarı sağlamıyor ama internette oyunda kazandığı başarıyla tatmin oluyor. Gerçek hayattan alamadığı hazzı oradan alıyor.”
- R6** “En büyük sorun oyun bağımlılığı. Hatta bir öğrenci annesinin cebinden gizlice aldığı parayla okul saatinde internet cafeye gidiyordu. Ben daha önce lisede görev yapmıştım orada daha çok siber zorbalık örnekleri yaşanıyor, ortaokulda daha çok oyun bağımlılığıyla ilgili sorunlar yaşanıyor.”
- R7** “Bu bağımlılık konusunda ebeveyn çok zor durumda çünkü kısıtlama getirdiğinde öğrenci çok mutsuz.”
- R8** “5 ve 6’larda daha çok cinsel içerikleri takip söz konusu, 7. ve 8. sınıflarda ise çok oyun oynamayla vakit geçiriyorlar.”
- R5** “En büyük sorun şiddet içerikli oyunları çok fazla oynamaları ve bunun davranışlarına fazlasıyla yansımadır. Her türlü sorunları şiddetle çözmeye çalışıyorlar, hiçbir şekilde konuşarak çözüm üretmiyorlar.”
- R7** “Aslında kız öğrenciler daha çok sosyal medyayı kullanıyorlar, Instagram veya Facebook gibi... Buralarda daha aktifler, erkek öğrenciler ise daha çok oyun üzerine yoğunlaşıyorlar.”
- R9** “Dijital dünyaya olan ilgileri öğrencilerin psikolojik dayanıklılıklarını zayıflatıyor. Kaybedeni olmayan bir sanal dünyada yaşıyor, gerçek yaşamda sanal yaşam birbirini tutmuyor. Dikkat eksikliğine sebep oluyor.”

- R10** “Öğrencilerin benlik algılarının gerilediğini düşünüyorum. Sosyal medyayı çok fazla takip ediyorlar ve sürekli yarış içerisindedirler. Sosyal medyada karşılaştıkları şık ve güzel insanlar karşısında kendilerini yetersiz hissetmeye başlıyorlar.”
- R7** “Bir de en çok takip etmeyi sevdiğileri ‘Youtuber’lar var. Onlar gibi konuşuyorlar, farklı bir dilleri var. Aslında tam dünyalarını anlayabilmek için benim de onlar gibi bunları takip edip, o yere gelmem lazım.”
- R2** “Gerçek kimliğini bilmeden insanlarla etkileşime geçiliyor. Ve çocuklar 10-14 yaş aralığında kendi kimlikleriyle, benlikleriyle dijital dünyadalar. Ve bunun bir risk olduğunun farkında bile değiller. O yüzden bazı sorunlarla karşılaşınca çaresizlik hissediyorlar.”
- R9** “Bir de 7. ve 8. sınıflar internette gördükleri ilişki biçimlerini gerçek hayata yansıtmaya çalışıyorlar, sorun yaşadığı zaman da ebeveyn ve öğretmenlerinin olayı abarttığını düşünüyorlar.”
- R3** “Aileyle konuşuyoruz; ‘benim çocuğumun hiçbir hesabı yok’ diyor; hâlbuki sahte hesap açıyor, oradan yürütüyor. Tedbir aldığını düşünüyor aileler, çocuğunu sosyal medyada olmadığını düşünüyor ama öyle olmuyor...”
- R5** “Instagram üzerinden sahte hesap açıyorlar, tanımadıkları birçok kişiyle görüşüyorlar. Kız çocuklarında daha fazla rastlıyoruz bu tür vakalara. Ailelerinden gizli bir şeyler yapma isteği, heyecan yaşama isteği bunları yapmalarına neden oluyor.”
- R7** “Okul içinde bildikleri öğrencileri sosyal medyadan bulup hoşlanmadıkları mesaj içerikleriyle onları rahatsız ediyorlar. Hatta şifre kırarak birinin hesabına sahip olup onun arkadaşlarına hoş olmayan mesajlar atıyorlar. Siber zorbalık örnekleri sergiliyorlar.”

Ailelerin internetle geçirilen zamanı sınırlandırması ve içeriğini kontrol etmesi ve eğitim kurumlarının düzenleyeceği etkinliklerinin (özellikle drama eğitimi) çözüm olabileceği vurgulanmaktadır. Yasaklamak yerine kontrollü kısıtlama önerilmektedir. Önerilerden biri de her öğretmenin drama eğitimi ve psiko-drama eğitimi alması yönündedir. Ayrıca ebeveynin çocuklarla iletişiminin iyi olmasının dijital dünyada karşılaşılan riskleri azalttığı belirtilmektedir.⁸ Çocuklara dışardan müdahale şeklinde değil ancak dijital dünyanın içinden seslenilmeli, ulaşılmalı görüşü ön plana çıkmaktadır. Bu konuda rehber öğretmenlerin yeterli teknik bilgiye ve gerekli motivasyona haiz olmadıkları belirlenmektedir.

8 Ünver ve Koç'un yaptığı araştırmaya göre de internet etkinliklerini ebeveynleri ile paylaşan ergenlerin siber zorbalık, problemlili internet kullanımı ve riskli internet davranışları puanlarının düşük olduğu görülmüştür. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre ise, internette ziyaret ettiği siteleri anne ve babasına söyleyen öğrencilerin problemlili internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları toplam puanlarının, ziyaret ettiği siteleri anne ve babasına söylemeyen öğrencilere göre anlamlı derecede düşük olduğudur. Elde edilen verilere göre, interneti günlük 0-2 saat arasında kullananların siber zorbalık, problemlili internet kullanımı ve riskli internet davranış puanları, günlük 3 saat ve üzerinde kullananlara göre anlamlı derecede düşüktür (2017, 131). Ancak mevcut tavsiyelerin ampirik olarak test edilmediğini ve bilimsel olarak doğrulanmadığını belirtmek gerekmektedir. Mevcut tavsiyeler ayrıca bütün ekranları eşit kabul eder; tablette bir hikâye oluşturarak geçirilen bir saat, şiddet içeren bir bilgisayar oyunuyla geçirilen bir saatten nitelik bakımından farklıdır. İnternet görüşmeleri sayesinde büyükanneyle konuşmak televizyon izlemekle aynı şey değildir. Bunlar nitelik bakımından farklı deneyimlerdir. Dolayısıyla, sadece kronolojik yaşlarına dayanarak bütün çocuklar için güvenli sayılabilecek kesin, ölçülebilir bir zaman tavsiyesinde bulunmak imkânsızdır (Goodwin, 2018, s. 20). Bunun yanında Prensky, artık kendilerini eğitmek görevimiz olan genç insanların bizim o geçmişte olduğumuz genç insanlar olmadıklarını belirtmektedir. Bir başka ifadeyle 'eyleme geçmeden önce yetişkinlerin öğretimine ihtiyaç duyan çocuklar' olmadıklarını kaydetmektedir. Kendileriyle çalışmak ve beraber keşifler yapmak durumunda olduğumuz 'tamamı birbirleriyle ağlarla bağlı, genişletilmiştir zihinler' olarak düşünülebilirler. Bu insanlar, hâlen çocuk olsalar da doğru bir yönlendirme ile dünyayı kişisel, bölgesel ve küresel olarak önemli derecede iyileştirebilmek gücüne sahip insanlar olduğuna inanmaktadır (2017, s. 197).

- R1** “Aile çok bilinçli hareket etse de, bu sorunlu alanları okulda öğreniyorlar ve çok çabuk yayılıyor. Bazı aileler de internete sınırlama getirerek güvenliğini sağlıyorlar.”
- R7** “Yasak geldiği zaman, çocuk internet bağımlısı ise farklı arayışlar içerisine giriyor, internet kafeye gitmeye başlıyor, parası yoksa velisinin cebinden almaya başlıyor.”
- R2** “Okul servis şoförlerinin cep telefonlarını kullanmak suretiyle bile bu yasakları delmeye çalışanlar var; annemi arayacağım diye telefonu alıp, hemen bu sitelere girmeye çalışanlar bile var.”
- R4** “Yasaklar çocukları hırçınlaştırıyor, ailelere ne çok fazla internetle zamanlarını geçirmelerini ne de tamamen yasaklamayı öneriyorum. Böyle olunca velilerin de gönülleri oluyor; velilerimiz bu konuda tamamıyla masum değiller.”
- R9** “Bu sorunla ilgili dijital dünyanın sorunları ile ilgili, bırakın aileleri öğretmenlerin de eğitim alması gerektiğini düşünüyorum. Zaten dijital dünyayı çocuklar daha iyi biliyor, ben araştırarak sorarak o dünyaya dâhil olmaya çalışıyorum ama aileler bilmiyor.”
- R3** “Ben rehberlik saatlerinde ailelere de şunu söylüyorum; kısıtlama çözüm değil. Sınırlama getirilmeli ve kontrollü olmalı. Çünkü günümüzde çocuklarla ilgili en büyük sıkıntı şu; nedenini bilmedikleri şeyler var, kuralları koysak bile işletmekte zorlanıyoruz.”
- R2** “Böylesi bir dünyanın zararlarına karşı dışardan değil de yine aynı kanalları kullanarak önlem alınabileceğini düşünüyorum. Aynı dille önlem alınması gerektiğini düşünüyorum. Kısıtlamaktan öte takip etme ve haberdar olma ve bu yine aynı ortamda, dijital ortamda mümkün.”

3.3.2. İnternet ve Mobil İletişim Teknolojileri ile Etkileşimin Olası Riskleri Üzerine “Ebeveyn” Görüşleri

Öğrenci velilerine göre çocuklarına yönelik en önemli riskler, internet ve mobil iletişim sistemleriyle geçirilen zamanın fazlalığı, çocuklarının şiddet içerikli oyunlar oynaması, şiddet ve cinsel içerikli görüntülerle karşılaşmaları ve buna meyletmeleri, sosyal yaşamdan kopmaları ve bu durumun eğitim süreçlerini olumsuz etkilemesi gelmektedir. Veliler, dijital dünyadaki bu yaşam biçimini hastalıklı bir süreç olarak değerlendirmekte ve kendilerini bu konuda zorlanmış ve çaresiz hissetmektedirler. Ayrıca dijital dünyanın imkânlarından çok riskleriyle uğraştıklarını ifade etmektedirler. Temel hedefleri ise dijital yaşamın risklerini en aza indirgeyerek, imkânlarından faydalanabilmektir. İnternetle geçirilen süre noktasında koydukları sınırlamanın çocuklarıyla olan ilişkiyi olumsuz etkilediğini belirtmektedirler. Ayrıca bu alana yönelik sınırlamaların okuldaki diğer arkadaşları yüzünden ihlal edilmesi başka bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Yine internet ve mobil iletişim teknolojileri, çocukların sosyalleşmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Ebeveyn için oyuna yönelik riskler ise; oyun içeriklerinin şiddet içerikli olması (öldürmeye yönelik), online oyun oynarken yabancılarla iletişim kurulması, oyundaki başarı veya başarısızlığın olumsuz psikolojik etkileri, oyunlar yüzünden şiddete daha meyilli olunması olarak sıralanabilir. Sahip olunana yetinilmemesi, kişiliklerin olumsuz etkilenmesi, kültürel değerlerin deforme olması, ahlaki çöküntü yaşanması, dikkat dağınıklığı ve agresif davranışlar bu teknolojilerle ilintilendirilmektedir. Çocukların iletişim kurmamak istediği ve dinleme sorunlarının aile içi iletişimi ve ilişkileri olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Çocukların sağlık açısından baş ağrısı ve göz kızarması gibi sorunlarının ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Ebeveyn göre temel risk, çocukların gelişim evrelerinin bu sorunların toplamı yüzünden olumsuz etkilenmesidir. Ebeveynlerin çevrim içi riskler üzerine görüşleri şu şekildedir:

- E1** “Bence başladığımız gibi planladığımız gibi gitmiyor. 10 dakikalık bir iş internete giriyorlar ve saatlerini orda geçiriyorlar. İnternete giriş amacı çok farklı olsa dahi devamında bu süreç uzayıp farklı alanlara kayabiliyor. Bir başka risk ise ulaşmaması gereken içerikler var; şiddet ve cinsel içerikli görüntüler.”
- E9** “Bence en zararlı hâli, internetin çocukları kendilerine bile zarar verecek hâle getirmesi. Çocuklarda intihar vakaları çok fazla gerçekleşiyor. Sonrasında cinsel içerikli yayınlar, bu yönde çocukların kullanılması, kötü insanlar tarafından tehdit edilmesi vs.”
- E2** “Bağımlılık bence en büyük sorun. Sanki bir sigara bağımlılığı gibi. ‘Bugün oynamam lazım anne, oynamadan okula gidemem.’ diyor. Sosyal yaşamdan kopuyor bir de, başarısını etkiliyor.”
- E3** “Evet, benim çocuğum da kullanıyor (bağımlılık yapan bir durum veya hastalıktan bahseder gibi konuşuyor). Kontrolü kaybedebiliyorlar. Açıyor bir görüntü seyredeceğim diyor, alarm kuruyorum çaldığı zaman uyarıyorum, bıraktırıyorum. İnternette geçirilen süre konusunda sorun yaşıyoruz.”
- E10** “Düşünmeyen, söylediklerini dinlemeyen, dinlemediği için anlamayan ve asla yazı yazamayan çocuklar yetişiyor. Bunda dijital dünyanın çok etkili olduğunu düşünüyorum.”
- E5** “Aile bağları kalmıyor. Çocuklarımla iletişim kurmaya çalışıyorum ama olmuyor. Önceden daha çok paylaşımda bulunurlardı şimdi büyüdükçe paylaşımları da azalıyor. Sürekli ya telefonda ya internetteler.”
- E4** “Dijital dünyaya ebeveyn olarak bizim de hâkim olmamız gerekiyor. Bilmediğimiz noktada keskin kararlar alıyoruz bu konuda biz yeterli olmadığımız için. Çocuklarımız bunların zararlarından çok faydalarından nasıl yararlanırlar, bunun derindeyiz, sıkıntılıyız bu konuda.”

- E9** “Ben oğluma şiddet içeren oyunları yasaklıyorum ama çocuğum arkadaşlarının oynadığını kendisinin neden oynayamadığını sorguluyor. Siz koruyan değil her şeyi sınırlayan bir anne konumuna geliyorsunuz. Ve bu konuda kendine haksızlık yapıldığını düşünüyor.”
- E6** “Dijital dünya yüzünden dikkat dağınıklığı oluyor ve agresifleşiyor. Oyun oynuyor, kaybetmeyi de hazmedemiyor, sonra tekrar oynama isteği doğuyor, hırs yapıyor. Aileyle, arkadaşlarıyla geçireceği vakti minimuma indiriyor, oyunla vakit geçirip, oyunla başarılı olmaya çalışıyor.”
- E7** “Çocuklarımızı bu dijital dünya kişiliksizleştiriyor, ahlaki yönden çöküntü yaşıyor. Benim çocuklarım da PUBG oynuyor ama engel koymuyorum. Bıkmasını bekliyorum. Ben sabırla beklemeyi seçiyorum. Anneler o kadar zor durumda ki, yetersizleştik çocuklarımız için artık. Sadece dua ediyorum, anlayışlı olmaya çalışıyorum.”
- E8** “Bence dijital dünyanın çocuklarımıza verdiği en büyük sıkıntı psikolojilerinin bozulması. İkinci olarak, sosyalleşme ve iletişim özrürlü hâle getirmesi. Üçüncüsü olayları ciddiye alamıyorlar. Hayatı oyun gibi algılıyorlar, sanki ölen bir kalkıp ayağa tekrar hayatı yaşayacakmış gibi algılıyorlar.”
- E2** “Bir kere çocuğumun oyun oynarken hiç tanımadığı birileriyle ailevi bilgileri paylaştığını fark ettik, hemen müdahale ettik. Tabii babası da ben de sert bir şekilde uyardık.”
- E8** “Tanımadığı kişilerle iletişim kurmadan önce benimle paylaşır kızım.”
- E2** “Rehber öğretmeniyile görüştük, sınırlama getirdik. Evde tableti yok, bilgisayarı yok ona rağmen babası ve benim telefonu kullanmasıyla ancak sınırlama getirebiliyoruz. Bıraksak saatlerce oynayabilir. ‘Anne biraz daha’ diyor her zaman.”

- E10** “Benim çocuğumun kendi telefonu yok, oyun bağımlılığı hiç yok. Ama şimdi küçük belki ondan söz dinliyor sonrasında ne olacak bilemiyorum. Telefon almamaya ne kadar direneceğim bilmiyorum. Bu çok korkutucu gerçektir.”
- E4** “Aslında hepimiz dertliyiz, bu dijital dünyada çocuklar bizden daha iyiler ama bu dijital dünyanın elinden nasıl kurtarıyoruz bunun derdindeyiz. Allah’a dua ediyoruz.”
- E9** “Eğitimle ilgili sınırsız kullanmasına müsaade ediyoruz ama oyun oynama, YouTube izleme ancak hafta sonları izin veriyoruz. Bazen yoğun olduğu zamanlarda ya da rahatsız olduğu zamanlarda sınırları zorluyor. Ama mümkün mertebe kısıtlamaya çalışıyoruz.”
- E7** “Belirli aralıklarla kendimi gösteriyorum, sorumluluklarını hatırlamalarını sağlıyorum. Ama yasak koymuyorum, okul için de kullanıyorlar, eğlence için de kullanıyorlar. Eşim yoğun çalışıyor bir de tatlı baba rolü oynuyor. Ben tek başıma mücadele veriyorum bu süreçte.”
- E4** “Aslında kanaatsiz bir gençlik yetişiyor. Dünyalık olarak sahip olduğu hiçbir şeyi yeterli olarak görmüyor. Sokağa çıksa bir şey görecektir, deneyimleyecektir ama. Önceden ailelerimiz bizi sokaktan içeri getirmeye çalışıyordu şimdi biz çocuklarımızı sokağa çıkarmaya çalışıyoruz.”
- E2** “Benim oğlumda da şiddet eğilimi oluşuyor. Ben kısıtladığım için bozuluyor. Aramızdaki gerginlik veya bana uyguladığı şiddetin sebebi tamamen online oyunu sınırlandırmayla ilgili. Bunun dışında şiddet meyilli bir hareketi hiçbir zaman olmuyor.”
- E9** “Küçük yaşta kontrol ediliyor da büyüdükçe, kendilerini ispatlamak için bir birey olduklarını göstermek için özellikle cep telefonlarına bakılmasını, kontrol edilmesini istemiyorlar. Kontrol edeceğim zaman da mesajlar siliniyor o şekilde bana veriliyor cihaz.”

Ebeveynler, çocuklarına özel tablet, bilgisayar veya akıllı telefon almamanın bir çözüm olduğunu düşünmektedir. Hafta içi (okul zamanı) çocuklara internet yasağı getirmek ve hafta sonu kullanılmasına izin vermek de bir yöntem olarak uygulanmaktadır. Bu konuda ebeveyn olarak model olabilmenin önemine dikkat çekilmektedir. Yasaklamanın çözüm olmadığı ve sınırlamanın daha etkili olduğu; bunun yanında ebeveynin de dijital dünyayı öğrenmesi gerektiği önerilmektedir. Güvenli internet konusunda sorun yaşanmaktadır ve veliler bu konuda ne yapacaklarını tam olarak bilememektedirler. Ebeveynin, çevrim içi risklere yönelik olarak geliştirilen kısıtlı mod veya güvenli internet noktasında aile profili ve çocuk profili modülü hakkında bilgileri bulunmamaktadır.

3.3.3. İnternet ve Mobil İletişim Teknolojileri ile Etkileşimin Olası Riskleri Üzerine “Öğrenci” Görüşleri

Bu kapsamda görüşülen ortaokul öğrencileri için ise internet ve mobil iletişim teknolojileriyle geçirilen zamanı kontrol edememe sorunu başta gelmektedir. Erkek öğrencilerin başlıca internet kullanım nedeni oyun, kız çocuklarının ise sosyal medyadır. Çocukların en yaygın kullanım biçimini arkadaşlarıyla online oyun oynamak, sosyal medya içeriklerini ve “Youtuber”ları takip etmek oluşturmaktadır. Çocuklar, bu cihazlarla geçirilen zamana yönelik kısıtlamaları anlamsız bularak, eleştirmektedirler. Bu cihazlara ayrılan zaman konusunda kendi kendilerini kısıtlayabileceklerini düşünmektedirler. Bir de internette vakit geçirirken her an ailelerinden uyarı gelecek kaygısı taşımaktadırlar ve bu durum onları çok rahatsız etmektedir. Sosyal medya üzerinden oluşturulan arkadaş gruplarında siber zorbalık örnekleriyle karşılaştıkları için sorunlar yaşamaktadırlar. Online oyun oynarken tanımadıkları kişilerle iletişim kurmaları yaygın ve normal bir davranış olarak görülmektedir. Tabletleri ve bilgisayarları olmayan çocuklar, ebeveynin akıllı telefonlarıyla internete girmektedir. Bu cihazlarla fazla zaman geçirilmesi hâlinde baş ağrısı ve göz ağrısı yaşandığı belirtilmektedir. YouTube’un çevrim içi risklere yönelik uygulaması “kısıtlı mod” hiçbir öğrenci tarafından bilinmemektedir. Cinsel içerikli görüntülerle, oyun oynarken veya YouTube’da video izlerken ortaya çıkan reklamlar yüzünden karşılaştıklarını ifade etmektedirler.

- Ö1** “Cep telefonunun başında fazla zaman geçirdiğim zaman ödevlerimi yetiştiremiyorum. Günde 1-2 saat geçiriyorum ama o bile ödevlerimi aksatmama neden oluyor.”
- Ö7** “Çoğu zaman WhatsApp’tan gruptan yazışıyoruz sonra birlikte oyunda buluşarak Pub g oynuyoruz.”
- Ö8** “Ben hafta içi internette oyun oynamıyorum. Hafta sonu günde 3 saat oynuyorum. Hafta içi yasak geldi, bilgisayar veya tabletim yok, oynarsam annemin veya babamın telefonundan oynuyorum.”
- Ö2** “PUBG oynuyorum, Apex oynuyorum. YouTube’dan müzik dinliyorum. Ara sıra da internette ders içeriklerini ediniyorum.”
- Ö7** “Oyun oynuyordum, rehber öğretmenlerle görüştüğümde sonra annemler sınırlama getirdiler. Günde yarım saat veya bir saat oynuyorum. Test indirip sınav haftasında testleri çözüyorum.”
- Ö10** “Bu aralar internet yok. Haftasonu akşamları internete giriyorum. Bilgisayarım var ama oyun yok. Bazen Instagram’a giriyorum.”
- Ö6** “Yapyap’taki Youtuberları takip ediyorum.”
- Ö1** “Kendi telefonum var, WhatsApp ve Instagram’ı kullanıyorum. Sınıf arkadaşlarımla konuşmak için kullanıyorum ve ödev sormak için kullanıyorum. Önceden Instagram’da canlı maç yayınlarını takip ediyordum. Ama artık sıkıcı ve saçma gelmeye başladı.”
- Ö2** “WhatsApp, Instagram ve Skype hesabım var. Çoğunlukla kuzenlerimle ve arkadaşlarımla görüşüyorum. Rapçileri takip ediyorum, yeni şarkılarını arıyorum. Skype’ı oyun oynarken canlı görüşmeler için kullanıyorum.”

- Ö4** “Benim Instagram hesabım vardı ama sınıf öğretmenimizin isteği üzerine kapattık. Bazılarımız hesabını kapattı, bazıları da mesela benim gibi sadece uygulamayı sildik ama hesabım duruyor. WhatsApp kullanıyorum, arkadaşlarımla, annemle ve babamla görüşmek için.”
- Ö5** “Sınıfımızın bir WhatsApp grubu vardı, ödev paylaşımı oluyordu ama sürekli de bildirim geliyordu. Tatlışler, güzeller gibi saçma isimler koydular, bir de sınıftan olmayan erkek arkadaşlarını alıyorlardı gruba, bu durumdan rahatsız oldum zaten öğretmenimizde başka gruplar kurmamıza kızılıyordu şimdi sadece iki arkadaşımın oluşturduğumuz bir grup var, diğerlerinden çıktım.”
- Ö10** “Bizim de bir WhatsApp grubumuz vardı ama bazı öğrenciler kavga etti, küfürleşmeler oldu, sonra gruptan erkekleri çıkardık sadece kızlardan oluşuyor grup. Saat 21.00’de ödevi soruyorum, gece 01.00’de cevap geliyordu. Bunlardan rahatsız oluyoruz.”
- Ö3** “Bazen oyuna giriyorum, kim iyi oynuyorsa, puanı çoksa onunla iletişim kurup, onu oyuna alıyorum. Yabancı milletlerden bile oluyor, bir kere Rus çıktı anlaşılmadık bir türlü.”
- Ö2** “Bir kere oldu, 4-5 PUBG oynamıştım (ortalama 2,5-3 saat) ama gözüm ve başım çok ağrıdı.”
- Ö8** “Bir kere 4 saat boyunca oynadım. Sonra 1 ay ceza aldım. Ondan sonra çok başım ağrıdı.”
- Ö10** “Oyun oynarken sürekli annem bir test verecek, bölecek kaygısı yaşıyorum.”
- Ö4** “Instagrama o kadar dalıyorsunuz ki sonra dünyaya geri gelmiş gibi oluyorum, hipnoz edilmek gibi.”
- Ö7** “Bizde yasaklıyorlar, sonra bıkiyorlar, oyun oynarken annem istediğiniz kadar oynayın diyor ama öyle bir söyleşi var ki aslında çok kızıyor.”

- Ö3** “Bu konuda bir sınırlama olmamalı, eninde sonunda bırakacağız.”
- Ö1** “Ben kendime göre bir kısıtlama koyabilirim.”
- Ö2** “Bence insan kendini biliyor, kendi kendine kısıtlayabilir.”
- Ö5** “Annemle babamın beni kısıtlaması açıkçası buna bozuluyorum. Üzülüyorum çünkü kendini bilen insan kendini kısıtlamayı da bilir. Kendi kendini kısıtlamak bence en doğrusu.”
- Ö6** “Bence insan kendi kafasında bitirmeli bence başka birisinin demesine gerek yok.”
- Ö10** “Tabii insan kendini kısıtlamaya çalışıyor ama zor, o seni sürüklüyor. Artık telefon ısınıyor, elim yanmaya başlıyor.”
- Ö7** “YouTube’da reklamı atla tuşuna basıyorum ama bazen de çıkan reklama basıyorum yanlışlıkla, geri çıkana kadar sıkıntılı oluyor. Bir de oyun oynarken çıkıyor karşımıza mecburen de izletiyor.”
- Ö5** “Bir keresinde uygunsuz bir reklam çıkmıştı zaten o günden sonra telefonumdan oyunları sildim.”
- Ö10** “Video izlerken hep köşede duruyor uygun olmayan görüntüler, ben de annem gelecek de göreceğim diye hep tedirgin oluyorum.”
- Ö1** “TikTok diye bir saçmalık var o çok çıkıyor karşıma. O sırada kulaklığımdan dinlemiyorsan, ses dışardan duyuluyorsa ve küfür denk gelirse annem baya bir kızıyor.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

“İnsanlık bu yüzyılın başından beri adeta apansız içine itildiği dijital iletişim havuzunda çırpınıyor. Arada bir başını çıkartıp nefes almaya çalışırken bol bol da su yutuyor... Daha 15-20 yıl önce ayak parmaklarımızı çekinerek soktuğumuz dijital suya şimdi gırtlığımızı kadar batmış durumdayız; hem boğulmaktan korkuyoruz, hem de suyun bizi kaldırması, ayaklarımızı zeminden kesmesi hoşumuza gidiyor. Boğuluyor muyuz yoksa uçuyor muyuz?” diyen Şahin, (2019, s. 7) bu alanda yaşanan temel çelişkilere ironik bir şekilde işaret etmektedir. İnternet ve mobil iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar çok önemlidir ve yerli yerinde kullanıldığı zaman oldukça faydalıdır; ancak aynı zamanda bu teknolojiler zararları noktasında da insan hayatına dokunan en güçlü yaşam unsurlarındandır. Dijital teknolojiler hayatımızın geri dönüşü olmayan bir gerçeğidir ve fakat faydalara erişimi en üst düzeye çıkarırken, riskleri en aza indirebilme hedefi temel sorunlarımızdan biri hâline gelmiştir. Bu sorunlu alanın merkezinde şimdilik sadece “çocuklar” varmış gibi davranıyoruz. Dijital yaşamın sorunlu alanları aslında çok daha geniştir, şimdilik çalışma kapsamında okul topluluğu üyelerinin internet ve mobil iletişim teknolojileri ile etkileşimin olası riskleri üzerine düşünceleri ortaya konulmuştur.

Çalışma kapsamında okul rehber öğretmenlerine göre çevrim içi risklerin başında gündelik hayatta internet ve mobil iletişim teknolojileriyle geçirilen sürenin fazlalığı gelmektedir. Diğer riskler ise; çocukları tembelleştirmesi, şiddeti sıradanlaştırması, oyun bağımlılığı, siber zorbalık örnekleri, ödevlerin hazır şekilde internet sitelerinden edinilmesi, aşırı şiddet ve aşırı cinsel içeriklerin paylaşımı, sosyal medyayı takipleri sonucunda birçok konuda kendilerini yetersiz hissetmeleri, Youtuberların etkisinde kalmaları olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç ise teknolojik bağımlılık seviyesinde değerlendirilmekte ve önlem alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Ailelerin internetle geçirilen zamanı sınırlandırması ve içeriğini kontrol etmesi ve eğitim kurumlarının düzenleyeceği etkinliklerinin (özellikle drama eğitimi) çözüm olabileceği vurgulanmaktadır. Yasaklamak yerine kontrollü kısıtlama önerilmektedir. Ancak rehber öğretmenlerin dijital yaşamla ilgili yeterli teknik bilgiye ve gerekli motivasyona haiz olmadıkları ifade edilmektedir.

Ebeveynlere göre çocuklarına yönelik en önemli riskler internet ve mobil iletişim sistemleriyle geçirilen zamanın fazlalığı, çocukla-

rının şiddet içerikli oyunlar oynaması, sosyal yaşamdan kopmaları ve bu durumun eğitim süreçlerini olumsuz etkilemesi gelmektedir. Ebeveynler, dijital dünyadaki bu yaşam biçimini hastalıklı bir süreç olarak değerlendirmekte ve kendilerini bu konuda zorlanmış ve çaresiz hissetmektedirler. Ayrıca dijital dünyanın imkânlarından faydalanmaktan çok riskleriyle uğraştıklarını ifade etmektedirler. İnternetle geçirilen süre noktasında koydukları sınırlamanın çocuklarıyla olan ilişkiyi olumsuz etkilediğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca bu alana yönelik sınırlamalarının okuldaki diğer arkadaşları yüzünden ihlal edilmesi başka bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Sahip olunana yetinilmemesi, kişiliklerin olumsuz etkilenmesi, kültürel değerlerin deforme olması, ahlaki çöküntü yaşanması, dikkat dağınıklığı ve agresif davranışlar bu teknolojilerle ilintilendirilmektedir. Çocukların sağlık açısından baş ağrısı ve göz kızarması gibi sorunlarının ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Ebeveyne göre temel risk, çocukların gelişim evrelerinin bu sorunların toplamı yüzünden olumsuz etkilenmesidir. Hafta içi (okul zamanı) çocuklara internet yasağı getirmek ve hafta sonu kullanılmasına izin vermek bir yöntem olarak uygulanmaktadır. Ancak güvenli internet konusunda sorun yaşanmaktadır ve veliler bu konuda ne yapacaklarını tam olarak bilememektedirler.

Öğrenciler için ise internet ve mobil iletişim teknolojileriyle geçirilen zamanı kontrol edememe sorunu başta gelmektedir. Çocukların en yaygın kullanım biçimini arkadaşlarıyla online oyun oynamak, sosyal medya içeriklerini ve Youtuberları takip etmek oluşturmaktadır. Çocuklar, bu cihazlarla geçirilen zamana yönelik kısıtlamaları anlamsız bularak, eleştirmektedirler. Kendi kendilerini kısıtlayabileceklerini düşünmektedirler. Sosyal medya üzerinden oluşturulan arkadaş gruplarında siber zorbalık örnekleriyle karşılaştıkları için sorunlar yaşamaktadırlar. Online oyun oynarken tanımadıkları kişilerle iletişim kurmaları yaygın ve normal bir davranış olarak görülmektedir. YouTube'un çevrim içi risklere yönelik uygulaması "kısıtlı mod" hiçbir öğrenci tarafından bilinmemektedir. Cinsel içerikli görüntülerle oyun oynarken veya YouTube izlerken ortaya çıkan reklamlar yüzünden karşılaştıklarını ifade etmektedirler.

Dijital yaşamın ortaya koyduğu sorunlar sadece çocukların veya ebeveynlerin değil tüm toplumun temel sorunlarından; özellikle bu sorunlarla baş etmenin yollarını aramak, eğitim kurumlarına, sivil toplum örgütlerine ve devletin aile ve çocuk ile ilgili birimlerine

düşmektedir ve bu alana yoğunlaşılması gerekmektedir. Acilen bir yol haritası belirlenmeli, bir eylem planı geliştirilmeli ve işin içinde aile ve eğitim kurumlarının olduğu bir bilinçlendirme faaliyetine girilmelidir. Çocukların dijital dünyada yaşadığı sorunlara yönelik olarak hem ebeveynler hem de rehber öğretmenler çaresiz gözükmektedir. Çocuklara güvenli internet kullanımı konusunda destek olabilecek eğlenceli, çekici ve eğitsel içerikler sunmak, bunun eğitim kurumlarında yapılması, motivasyon ve etkililik açısından daha önemlidir. Araştırmadan elde edilen bilgiler doğrultusunda ebeveynler, eğitimciler, iletişim ve eğitim alanındaki araştırmacılara yönelik olmak üzere bazı öneriler derlenmiş ve geliştirilmiştir:

- İyi bir dijital ebeveyn olabilmek için ilk başta çocuklarla iletişim hâlinde olunması; sakin, açık ve doğru bir iletişim kurulması gerekmektedir.
- Ebeveyn filtreleri kullanılmalı; böylece çocuklar tarafından görülmesi istenmeyen içeriklerden korunmak mümkün hâle gelecektir. Güvenli internet hizmeti kullanmak için internet servisi sağlayıcıyla iletişim kurulmalıdır.⁹
- Temel kurallar ve yaptırımlar konulmalı (yemek vakti internet kullanmama, geceleri odalarına cihazları götürmeme vs.)
- Çocuklarla birlikte dijital yaşamda yer almak, rehberlik etmek; bütün bunları yaparken değerlerimiz ve inançlarımızı onlarla paylaşmak gerekmektedir.
- İyi bir dijital rol model olmak; çocuklar yapılanlara söylenenlerden daha çok dikkat etmektedir; bu yüzden dijital yaşamda uyması gereken kuralları ciddi bir şekilde ebeveynlerin de uygulaması gerekmektedir (Balkam, 2017, s. 51-54).
- Düşük gelirli ailelerin özel eğitim gereksinimlerine ve engellerine, onların karşılaştıkları özel zorluklara yönelik çözümler üretilmelidir.
- Temel rehberlik çerçevesinde, ekran başında geçirilen sürenin ötesine geçmek; ailelerin sorunlu ve normal kullanım arasındaki farkı ayırt etmelerine yardım etmek gerekmektedir (Livingstone ve Blum-Ross, 2018, s. 760).

9 Bu konuda daha fazla bilgi almak ve evlerimizde güvenli bir internet için ortamı sağlayabilmek için <http://www.guvenlinet.org/sitesinden> gerekli bilgiler edinilebilir.

Bu önerilerin dışında Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ve UNICEF'in önerileri de şu şekilde sıralanabilir:

- Çocuklarınızın sosyal medyadaki faaliyetlerini kontrol edin. Özellikle video içerikli sitelerde bulunan hassas içerik filtrelerini aktif edin. Teslim ettiğiniz cihazların tümünde bu filtrelerin açık olmasına dikkat edin.
- Çocuklarınızın kullandığı internet erişimi olan tüm cihazlarınızda ebeveyn koruması kullanın, gezinme geçmişini saklayarak periyodik olarak kontrol edin.
- Sosyal medya üzerinden gelen oyun davetlerini geri çevirin. Çocuklarınızın internet ortamında oynadığı oyunlardaki arkadaşlık edinimlerini kontrol edin (TRT Vizyon, 2019, s. 36).
- Aileler çocuklarına sosyal ağlara giriş yaşının alt sınırının 13 olduğunu hatırlatmalarına rağmen, 13 yaşından önce sosyal ağlara girmek istediklerinde yol gösterici olarak birlikte bir hesap açmalı ve bu ağda uyması gereken kurallar ve arkadaş listesine sadece ailelerinin de tanıdığı kişilerin eklenmesi gerektiğini hatırlatmalıdırlar. Ayrıca çocuğun sosyal ağlarda kullandığı şifresinin bilinmesi ve düzenli aralıklarla kontrol edilmesi önemlidir.
- Anne ve babalar, çocuklarına çevrim içi ortamda tanıştıkları kişilerle yüz yüze görüşmelerinin tehlikeli olduğunu hatırlatmalıdır (www.btk.gov.tr).
- Ebeveynler, çocuklar için iyi birer dijital rol model olmalıdır. Dijital teknolojilerin büyüüne kapılanlar sadece çocuklar değildir.
- Ebeveynler, bu yaş grubundaki çocuklarını, internet ortamında da gerçek dünyada olduğu gibi ahlaki davranışlara uyması gerektiği konusunda bilgilendirmeli, interneti başkalarına zarar verici bir araç olarak kullanmamaları konusunda eğitmelidir.
- Her ne kadar gelişen mobil teknolojiler ile zor olsa da bilgisayar, ailenin ortak kullanım alanına konulmalıdır.
- Özel sektör ve özellikle de teknoloji şirketleri, çevrim içi ortamda çocukların korunması amacıyla kolluk kuvvetleri ile dijital araçların, bilginin ve uzmanlık birikiminin paylaşılmasında hayati bir rol oynamaktadır. Bu noktada sağlanan iş birliği birçok sorunu giderici ve önleyici etkide bulunabilir.
- Medya okuryazarlığı dersinden sonra okullarda dijital okuryazarlığın öğretilmesi de önemli hâle gelmiştir. Çocukların gide-

rek daha erken yaşlarda çevrim içi hâle gelmeleri ile birlikte, okulların dijital okuryazarlık programlarını erken sınıflardan itibaren müfredata eklemeleri gerekmektedir.

- Öğretmenlerin kendi dijital becerilerinin ve okuryazarlıklarının gelişiminin desteklenmesi gerekmektedir.
- Çocuklara, çevrim içi ortamda mahremiyetin ve kişisel verilerin nasıl korunacağı öğretilmelidir. Bu süreçte rehber öğretmenler düzenleyecekleri konferans ve workshoplarla bu sürece katkı sağlayabilirler.
- İşletmeler ve teknolojiler için etik standartlar geliştirilmelidir. İşletmeler hizmetlerine ilişkin asgari etik standartlar geliştirmek için politika yapıcılar ve çocuk hakları savunucuları ile birlikte çalışmalı ve ürünlerinin tasarımına güvenlik, mahremiyet ve emniyet hususlarını dâhil ederek tasarımda güvenlik ilkesini benimsemelidir (UNICEF, 2017, s. 31-33).

KAYNAKÇA

- Balkam, S. (2017) Çocuklarda Çevrimiçi Sorumluluk Kültürünü Oluşturmak, (çev. Onur Dönmez), *Dijital Yaşamda Çocuk içinde*, (ed. F. Ferhan Odabaşı), Pegem Akademi, ss. 47-64.
- Baş, T., Akturan, U. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Blum-Ross, A. ve Livingstone, S. (2016). Families and Screen Time: Current Advice and Emerging Research. *LSE Media Policy Project (Media Policy Brief 17)*. The London School of Economics and Political Science, London, UK.
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K. ve Oğuz, E. (2011). Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi, *Kuramsal Eğitimbilim*, 4 (1), ss. 95-107.
- Demir, K. ve Şahin, Y. L. (2017). Çocuklar ve Dijital Oyunlar, *Dijital Yaşamda Çocuk içinde*, (ed. F. Ferhan Odabaşı) Pegem Akademi, ss. 177-192.
- Goodwin, K. (2018). *Dijital Dünyada Çocuk Büyütmek*, (çev. Tülin Er), İstanbul: Aganta Kitap Yayınevi.
- Güler, N., Bayzan, Ş. ve Güneş, A. İnternette Çocuklara Yönelik Riskler ve Ailelerin Bilinçlendirme Faaliyetlerindeki Rolü, Erişim: <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/fwdhr.pdf>.
- Hobbs, R. (2010). Dijital Çağda Medya Okuryazarlığını Yeniden Tanımlamak. (çev. Filiz Yıldız), *Erciyes İletişim*, Ocak, ss. 87-95.
- Karadağ, G. H. (2019). *Dijital Hastalıklar*, (ed. Gökmen H. Karadağ), İstanbul: Der Yayınları.
- Livingstone, S. ve Haddon, L. (2010). Risky Experiences for Children Online: Charting European Research On Children and The Internet, Available in LSE Research Online: <http://eprints.lse.ac.uk/27076>. pp. 1-10. (Refereed) Original Citation: Livingstone, Sonia and Haddon, Leslie (2008) Risky Experiences For Children Online: Charting European Research On Children And The Internet. *Children & society*, 22 (4). pp. 314-323.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. ve Ólafsson, K. (2011). Risks And Safety On The Internet: The Perspective Of European Children: Full Findings And Policy Implications From The EU Kids Online Survey Of 9-16 Year Olds And Their Parents In 25 Countries. *EU Kids Online*, Deliverable D4. EU Kids Online Network, London, UK.
- Livingstone, S., Mascheroni, G., Ólafsson, K. ve Haddon, L. (2014) “Children’s Online Risks and Opportunities: Comparative Findings from EU Kids Online and Net Children Go Mobile2014)(file:///C:/Users/vilhan/Downloads/EU-Kids-Online-Net-Children-Go-Mobile-comparative-report%20(2).pdf)
- Livingstone, S. (2017). Çocuklar ve Gençler Çevrimiçi Yaşamaktadırlar: Hakların, Risklerin ve Sorumlulukların Yeniden Yapılandırılması, (çev. Işıl Kabakçı Yurdakul), *Dijital Yaşamda Çocuk içinde*, (ed. F. Ferhan Odabaşı) Pegem Akademi, ss. 19-46.

- Livingstone, S., Blum-Ross, A. (2018). Röportaj, 'Ekran Süresi' Kavramının Artık Modası Geçmiş Olduğu Sonucuna Varabiliriz". *TRT AKADEMİ*, Cilt 03, Sayı 06, Temmuz.
- Neuman, W. R. (2016). *Dijital Fark – Gündelik Hayatta Dijitalleşme ve Medya Etkileri Kuramı*, (çev. Gökçe Metin), İstanbul: The Kitap Yayınları.
- Prensky, M. (2017) "Çocukların Dünyalarını Geliştirme Eğitimi" Yoluyla 21. Yüzyıl Çocuklarımızın Gücünü Ortaya Koymak, (çev. Elif Buğra Kuzun Demir) *Dijital Yaşamda Çocuk içinde*, (ed. F. Ferhan Odabaşı), Pegem Akademi, ss. 193-204.
- Sırakaya, M. Seferoğlu, S. S. (2018). Çocukların Çevrim-içi Ortamlarda Karşılaştıkları Riskler ve Güvenli İnternet Kullanımı. (Ed. B. Akkoyunlu, A. İşman ve H. F. Odabaşı). *Eğitim Teknolojileri Okumaları 2018*, (12. Bölüm, ss. 185-202). TOJET ve Sakarya Üniversitesi, Adapazarı. [Çevrim-içi:http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/Kitap_ETO2018_Bolum12_185-202_Cevrimici-Riskler.pdf]
- Şahin, H. (2019). *Dijital Hastalıklar*, (ed. Gökmen H. Karadağ), İstanbul: Der Yayınları.
- Şahin, M. C. (2009). Yeni Binyılın Öğrencilerinin Özellikleri, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Anadolu University Journal Of Social Sciences*, Cilt/Vol.: 9 Sayı/No: 2, ss. 155–172.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Dijital Oyun Bağımlılığı Çalıştayı, 7-8 Kasım 2018, Ankara.
- TRT Vizyon, 'Oyun Değil Siber Zorbalık! Dijital Tehlikenin Reçetesi Farkındalık ve Bilinçlenme', Mart 2019, Sayı: 354, ss. 34-41.
- UNICEF, (2017). *Dünya Çocuklarının Durumu 2017*, New York, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, Aralık. Erişim: http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/SOWC_2017_SUM_TR.pdf.
- Ülken, F. B. ve Kılınc, F. (2018). Çocukların Çevrimiçi Ortamda Karşılaştıkları Risk Türleri İle Aracılık Uygulamaları Arasındaki İlişki, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Vol: 7, Sayı/Issue: 1, ss. 124-145.
- Ünver, H. ve Koç, Z. (2017). Siber Zorbalık ile Problemlili İnternet Kullanımı ve Riskli İnternet Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, s. 117-140.
- Yaman, F., Dönmez, O., Yurdakul, I. K. ve Odabaşı, H. F. (2017), "Okul Rehber Öğretmenleri Gözünden İlköğretim Öğrencilerinin Karşılaştıkları Çevrimiçi Riskler", *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)* Cilt 8, Sayı 4, Ekim 2017, ss. 415-427
- Yaylagül, L. (2006) *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. ve Biricik, Z. (2017). Sağlık İletişiminde Dijital Medya Kullanımının Çocuk Sağlığı Üzerine Etkileri: Sosyal Medya ve Çevrimiçi Oyunlar Üzerine Bir İnceleme, *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı 14, 2017 Sağlık İletişimi Özel Sayı, s. 173-186.

İnternet Kaynakları

- bt.gov.tr, (2019). “İnternet Kullanımında Çocuk ve Aile İlişkisi”, Erişim: <http://internet.btk.gov.tr/internet-kullaniminda-cocuk-ve-aile-iliskisi-detay-62.html>.
- fortuneturkey.com, (2019) “Amazon, Dünyanın En Değerli Şirketi Ünvanını Geri Aldı,” Erişim: <http://www.fortuneturkey.com/amazon-dunyanin-en-degerli-sirketi-unvanini-geri-aldi>.
- hurriyet.com.tr., ‘Güvenlik Uzmanlarından Çok Önemli Momo Uyarısı?’ <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/guvenlik-uzmanlarindan-cok-onemli-momo-uyarisi-41164292>.
- hurriyet.com.tr, Son dakika... Milli Eğitim Bakanı’ndan ‘Mavi Balina’ ve ‘Momo’ açıklaması... Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-milli-egitim-bakanindan-mavi-balina-ve-momo-aciklamasi-41178629>.
- ntv.com.tr., Siber zorbalık yaygınlaşıyor. Siber Zorbalık nedir, nasıl önlenir?, Erişim: https://www.ntv.com.tr/teknoloji/siber-zorbalik-yayginlasiyor-siber-zorbalik-nedir-nasil-onlenir,2qXi3X5wTku2_Ql6fZtw0w.
- turkiyegazetesi.com.tr., Her yıl yüzlerce çocuk internet bağımlısı oluyor, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/teknoloji/616059.aspx>.
- wearesocial.com. (2019) “Digital 2019: Global Internet Use Accelerates” Erişim: <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates>.

THOUGHTS OF MEMBERS OF THE SCHOOL COMMUNITY ON THE POSSIBLE RISKS OF INTERACTION WITH INTERNET AND MOBILE COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Internet and mobile communication technologies, which determine the individual lifestyles of children, are included not only with their positive and beneficial aspects but also with many inaccurate and useless aspects. Digital technologies are an irreversible fact of our lives, but while maximizing access to these benefits, the goal of minimizing risks has become one of the most significant problems of the institutions, organizations and families in contact with the children's world. This study, in which on-line risks are compiled, has been put forward as the product of an effort to eliminate the problems identified. Focus group studies were conducted to determine the views of the members of the school community on the possible risks of interaction with the internet and mobile communication technologies. The study consists of 10 secondary schools representing 3 different socioeconomic levels in Kayseri province. In this context, 3 focus group interviews were conducted with 10 focus groups, each consisting of 1 guidance teacher, 1 parent and 1 student from each school. According to the school guidance counselors, the risks faced by the students are mainly due to the fact that the time spent on the internet and mobile communication technologies in daily life is quite high and lacking qualifications. According to parents, the most important risk to their children are excessive time spent on the internet, game addiction, digital lifestyle overcoming cultural values, and negatively affecting education processes. Parents assess this lifestyle as a malignant process and feel forced about it and desperate. Parents and even guidance counselors who have problems with safe internet do not even know what to do about this issue. The children think that they should be left to their own time and content with these devices. These problems posed by digital life are not only children's or parents' but also the main problems of the whole society. In particular, to seek and implement ways of dealing with this problem; it is the primary duty for educational institutions, non-governmental organizations and the family and child-related units of the state and it is urgently necessary to concentrate the energy of the institution on this field.

I. BÖLÜM

AĞ GÜVENLİĞİ

- Temel Boyutlarıyla Mahremiyet ve Güncel Dijital Mahremiyet Problemleri
Metin Eken
- Siber Güvenlik Farkındalığı ve Video Paylaşım Sitelerinin Rolü
Onur Önürmen
Ceyhan Bağcı

1

TEMEL BOYUTLARIYLA MAHREMİYET VE GÜNCEL DİJİTAL MAHREMİYET PROBLEMLERİ

Metin Eken

GİRİŞ

Mahremiyet, sosyal bilimlerdeki en tartışmalı kavramlardan biridir. Kavramın bireysel ve toplumsal idrak biçimlerinin değişiklikler göstermesi, sınırlarını çizmeyi güçleştiren sebeplerin başında gelir. Her şeyden önce insanın kendi varoluşunu nasıl anlamlandığı mahremiyet algısını belirleyen en önemli unsurdur. Çünkü insanın kendi varoluşunu ve içinde bulunduğu evrenle ilişkisini nasıl anlamlandığı onun inancını şekillendirir. İnanç ise hem anlama ve algılama hem davranış ve etkileşim hem de maddi üretim biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Bu ifade bir örnekle şu şekilde açıklanabilir. Kendisini Müslüman olarak kabul eden bir kişi için ideal düzlemde mahremiyetin ne olduğu doğrudan ilahi yasalarla belirlenmektedir. Mahremiyet ile aynı kökten gelen *haram* kavramı ise Allah'ın dokunulmaz ve yasak kıldığı tüm alanları belirler. Dolayısıyla İslam'da *haram/harem*, korunması ve saygı gösterilmesi gereken alanları ifade eder. Bireysel ve toplumsal ilişki biçimleri bu çerçevede anlaşılır ve anlamlandırılır. Sonuçta ise belli davranış biçimleri ve aynı zamanda maddi üretim ve örgütlenme biçimleri meydana gelir. Bu çerçevede dünyadaki inanç farklılıklarının doğrudan doğruya farklı mahremiyet anlayışlarını gündeme getirebileceği ifade edilebilir.

Ayrıca sosyo-kültürel yaşamın farklı zaman ve mekân bağlamlarında çeşitli toplumsal değişme unsurlarına göre farklılaşması da mahremiyet kavramına yüklenen anlamların değişebileceğini göstermektedir. Bu durumda mahremiyet insan varoluşunun en önemli yanlarından bir olmakla birlikte içerik ve sınırları çeşitli düzeylerde farklılık gösteren bir olgu olarak ifade edilmelidir. Her ne kadar insan varoluşunun en temel yanla-

rından biri olsa da özellikle modern süreçler, toplumsal hayatın rasyonel örgütlenmesinin doğal bir sonucu olarak mahremiyet olgusunu sosyal bilimlerdeki tartışmaların gündemine taşımıştır. Tanrı-kul ilişkisi içerisinde anlamlandırılan geleneksel insan algısından özerk/bağımsız ve mutlak fail bir birey tasavvuruna geçiş; dinin, dini kurum ve sembollerin toplumsal yaşamın kurucu unsurları olmaktan ziyade özel alana ait unsurlar olarak tanımlanması gibi sekülerleşme süreçleri mahremiyetin yeni değerlendirmelere tabi tutulmasını ve yeniden içeriklendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede modern dönemlerde siyasetten ekonomiye, hukuktan din ve teknolojiye sayıları artırılabilecek pek çok alanda mahremiyet sorununu ve bunların toplumsal yansıma biçimlerini ele almak mümkündür. Ancak özellikle teknolojik gelişmeler ve teknik iletişim olanaklarındaki artış, küresel çapta hemen her toplumsal alana yansıyan mahremiyet problemlerini gündeme getirmiştir. Bu durum meseleyi diğer sosyal alanlarla birlikte iletişim bilimleri alanının en merkezi konularından biri hâline getirmiş ve bu ilgi geniş bir literatürün gelişimine zemin hazırlamıştır.

Çalışma mevcut koşullar ve söz konusu literatürden hareketle mahremiyet kavramıyla birlikte günümüz mahremiyet problemlerine ilişkin betimleyici bir çerçeve sunma amacı taşımaktadır. Ancak ilgili literatürün genişliği ve çalışmanın da sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda meseleyi belirli bir çerçevede ele alma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bunun için öncelikle mahremiyet kavramı açıklanmış ve mahremiyetin temel boyutları izah edilmiştir. Hemen ardından “gösteri” ve “gözetim” olguları; modernliğin incelenen konuya ilişkin kültürel arka planına ve güncel mahremiyet problemlerinin önemli bir kısmının teknik zemini olan kitle iletişimine yönelik kavrayış imkânları sunması bakımından, mahremiyetle ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Son olarak da günümüz mahremiyet problemleri, mahremiyete ilişkin temel boyutlar çerçevesinde tartışılmış ve söz konusu problemler karşısında dijital farkındalığı geliştirmeye yönelik genel öneriler sunulmuştur. Bu yönleriyle çalışma literatür taraması yöntemine dayalı betimleyici bir girişim olarak değerlendirilebilir.

1. MAHREMİYET KAVRAMI VE MAHREMİYETİN TEMEL BOYUTLARI

Mahremiyet, içerik ve kapsamı çeşitli etmenlere bağlı olarak değişebilen bir olgu olmakla birlikte kişi veya grubun başkalarıyla etkileşim biçimlerini düzenleyen kişiler arası bir sınır koyma süreciyle ilgilidir. Birey

ve grubun kendi sınırları üzerindeki seçici denetimini içerir. Dinamik bir yapıdadır. Başkalarıyla kurulan teması ve ilişkinin derecesini denetlemek amacıyla kişinin çevresindeki sınırları açan ve de kapatan düzenleyici bir sürece dayanır (Mutlu, 2008, s. 206). Mahremiyetin ayırt edici niteliklerini açıklığa kavuşturan bu tanım, kişinin kendisi hakkındaki bilgisi ve sosyal etkileşimi üzerindeki hâkimiyetine ilişkin ikili temayı kapsar. Kişilerin hem kendi başınlığı hem de başkalarıyla birlikteliği çerçevesindeki mahremiyet gereksinimlerine vurgu yapar. Bu yönüyle mahremiyet, yalnız başına kalma ile başkalarıyla birlikte olma arzuları arasında diyalektik bir karşılıklı oyun alanı olarak ifade edilebilir (Yüksel, 2009, s. 278). Bireysel ve toplumsal düzeyde bir ihtiyaç olmakla birlikte haklar tarafından da çerçevelenen temel bir insani gereksinimdir.

Roger Clarke özellikle günümüzde mahremiyetin çerçevesini çizmemizi kolaylaştıracak dört temel boyuttan bahseder. Bunlar; “kişisel mahremiyet (privacy of the person), kişisel iletişim mahremiyeti (privacy of personal communications), kişisel bilgi mahremiyeti (privacy of personal data) ve kişisel davranış mahremiyetidir (privacy of personal behaviour)”. Kişisel mahremiyet temelde bedenle ilgili süreçleri kapsar. Özellikle günümüzde sağlık alanında karşılaşılan mahremiyet problemleri bu çerçevede örnek olarak verilebilir. İletişim mahremiyeti, gerek metin gerekse de ses ve görüntü aracılı iletişim süreçlerindeki kontrol ve izleme mekanizmalarıyla ilgilidir. Kişisel bilgi mahremiyeti ise kişinin kendisine ait bilgi ve enformasyona dair seçici kontrolüne ilişkindir. Son olarak kişisel davranış mahremiyeti her türden davranışı hem şekillendiren hem de davranış özgürlüğüne vurgu yapan bir boyut olarak karşımıza çıkar (1997).

Burada vurgulanması gereken hususlardan biri, çeşitli sebeplerle kişilere, topluluklara ya da kültürlere göre önemli farklılıklar gösterebilen mahremiyet algısının tüm bu boyutlarda ortaya çıkan insani pratikleri doğrudan belirlemesi ve aynı zamanda söz konusu pratiklere karşı başkaları tarafından geliştirilecek tavırlar için de ideal bir beklenti üretmesidir. Bu ise mahremiyete dair farklı anlayışların meydana getirebileceği bazı problemlerin sebeplerinden biri olabilir.

Clarke’ın doğrudan mahremiyet sorunlarına odaklanmaktan ziyade mahremiyetin boyutlarına yönelik tanımlama çabası önem arz etmektedir. Nitekim mahremiyetin boyutlarına odaklanmak aynı zamanda her bir boyutta ortaya çıkan sorunları daha iyi analiz etmenin de ön koşuludur. Ancak Clarke’ın kavramsallaştırmasından bu yana, yeni ve gelişmekte

olan teknolojiler mahremiyete ilişkin güncel sorgulamaları gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda Finn ve arkadaşları; Clarke'ın dörtlü kategorisini yeniden ele alıp teknolojinin mahremiyete etkilerini inceleyerek ileriye dönük bir mahremiyet çerçevesine katkıda bulunmuşlardır. Clarke'ın sınıflandırmasının yedi farklı mahremiyet türünü içerecek şekilde gözden geçirilmesi ve genişletilmesi gerektiğini savunan yazarlar böylece mahremiyetin akışkan karakterini anlamaya olanak tanıyan bir çerçeve oluşturmuşlardır. Bunları şu şekilde ifade etmek mümkündür (Finn vd., 2012, s. 4-7); “kişisel mahremiyet (privacy of the person), davranış ve eylem mahremiyeti (privacy of behaviour and action), kişisel iletişim mahremiyeti (privacy of personal communication), kişisel bilgi ve görüntü mahremiyeti (privacy of data and image), düşünce ve duygu mahremiyeti (privacy of thoughts and feelings), konum ve mekân mahremiyeti (privacy of location and space) ve topluluk mahremiyeti (privacy of association).” Bu temel boyutların her biri çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacağından söz konusu boyutlar çerçevesinde ortaya çıkabilecek mahremiyet problemlerinin kültürel arka planına ilişkin açıklamalara geçilebilir.

2. GÜNCEL MAHREMİYET PROBLEMLERİNİN KÜLTÜREL ZEMİNİNE DAİR İKİ İZLEK: GÖSTERİ VE GÖZETİM

Mahremiyet olgusu, modern kültürel süreçlerin bir ürünü olmakla birlikte onu sürekli besleyen teknik iletişim araçlarının küresel etkinliğinde önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Özellikle teknik iletişim araçları, tüm dünyada çeşitli mahremiyet anlayışlarını aşındıran doğasıyla eleştirilerin odağında yer almaktadır. Ancak söz konusu araçların teknik nitelikleriyle birlikte içinde işlediği kültürel süreçleri yansıtmaya potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda, bahsi geçen kültürel süreçlere; gelenekselden yeniye, medyanın mahremiyetle ilişkisi çerçevesinde odaklanmak önem arz etmektedir. Bu çerçevede *gösteri* ve *gözetim* kavramları, kitle iletişim araçlarıyla doğrudan ilişkili günümüz mahremiyet problemlerine ilişkin kültürel arkaplanı açıklama kapasitesine sahip iki önemli izlek olarak takip edilebilir.

Gösteri kavramı, Fransız teorisyen Guy Debord'un *Gösteri Toplumu* (1996) isimli çalışmasında modern toplumları niteleyen bir kavramsallaştırma olarak ortaya çıkar. Gösteri toplumu, endüstri sonrası toplumla-

rın imaj yoğunluğuna ve meta görseelliğine doygun hâle geldiği durumu ifade eder. Kitle iletişim araçlarının merkezde olduğu bu görsel imge üretimi o denli fazladır ki Debord'un gösteri olarak adlandırdığı durum, neredeyse toplumdaki bireylerin birbirleriyle olan tüm ilişkilerini anlatan bir ifade hâlini alır (Büyüktuncay, 2009, s. 36) ve sosyal yaşamdaki her türden ifade biçimlerinin ifşaya dönüşmesine gönderme yapar (Dereli, 2015, s. 542). Henüz internet teknolojilerinin gelişmediği bir dönemde Debord, medya gösterilerinin edilgenleştirici doğasına gönderme yapar ve imajların dolayımında üretilen ve gösteriyle somutlaşan kurgusal gerçekliğin gündelik yaşamın gerçekliğine galip geldiği yabancılaşma durumuna dikkatleri çeker. Ancak gelişen internet teknolojileri ve özelde web 2.0 teknolojisi, gösteriyi hemen herkes tarafından üretilen kaçınılmaz bir yaşam tarzı hâline getirir. Özellikle sosyal medya araçları, bireylerin gündelik yaşamlarına dair neredeyse her şeyi görünür hâle getirmelerine olanak tanıyan kurgusuyla gösteriyi yeni boyutlara taşımış ve söz konusu mecralarda var olmanın en temel şartı hâline getirmiştir.

Sosyal medya ortamlarında açığa çıktığı hâliyle gösteri, bu büyüye kapılmış geniş insan toplulukları için sahte bir kutsal ya da seküler bir dini ayin şeklini almıştır. Yaşamın mahrem kabul edilebilecek kısımları dahi sosyal medya üzerinden görünür hâle gelmiş, bu durum mevcut ya da potansiyel takipçilerin de döngüye dâhil olduğu bir izleme-izlenme evreni ortaya çıkartmıştır. Öyle ki sosyal medyanın büyüüne kapılan bireyler, bu büyüye kapılarak gösteriye dâhil olacak potansiyel bireylere ulaşmak için hayatlarının mahrem alanlarını paylaşım nesnesi hâline getirerek bilinen geleneksel sınırları ortadan kaldırmaktadır (Anık, 2019, s. 127).

Mahremiyet sorunlarına yol açan medya gösterisi *eğlence*, şöhret ve *tüketim* gibi ana temalar çerçevesinde ele alınabilir (Eken, 2019, s. 62-67). Eğlendirici içerikler sunmak temel medya işlevleri arasındadır. Ancak özellikle reyting, beğeni, takip ve benzeri medya gereklilikleri, neredeyse her türden medya içeriğinin eğlendirici temalarda sunulması gibi bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Özellikle sosyal medya ortamlarında var olabilmek, üretilen içeriklerin sıkıcı olmayan, kısa, etkili ve eğlendirici temalarda sunulmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda bahsi geçen sosyal mecralarda gelişen trendler takip edilmekte ve eğlence, gösteri kurgusuna şekil veren unsurlardan biri olarak kişisel yaşıntıyı alenileştirmenin bir formu hâline gelmektedir.

Medyatik eğlence kurgusu ayrıca karşılıklı gözetim ortamları hâline

gelen sosyal mecralarda gözetlenmenin rahatsız edici bir olgu olmaksızın ziyade arzu edilen bir şey hâline gelmesinin de temel unsurlarından biri hâline gelir (Kocabay Şener, 2016, s. 68). Çünkü sosyal mecralarda etkin bir biçimde var olmanın ve bu etkinliği devam ettirebilmenin en önemli yollarından biri eğlendirici içeriklerle görünürlüğü arttırmak ve daha fazla bakışı davet etmektir.

Medyatik gösteri dünyasını kuşatan ve açığa çıkan mahremiyet sorunlarında dikkat çekilmesi gereken temel unsurlardan bir diğeri de şöhrettir. Şöhret, modern kitle iletişim tekniklerinin gelişmeye başladığı dönemlerden itibaren toplumsal süreçler içerisinde belli nitelikleriyle *tanınan* bireylerle ilişkili bir kavram olmakla birlikte daha ziyade söz konusu araçların sahneye çıkardığı ve çeşitli nitelikler yüklediği kişilerle somutlaşmaktadır (Rojeck, 2003, s. 14-15). Şöhretler belli bir yaşam biçimine referans çerçeveleri oluşturma işlevleri sebebiyle medya, iktidar ve ideoloji üçgeninde elverişli enstrümanlar olarak görülmüşlerdir.

Medyatik şöhretlerin en temel niteliklerinden biri görünürlüktür ve bu, geniş halk kesimleri tarafından erişilebilir olmanın imkânı olarak şöhreti ayrıcalıklı kılar. Ancak söz konusu ayrıcalık aynı zamanda yitirilen mahremiyetin karşılığı olarak kazanılmaktadır. Nitekim şöhreti mevcut konumuna taşıyan hususlardan biri de kendini görünür kılarak mahremiyetini askıya almasıdır. Bununla birlikte şöhret, izler kitlenin mahremiyet algısını da konumlandırmaktadır. Şöhret pratikleri sonucunda mahrem olana ilişkin hususların kamusal alanda yaygın dolaşımı, mahrem olanı doğallaştırma işlevi görmektedir (Çimen, 2019, s. 146-149). Bu durum gelenekselden yeni medyaya kitle iletişim araçlarının niteliksel bir özelliği olarak korunmaktadır. Ancak değişen şey şöhretlerin niteliğidir. Yeni medya özellikle fenomen kültürüyle hemen herkese kısa yoldan şöhret olmanın kapılarını aralamıştır. Bunun için de yapılması gereken şey mahremiyete ilişkin olarak, kodlarını sosyal medya kültürünün belirlediği pratiklerin takip edilmesidir.¹ Takip edilen pratiklerin özellikle akranlar ve sosyal medya etkileyicileri (influ-

1 Bu meseleyi açıklamak için Çimen'in (2019, 148) verdiği şu örneğe bakılabilir: "Pop şarkıcısı Aynur Aydın'la ilgili bir olay bu duruma bir örnek olarak sunulabilir. Olaya göre, Instagram hesabının ele geçirilmesi nedeniyle şarkıcının mahrem pozları ortaya dökülmüş ve bir diğer pop şarkıcısı Edis ile yazışmaları ayıyuka çıkmıştır. Ne var ki bir süre sonra bu olayın kurgu olduğu, şarkıcının yeni çıkacak albümü için PR çalışması yaptığı anlaşılmıştır. Bu olay farklı yolla da olsa, görünür olmak adına mahremiyetin bertaraf edilmesine hatta bilakis bilinçli olarak sınırlarının geri çekilmesi ilkesini içeren günümüze ait özgün bir örneklerden biridir."

encer) yoluyla aktarımı ise söz konusu mahremiyet algısının gündelik çevrim dışı pratiklere de yansımaya olanak verir ve bu yönüyle önemli bir etki oluşturur.

Mahremiyet sorunlarına yol açan medya gösterisinin bir diğer unsuru da tüketimdir. Medya gösterisi, kapitalist pazar mantığı bakımından tüketimin ön koşulu olmakla birlikte tüketimin bizzat kendisini de bir gösteri unsuru hâline getirir. Tüketime yönelen gösteri sahasının başında gelen unsurlardan biri reklamdır. Reklamlar hemen her şeyi bir gösteri nesnesi hâline getirerek metalaştırma yoluyla işlerlik kazanır. Ve burada metalaştırılacak şeyin ne olduğu çok da önemli değildir. Bu bazen bir kadın ya da erkek bedeni, bazen de bir çocuk olabilir. Reklam burada ürüne aktarılan anlamlar yoluyla satın almayı gerçekleştirme amacı gütmektedir. Söz konusu kurguda kadın bedeni bir arzu nesnesi olarak karşımıza çıkarken erkek bedeni idealize edilmiş formda² bir reklam çekiciliği unsuru hâline gelir. Çocuk mahremiyeti ise yetişkinlere yönelik tüketim mesajının etkililiğinin artırılması arzusuyla çok da dikkat edilmeyen bir değere dönüşür. Ortaya çıkan temel sonuç gösteri toplumunda kâr ve kazancın mahremiyetin önüne geçmesi, daha birincil bir değer hâline gelmesidir.

Gösterinin mahremiyet sorunlarına yol açabilecek çeşitli formları geleneksel ve yeni medya özelinde pek çok farklı örnekle çeşitlendirilebilir. Ancak en azından günümüz mahremiyet sorunlarının kültürel arka planına dair genel bir kavrayış sunması açısından, çalışmanın da sınırlılıkları göz önünde bulundurularak eğlence, şöhret ve tüketim çerçevesindeki bu açıklamalarla yetinilebilir.

Günümüz mahremiyet problemlerinin kültürel arka planını ele alırken göz önünde bulundurulması gereken bir diğer temel unsur ise *gözetim*dir. Nitekim modernliğin temel bir karakteristiği olarak gözetim günümüz mahremiyet mantığının anlaşılması bakımından kilit bir öneme sahiptir. Gözetimle ilgili teorik yaklaşımların açığa kavuşturduğu mahremiyetle ilgili sorunlu boyutlara geçmeden önce gözetimin ne olduğuna dair kısa bir açıklama dahi önemli ipuçları sunabilir. Lyon (2013, s. 31) gözetimi; “etkileme, yönetme, koruma, yönlendirme

2 “Bu görüşe göre reklamlar, gerçek olmayan bir dünyayı betimlemekte, tüketicilere betimledikleri bu dünyayı vadedmektedir. Bu bağlamda, reklamların insan bedenini kendi amaçlarına uygun bir biçimde betimleyerek onu tüketicilerin isteyecekleri bir ideale dönüştürdükleri söylenebilmektedir. Tüketiciler, reklamların idealize ettiği bu bedenlere sahip olma ihtiyacıyla reklamları yapılan markaya yönelebilmektedir (Saaticoğlu ve Sabuncuoğlu 2016).”

gibi amaçlarla kişisel enformasyona dönük odaklı, sistemli ve düzenli ilgi” olarak ifade eder. Tek başına bu tanım bile moderniteye içkin olan gözetim kurgusunun bir yönüyle kişisel bilgilerin çeşitli tekniklerle manipülasyonu üzerinden işlerlik kazandığını ortaya koymaktadır.

Modern toplumlarda gözetim olgusunu ele alan çalışmaların vazgeçilmez isimlerinden biri Michael Foucault’dur. Foucault, Jeremy Bentham tarafından üretilen “panoptikon” isimli hapishane tasarımını modern toplumlarda görme, bilme ve iktidar arasındaki ilişkileri ve modern gözetim mantığını ortaya koyan bir model olarak ele alır. Söz konusu tasarım Foucault’ya önemli eseri *Hapishanenin Doğuşu* (1992) için de ilham kaynağı olmuştur (Eken, 2019, s. 21). Panoptikon kelimesi *pan* ve *opticon* sözcüklerinden türetilmiştir. *Pan* bütün anlamına gelirken, *opticon* ise gözlemlemek anlamına gelmektedir. Bu nedenle ilgili tasarım, yerine getireceği göreve uygun olarak *bütünü gözetlemek* anlamına gelen *panoptikon* adıyla anılmıştır (Özdel, 2012, s. 23). Panoptikon, dairesel bir binadır ve tutuklular binanın çeperinde konumlanan hücrelerde tutulur. Merkezde ise bir gözetleyici odası yer alır ve merkezle çeper arasında dairesel bir boşluk vardır. Binanın dış çeperinde hücreyi aydınlatan pencereler; iç çeperinde ise her hücreyi kapatan demir parmaklıklar vardır. Bunun amacı ise hücrenin her bir yanının gözetleyenine görebileceği şekilde aydınlatılmasıdır (Pease-Watkin, 2008, s. 14). Panoptikon’un büyük etkisi işte tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Tutukluda, iktidarın otomatik olarak işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görülebilirlik hâli yani sürekli izlendiği bilinci, yaratılması beklenen amacın gerçekleşmesine olanak tanır (Foucault, 1992, s. 252).

Foucault panoptikonu modern iktidarın disipline etme tekniklerinin bir modeli olarak ifade eder. İlerleyen süreçlerde iktidar yapılanmasının gözetim yönelimli karakteri üzerine yapılan bu güçlü vurgu, mahremiyet sorununu kitle iletişimine yönelik önemli tartışmaların odak noktası hâline getirir. Nitekim teknoloji ve özelde kitle iletişim araçlarının dönüşümü üzerinden artan gözetim imkânları ve bunun çeşitli toplumsal süreçlerdeki rolüne yönelik sorgulamalar yeni gözetim modellerinin geliştirilmesiyle sonuçlanır. Mark Poster, *The mode of information: Poststructuralism and social context* (1990) isimli çalışmasında iletişim teknolojileri üzerinden dönüşüme uğrayan gözetim mantalitesine vurgu yapar. Ona göre;

Günümüzün iletişim devreleri ve ürettikleri veri tabanları; duvar-

ları, pencereleri, kuleleri veya korumaları olmayan bir gözetim sistemi olan “süper-panoptikonu” oluşturmaktadır. Gözetleme teknolojilerindeki nicel ilerlemeler, iktidarın mikro-fiziğinde niteliksel bir değişliğe yol açar. Bununla birlikte teknolojik değişim, sürecin sadece bir parçasıdır. Nüfus, gözetime ve sürece katılmaya yönelik disipline edilmiştir. Sosyal güvenlik kartları, ehliyet, kredi kartları, kütüphane kartları ve benzerleri bireyin onlar için başvurması, her zaman hazır bulundurulması, sürekli kullanması gerekir. Her işlem kaydedilir, kodlanır ve veri tabanlarına eklenir (Poster, 2007, s. 93).

Poster’ın süper-panoptikon ifadesiyle gözetim süreçlerinin teknik olanaklar sayesinde tüm toplumsal katmanlarda önemli ölçüde yaygınlaşmasına yönelik vurgusu, mahremiyete yönelik de önemli bir değişime işaret etmektedir. Zira Zygmunt Bauman’ın ifadesiyle “Süper-panoptikonun panoptikondan önemli farkı, veri sağlayan gözetim altındakilerin, gözetimin birincil ve gönüllü unsurları olmalarıdır.” (Bauman, 2010, s. 60). Bu durum siber mekâna taşıdığımız herhangi bir eylemin gönüllü bir karşılığı olarak verdiğimiz kişisel bilgilerin aynı zamanda veri tabanlarında kaydedilerek mahremiyetimize yönelik bir tehdit hâlini almasını ifade etmesi bakımından önemlidir. Günümüz mahremiyet problemleri temelde bu sorun etrafında dğümlenmektedir. Sosyal mecraların çalışma mantığı, probleme dair ilginç örnekler meydana getirmiştir. Bilindiğı üzere sosyal mecralar, diğere niteliklerinin yanında hem üye olma süreçlerinde verilen kişisel bilgileri hem de herkese açık paylaşım ve aktivitelerin oluşturduğu dijital ayak izlerini depolayan araçlar konumundadır.

Facebook ile Cambridge Analytica isimli şirket arasında yaşanan veri krizi, sosyal mecraların söz konusu niteliğinin sebep olabileceğı mahremiyet sorunlarını açıkça gözler önüne sermektedir: 2013 yılında bir araştırmacı, Facebook üzerinden bir kişilik testi hazırlamıştır. Teste katılmayı kabul eden 300 bin kişi ise kişisel bilgilerine erişim izni vererek ilgili uygulama üzerinden teste katılmıştır. Ancak bu kişilerin ağındaki yaklaşık 87 milyon kişinin cinsiyetleri, konumları, siyasi görüşleri, dini inanışları, özel yazışmaları, beğendikleri web siteleri ve profillerinde yer alan kamuya açık veriler izinsiz olarak elde edilmiştir. Bu veriler ise büyük veri ve davranışsal psikolojiye yönelik analizleriyle kullanıcı tercihlerini etkileme çalışmaları yapan ve aynı zamanda 2016 ABD seçimlerinde Donald J. Trump’ın seçim kampanyasına milyarlarca dolar katkı sağlayan Robert Mercer’a ait Cambridge Analytica

şirketine satılmıştır. Şirket, verilerle kişilik kategorilerine uygun siyasi reklamlar hazırlayarak seçime etki edecek önemli bir siyasi kampanya yürütmüştür (Ünsal, 2018).

Gözetimin teknik iletişim araçları çerçevesinde ele alındığı bir diğer model ise Thomas Mathiesen'in "sinoptikon" olarak ifade ettiği kurguda somutlaşır. Buna göre çoğunluğun azınlığı izlemesine vurgu yapan panoptik model günümüz kitle iletişiminde açığa çıkan gözetim pratiklerini kapsamak bakımından yetersizdir. Nitekim özellikle televizyon, azınlığın çoğunluğu izlemesinden ziyade çoğunluğun azınlık bir grubu sürekli takip ettiği bir araçtır (Mathiesen, 1997). Televizyon örneğinden hareketle çoğunluk olarak ifade edebileceğimiz geniş halk kesimlerinin izlediği azınlık grubun, genel hatlarıyla farklı niteliklere sahip şöhretler olduğu söylenebilir. Bu ise mahremiyet sorunlarına ilişkin önemli bir ipucu vermektedir. Çalışmanın şöhretle ilgili kısmında ele alındığı üzere günümüz şöhretlerinin özellikle mahremiyete dair hususlarda popüler medya kültürünün kurallarına tabi olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede şöhretlerin bir kısmının sahip oldukları ayrıcalığı elde etmek ve sürdürmek amacıyla gerçekleştirdiği birtakım faaliyetler önemli mahremiyet sorunları oluşturabilmektedir. Kitle iletişim araçları yoluyla sunulan şöhretlerin yaşamına dair içeriklerin, çoğunluğun yaşam pratiklerinde karşılık bulma potansiyeli ise üzerinde dikkatle durulması gereken bir sorunu işaretlemektedir: Toplumsal mahremiyet algısının dönüşümünü.

Gözetimin hemen her toplumsal alana sızan bir olgu olarak değerlendirilmesi pek çok geliştirici açıklama girişimini de beraberinde getirmiştir. Lyon (1997) erken dönem çalışmalarında, günümüz gözetim sistemlerinin temelinde yatan elektronikliğe atıfla "elektronik gözetim" olgusuna vurgu yaparken, bazı yazarlar ise (Rosen, 2004; Pimenta, 2010) özellikle sosyal mecraların etkisiyle hemen herkesin gözetleyen-gözetlenen pozisyonunda olduğu bir evrene gönderme yaparak "omni-opticon" kavramını öne sürmüştür. Burada dikkat çekilen husus birey-iktidar ilişkisiyle somutlaşan dikey bir süreçle ilgili olmakla birlikte birey-birey veya birey-grup ilişkilerine de sirayet eden bir dönüşümdür. Kişisel bilgi ve gizlilik gibi mahremiyetle ilgili temel hususların rızaya dayalı bir biçimde şeffaflaşmasını salık veren iletişim mecraları aynı zamanda insanların bir diğerinin mahremiyet alanını gözetlemesini de doğallaştırmaktadır (Eken, 2019, s. 70).

Tüm bu yorumlardan hareketle gözetim olgusunun, özellikle yeni

medyayla birlikte küresel boyutta aldığı akışkan form üzerinden değerlendirilmesi gerekliliği ifade edilmelidir. Sosyal mecraların kullanıcı etkinliğiyle somutlaşan temel karakteri, dünya üzerinde internete bağlı insanları küresel çapta ağın bir parçası hâline getirmiş ve geleneksel iletişim mecralarının aksine bireylere etkin bir özne olma hissiyatı sağlamıştır. Bu durum dünya çapında söz konusu araçları kullanan bireylerin büyük bir kısmının tüm yaşamlarını gönüllü bir biçimde online ortamlara aktarmalarına sebebiyet vermiştir. Ancak modern kültürel süreçlerin ve teknik medyanın kendi kültürel çerçevesini dayatan karakteri; etkin, özgür ve bağımsız kullanıcı algısının aksine ağın tüm sakinlerini belli bir kültürel çerçeveye sıkıştırmıştır. Nitekim artan görünürlük, artan kontrol ve denetim imkânlarını da beraberinde getirmekle birlikte nesneleştirmenin imkânlarını da arttırmıştır. Mahremiyet algısının dönüşümüne de zemin hazırlayan bu süreç aynı zamanda tüketim ideolojisinin günümüz şartlarında yeniden şekillenmesine sebebiyet vermiştir (Eken, 2019, s. 155).

Gözetime ilişkin açıklama girişimlerine yenilerini eklemek mümkündür; ancak buraya kadar ele alınan yaklaşımlar, gözetim olgusunun tüm formlarıyla beden, davranış, iletişim ve kişisel bilgiler üzerinden mahremiyet açısından bir tehdit oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Gözetim yoluyla mahremiyetin söz konusu temel boyutlarının manipülasyonu ise pek çok problemi beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede mahremiyetin temel boyutları üzerinden mahremiyet sorunlarına değinmek yerinde olacaktır.

3. MAHREMİYETİN TEMEL BOYUTLARI ÇERÇEVESİNDE GÜNCEL DİJİTAL MAHREMİYET PROBLEMLERİ

Mahremiyet problemleri, günümüzde özellikle teknolojinin baş döndürücü gelişim süreçleri içerisinde değerlendirildiğinde çok katmanlı ve akışkan bir alan olarak ele avuca sığmaz bir görünüm arz etmektedir. Bu sebeple güncel mahremiyet problemlerini Finn ve arkadaşları (2012) tarafından belirlenen ve daha önce belirtilen kategorilerde değerlendirmek genel bir fikir vermeye olanak sağlayabilir. Nitekim ilgili problemlerin tamamına ilişkin bir listeleme çabası hem çalışmanın sınırlarını aşması hem de teknik ve metodolojik problemler

sebebiyle pek de mümkün görünmemektedir. Ayrıca ilgili mahremiyet boyutlarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmak çok kolay olmadığından problemlerin de iç içe geçmiş olduğu ifade edilmelidir.

3.1. “Kişisel (Bedensel) Mahremiyet” ve “Davranış ve Eylem Mahremiyeti”

Mahremiyetin bedensel boyutuna ilişkin olarak kişisel mahremiyet, bedene dair fonksiyon ve özelliklerin (genetik kodlar ve biyometri gibi) korunması ve saklı tutulması hakkını kapsar. Her ne kadar geliştirilme-ye çalışılan bazı veri koruma yasaları, kişisel verilerin izinsiz olarak depolanmasına, aktarılmasına veya ifşa edilmesine ilişkin problemlerin hukuki çerçevesini çizme amacı taşısa da (Finn vd., 2012, s. 8) günümüzde özellikle sağlık alanında ve havaalanları gibi güvenlik risklerinin yüksek olduğu yerlerde bedensel mahremiyet kapsamında değerlendirilebilecek pek çok verinin üretildiği ve bu verilere ilişkin pek çok sorunla karşılaşıldığı bilinmektedir. Öyle ki bu sorunlar zamanla ülke gündemine bile oturabilmektedir. Son yıllarda bir doktorun muayene sırasında tedavi amaçlı çektiği özel fotoğrafların bir arkadaşlık sitesine yüklendiği yönündeki haberler önemli bir sosyal etki oluşturmuştur.³

Bireyler, sağlık kuruluşlarına tedavi veya sağlık kontrolü için müracaat ettikleri sırada mahremiyet açısından savunmasız bir durumda kalabilmektedir. Buna bir de bilincin yarı kapalı olduğu ya da bilinçsiz olarak sağlık kuruluşlarına müracaat edildiği durumlar eklendiğinde, savunma mekanizmasının da ortadan kalkması söz konusu olmaktadır (Özer, 2015, s. 15-16). Bu noktada hekimlerin ve diğer personellerin tutumları, sağlık kurumlarının ilgili politikaları gibi hususlar önem kazanmaktadır. Ayrıca alandaki teknolojik gelişmeler görüntüsel verilerin korunması ve aktarılmasına ilişkin pek çok yeni problem de üretmektedir. Aynı şekilde uluslararası havaalanlarında da beden tarama teknolojileri yoluyla gerçekleştirilen ve güvenlik kapsamında değerlendirilen uygulamalar çeşitli mahremiyet sorunları üretmektedir. Özellikle çıplak vücudu gösterme kabiliyetine sahip cihazlar ve diğer tarama uygulamaları güvenlik bakımından sağladığı faydaların yanı sıra; düşünce ve vicdanla ilgili hususlar ve dini tercihlerle, cinsiyet, ırk veya etnik köken gibi hususlarda mahremiyeti zedeleyebilmektedir (Tugas, 2013, s.

3 Hasta mahremiyetine yönelik ihlallere dair çeşitli örnekler için bk. (Özer, 2015, s. 16-20)

53). Tanı, tedavi, izleme, değerlendirme, eğitim, güvenlik gibi pek çok alanda önemli faydalar sunan görüntüleme teknolojilerinin mahremiyete ilişkin boyutlarının, sıralanan faydaları yanında ikincil öneme sahip hususlar olarak değerlendirilmesi, ilgili ürünlerin üretim ve tasarım süreçlerinde bu boyutların yeterince göz önünde bulundurulmaması ve tedbirlerin genellikle sorunlar ortaya çıktıktan sonra alınması, alandaki güncel sorunlara işaret etmektedir.

“Davranış ve eylem mahremiyeti ise davranış ve eylemin tüm yönleri ile ilgilidir, ancak hem özel hem de kamusal alanlarda cinsel tercihler, alışkanlıklar, siyasi faaliyetler ve dini uygulamalar gibi hassas konular çerçevesinde şekillenir (Clarke, 1997).” İnternet ve akıllı telefonlarla birlikte anonimliğin ortadan kalkması, internette hangi fiillerin özel alana ait olarak görüleceğinin net olmaması ve internet ortamlarında paylaşılan her türden davranışlara ve eylemlere yönelik kişisel verilerin devasa boyutlara ulaşması bu konudaki mahremiyete ilişkin endişeleri arttırmaktadır (Lokke, 2018, s. 30).

Sosyal mecralarda üretilen görsel yönelimli içerikler de bendensel mahremiyet ile davranış ve eylem mahremiyetine ilişkin çeşitli sorun alanlarını ortaya çıkartmaktadır. Modern görsel kültürün ifşayı ve teşhiri ön plana çıkartan karakterinin somut yansıma alanları olarak sosyal mecralar, bedeni, gösterinin ve popüler trendlerin ifade alanı olarak somutlaştırmaktadır. Hemen herkesin içerik üreticisi olabildiği mecralarda sürekli beslenen üretim, algısal düzeyde bir dönüşümle sonuçlanmakta, mahremiyeti akışkan, esnek ve değişken bir anlayışa dönüştürmektedir. Bauman’ın ifadesiyle ifşa edilme korkusu farkedilme hazzı tarafından bastırılmakta (Bauman ve Lyon, 2013, s. 31); beğeni, izlenme, like, retweet gibi unsurlar sosyal varoluşun her türden değeri ikinci plana itebilecek amaçları hâline gelmektedir. Söz konusu görüntülere ya da davranışlara ilişkin içerikler her ne kadar gönüllü bir biçimde üretilse de gerek kullanıcıların sosyal mecraların popüler taleplerine uymaları, gerek tedbirsiz davranışları ve gerekse de kötü niyetli kişilerin teknik araçları kullanma becerileri; siber zorbalık, cinsel istismar, cinsel istismara hazırlama (grooming) ve cinsel taciz (sextortion) gibi siber suçlar için elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Bu yönleriyle kişisel (bedensel) mahremiyet ve davranış ve eylem mahremiyeti günümüzde, yönlendirme ve istismara açık, akışkan ve bulanık bir karakterde somutlaşmaktadır.

3.2. “Kişisel İletişim Mahremiyeti” ve “Bilgi ve Görüntü Mahremiyeti”

İletişim mahremiyeti; maillerin takibi, dinleme cihazlarının kullanımı, belirli mesafelerden konuşmaların dinlenmesine olanak veren yönlendirmeli mikrofonların kullanımı, telefon ve kablosuz bağlantı trafiğinin takibi gibi yollarla iletişime ilişkin dinlenme/takip etme süreçleriyle ilgilidir (Finn vd., 2012, s. 8). Kişisel bilgi ve görüntü mahremiyeti ise kişilerin kendileri hakkındaki verilerin ve görüntülerin başka bireyler ya da kuruluşlar tarafından otomatik olarak elde edilmemesi, böyle olduğu durumlarda ise bu verilerin kullanımına yönelik kontrol hakkına sahip olunması gerekliliğine vurgu yapar (Clarke, 1997). Nitekim kişinin, kişisel bilgileri üzerinde denetim hakkına sahip olması ve başkalarının kendi hakkındaki bilgilere sahip olduğunu bilme hakkı mahremiyetin önemli bir unsurudur (Lokke, 2018, s. 24). Ancak özellikle internet teknolojilerinde yaşanan dönüşüm kişisel iletişime, verilere ve görüntülere ilişkin endişeleri daha da artırmakta; kişisel verilere ilişkin denetimi ise bulanıklaştırmaktadır. Nitekim bir sosyal medya platformunda profil oluşturabilmek pek çok kişisel veriye erişim izni vermekle mümkün olabilmektedir. Ancak bu iznin kapsam ve sınırları net değildir. Net olan kısımlar da kullanıcıların online uygulamaların kurulumu sırasındaki erişim izni süreçlerinde dikkatsiz davranmaları ve gerekli güvenlik bilgilendirmelerini okumamaları ve önemsememeleri sebebiyle gözden kaçırılabilir. Örneğin cep telefonlarıyla gerçekleştirilen kişisel görüşmeler, bazı sosyal medya platformları tarafından dinlenebilmektedir. Bunun potansiyel bir sonucu ise kişilerin, görüşmeler sırasında zikredilen bazı sözcüklerden hareketle cep telefonlarında yüklü olan sosyal medya platformlarında çeşitli reklam mesajlarına muhatap olmalarıdır.

Kullanıcıların çeşitli online aktiviteleri göz önünde bulundurularak gruplandırılması ve gruplandırılan bu kişilere ilgi alanlarına yönelik reklamların sunulmasıyla somutlaşan ve davranışsal reklamcılık olarak literatürde de karşılık bulan bu uygulamalarla kişiler, homojenleştirilmiş verilere dönüştürülebilmektedir (Eken, 2019, s. 72). Clarke’ın yerinde tanımlanmasıyla bu durumu “dataveillance” kavramıyla ifade etmek mümkündür (1988). Bireylere dair gözetimin veri üzerinden gerçekleştirilmesine gönderme yapan bu kavrama göre esas unsur veridir. Aynı zamanda bireyin bir veriye indirgenerek nesneleştirilmesi olarak da ifade edilebilir. Gözetim grup düzeyine yükseldiğinde ise benzer

özellikler sergileyen kişilerin bir araya getirilerek şemalandırılmasıyla sonuçlanır (Eken, 2019, s. 72). Böylelikle özellikle tüketici tercihlerine yönelik ciddi veriler elde edilir.

Ayrıca günümüzde SMS'ler, e-postalar veya telefon görüşmelerindeki somut içeriklerin elde edilmesine gerek kalmadan üst veriler (metadata) yoluyla çeşitli kişisel bilgilere erişilmesi de mümkündür. Üst veri ya da metadata, “*meta/hakkında*” ve “*data/veri*” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur ve başka bilgileri açıklayan veya anlatan veri olarak ifade edilebilir. “Bu üst veriler dijital ortamlardaki bir bilgi kaynağını, örneğin bir e-postayı tanımlayan, açıklayan, yerini belirten ya da ona erişmeyi, kullanmayı ve onun yönetimini kolaylaştıran bilgilerdir.” Bilgisayarlarımız ve telefonlarımız sürekli online ortamlarda neler yaptığımıza ilişkin üst veriler üretmektedir (Lokke, 2018, s. 39-42). Tüm bu üst verilerin birbirini destekler mahiyette kullanılması ise kişiler hakkında detaylı bir profil oluşturmaya olanak tanımaktadır. Söz konusu profillerin mahremiyet açısından kritik yönü ise karar ve davranışları etkilemek, daha net bir ifadeyle manipüle etmek için önemli veriler sunmasıdır. Bu bazen bir satın alma kararı ve davranışı olabilirken bazen de siyasi bir karar ya da davranış olabilir.

Meta verilerin, ilk anda e-posta ya da görüşmelerin içeriğine dair çok bir şey söylemiyor olmasından hareketle önemsiz olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Örneğin bir kişi doktoruna e-mail yolladığında, meta veri, özel yazışmanın içeriğine dair bilgi sunmayabilir. Ancak bu bilgi, kişinin online hareket seyrine ilişkin başka üst verilerle çapraz bağlantıyla bağlandığında içeriğe dair ciddi fikirler verebilir. Doktorla yazıştıktan hemen sonra HIV hakkında bilgi veren bir internet sayfasına girildiyse ve sonra da eczaneye e-posta gönderildiyse bunlar çapraz bağlantı yoluyla doktorla yapılan görüşmenin içeriğine yönelik önemli bilgiler sunabilir (Lokke, 2018, s. 42). Bu örnek kolayca erişilen meta verilerin ne kadar etkili bir gözetim unsuru olduklarını gözler önüne sermektedir.

Kosinski ve arkadaşları (2013, s. 5802) sadece Facebook beğenilerine yönelik araştırmaları çerçevesinde, söz konusu verilerin etnik köken, din ve politik görüşler, kişilik özellikleri, cinsel yönelim, zekâ, mutluluk, uyuşturucu kullanımı da dâhil çok hassas ve kritik konulara ilişkin doğruluk payı yüksek tahminler yapabilmeyi sağladığını ortaya koymuşlardır. 58.000'den fazla gönüllünün veri kümesine katkı sağladığı analiz, ayrıntılı demografik profiller ve çok sayıda psikometrik

testin sonuçlarından hareketle gerçekleştirilmiştir. Model, homoseksüel ve heteroseksüel erkeklerin ayrımında %88, siyah ve beyaz Amerikalıların ayrımında %95, Demokrat ve Cumhuriyetçi ayrımında ise %85 başarı oranına sahiptir. Bu veriler diğer meta verilerle eşleştirildiğinde ise önemli sonuçlar elde edilebilmektedir.

3.3. Duygu ve Düşünce Mahremiyeti

Finn ve arkadaşları, duygu ve düşünce mahremiyetini diğer mahremiyet türleriyle ilişkili olarak görse de bazı yönleriyle ondan ayırmışlar ve onu zihin ve beden ayrımından hareketle kişisel (bedensel) mahremiyetten farklı bir tür olarak ele almışlardır. Benzer şekilde duygu, düşünce ve davranış arasında da ayırım yapılabileceğinden hareketle davranış ve eylem mahremiyetinden de farklı bir tür olduğunu öne sürmüşlerdir. Nitekim onlara göre düşünce her zaman bir davranışa dönüşmemekte ve yine çoğu zaman düşüncesizce davranışlar sergilenmektedir (2012, s. 9). Günümüzde güvenlik amaçlı kullanılan “biyometrik sistemler” ve duygu ve düşünceler üzerinden davranışları yönlendirme amacı güden “nöropazarlama” gibi alanlarda gerçekleştirilen birtakım faaliyetlerin duygu ve düşünce mahremiyeti açısından bazı tehditler oluşturduğu ifade edilebilir.

Biyometrik sistemler, kontrollü giriş çıkış sağlanan alanlarda güvenlik gerekçeleriyle yaygın bir biçimde kullanılan teknikleri ifade eder. İnsanları diğerlerinden farklı kılan, ölçülebilir fiziksel, psikolojik veya davranışsal niteliklerinin kimlik tespiti amacıyla kullanılması yoluyla işler. İnsanların birbirlerini isim, yürüyüş, ses ve yüzlerinden hareketle tanıyabilme veya duygu ve düşüncelerine yönelik tahminde bulunma durumlarında olduğu gibi; teknik araçlarla gerçekleştirilen parmak izi incelemesi, el ve yüz geometrilerinin incelenmesi, konuşmaların incelenmesi, göz tanıma vb. gibi değişik tekniklerle uygulanan bir yöntemdir (Filiz, 2012, s. 1; Arslan ve Sağıroğlu, 2019, s. 349). Günümüzde ayrıca beğeni, tıklama, paylaşma ve indirme gibi internet ortamlarında ve özellikle sosyal mecralarda karşımıza çıkan davranışsal özelliklerin de yer aldığı binlerce özellik, ayırt edici unsurlar olarak kullanılmaktadır (Arslan ve Sağıroğlu, 2019, s. 350). Bu durum biyometri teknolojisinin yepyeni unsurlarla sürekli desteklendiğini gözler önüne sermektedir. Sosyal mecralar üzerinden elde edilen biyometrik veriler aynı zamanda psikolojik durum, duygu ve düşünceler ile tutumlara ilişkin de önemli ipuçları sunabilmektedir.

Nöropazarlama ise nörobilim ve pazarlama tekniklerinin etkileşim sahasında gelişen ve fonksiyonel manyetik görüntüleme (fMRI), Elektro beyin grafisi (EEG), Eyetracking (Göz hareketlerinin takibi), Galvanik deri iletkenliği (GSR) ve benzeri teknolojik beyin görüntüleme araçları ile elde edilen istatistikî verilerin pazarlama amaçlı kullanımını hedeflemektedir. Tüketicilerin satın alma kararlarını verirken duygusal faktörleri de bu sürece dâhil etmeleri, tüketici davranışlarına uygun pazarlama stratejileri geliştirilmesi amacıyla nöropazarlamayı etkin bir noktaya taşımıştır. Ancak bu yöntemlerin pazarlama alanında kullanılması, mahremiyet temelli önemli etik kaygılar ortaya çıkarmıştır. Bu kaygılar insan beyninin istismar edilme riski ve tüketici verilerinin korunmaması etrafında şekillenmektedir (Yücel ve Çoşkun, 2018, s. 157-177). Nörolojik teknikler yoluyla satın alma süreçlerinde duygusal manipülasyona olanak sağlayacak verilerin nasıl elde edildiği (izinli veya izinsiz), verilerin elde edilmesine izin verilse de bunların hangi amaçlarla kullanılacağı, örneğin ihtiyaç dışı satın alma pratikleri yoluyla tüketiciyi manipüle edip etmeyeceği gibi hususlar duygu ve düşüncelerin istismarı açısından önemli soru işaretleridir. Elde edilen bu veriler aynı zamanda kişinin üzerinde kontrol hakkına sahip olduğu kişisel bilgiler kapsamındadır. Dolayısıyla bu bilgilerin üçüncü kişilerle paylaşılıp paylaşılmayacağı gibi hususlar da kişisel bilgi mahremiyeti kapsamında değerlendirilmelidir.

3.4. “Konum ve Mekân Mahremiyeti” ve “Topluluk Mahremiyeti”

Ev, araba, ofis gibi alanlarda yalnızlık ve gizlilik hakkını içeren önemli bir sosyal değer olarak karşımıza çıkan konum ve mekân mahremiyeti, bireylerin herhangi bir tanımlama, takip edilme ya da gözetime takılmadan kamusal ya da yarı kamusal alanlarda hareket etme özgürlüğüne vurgu yapar. Topluluk mahremiyeti de yine bu çerçevede ait olmayı tercih ettiğimiz grup ve topluluklarla birlikte, herhangi bir etnik grubun ya da belirli bir ailenin üyesi olduğumuzu ortaya koyabilecek DNA ve benzeri tekniklerle de ilişkili geniş bir mahremiyet alanına gönderme yapar (Finn vd., 2012, s. 9-10). Günümüzde özellikle CCTV teknolojisi, diğer biyometrik teknolojiler (uzaktan veya yakından retina, iris, parmak izi, ses, yüz vb. taraması gerçekleştirebilen), bazı kişisel kartlarda kullanılabilen ve takibe olanak tanıyan RFID etiketleri,

insansız hava araçları gibi örnekleri çoğaltılabilecek pek çok teknoloji; konum, mekân, seyahat ve topluluk mahremiyetine ilişkin önemli sorunlar ortaya çıkartmaktadır.

Söz konusu sorunlara bir örnek olması bakımından RFID etiketlerine değinilebilir. RFID teknolojisi nesnelere, varlıkları ya da insanları tanımlamak, kimliklendirmek amacıyla kullanılan tekniklerdir. Bu teknoloji temelde okuyucu, etiket ve bunlara bağlı olan antenlerden oluşur. Radyo frekansları aracılığıyla etiketten bilgi okunur veya yazılır. Böylelikle de nesnelere yerleştirilen taşınabilir etiketler sayesinde birçok alanda bilgi saklama, kontrol ve takip işlemi gerçekleştirilir. Örneğin bir kargo, üzerine iliştirilen RFID etiketiyle her an izlenebilmektedir. Ancak kimlikler, seyahat kartları ya da pasaportlar vb. alanlarda da kullanıma girmeye başlayan etiketler kullanıcının konumu, hareketleri, alışkanlıkları ve kimliğine dair diğer bilgilerin kullanıcının isteği dışında deşifre edilmesine olanak tanımaktadır. Etiket, bilinmeyen kaynaklar tarafından da izlenebilir olması önemli bir diğer mahremiyet problemidir (Özkaya, 2013, s. 11; Maraşlı ve Çıbuk 2015, s. 249).

Ayrıca Google ve benzeri internet tabanlı hizmet sağlayıcılar, sosyal medya platformları ve diğer servis sağlayıcıları da konum, mekân, seyahat ve benzeri hususlarda önemli veriler depolamakta ve bunları işlemektedir. Örneğin bir Google hesabı; web ve uygulama etkinliği, konum geçmişi, hesap tarafından sağlanan uygulamalarda yapılan yorumlar, beğeniler ve satın alma işlemleri, yer yanıtları, ilgi alanları ve bildirimler, çağrı ve mesaj bilgileri, satın alınan uygulamalar, haber tercihleri, satın alma işlemi ve rezervasyonlar, podcast abonelikleri, anket yanıtları, veri arşivi, paylaşılan veriler, arama geçmişi, ürün-fiyat izleme etkinlikleri, sipariş etkinliği gibi sayıları çoğaltılabilecek pek çok konuda veri depolanmasına olanak tanımaktadır. Benzer şekilde sosyal medya platformları hem bazı etkinlik verilerini depolamakta hem de yapılan paylaşımlardan hareketle konum, mekân, seyahat, duygu, düşünce, tutum ve benzeri bilgiler için önemli bir veri alanı olarak somutlaşmaktadır. Yine servis sağlayıcıları da kullanılan cihazlardan elde edilen pek çok kişisel veriye erişebilmektedir. Söz konusu hizmet ve servis sağlayıcılar gerek erişim izinlerini alarak gerekse de sağlanan hizmetin bir karşılığı olarak izin gerektirmeyen süreçlerle kişisel verileri elde edebilmektedir. Tüm bunlar internet tabanlı teknolojilerin konum, mekân ve topluluk mahremiyeti ile birlikte diğer günümüz mahremiyet problemlerinin pek çoğunun temel kaynakları olduğunu ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada teknolojik gelişmelerin ve özelde internet tabanlı iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı mahremiyet sorunlarına ilişkin problemlerin teker teker ortaya konmasından ziyade söz konusu teknik araçlara ve bu araçların içinde işlediği kültüre dikkat çekilerek temel boyutlarıyla mahremiyetin daha geniş bir bağlamda betimleyici bir karakterde çerçevelenmesi ve bu yolla bir farkındalık oluşturulması amacı güdülmüştür.

Bu bağlamda mahremiyetin her dönemde farklı inanış, yaşam ve davranış pratiklerine sahip insanlar için içerik ve sınırları değişebilen bir olgu olsa da sosyal varoluşun en önemli unsurlarından biri olarak görüldüğü ifade edilmelidir. Çünkü mahremiyet kişinin kendisine ve başkalarına yönelik duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını şekillendiren bir içsel huzur, özgürlük ve güven alanı oluşturmanın temel şartlarından biridir. Ancak günümüzde teknik araçların ve özelde iletişim mecralarının küresel çapta yaygınlaşması ve söz konusu araçların ve mecraların hem içine doğduğu hem de sürekli yeniden şekillendirdiği kültürel atmosfer, küresel düzeyde mahremiyete yönelik bu çerçeveyi aşındırmaktadır. Gerek bedensel gerekse de iletişimsel ve davranışsal düzlemlerde insani varoluşun görünürlikle eşitlendiği, görünürüğün mahremiyeti olanaklı kılan mesafeleri anlamsız kıldığı, görünür olmayanın bir korku unsuru hâline geldiği bir vasatta mahremiyet kişisel tercihlerin belirlediği, değişken ve muğlak bir anlayış hâline gelmiştir.

İnternet tabanlı mecralar, bu mecralarda yer almanın koşulu olarak gerek izin süreçleri dâhilinde gerekse de izne dayanmaksızın mahremiyet ihlaline yol açabilecek pek çok veriye erişebilmektedir. Ancak her koşulda bu verilerin nasıl kullanıldığı veya potansiyel kullanım alanlarının ne olduğu ise kullanıcının kontrol süreçlerini aşan boyutlara sahiptir. Ayrıca sosyal mecralardaki popüler trendlerin takip edilmesi, yaşamın tüm alanlarının alenileştirilmesi üzerinden mahremiyete ilişkin sorunları derinleştirmektedir.

Bu sebeplerle mahremiyetin, sadece teknik araçların gizliliğimiz için tehdit oluşturan yönleriyle ilgili bir olgu olarak değil aynı zamanda sosyal bir değer olarak önemsenmesi, kişisel mahremiyete ilişkin problemlerin aynı zamanda toplumsal mahremiyet algısına yönelik sonuçlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Tüm bunlarla birlikte özellikle çocukların ve gençlerin online mecralardaki mahremiyetlerine ilişkin önleyici ve koruyucu yeterliliklere,

bilinç ve farkındalığa sahip olmamalarının çok geniş bir problemler ağı ortaya çıkarabileceği da ifade edilmelidir. Siber zorbalık, cinsel istismar, cinsel istismara hazırlama (grooming) ve cinsel taciz (sextortion) gibi güncel sorunlar bu ağın bileşenlerinden yalnızca birkaçıdır. Bu çerçevede HD-LIFE projesinin çeşitli görsel-işitsel, elektronik ve basılı eğitim araçlarıyla mahremiyet de dâhil olmak üzere internet ve mobil iletişim teknolojilerinin endişe kaynağı olabileceği hususlara yönelik girişimleri önem arz etmektedir.⁴

Not: Bu çalışmada Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında desteklenen “Öğrenciler İçin Sağlıklı Dijital Yaşam” başlıklı projenin (<http://hdlife.erciyes.edu.tr/>) veri tabanından yararlanılmıştır.

4 Detaylı bilgi için bk. <http://hdlife.erciyes.edu.tr/index.php>

KAYNAKÇA

- Anık, M. (2019). Sosyal medyada mahremiyetin ifşası. N. Şişman içinde, *Mahremiyet: Hayatın Sırları ve Sınırları* (s. 127). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Arslan, B. ve Sağıroğlu, Ş. (2019). Biyometrik sistemlerde güvenlik ve mahremiyet. İçinde, *Siber güvenlik ve savunma: Standartlar ve uygulamalar 3* (s. 346-385). https://www.researchgate.net/publication/338039222_Biyometrik_Sistemlerde_Guvenlik_ve_Mahremiyet Erişim tarihi: 01.01.2020
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2013). *Akışkan gözetim*. (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Büyüktuncay, M. (2009). Demokratik idealden gösteri toplumuna: Don Delillo'nun Mao Lı adlı eserinde birey, yazar ve terörist ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 33-67.
- Clarke, R. (1988). Information technology and dataveillance. *Communications of the ACM*, 31, 498-512.
- Clarke, R. (1997, Ağustos). *Introduction to dataveillance and information privacy, and definitions of terms*. <http://www.rogerclarke.com/DV/Intro.html> Erişim Tarihi: 11.11.2019
- Çimen, A. (2019). Şöhret ve mahremiyetin sınırlarına yönelik bir soykütük analizi: Pazar dergisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu ve yorumlar*. (O. Taşkent, A. Ekmekçi, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dereli, M. D. (2015). Gözetim toplumunda sosyal medya ve mahremiyetin dönüşümü. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, Ordu, cilt 1, 529-544.
- Eken, M. (2019). *Modern görsel kültürde online din: M Nesli'nin online inanç pratikleri üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Filiz, s. (2012). *Siber güvenlikte biyometrik sistemler ve yüz tanıma*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Ankara.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu*. (M. Ali Kılıçbay, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kosinski, M., Stillwell, D. ve Graepel, T. (2013). Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 5802-5805. <https://www.pnas.org/content/pnas/110/15/5802.full.pdf> Erişim tarihi: 10.01.2020.
- Lokke, E. (2018). *Mahremiyet: Dijital toplumda özel hayat*. (D. Başak, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Lyon, D. (1997). *Elektronik göz*. (D. Hattatoğlu, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. (A. Toprak, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Maraşlı, F. ve Çıbık, M. (2015). RFID Teknolojisi ve Kullanım Alanları. *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 4(2), 249-275. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/230815> Erişim tarihi: 02.01.2020
- Mathiesen, T. (1997). The viewer society: Michel Foucault's 'panopticon' revisited. *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-234. doi:<https://doi.org/10.1177/1362480697001002003>
- Mutlu, E. (2008). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Ayrac Kitapevi.
- Özdel, G. (2012). Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve «panoptikon» ile «iktidarın» gözü göstergeleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC*, 2(1), 22-29.
- Özer, K. (2015). *Sağlık kuruluşlarında hasta mahremiyeti uygulamalarının ve sağlık çalışanlarının hasta mahremiyetine yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özkaya, Ö. (2013). Konum mahremiyeti sağlayan bir RFID protokolünün analizi ve gerçekleşmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, https://web.itu.edu.tr/~orssi/thesis/2013/OzenOzkaya_tez.pdf Erişim tarihi: 10.01.2020.
- Pease-Watkin, C. (2008). Bentham'ın Panoptikon'u ve Dumont'un Panoptique'i. İçinde *Panoptikon: Gözün iktidarı* (Z. Özarslan, B. Çoban, Çev.). İstanbul: Su Yayınevi.
- Pimenta, E. D. (2010). *Low power society- continuous hyperconsumption and the end of the medium class in a hyperurban planet*. Londra: ASA Art and Technology UK Limited.
- Poster, M. (2007). *The mode of information: Poststructuralism and social context*. Cambridge: Polity Press.
- Finn, R., Wright, D., Friedewald, R. (2012). Seven types of privacy. R. L. Serge Gutwirth içinde, *European Data Protection: Coming of Age* (s. 3-32). Springer, Dordrecht. doi:<https://doi.org/10.1007/978-94-007-5170-5>
- Rojeck, C. (2003). *Şöhret*. (K. Kızıltuğ, s. Kunt Akbaş, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rosen, J. (2004). *The Naked Crowd -Reclaiming Security and Freedom in an Anxious Age-*. Random House Trade Paperbacks.
- Saatcioğlu, E. ve Sabuncuoğlu, A. (2016). İdealize edilmiş erkek bedeninin bir reklam çekiciliği olarak kullanımına yönelik bir araştırma. *Global Media Journal TR Edition*, 6(12), 434-456. <https://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/Ezgi%20SAATCIO%C4%9ELU%20%26%20Ayda%20SABUNCUO%C4%9ELU.pdf> Erişim tarihi: 01.01.2020.

- Şener, N. K. (2016). Eğlencenin gözetleme hâli ya da eğlence endüstrisinde “görünen” ve “gören” olmak. *TRT Akademi*, 1(1), 50-70. <https://www.trtakademi.net/wp-content/uploads/2015/12/nihal-kocabay-sener-eglencenin-gozetleme-hali-ya-da-eglence-endustrisinde-gorunen-ya-da-goren-olmak-2.pdf> Erişim tarihi: 12.01.2020.
- Tugas, J. F. (2013). Privacy and body scanners at EU airports. *Novática*, 49-54.
- Ünsal, B. (2018). Facebook kişisel veri skandalı hakkında bilmeniz gereken her şey. 10 20, 2019 tarihinde <https://digitalage.com.tr/facebook-kisisel-veri-skandalı-hakkında-bilmeniz-gereken-her-sey/> Erişim tarihi: 01.01.2020.
- Yücel, A. ve Coşkun, P. (2018). Nöropazarlama literatür incelemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, The Journal of International Social Sciences*, 28(2), 157-177.
- Yüksel, M. (2009). Mahremiyet hakkına ve bireysel özgürlüklere felsefi yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 276-298.

PRIVACY WITH BASIC DIMENSIONS AND CURRENT DIGITAL PRIVACY PROBLEMS

Extended Abstract

Privacy is one of the most controversial concepts in social sciences. One of the reasons why it is difficult to draw boundaries is to change individual and social forms of understanding of the concept. First of all, the most important element that defines the understanding of privacy is how human beings make sense of their own existence. Because his belief shapes the way human makes sense of his own existence and his relationship with the universe in which he resides. On the other hand, belief directly affects the ways of perception and interpretation, actions and interaction and material production. With an example, this argument can be explained as follows. What privacy is expressly determined by divine law for a person who considers himself to be a Muslim. The haram concept, which derives from the same root as privacy (mahram), determines all areas which Allah has made untouchable and prohibited. Hence haram/harem in Islam refers to areas that need to be protected and respected. Within this framework, individual and social relationships aspects are understood and interpreted. As a consequence, other modes of behavior and material forms of production and organization, at the same time, occur. It can be stated in this context that differences of faith in the world will explicitly elevate different understandings of privacy.

Furthermore, the differentiation of socio-cultural life according to various elements of social change in different contexts of time and space also shows that the meanings of the concept of privacy can change. In this case, privacy is one of the most important aspects of human life, but it must articulate its meaning and limits as a concept that varies on different levels. While it is one of the most fundamental aspects of human nature, as a natural result of rational organization of social life, especially modern processes have brought the concept of privacy to the agenda of social sciences debates. The transition from traditional human perception to an autonomous/independent and absolute individual perpetrator that is significant in the relationship between God and human, the constituent elements of faith, religious institutions and the symbols of the processes of secularization of social life, such

as those identified as elements of the private sphere, demanded that privacy be subject to new assessments. In this context, the problems of privacy and social reflection can be discussed in many ways, which in modern times can be increased from politics to economy, law to religion, and technology. However, the privacy problems that are reflected in almost every social area on a global scale have been brought to the agenda, particularly technological developments and the increase in technical communication opportunities. This has made the issue, along with other social fields, one of the most important topics in the field of communication sciences, and this concern has laid the groundwork for the creation of a wide array of literature.

The study aims to provide a concise structure based on current circumstances and the literature in question for today's privacy problems, along with the concept of privacy. Nonetheless, given the scope of the relevant literature and the limitations of the research, there is an apparent need to address the issue within a particular context. For this purpose, the privacy was defined in the first place and clarified its simple dimensions. The "spectacle" and "surveillance" concepts were subsequently dealt with within the context of their privacy relationship, as they provide insight into the cultural background of modernity and mass communication, which is the theoretical basis for an important part of the current privacy problems. Eventually, the privacy problems of today were addressed within the context of the basic dimensions of privacy and general recommendations were given for improving digital awareness in the face of these issues. The study can be regarded as a concise effort in these aspects focused on the framework of the literature review.

2

SİBER GÜVENLİK FARKINDALIĞI VE VIDEO PAYLAŞIM SİTELERİNİN ROLÜ

Onur Önürmen
Ceyhun Bağcı

GİRİŞ

Teknoloji, insan hayatına pek çok kazanım, kolaylık getirdiği gibi ortaya koyduğu yeni kurallar ve pratikler nedeniyle çeşitli sorunlara da yol açabilmektedir. Bununla birlikte dinamik bir unsur olan teknoloji sürekli yenilenmekte ve değişmekte dolayısıyla kendisinden kaynaklanan sorunlar da günden güne artmakta ve çeşitlenmektedir. Bireyin teknoloji nedeniyle karşılaştığı sorunlara bulduğu çözümler de yine teknoloji temelli olmaktadır. Dolayısıyla teknolojinin güvenli kullanımı belli bir bilgi birikimi ihtiyacını doğurmaktadır. Bu bilgi birikimi ise sıklıkla kullanıcı deneyimi, bireysel deneme yanılma yöntemleri ve medya vasıtasıyla diğer insanlara aktarılmaktadır.

İnternet ve dijital teknoloji insanlık tarihi içerisinde oldukça yeni sayılabilecek kavramlardır. Bununla birlikte çok kısa bir zaman dilimi içerisinde dünya çapında yaygınlaşarak kültürel, ekonomik, siyasal, sosyal vb. pek çok alanda insan ve toplum yaşamına dolaylı ve doğrudan etki eder hâle gelmişlerdir. Bugün dünya ve insanlık, tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar birbirine bağ(ım)lıdır. İnternet teknolojisinin hızı ve olanakları gün geçtikçe artar hâle gelmiştir. Kablosuz/mobil veri iletimi sayesinde internet erişiminin önündeki mekânsal ve zamansal birtakım sınırlılıklar da ortadan kalkmıştır. 2019 yılı itibarıyla¹ yaklaşık 7 milyar 676 milyon olan dünya nüfusunun 4 milyar 388 milyonu internet kullanıcısıdır. Oransal olarak bakıldığında %57'ye tekabül eden bu durum dünya üzerindeki her iki kişiden birinin internet kullanıcısı olduğunu göstermektedir. İlk ortaya çıkışından günümüze

1 <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019> Erişim tarihi: 12.11.2019

değin ekonomik sistemlerin, ticaretin ve bilgi sistemlerinin internete entegre ve bağımlı hâle gelmeleri ile siber alanda güvenlik ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır (Öğün ve Kaya, 2013). Zira bu kadar yoğun veri akışının olduğu bir ortam olarak siber alan da bir hegemonya kurma ve mücadele alanı olarak şekillenmiştir. Bu çerçevede devletler, özel şirketler ve kişiler hem savunma hem de saldırı bağlamında bu alanda varlık göstermektedirler.

Günümüzde devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları, teknoloji firmaları ve medya dâhil olmak üzere herkes teknolojinin, özellikle de internetin güvenli kullanımına dikkat çekmekte fakat yine de hem bireysel hem de kitlesel ölçekte sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu noktada karşımıza çıkan temel problem ise güvenli kullanım ile ilgili bilgilerin belli bir düzen içinde ve standartlar dâhilinde topluma aktarıl(a)mayışıdır. Bu problemin en önemli nedeni ise her boyuttayla teknoloji ve sanal dünya baş döndürücü bir hızla değişip gelişirken alanı düzenleme ve denetleme işlevi olan yasa koyucu kurumların bu denli dinamik ol(a)mamasıdır. Teorik tartışmalar sürüp giderken, pratikte karşılaşılan sorunlar sıklıkla yasaklama ve engelleme yoluyla çözülmeye çalışılmaktadır. Bunun sonucunda ise toplumda ve bilhassa teknolojiyi aktif biçimde kullanan genç kesimde hoşnutsuzluklar ortaya çıkmakta, bu hoşnutsuzluklar gündelik hayata etki edecek kimi eylemlere de neden olmaktadır. Sonuç olarak bireyi ve toplumu gün geçtikçe daha büyük etki altına alan siber dünyada, güvenlik önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada ilk olarak ele alınması gereken problem siber güvenliğin ne olduğudur.

Bu noktada ilk olarak ele alınması gereken problem siber güvenliğin ne olduğudur. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle siber güvenlik kavramının ne olduğu ve literatürde nasıl ele alındığı incelenmiştir. Ardından bu kavramın ortaya çıkmasına neden olan tehdit ve suçlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Siber Tehditlerle ve Suçlarla Mücadele Çalışmaları başlığı altında ise bu alanda yapılan önleme ve bilgilendirme faaliyetlerine özlüce değinilmiştir. Çalışmanın temel amacı ise siber güvenlikle ilgili farkındalık ve bilgi alma aracı olarak çevrim içi video paylaşım sitesi olan YouTube üzerinde hangi tür Türkçe içeriklerin bulunduğu saptanmasıdır. Bu bağlamda içerik analizi yöntemi kullanılarak bir kodlama cetveli oluşturulmuş ve buna göre elde edilen bulgular, sonuçlar ve öneriler kısmında değerlendirilmiştir.

1. SİBER GÜVENLİK

Siber güvenliği en genel hatlarıyla, dijital altyapıyı kullanan bilgi iletişim sistemleri üzerinde meydana gelecek veri hırsızlığı, sızma, etkisiz hâle getirme, işlev bozma gibi eylemlere karşı bireysel ve kurumsal düzeyde alınabilecek önlemler bütünü olarak ifade etmek mümkündür. Daha geniş bağlamda düşünüldüğünde ise siber alandaki güvenlik ve operasyonlarla ilgili strateji, politika ve standartlar; bilgisayar ağı operasyonları dâhil olmak üzere tüm tehdit azaltma, güvenlik açığı azaltma, caydırıcılık, uluslararası katılım, olaya müdahale, esneklik ve kurtarma politikaları ve faaliyetlerini kapsar (NIC-CS, 2018).

Diğer taraftan Türkiye özelinde resmi kurumların siber güvenlik tanımına bakıldığında ise söz konusu suçlara karşı alınacak önlemler ve sistemin saldırı öncesi hâline döndürülmesi vurgusu öne çıkmaktadır. Bu bağlamda siber güvenlik kavramı, Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı (2013, s. 9) başlıklı raporda şu şekilde ifade edilmektedir;

Siber ortamı oluşturan bilişim sistemlerinin saldırılardan korunmasını, bu ortamda işlenen bilginin gizlilik, bütünlük ve erişilebilirliğinin güvence altına alınmasını, saldırıların ve siber güvenlik olaylarının tespit edilmesini, bu tespitlere karşı tepki mekanizmalarının devreye alınmasını ve sonrasında ise sistemlerin yaşanan siber güvenlik olayı öncesi durumlarına geri döndürülmesidir.

Bu noktada siber güvenlik kavramının ortaya çıkmasına neden olan tehditleri kişilere karşı ve kurum, kuruluş ve organizasyonlara karşı olarak iki farklı yönde ele almak doğru olacaktır. Çünkü bu tehditlere karşı oluşturulacak güvenlik politikaları da farklı yöntemlerle oluşturulmaktadır.

Dünya çapında ağın (www)² 1990'lı yılların başlarından itibaren tüm dünyanın kullanabildiği bir teknoloji hâline gelmesiyle devletler ve uluslararası kuruluşlar da bu konuda çeşitli yasal düzenlemelere gitmişlerdir. Devletler açısından siber güvenlik önceleri yalnızca alışış ve hukukun konusu olarak düşünülürken yukarıda da belirtilen artan dijitalleşme sonucunda kapsamı genişleyerek uluslararası iliş-

2 Ks. World Wide Web

kileri ve güvenlik konularını ilgilendiren bir kavram hâline gelmiştir (Bıçakçı, Ergun ve Çelikpala, 2016). Buna istinaden daha sonraları askeri, istihbari ve diplomatik birimler de bu anlamda kendi iç ve dış güvenlik çerçevelerini, tehdit analizlerini oluşturarak konuyu daha büyük ölçekte değerlendirmeye başlamışlardır. Bununla birlikte bireyler arası hukuku, kişisel verileri ilgilendiren altyapısal düzenlemeler de geliştirilmeye devam etmiştir.

Bu tür suçların zaman ve mekândan bağımsız olarak işlenebilmesi, önlemler konusundaki eksiklikler ve bu alandaki farkındalığın az oluşu ise karşılaşılan başlıca sorunlardır. Bilhassa internet tabanlı ticari sistemlerin gelişmesi ve farklı alışveriş/ödeme türleri gibi yeni birtakım olguların ortaya çıkışıyla birlikte siber suçlarda da bir artış gözlemlenmiştir (Apaydın, 2019). Diğer bir deyişle, siber suçlarla mücadele konusunda karşılaşılan sorunların temelinde bilgi eksikliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda örneğin AB Komisyonu, 1999'da Güvenli İnternet Programı'nı yürürlüğe koymuştur.

Program çerçevesinde aileler ve çocukların interneti doğru ve güvenli bir şekilde kullanması hedeflenmiştir... Bu amaca ulaşmak için de 4 temel hareket noktası belirlenmiştir. Birincisi, daha emniyetli bir ortam oluşturmak başlığı altında, Avrupa İhbar Merkezleri ağı (INHOPE) oluşturmak ve gönüllü düzenleme ve prensip kararlarını teşvik etmek. İkincisi, filtreleme ve izleme programlarını geliştirmek başlığı altında, filtreleme ve izlemenin faydalarını göstermek ve izleme programlarına dair uluslararası anlaşmaları kolaylaştırmak. Üçüncüsü, Bilinçlendirme aktivitelerini cesaretlendirmek başlığı altında, bilinçlendirme aktiviteleri için yer sağlama ve geniş çaplı bilinçlendirme aktivitelerini cesaretlendirmek. Dördüncüsü, yasal suçlamalara değer vermek ve benzer uluslararası inisiyatiflerle *iş birliği yapmak olarak ifade edilmektedir.*" (Bayzan ve Özbilen, 2011).

AB'nin söz konusu programı ile de görüldüğü üzere siber tehditlere ilişkin bilgi eksikliğinin çok katmanlı ve sistemli politikalar çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

2. SİBER TEHDİTLER VE SUÇLAR

Bilişim ve ona dayanan suçlar insanlık tarihi göz önünde bulundurulduğunda yeni ortaya çıkmış kavramlardır. Kavramın yeni oluşu dijital okuryazarlıkla ilişkili olarak da değerlendirilebilir. Dijital okuryazarlığı zayıf olan kişilerin bu tür tehdit ve suçlarda açık hedef olması muhtemeldir. Arlitsch ve Edelman'a (2014) göre özellikle kişisel verilere yönelik hırsızlık, ele geçirme benzeri siber suçlar kimi zaman basit bir şekilde kötü niyetli veya haylazlık için gerçekleştirilirken, çoğu zaman ise kazançlı olduğu için ortaya çıkmaktadır. Kişisel bilgiler kesinlikle değişmez çünkü değerlidir. İsimler, doğum günleri, annelerin kızlık soyadları ve sosyal güvenlik numaraları, toplumun çok büyük kısmı için kalıcı olarak atanmış belirteçler olarak düşünülmüş ve yaşam, sağlık, mali, akademik ve diğer kayıtlar bu belirteçlere bağlanmış ve onlara bir temel unsur statüsü kazandırmıştır. Ancak daha derine inildiğinde ise parmak izleri, retina özellikleri, kan grubu ve DNA gerçekten kalıcı belirteçlerdir ve kimliğimize ilişkin en eşsiz ve nadir bilgileri saklarlar. Dolayısıyla bu veriler elektronik ortamda depolandığında, aynı zamanda bir hedef hâline gelirler. Başka bir deyişle kimliğimize dair biyolojik ve hukuki veriler aynı zamanda siber ortamda en dikkatle korunması gereken bilgilerdir. Bu bilgiler kötü niyetli kişilerin eline geçtiği takdirde telafisi neredeyse imkânsız zararlara yol açabilmektedirler.

Bununla birlikte siber güvenlik ve bu alandaki farkındalık kimlik ve veri hırsızlığından daha geniş kapsamlı olarak ele alınması gereken bir konudur zira siber yollarla gerçekleştirilen suç işleme yöntemleri de günden güne çeşitlenmektedir. Turhan (2006) bu yöntemleri şu şekilde sıralamaktadır;

- **Truva atı (trojan horse):** Bilgisayarları uzaktan yönetebilmek için programların içine gömülen küçük kodlar.
- **Bukalemun (chameleon):** Normal bir program gibi çalışarak kullanıcıların şifre ve diğer bilgilerini ele geçirir.
- **Yerine geçme (masquerading):** Sistemi yanıltmak suretiyle erişim yetkisi olmayan bilgisayarları yetkili gibi göstererek bilgilere erişme eylemidir.
- **Mantık bombaları (logic bombs):** Sistemde yer alan bir programın içinde uygun zaman geldiğinde sistemi etkisiz hâle getirmek için tasarlanan yazılımlar.

- **Artık toplama (scavenging):** Bellekten ihtiyaç kalmadığı için silinen verilerin çeşitli uygulamalarla geri getirilip, kötü amaçlarla kullanılmasıdır.
- **Gizli dinleme (eavesdropping):** Sistemde veri aktarımı yapılırken yayılan elektromanyetik dalgaların tespit edilerek verilerin tekrar elde edilmesidir.
- **Bilgi aldatmacası (data diddling):** Sisteme girilerek mevcut birtakım bilgilerin yanıltıcı olanlarla değiştirilmesi veya silinmesidir.
- **Salam tekniği (salami techniques):** Banka hesaplarındaki çok küçük meblağların toplanarak başka hesaplara aktarılmasıdır.
- **Süper darbe (super zapping):** İşlemez hâle gelen bilgisayarları çok kısa sürede kurtarmak amacıyla kullanılan ancak bilgisayara tekrar girildiğinde bütün güvenlik önlemlerini sıfırlayan bir yazılımdır.
- **Ağ solucanları (network worms):** Ağlar arasında dolaşarak herhangi bir programa zarar vermeden başka bir kaynağa veri aktarabilen yazılımlar.
- **Bilgisayar virüsleri (computer viruses):** Bilgisayarın belleğine yerleşerek program yükleyip, silebilen, kendi kendini çoğaltıp, değiştirebilen, başka program ve bilgisayarlara kopyalayabilen, bilgisayarı kilitleyebilen kötü amaçlı yazılımlardır.
- **İstem dışı alınan elektronik iletiler (SPAM):** Reklam, tanıtım, pazarlama vb. amaçlarla büyük kitlelere ulaşmak amacıyla kullanıcının bilgisi ve izni olmaksızın bilgisayarına veya cep telefonuna gönderilen iletilerdir.
- **Web sayfası hırsızlığı ve web sayfası yönlendirme:** Web sayfası alan adının kötü niyetli kişilerce önceden satın alınıp sayfanın asıl sahibine yüksek meblağlar karşılığı satılması veya sitelerin ip adreslerinin değiştirilerek kullanıcıların başka bir siteye yönlendirilmesi sonucu bilgilerinin çalınmasıdır.
- **Öltalama (Phishing):** Bir bankanın veya e-ticaret sitesinden gönderilmiş gibi e-posta mesajı hazırlayarak, kullanıcıların bilgilerini ele geçirme yöntemidir.

Yukarıda sözü edilen siber suçlar dışında sisteme veya internet üzerinden yayın yapan sayfalara dışarıdan saldırılar gerçekleştirmek suretiyle yapılan birtakım siber suçlar da mevcuttur. Örneğin, DoS³

3 Denial of Service

ve DDoS⁴ türü saldırılarda sisteme zarar vermek yerine sisteme tek bir kaynak (DoS) ya da dağıtık kaynaklar (DDoS) üzerinden aşırı bir yüklemeye yapılarak hizmet vermesini engellemek, işlevsiz hâle getirmek hedeflenir.

Söz konusu siber suç yöntemleri kimi zaman tek başına kullanılabildiği gibi kimi zamanda birkaçı birlikte kullanılabilir ve hedef alınan kişi ve kuruluşlara zarar verilebilmektedir. Örneğin medyaya yansıyan haberlere göre 2019 yılında gerçekleşen bir siber saldırı sonucunda yalnızca Türkiye'den 455 bin kredi kartı bilgisinin çalındığı belirlenmiştir. Bilgisayar korsanlarının bu tür hırsızlıkları üç farklı biçimde gerçekleştirebileceğini söyleyen yetkililer bu yöntemlerin kullanıcının kredi kartı bilgilerini sahte sitelere vermesi, web tarayıcıları üzerinden verileri çalan kötü amaçlı uygulamalar/yazılımlar veya JavaScript bazlı yazılımlar vasıtasıyla dolandırıcılar tarafından altyapısı hacklenmiş sanal alışveriş sitelerine bilgilerin girilmesi biçimlerinde uygulanabileceğini vurgulamaktadırlar (Kartal, 2019).

Özellikle çeşitli sosyal medya platformlarında kişisel bilgilerin herkese açık bir şekilde paylaşılması bilgisayar korsanlarının hedef aldıkları kişiler hakkında kolaylıkla bilgi elde etmesini sağlar. Böylelikle herhangi bir kurumda sisteme giriş yetkisi olan kişilerin bilgilerinin çalınması yoluyla sisteme sızmak mümkün olabilmektedir (Arlitsch ve Edelman, 2014). Günümüzde siber suçların yöntemleri çeşitlendiği gibi bu suçların işlenme sebepleri ve hedefleri de çeşitlenmektedir. İlave-ten, Ögün ve Kaya'nın da ifade ettiği gibi (2013) siber tehditler sadece fiziksel varlıklara gelebilecek zararlar, bilgi hırsızlığı ve casusluk gibi faaliyetleri kapsamamaktadır. Günümüzde haberleşme ve iletişim faaliyetlerinin en yoğun olarak kullanıldığı internet ortamında bilgi çarpıtma ve yıkıcı propaganda maksatlı kullanımlarda da doğrudan veya dolaylı biçimde zararlar oluşturabilmektedir. Bu yaklaşım, siber güvenlik kavramının içinde bilginin gerçekliğinin korunması ve zararlı içeriklerin yaygınlaşması gibi durumların da bir tehdit olarak değerlendirilmesi gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Bununla birlikte bilişim suçlarındaki çeşitlenme dikkat çekici bir durum olmakla birlikte bilgisayar korsanlığı adı altında işlenen bu suçların sinema, TV dizileri, internet blogları vb. popüler kültür ürünleri tarafından yüceltilmesi de üzerinde durulması gereken bir diğer husustur. Gizemli, zeki, her türlü dijital problemi başka sistemlere sızarak

4 Distributed Denial of Service

ya da onları hackleyerek⁵ çözen karakterler ve onların hikâyeleri, genç nesil üzerinde bir rol model etkisi yaratarak, bu alanda yapılacak eylemlerin de yaptırımsız kalabileceği yanılısamasını yaratmaktadır. Bu sayede ortaya çıkan meşruiyet yanılısaması bilgisayar korsanlığını kimi zaman adalet dağıtıcılığı, kimi zaman merak duygusunun bir tezahürü, kimi zaman da bir oyunmuş gibi gösterebilmektedir. Ancak bu faaliyetlerin hepsinin gelip dayandığı yer, her ne sebeple olursa olsun yetkisi olmadan bir kuruma veya kişiye ait özel bir alana girme eylemidir. Dolayısıyla hukuk sistemi içerisinde birtakım sonuçlarının olması da doğaldır. Bu noktada medyanın ve popüler kültürün yaratmış olduğu bu yanılısamanın da dikkatlerden kaçmaması gerekmektedir.

3. SİBER TEHDİTLERLE VE SUÇLARLA MÜCADELE ÇALIŞMALARI

Siber güvenlik, ister devletlerin iç ve dış güvenliği ister bireylerin kişisel bilgilerinin güvenliği kapsamında ele alınsın dikkat edilmesi gereken husus tedbirlerin önleyici olması gerektiğidir. Zira bir kurumun ya da kişinin özel bilgilerinin ele geçirilmesi ve bu bilgilerin kötü niyetle kullanılması aynı süreç ve olay içinde gerçekleşmeyebilir. Bu nedenle kişilerin ve kurumların bu alandaki farkındalıklarının ve bilgi düzeylerinin artması kilit rodedir. Bu nedenle konuyla ilgili tedbirlerin yanı sıra farkındalık çalışmaları da bilhassa son kullanıcılar açısından önem teşkil etmektedir. Buradan hareketle bir güvenlik bilincinin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bada ve Sasse'ye (2014, s. 5) göre güvenlik bilincinin birincil hedefi, güvenli davranışların benimsenmesini sağlamaktır. Bu noktada sorumluluğu olan devlet kurumlarının ya da devlet dışı birtakım kişi ve kuruluşların çeşitli çalışmaları olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu çalışmalarda çoğunlukla son kullanıcıların farkındalığını yükseltmeye yönelik yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Joan ve Hash'a (2003, s. 5) göre kullanıcılar herhangi bir kurumdaki (ya da bir sistem içindeki) en büyük izleyici kitledir ve istenmeyen hataları ve bilgi teknolojilerinde oluşabilecek güvenlik açıklarını azaltmaya yardımcı olabilecek en önemli hedef gruptur. Dolayısıyla kullanıcıların güvenlik prosedürlerini anlamaları ve bunlara uymaları, içinde buldukları sistemin davranış kuralları konusunda eğitilmeleri,

5 Bilgi sistemlerine sızarak onların işleyişini bozma, bilgi çalma veya değiştirme eylemini anlatan teknik terim.

eğitim ihtiyaçları için yöneticileri bilgilendirmeleri, güvenlik yazılımları ile uygulamaları/yazılımları güncel tutmaları ve kurumlarının siber güvenliğe ilişkin alacağı önlemlerin farkında olmaları gerekmektedir. Böylece en geniş kitle olan kullanıcı bilinçlendirilerek olası tehdit ve saldırı durumlarının en az zararla atlatılması amaçlanmaktadır.

Siber tehditlerle mücadele büyük güçlükler barındıran bir süreçtir zira siber saldırıların ne zaman ve nereden geleceğini bilebilmek çok mümkün değildir. Dolayısıyla siber alanda saldırı gerçekleştirmek savunma yapmaya göre daha avantajlı bir durumdur (Bıçakçı, Ergun ve Çelikpala, 2016). Geleneksel savunma stratejileri düşman güç ve kabiliyetlerine göre planlanmaktadır. Siber alanda ise devletler, ordular, istihbarat örgütleri ve benzeri bilinen aktörlerin dışında terörist organizasyonlar, mafya, tekil veya küçük gruplar hâlindeki bilgisayar korsanları gibi çok sayıda öngörülemeyen saldırgan profili de mevcuttur. Bu nedenle bu tür çalışmalarda temel prensip en baştan savunma stratejisini -bütün alt bileşenleriyle birlikte- güçlü biçimde oluşturmak olmalıdır.

Diğer yandan konunun devletler ve uluslararası güvenlik boyutu göz önüne getirildiğinde siber güvenlikle ilgili mücadele çalışmalarının giderek ciddileştiğini söylemek mümkündür. Siber tehditlerin devletler veya uluslararası kuruluşlar tarafından ciddi bir tehdit olarak görülmesinde ortaya çıkan bazı siber saldırıların etkisi büyüktür. Dolayısıyla ürün, hizmet, bilgi ve eylemlerin giderek dijitalleştiği bir dünyada siber tehdit algıları ulusal ve uluslararası stratejileri etkilemekte ve ulusal liderlerin siber alanın uluslararası ilişkilerdeki rolüne ilişkin görüşlerini şekillendirmektedir. Bu bağlamda bilhassa Estonya⁶ ve Stuxnet⁷ gibi örnekler dünya çapında devletlerin kendi siber tehdit algılarını gözden geçirmelerine ve siber ordular kurmalarına neden olmuştur (Lewis, 2014).

İnternet ve mobil tabanlı teknolojilerin neredeyse hayatın her alanıyla bütünleşmiş hâle gelmesi siber güvenlik önlemlerinin alınması kadar bu durumları yaratan sebeplerin neler olduğunu bilmeyi de dijital dünya içindeki profesyoneller ve son kullanıcılar açısından zorunlu kılmıştır. Günümüzde siber tehditlere karşı son kullanıcıların bilinçlendi-

6 2007 yılında gerçekleşen ve dünyadaki ilk siber savaş olarak literatüre giren siber saldırılar. https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/07/06/ilk_siber_saldiri_estonyadaydi (erişim tarihi: 08.12.2019)

7 2010 yılında İran'ın nükleer faaliyetlerini bozmak amaçlı üretilmiş bir virüsün adıdır. <http://www.tuicakademi.org/stuxnet-virusu-iran-a-nasil-etki-etti/> (erişim tarihi: 08.12.2019)

rilmesi ve farkındalık yaratılması ihtiyacı daha çok çevrim içi kaynaklar vasıtasıyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Korpela (2015) bu noktada siber güvenlik ile ilgili verilecek farkındalık eğitimlerinin zaman, ilgi alanı, teknolojik uyumluluk vb. kriterler doğrultusunda kişiselleştirilmiş olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda resmi veya özel kurumlar kendi web siteleri içerisinde ya da yalnızca bu amaca yönelik web sayfaları üzerinden birtakım bilgilendirici faaliyetlere devam etmektedirler. Bunun yanı sıra dünya çapında en çok kullanılan çevrim içi video paylaşım sitesi olan YouTube üzerinden bu amaçla yayınlanan içeriklerde dikkat çekici ölçüde artış görülmektedir.

4. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, siber güvenliğe yönelik tehditler ve alınabilecek önlemler kapsamında bir video paylaşım platformu olarak YouTube üzerinde Türkçe dilinde hangi tür içeriklerin dolaşıma girdiğini incelemektir. Bu kapsamda siber güvenlik konulu videoların sistematik bir şekilde sınıflandırılarak, içerik özelliklerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. İçeriğin sistematik olarak incelenebilmesi açısından aşağıda sıralanan araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1. Siber Güvenlik konulu videoların uzunlukları ve izlenme oranları nelerdir?
2. Siber Güvenlik başlıklı videolarda hangi konulara ağırlık verilmiştir?
3. Siber Güvenlik konulu videoların paylaşım amaçları nedir?
4. Bireysel anlamda siber tehditlere karşı farkındalık oluşturmaya yönelik ele alınan konular içeriğe nasıl yansımıştır?
5. Siber Güvenlik konulu videolar biçimsel açıdan ne tür özellikler sergilemektedirler?

Çalışmada araştırma sorularına yanıt bulmak amacıyla 2017-2019 yılları arasında paylaşılan “siber güvenlik” ile ilgili videolar içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. İçerik analizi yöntemi, beyanların içeriksel ve biçimsel özelliklerinin sistematik ve nesnel olarak tasvir edilmesi anlamına gelmektedir (Früh'den aktaran Gökçe, 2006, s. 17). İletişim araştırmalarında en sık kullanılan veri toplama tekniği olan içerik analizi, insan etkileşimlerinin betimlenmesinden, gazete haberleri, televizyon programları ve daha birçok konuda kayıtlı metinlerin

incelenmesine kadar geniş bir uygulama alanı sunmaktadır (Yıldırım, 2015, s. 105). Dolayısıyla bu yöntem yazılı hâle getirilebilen her türlü metni analiz etmeye uygundur. Temel amacı, kamusal alana yönelik üretilen metinleri analiz etmek olan içerik analizi, iletişim içeriklerinde gözlenen sonuçlardan, doğrudan gözlenemeyen etkenlere yönelik sonuç çıkarmaya çalışır. Bu bağlamda sayıca fazla olan metin yığınında, çalışmanın amacı ve araştırma soruları doğrultusunda önem arz eden ortak verilerin tespiti ve analizi, içerik çözümlemesi ile gerçekleştirilebilir. Özetle içerik analizi, iletişim içeriklerinden önemli olan bilgileri seçmekte, sınıflandırmakta, kodlamakta ve yorumlamaktadır (Gökçe, 2006, s. 20-23).

Diğer bilimsel araştırma yöntemlerinde olduğu gibi, içerik çözümlemesinde de evren ve örneklem ilişkisi, çalışmanın amacı ve araştırma sorularına bağlı olarak, araştırmanın sınırlılıkları ve kaynakların rasyonel olarak değerlendirilmesiyle belirlenir. Nitekim YouTube platformunda yer alan siber güvenlikle ilgili tüm videolar bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Evreni temsil etme kabiliyetinin yüksek olması açısından buradan çıkarılacak örneklemin de titizlikle belirlenmesi gerekir. Bu açıdan çalışmanın örnekleme, olasılığa dayalı olmayan örneklem türlerinden biri olan amaçsal (yargısal) örneklem yöntemi (Büyüköztürk vd., 2014, s. 90) ile belirlenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacına uygun olarak öncelikle YouTube arama (keşif) motoruna “Siber Güvenlik” kelimesi yazılarak ulaşılan içerikler “Tür: Video”, “Sıralama ölçütü: Yüklenme tarihi” olarak filtrelenmiştir. Arama sonucu 2017 Ocak-2019 Eylül tarihleri arasında platforma yüklenmiş olan toplamda 370 video incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırma verilerinin toplanacağı platform olarak Türkiye’nin en çok takip edilen video paylaşım sitesi YouTube seçilmiş, bu alanda faaliyet gösteren diğer platformlar ise kapsam dışı bırakılmıştır.

İçerik analizinde sınıflama (kategori) sisteminin oluşturulması, araştırma sorularının sistematik bir analiz yöntemine dönüştürülmesinde atılan ilk ve en önemli adımdır. Kategorilerin açık, net ve içeriğe uygun bir şekilde oluşturulması, araştırmanın kalitesini ve güvenilirliğini doğrudan etkilemektedir. Bu süreçte araştırmanın amacı doğrultusunda YouTube platformunda “siber güvenlik” ile ilgili videolar taranarak ortak alanların ve sınıflama sisteminin tespiti yapılmıştır. Söz konusu kategori sisteminin ilk bölümünde, videoların uzunluğu, izlenme oranı ve kim tarafından paylaşıldığı bilgisi ele alınmıştır.

İkinci bölüm, “siber güvenlik” konulu videoların oluşturulma amacını ve hangi konuların ön planda tutulduğunu kapsamaktadır. Sonraki bölümde ise videoların içeriksel ve biçimsel açıdan ne tür özellikler sergiledikleri incelenmiştir. Bu doğrultuda kodlama cetvelinin oluşturulması esnasında belirlenen değişkenlerin özelliklerine yönelik başlıklar ise şöyledir:

- **Videonun yayınlanma tarihi:** Araştırma kapsamında 2017-2019 yılları arasında paylaşılan “siber güvenlik” başlıklı toplamda 370 video incelenmektedir.
- **Video süresi:** Videoların uzunluğu (1) bir dakika ve daha az, (2) bir-üç dakika, (3) üç-beş dakika, (4) beş-on dakika, (5) on-otuz dakika, (6) otuz dakika ve daha fazla olmak üzere 6 kategoriye ayrılmıştır.
- **Video görüntüleme sayısı:** Videoların izlenme sayılarına yönelik 7 kategori belirlenmiştir.
- **Video paylaşım hesabı:** “Siber Güvenlik” konulu videoların kim tarafından paylaşıldığı, (1) kişisel kullanıcı, (2) kamu kurum ve kuruluşları, (3) vakıf/dernek/birlik/sendika, (4) medya kuruluşu, (5) teknoloji şirketi, (6) bilişim ve bilgi güvenliği şirketi, (7) özel şirket ve (8) diğer olmak üzere 8 kategoride ele alınmaktadır.
- **Videoda ön plana çıkarılan konu:** Videolarda ön plana çıkarılan konular 10 kategoride incelenmektedir. Bu kategoriler sırasıyla (1) siber saldırı/siber savaş, (2) güvenlik tehditleri, (3) siber suçlar, (4) uyarılar/önlemler, (5) siber savunma/millî güvenlik, (6) hackerlar/hackleme, (7) dijital yatırımlar/ekonomik faktörler, (8) siber güvenlik kariyeri, (9) internet güvenliği ve (10) diğer seçenekleridir.
- **Videonun amacı:** Videoların paylaşım amacına yönelik; (1) bilgilendirme ve eğitime, (2) farkındalık oluşturma, (3) davranış değişikliğine teşvik etme, (4) ticari reklam/kurumsal tanıtım ve (5) diğer kategorileri belirlenmiştir.
- **Bireysel anlamda siber tehditlere karşı farkındalık oluşturmaya yönelik videoda ön plana çıkarılan konu:** Bu kapsamda (1) veri hırsızlığı/bilgi sızıntısı, (2) bilgisayara virüs bulaşması, (3) parola/kimlik hırsızlığı, (4) oltalama (phishing) e-postaları, (5) güvenli internet kullanımı, (6) fidye (ransomware) yazılımları, (7) yok ve (8) diğer kategorileri oluşturulmuştur.
- **Videonun içerik özellikleri:** Bu kapsamda (1) özgün içerik kullanımı, (2) uzman görüşü/röportaj kullanımı ve (3) bireysel

siber tehditlere karşı uyarı ve öneri sunumu değişkenleri belirlenmiştir.

- **Videonun biçimsel özellikleri:** Videoların biçimsel özelliklerine yönelik; (1) animasyon/grafik kullanımı, (2) müzik kullanımı ve (3) dış ses/seslendirme kullanımı değişkenleri oluşturulmuştur.

İçerik analizinde güvenilirlik özellikle sınıflama sistemi ve kodlama işlemi üzerinden sağlanmaktadır. Belli bir analiz metnine yönelik kategorilerin yorumlanmasında farklı araştırmacıların (kodlayıcılar) her zaman aynı sonucu elde etmeleri nesnellüğün temel şartı olan güvenilirliği sağlamaktadır (Gökçe, 2006, s. 83). Bu çalışmada güvenilirliği sağlama adına, videolar iki bağımsız kodlayıcı tarafından farklı mekânlarda kodlanmış ve elde edilen verilerin önemli bir kısmında (%90'ın üzerinde) aynı sonuçlara ulaşılmıştır.

5. BULGULAR VE YORUM

Siber güvenlik konulu YouTube videolarının sistematik bir şekilde sınıflandırılarak, içerik özelliklerinin ortaya çıkarılmasının hedeflendiği çalışmada, yapılan sınıflandırma ve kodlamalar sonucu elde edilen verilerin SPSS programında frekans analizlerinin yapılması ile çalışmaya dair nicel verilere ulaşılmıştır. Bu amaçla, ilk olarak kategoriler altında derlenen videolara yönelik sayısal veriler tablo ve grafiklerle gösterilmiştir.

Günümüzde yaşanan sayısal dönüşüm ve özellikle de bilgisayar ve internet teknolojilerinin hayatımızın önemli bir parçası hâline gelmesi, bireysel ve kurumsal anlamda önemli sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Kullandığımız cep telefonları, bilgisayarlar, oyun konsolları, televizyonlar, otomobillerimiz ve hatta evimizdeki beyaz eşyalarımız bile internete bağlanabilir hâle gelmiştir. Gündelik yaşam pratikleri açısından değerlendirdiğimizde artık geleneksel televizyon izleme alışkanlığı yerine internet tabanlı televizyon teknolojilerini takip etmeye başladık. Artık alışverişimizi internet üzerinden yapıp, bankacılık işlemlerimizi sanal ortamlara taşıyoruz. En önemlisi günümüz enformasyon ve ağ toplumlarında sosyalleşme pratiklerini en fazla sosyal medya platformlarında görmeye başlıyoruz. Gerçek dünyayı sanal ortamda yaşamaya çalışıp, en hassas

kişisel bilgilerimizi bile sanal platformlarda paylaşabiliyoruz. Tüm bunlara imkân sağlayan yeni iletişim teknolojileri ve uygulamaları bir yandan hayatımızı kolaylaştıran, bizi bilgilendiren, eğiten ve eğlendiren birçok alan sunarken, diğer yandan da bizleri güvenlik riskleriyle baş başa bırakmaktadır. Bu sebeple dijital bir kültürün parçası olarak sanal platformlarda nasıl hareket etmemiz gerektiği ve internet güvenliğini nasıl sağlayabileceğimiz konusunda farkındalık oluşumu da giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda siber güvenlik, içinde bulunduğumuz çağda önemi her geçen yıl daha iyi anlaşılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla bağlantılı olarak yapılan incelemede “siber güvenlik” başlıklı video paylaşımlarının yıllara göre artış gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmaya konu olan videoların yıllara göre paylaşım sıklığına bakıldığında (bk. Tablo 1) en fazla paylaşımın %46,5’lik bir oranla 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. Genç kullanıcıların daha fazla takip ettiği video paylaşım platformlarında bu tür içeriklerin yaygınlaşması özellikle bireysel anlamda siber güvenlik farkındalığının artmasında önemli bir role sahip olmaktadır.

Tablo 1. Siber güvenlik başlıklı YouTube videolarının yıllara göre paylaşım sıklığı

Yıl	Paylaşılan Video Sayısı	Yüzde
2017	94	25,4
2018	104	28,1
2019	172	46,5
Toplam	370	100,0

İnternet, çoğu zaman veri transferi, ticari faaliyetler, bankacılık hizmetleri ve bireysel içerik paylaşımları için güvenli bir ortam olarak kabul edilmektedir. Ancak ağ ortamının beraberinde getirdiği riskler, bireysel ve kurumsal anlamda birçok açıdan önemli kayıplara yol açabilmektedir. Siber dünyada her gün yüz binlerce saldırı yaşandığı göz önüne alındığında, dijital dünyadaki zararlı yazılımlar, virüsler, veri sızıntıları, fidye yazılımları ve daha birçok tehdidin, günümüz dünyasının önemli sorunları arasında yer aldığını söyleyebiliriz. Bu açıdan siber güvenlik ile ilgili YouTube’da paylaşılan video sayısının yanı sıra videoların uzunluğu da kullanıcıların bu

alandaki farkındalık düzeyini etkileyen önemli bir unsurdur. Bu durumun temel nedenlerinden birisi sosyal medyadaki içeriklerin hızlı tüketilmesidir. İçerik oluştururken ele alınan konunun kısa ve öz bir şekilde işlenmesi gerekmektedir. Video paylaşım sitelerindeki uzun süreli videolar kullanıcılar tarafından beklenen ilgiyi görmemektedir (Web 1, 2019).

Tablo 2’de de görüldüğü gibi, Siber güvenlik başlıklı YouTube videolarının önemli bir kısmını uzun süreli içerikler oluşturmaktadır. Ele alınan videoların sadece %6,2’si bir dakika ve daha az süreli olurken, paylaşılan videoların yarısından fazlası beş dakika ve daha fazla süreye sahiptir. Sosyal medya kullanıcılarının her gün binlerce içerikle karşı karşıya kaldığı düşüncesinden hareketle bu tür içeriklere yönelik ilginin ve izlenme oranının artması, paylaşılacak içeriklerin daha kısa ve öz olmasını gerekli kılmaktadır.

Tablo 2. Siber güvenlik başlıklı YouTube videolarının süreleri

Süre	Sayı	Yüzde
1:00 dakika ve daha az	23	6,2
1:01 - 3:00 dakika	86	23,2
3:01 - 5:00 dakika	66	17,8
5:01 – 10:00 dakika	63	17,2
10:01 – 30:00 dakika	76	20,5
30:01 dakika ve daha fazla	56	15,1
Toplam	370	100,0

Tablo 3’te dikkat çektiği üzere, siber güvenlik başlıklı YouTube videolarının izlenme oranları genel olarak düşüktür. Analiz edilen videoların %29,5’i en az izlenme oranına (1-100 görüntüleme) sahipken, sadece %1,9’u 100 bin ve üzeri görüntüleme sayısına ulaşmıştır. YouTube video görüntüleme sayısı, içeriklerin kaç kez izlendiğini göstermesinin yanı sıra videoların genel popülerlik durumunu da yansıtan önemli bir kriterdir (Web 2, 2019). Dolayısıyla incelenen siber güvenlik konulu videoların büyük çoğunluğunun popüler içerikler arasında yer almadığını söyleyebiliriz.

Tablo 3. “Siber Güvenlik” başlıklı YouTube videolarının görüntüleme sayılarının dağılımı

Görüntüleme Sayısı	Sayı	Yüzde
1- 100 görüntüleme	109	29,5
101 – 500 görüntüleme	131	35,4
501 – 1.000 görüntüleme	48	13,0
1.001 – 10.000 görüntüleme	62	16,8
10.001 – 100.000 görüntüleme	13	3,4
100.001 – 500.000 görüntüleme	5	1,4
500.001 görüntüleme ve daha fazla	2	0,5
Toplam	370	100,0

Bir başka açıdan, siber güvenlik başlıklı YouTube videolarında son kullanıcıya pratik yarar sağlayacak içeriklerin yüz binlerce görüntülemeye ulaştığını görüyoruz. Örneğin; akademik anlamda siber güvenlik konusunu ele alan bir çalıştay veya sempozyum videosu en fazla 200 görüntüleme alırken, “Webtekno” teknoloji haber portalının paylaşmış olduğu “Ofise %99 Yerli Siber Güvenlikli İnternet Hattı Çektik! (Bizim Çocuklar Yapmış!)” başlıklı video 250 binin üzerinde izlenme oranına sahip olmuştur. Buna ek olarak, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) bünyesinde 2017 yılında kurulan “Güvenli İnternet Merkezi” tarafından internet teknolojilerinin daha bilinçli ve etkin kullanılması amacıyla 1 dakikalık içerikler üretilmiş ve YouTube’da paylaşılmıştır. Ancak bu içeriklerin görüntüleme sayıları da oldukça azdır. Bunun yerine bireysel hesaplardan paylaşılan hacker/hackleme veya siber güvenlik kariyeri ile ilgili videolar, izleyicilerin daha fazla ilgisini çekerek binlerce hatta 100 binlerce izlenmeye ulaşmıştır. Örneğin “hack dersleri”, “hackerlar hakkında bilmediklerimiz” ve “hacker nasıl olunur?” başlıklı videoların (bk. Şekil 1) profesyonel ve kurumsal içeriklere göre daha fazla izlenme oranlarına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 1. Görüntüleme sayısı yüksek popüler içerikler (Web_3, 2018; Web_4, 2018; Web_5, 2019; Web_6, 2017)

Çalışma kapsamındaki bir diğer frekans analizi, incelenen siber güvenlik videolarının kimler tarafından ve hangi konulara ağırlık verilerek paylaşıldığına yöneliktir. İlk olarak siber güvenlik başlıklı videoların paylaşıldığı YouTube hesapları mercek altına alındığında; paylaşımların 165'inin (%44,6) kişisel kullanıcı hesaplarından, 65'inin (%17,6) medya kuruluşlarına ait hesaplardan, 31'inin (%8,4) ise kamu kurum ve kuruluşlarına ait hesaplardan yapıldığı görülmektedir (bk. Tablo 4). Öte yandan teknoloji, bilişim ve bilgi güvenliği şirketleri (%13) ile vakıf, dernek, birlik ve sendikaların (%6,2) en az paylaşım sayısına sahip oldukları görülmüştür.

İncelenen YouTube videolarında ele alınan konulara bakıldığında ise; %20,3'lük bir oranla en fazla, siber güvenlik kariyeri ile ilgili içeriklerin ön plana çıkarıldığı gözlenmektedir. Sonrasında ise ön plana çıkarılan konuların; siber savunma ve milli güvenlik (%14,9), hackerlar ve hackleme (%14,3), siber güvenlik tehditleri (%14,3), uyarılar ve önlemler (%9,5), siber saldırı ve siber savaş (%9,2), dijital yatırımlar ve

ekonomik faktörler (%7,6) olduğu görülmektedir. Videolarda en az yer alan konu ise siber suçlarla (%1,6) ilgilidir (bk. Tablo 4).

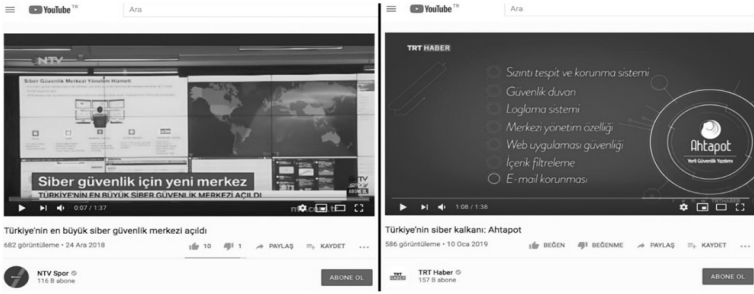
Genel olarak siber güvenlik kariyeri hakkındaki içerikler, bu alanda nasıl kariyer yapıldığına yönelik teorik ve uygulamalı eğitim videolarından oluşmaktadır. Bu kapsamda basit bir anlatıma sahip olan “herkes için siber güvenlik” temalı eğitim videolarının yanı sıra “meraklılarına siber güvenlik” temalı profesyonel anlamda içeriklerin de paylaşıldığı gözlemlenmiştir. Siber güvenlik alanında ortaya çıkan yeni fırsatlar, siber güvenlik iş kolları ve siber güvenlik profesyonellerinin taşıdığı özellikler detaylıca tartışılan konular arasındadır.

Tablo 4’te de dikkat çektiği üzere, hackerlar ve genel hack eğitimi konulu toplamda 53 videonun 48’i (%90,6) bireysel kullanıcı hesaplarından paylaşılmıştır. Aralarında siber güvenlik uzmanlarının da olduğu kişisel hesaplarda örnek tanıtıcı videolar yayımlanarak hacker eğitim setlerinin satışı da yapılmaktadır. YouTube’da popüler olan bu tür içeriklerde sosyal medya hesaplarının nasıl ele geçirileceğine yönelik birçok teknik ve pratik bilgiye de yer verilmektedir.

Tablo 4. Siber güvenlik videolarının paylaşıldığı YouTube hesaplarına göre ön plana çıkarılan konuların dağılımı

	Ön Plana Çıkarılan Konu										TOPLAM	
	Siber Saldırı/ Siber Savas	Güvenlik Tehditleri	Siber Suçlar	Uyarılar/Önlemler	Siber Savunma/ Milli Güvenlik	Hackerleme/ Hackler	Dijital Yatırımlar/ Ekonomik Faktörler	Siber Güvenlik Kariyeri	İnternet Güvenliği	Diğer		
Paylaşım Hesabı												
Kişisel Kullanıcı	Sayı Yüzde	19 %5,1	13 %3,5	1 %0,3	11 %3,0	10 %2,7	48 %13,0	4 %1,1	42 %11,4	15 %4,1	2 %0,5	165 %44,6
Kamu Kurum ve Kuruluşlar	Sayı Yüzde	0 %0,0	3 %0,8	0 %0,0	1 %0,3	7 %1,9	1 %0,3	6 %1,6	12 %3,2	1 %0,3	0 %0,0	31 %8,4
Vakıf/Dernek/Federasyon/ Birlik/Sendika	Sayı Yüzde	2 %0,5	4 %1,1	1 %0,3	5 %1,4	5 %1,4	0 %0,0	2 %0,5	1 %0,3	3 %0,8	0 %0,0	23 %6,2
Medya Kuruluşu	Sayı Yüzde	4 %1,1	15 %4,1	1 %0,3	8 %2,2	19 %5,1	0 %0,0	7 %1,9	8 %2,2	1 %0,3	2 %0,5	65 %17,6
Teknoloji Şirketi	Sayı Yüzde	2 %0,5	4 %1,1	0 %0,0	2 %0,5	3 %0,8	2 %0,5	2 %0,5	4 %1,1	1 %0,3	0 %0,0	20 %5,4
Bilişim ve Bilgi Güvenliği Şirketi	Sayı Yüzde	1 %0,3	8 %2,2	2 %0,5	3 %0,8	5 %1,4	1 %0,3	5 %1,4	1 %0,3	1 %0,3	1 %0,3	28 %7,6
Özel Şirket	Sayı Yüzde	5 %1,4	6 %1,6	0 %0,0	5 %1,4	6 %1,6	0 %0,0	2 %0,5	5 %1,4	2 %0,5	1 %0,3	32 %8,6
Diğer	Sayı Yüzde	1 %0,3	0 %0,0	1 %0,3	0 %0,0	0 %0,0	1 %0,3	0 %0,0	2 %0,5	1 %0,3	0 %0,0	6 %1,6
TOPLAM	Sayı Yüzde	34 %9,2	53 %14,3	6 %1,6	35 %9,5	55 %14,9	53 %14,3	28 %7,6	75 %20,3	25 %6,8	6 %1,6	370 %100,0

Genel hatlarıyla değerlendirecek olursak gençlere yönelik siber güvenlik kariyeri önerileri ve siber savunma ve milli güvenlik stratejileri, kamu kurum ve kuruluşlarının odağındaki temel konular olmuştur. Medya kuruluşlarına ait YouTube hesaplarında ise paylaşılan içeriklerin tamamına yakını televizyon haberi formatında olup, siber güvenlik tehditleri, milli güvenlik ve siber savunma stratejileri gibi konulara ağırlık vermektedir (bk. Şekil 2). Bu tür içeriklerde yerli rekabetçi siber güvenlik ürünleri, yerli yazılımlar ve güçlü siber politikalar oluşturmanın önemi vurgulanmaktadır.

Şekil 2. Medya kuruluşlarının siber güvenlik konulu YouTube paylaşımları (Web_7, 2018; Web_8, 2019)

2017 Ocak-2019 Eylül tarihleri arasında siber güvenlik başlıklı YouTube'a yüklenen videoların amacının çoğunlukla bilgilendirme ve eğitime (%57,6) olduğu söylenebilir. Videoların %27,3'ü ticari reklam ve kurumsal tanıtım, %9,5'i farkındalık oluşturma, %4,1'i ise davranış değişikliğine teşvik etme amacıyla platforma yüklenmiştir (bk. Tablo 5). Ticari reklam ve kurumsal tanıtım amacıyla üretilen içeriklerde siber güvenlik tehditleri üzerinde durularak, çözüm amaçlı ürün veya hizmet tanıtımı yapılmaktadır. Ayrıca kamu spotu tarzında doğrudan farkındalık oluşturmaya yönelik mesaj veren video paylaşımlarının sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu tür içerikler daha çok kamu kurum ve kuruluşları tarafından paylaşılmaktadır.

Günümüz dijital dünyasının bir parçası olarak giderek daha karmaşık hâle gelen siber güvenlik tehditlerine yönelik yapılan akademik çalışmalar, genellikle konunun ulusal ve uluslararası boyutunu ele almaktadır. Özellikle kurumsal siber güvenlikle ilgili çalışmalarda bu alanın yeterince ilgi görmediğinden yakınılmaktadır (Çakır ve Yaşar, 2015). Bu duru-

mun benzer yansımaları çalışma kapsamında incelenen YouTube videolarında da görülmektedir.

Tablo 5. Siber güvenlik başlıklı YouTube videolarının paylaşım amaçları

Amaç	Sayı	Yüzde
Bilgilendirme ve Eğitim	213	57,6
Farkındalık Oluşturma	35	9,5
Davranış Değişikliğine Teşvik Etme	15	4,1
Ticari Reklam/Kurumsal Tanıtım	101	27,3
Diğer	6	1,5
Toplam	370	100,0

Paylaşılan içeriklerde ulusal ve uluslararası boyutlarda siber saldırılar ve güvenlik riskleri ön plandadır. İçeriklerde kurumsal siber güvenlikle ilişkili konular ikincil öneme sahip olmaktadır. En az ilgi gören konu ise bireysel siber güvenlik riskleri ve alınması gereken önlemlerdir. Bununla ilgili olarak siber güvenlik başlıklı yapılan paylaşımların %57,3'ünde bireysel anlamda farkındalık oluşturmaya yönelik herhangi bir konuya değinilmediği görülmektedir. Öte yandan siber güvenlik tehditlerine ilişkin farkındalık oluşturmaya yönelik ele alınan içeriklerin %13,2'si veri hırsızlığı ve bilgi sızıntılarına, %10,3'ü ise güvenli internet kullanımına dikkat çekmektedir (bk. Tablo 6).

Tablo 6. Bireysel anlamda siber tehditlere karşı farkındalık oluşturmaya yönelik videoda ön plana çıkarılan konuların dağılımı

Ön Plana Çıkarılan Konu	Sayı	Yüzde
Veri Hırsızlığı/Bilgi Sızıntısı	49	13,2
Bilgisayara Virtüs Bulaşması	9	2,4
Parola/Kimlik Hırsızlığı	27	7,3
Oltalama (phishing) e-postaları	14	3,8
Güvenli İnternet Kullanımı	38	10,3
Fidyeye (ransomware) yazılımları	9	2,5
Yok	212	57,3
Diğer	12	3,2
Toplam	370	100,0

Tablo 7’de de açıkça görüldüğü gibi, izlenen videoların 297’si (%80,3) özgün içeriklerden oluşmaktadır. Sadece 73 videonun incelenen YouTube hesapları tarafından oluşturulmadığı ve başka kaynaklardan alınarak bu içeriklerin paylaşıldığı belirlenmiştir. Videolarda içeriğe ilişkin diğer özelliklere baktığımızda; ele alınan siber güvenlik konusu, paylaşılan içeriklerin yarısından fazlasında (%54,9) uzman görüşü ve röportaj kullanımıyla desteklenmiştir. Bu durum özellikle videoların inandırıcılığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Öte yandan YouTube paylaşımlarında, siber dünyadaki güvenlik risklerine karşı bireysel kullanıcılara yönelik uyarı ve öneri sunumuna çoğunlukla yer verilmediği (%75,4) görülmektedir (bk. Tablo 7).

Tablo 7. Siber güvenlik başlıklı YouTube videolarının diğer içerik özellikleri

	Diğer İçerik Özellikleri	Özgün İçerik Kullanımı	Uzman Görüşü/Röportaj Kullanımı	Bireysel Siber Tehditlere Karşı Uyarı ve Öneri Sunumu
Var	Sayı	297	203	91
	Yüzde	%80,3	%54,9	%24,6
Yok	Sayı	73	167	279
	Yüzde	%19,7	%45,1	%75,4
Toplam	Sayı	370	370	370
	Yüzde	%100,0	%100,0	%100,0

2017 Ocak - 2019 Eylül tarihleri arasında siber güvenlik konulu YouTube’da paylaşılan videoların biçimsel özelliklerine baktığımızda ise; içeriklerin sadece %16,2’sinde müzik kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca içeriklerin %37,8’inde dış ses kullanıldığı belirlenmiştir. Genellikle kamu kurum ve kuruluşları tarafından paylaşılan içerikler, kamu spotu tarzında ve doğrudan farkındalık oluşturmaya yönelik kısa bilgilendirici videolardan oluşmaktadır. Bu kapsamda paylaşılan videoların genele oranla sadece 37’sinde (%10) animasyon ve grafik öğelerinin kullanıldığı görülmektedir (bk. Tablo 8).

Tablo 8. Siber güvenlik başlıklı YouTube videolarının biçimsel özellikleri

Biçimsel Özellikler		Animasyon/ Grafik Kullanımı	Müzik Kullanımı	Dış Ses/Seslendirme Kullanımı
Var	Sayı	37	60	140
	Yüzde	%10,0	%16,2	%37,8
Yok	Sayı	333	310	230
	Yüzde	%90,0	%83,8	%62,2
Toplam	Sayı	370	370	370
	Yüzde	%100,0	%100,0	%100,0

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnternet ve ona bağ(ım)lı teknolojiler, insanlık tarihi bağlamında ele alındığında henüz çok yeni teknolojiler olmasına karşın birey ve toplum hayatını çok büyük ölçüde değiştiren ve dönüştüren unsurlar olarak tarihsel süreç içerisinde yerini almıştır. Bugün geçmişte çok uzun zaman alan, ekonomik yük getiren, iş gücü kaybına neden olan ve verimliliği azaltan pek çok iş bu teknolojiler sayesinde çok daha kısa bir zaman zarfında halledilir olmuş, bu durum insan yaşamına konfor kazandırmıştır.

Bankacılıktan ulaşım, sağlıktan, haberleşmeye kadar çok sayıda sektör internet teknolojisinin sunmuş olduğu bu olanak ve fırsatlardan yararlanmış ve hizmet alanlarını genişletmiştir. Bunun yanı sıra internet teknolojisi cihazları birbirine bağladığı gibi kişiler arasında da herhangi bir mekânsal veya zamansal kısıtlama olmadan bilgi, duygu, düşünce alışverişi yapılmasını sağlamıştır. Böylelikle dünya üzerinde bilgiye erişim ve ulaşım kolaylaşmış, farklı kişi ve kültürlerin bir-biriyle sanal ortamda karşılaşması mümkün olmuştur. Çok kısa bir süre içerisinde ve bu denli yoğun bir şekilde etkili bir unsur hâline gelen internet olumlu birtakım özelliklerinin yanı sıra kötü amaçlarla kullanıldığında kişilere ve kurumlara büyük zararlar verilebilecek bir teknolojidir. Dolayısıyla bu tehdit ve sorunların bilincinde olmak siber güvenliğin en temel korunma kuralı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum çalışmada elde edilen veriler ışığında değerlendirildiğin-

de yeni medyanın ve bilhassa YouTube gibi çevrim içi video paylaşım sitelerinin son kullanıcıya yönelik içeriklerin paylaşımında diğer medya kaynaklarına göre daha yoğundur. Bu bağlamda söz konusu mecra üzerinde her yıl neredeyse iki kat daha fazla içerik paylaşımına sunulmuştur. Bu aynı zamanda siber güvenliğe ilişkin bilgi ihtiyacının arttığına da bir göstergesidir. Yine söz konusu videoların süreleri ile ilgi çekici bir başka durum ise teknik bir konuya odaklanmalarına rağmen en çok izlemenin 1-3 dakika gibi kısa süreli videolarda gerçekleşmesidir. Bu da alanla ilgili hızlı tüketilebilecek içeriklerin daha geniş bir kitleye hitap edebileceğini göstermektedir.

Çalışmada ortaya çıkan dikkat çekici bir diğer konu ise siber güvenliğe ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla resmî kurumların yayınladığı içeriklerin izlenme sayıları az iken, bireysel hesaplar tarafından yayınlanan ve bilgisayar korsanlığının nasıl yapılacağına dair içeriklerin çok yüksek oranlarda izlenmiş olmasıdır. Bu durum siber güvenliğinin, bilişim suçlarının ve bunun sonucunda karşılaşılabilecek yasal yaptırımların ciddiyetinin bireyler tarafından tam olarak kavranmadığını işaret etmektedir. Paylaşılan videolarda öne çıkarılan konular ele alındığında ise siber güvenliğe ilişkin önlem ve uyarılara en çok medya kuruluşlarının ve bireysel kullanıcıların içeriklerinde rastlanmıştır. Bu bulgu bize konu ile ilgili resmî kurumların söz konusu mecrada yeterince etkin olmadığını göstermektedir.

Sonuç itibarıyla bilimsel araştırmalar ve sektörel uygulamalar göstermektedir ki kurumsal tehditlere ya da siber saldırılara yönelik tüm teknik çözümlerin yanı sıra siber güvenliğinin en zayıf halkası olarak nitelendirilen insan faktörü üzerinde yeterince önlem alınmamaktadır. Bu durum bize karşı yapılan saldırının etkisini de, kurumsal siber güvenliğe verilen zararı da arttırmaktadır (Çakır ve Yaşar, 2015, s. 506). Dolayısıyla insan faktörünün sebep olduğu bu güvenlik açığı sorununun bu alanda gerçekleştirilecek farkındalık çalışmaları ve eğitimlerle çözülmesi gerekmektedir.

Günümüzde siber güvenlik kamu kurumlarını, özel şirketleri, sivil toplum kuruluşlarını ve bireyleri kapsayan sanal bir ekosistemi tümünden ilgilendiren bir konu hâline gelmiştir. Karşı karşıya kalınan suçlar, tehditler ve olumsuz durumlar için önleme ve bilgilendirme işlevi öncelikli olarak devletin sorumluluğundadır. Bu bağlamda soruna ilişkin getirilecek çözüm önerilerinin başında BTK bünyesinde oluşturulan “Güvenli İnternet Merkezi” (bk. Şekil 3) gibi projelerin

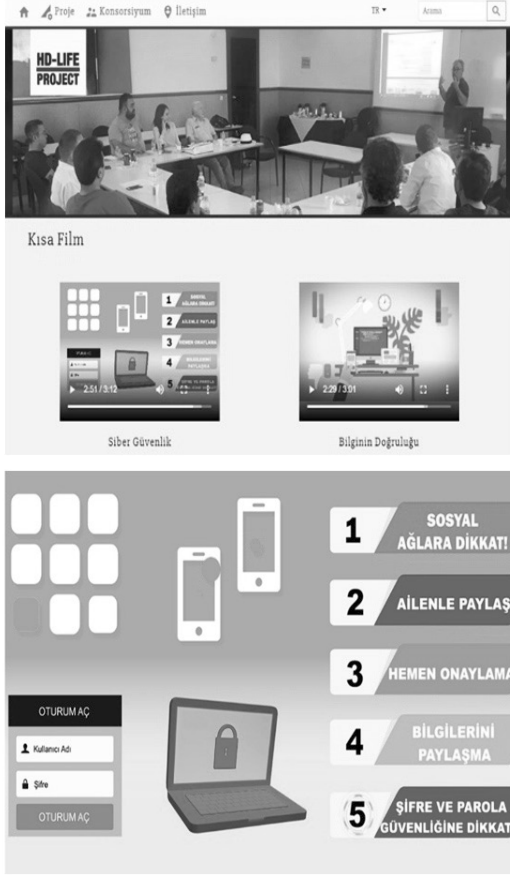
daha yaygınlaşması ve yapılacak çalışmaların toplumun tüm kesimlerine yansıtılması bu alanda atılması gereken adımların başında gelmektedir.

The image shows two screenshots of a website. The top screenshot is the 'GÖVENLİ WEB' (Safe Web) page, which is a Turkish government initiative. It features a navigation bar with 'BLOG', 'HABERLER', and 'DİJİTAL OYUNLAR'. The main content area is titled 'İnternette Hak & Hukuk ve Sorumluluklar' and discusses the rights and responsibilities of internet users. It includes a sub-section 'Bugün en çok okunanlar' (Most read today) with links to articles like 'İnternet Etiği' and 'Web Güvenliği'. Below the main text is a photograph of a computer keyboard with a gavel resting on it, symbolizing law and ethics. The bottom screenshot is the 'İNTERNET YARDIM MERKEZİ' (Internet Help Center) interface. It has a header with the center's logo and social media icons. The main content area is titled 'İnternet Yardım Merkezi' and contains a text box for user inquiries. Below the text box is a grid of eight icons representing different services: 'İNTERNETTE YASADISI İŞLER' (Illegal activities on the internet), 'İNTERNET VE MAHREMİYET' (Internet and privacy), 'İNTERNET VE BİLGİ GÜVENLİLİĞİ' (Internet and information security), 'SOSYAL AÇ PLATFORMLARI' (Social media platforms), 'GÜVENLİ İNTERNET HİZMETİ' (Safe internet service), 'DİJİTAL OYUNLAR' (Digital games), 'SİBER ZORBALIK' (Cyberbullying), and 'İNTERNET VE SAĞLIK' (Internet and health).

Şekil 3. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Güvenli İnternet Merkezi (Web_9, 2018)

Söz konusu siber suçlar, tehditler ve alınabilecek önlemlere yönelik farkındalık artırıcı bilgilendirmeler ve eğitimler açısından sorumluluğun üniversiteler kapsamında yürütülecek projelerle de paylaşılması gerekmektedir. Örneğin, Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında desteklenen “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam”⁸ başlıklı proje ile dijital sorunların yönetimi ile ilgili öğrencilere yönelik geniş çaplı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu projede siber zorbalık, siber güvenlik, aşırı internet kullanımı, çevrim içi nefret, mahremiyet, cinsel sömürü ve cinsel içerikli mesajlaşma gibi farklı açılardan öğrencilerin dijital sorunların yönetimi ve bunlara ilişkin farkındalıklarının geliştirilmesi için eğitim ve insan kaynağı odaklı araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca proje kapsamında siber güvenlik, bilginin doğruluğu, mahremiyet, siber zorbalık ve aşırı internet kullanımıyla ilgili bilgilendirici kısa filmler hazırlanmış ve ilgili web sitesi üzerinden paylaşılmıştır (bk. Şekil 4). Özellikle siber güvenlik konulu filmde, dijital öğretmenler tarafından siber ortamlardaki tehlikeler ve bu ortamlarda güvenliğin sağlanması için yapılması gerekenler anlatılmaktadır. Öğrencilere sosyal medyada zaman geçirirken, film izlerken, çevrim içi (online) oyun oynarken kısaca eğlenirken siber dünyada ne gibi tehlikelerle karşılaşabilecekleri sade bir dille, açık ve anlaşılır bir biçimde anlatılmaktadır. Dijital gündelik yaşamda bu gibi projelerin yaygınlaştırılması ile toplumun tüm kesimlerine ulaşabilecek bir farkındalık çalışmasının da önü açılacaktır.

8 Konuyla ilgili daha kapsamlı verilere [http://hdlife.erciyes.edu.tr/adresinden ulaşılabilir](http://hdlife.erciyes.edu.tr/adresinden-ulaşılabilir).

Şekil 4. HD-LIFE Project - bilgilendirici kısa filmler (Web_10, 2019)

Sorun çok kapsamlı ve katmanlı olduğu için bazı devlet kurumlarının tüm sorumluluğu yüklenmesi beklenmemelidir. Aslan ve Yılmaz'ın da (2017) belirttiği üzere süreç içerisindeki temel problem konuyla ilgili çalışmaların belli bir organizasyon içinde olmaması ve kurumların kendi planları doğrultusunda ayrı ayrı hareket etmeleridir. Bu nedenle Millî Eğitim Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde ilköğretim sürecinden başlanarak dijital okur yazarlık eğitimi zaman kaybetmeksizin müfredata eklenmelidir. Bunun yanı sıra yine devletin ilgili kurumları da eş güdüm içerisinde -tekrarlanan ve güncellenen- meslek içi eğitimler vasıtasıyla kamu çalışanlarının bu alandaki farkındalıklarının artırılması-

na çalışmalıdır. Geleneksel medyada bilgilendirici program formatları, kamu spotları, basit ve yalın bir tarzda hazırlanacak afişler, makale ve haberlerle kitlesel bir farkındalık yaratılması için çaba sarf edilmelidir. Bunun yanı sıra yeni medya ve çeşitli yaygın sosyal ağlarda kullanıcı kitlesinin özellikleri tespit edilerek buna uygun bilgilendirici içeriklerin ve alınabilecek önlemlerin yer aldığı paylaşımlar yapacak profiller oluşturulmalı ve bunlar aktif biçimde kullanılmalıdır. Bir başka öneri olarak toplumun tanıdığı ve bilhassa gençler açısından rol model olabilecek sanatçı, sporcu vb. kişilerin yer aldığı kampanyalar düzenlenerek siber dünyada karşılaşılabilecek sorunlara yönelik tanıtıcı faaliyetler gerçekleştirilmelidir.

Bu doğrultudaki çalışmaların etkili bir şekilde hayata geçmesi hâlinde son kullanıcı olan bireylerin öz farkındalıklarının da artması ve kendi önlemlerini alarak daha güvenli biçimde siber dünyada hareket etmeleri sağlanacaktır. Bunun sonucunda teknolojiyi bilinçli kullanan bireylerden oluşan bir toplumun süreç içerisinde teknolojiyi yönlendirir hâle gelmesi de kaçınılmazdır.

Not: Bu çalışmada Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında desteklenen “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam” başlıklı projenin (<http://hdlife.erciyes.edu.tr/>) veri tabanından yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Apaydın, C. (2019, 02 19). *Bilişim suçları*. 11 14, 2019 tarihinde hukukihaber.net: <https://www.hukukihaber.net/bilisim-suclari-makale,6501.html> adresinden alındı
- Arlitsch, K. ve Edelman, A. (2014). Staying safe: Cyber security for people and organisations. *Journal of Library Administration*, 46-56. <https://scholarworks.montana.edu/xmlui/handle/1/8681> Erişim tarihi: 12.06.2019
- Aslan, A. ve Yılmaz, T. K. (2017). Türkiye’de güvenli internet kullanımına yönelik gerçekleştirilen uygulamalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 121-143.
- Bada, M. ve Sasse, A. (2014). *Cyber security awareness campaigns why do they fail to change behaviour*:10(25), <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1468954/1/Awareness%20CampaignsDraftWorkingPaper.pdf> Erişim tarihi: 12.06.2019
- Bayzan, Ş. ve Özbilen, A. (2011). *Dünyada internetin güvenli kullanımına yönelik uygulama örnekleri ve Türkiye’deki bilinçlendirme faaliyetlerinin incelenmesi ve Türkiye için öneriler*. 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium. Elazığ. tarihinde <http://web.firat.edu.tr/icits2011/papers/27833.pdf> Erişim tarihi: 11.29.2019
- Bıçakçı, s., Ergun, D. ve Çelikpala, M. (2016). *Türkiye’de siber güvenlik ve nükleer enerji*. Edam, Türkiye’de Siber Güvenlik. İstanbul: Edam. http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/edam_siber_guvenlik_raporu.pdf Erişim Tarihi: 11.02.2019
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Geliştirilmiş 17. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çakır, H. ve Yaşar, H. (2015). Kurumsal siber güvenliğe yönelik tehditler ve önlemleri. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(2). ss. 488-507.
- Gökçe, O. (2006). İçerik analizi kuramsal ve pratik bilgiler, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kartal, B. (2019, 12 11). *Türkiye’de 455 bin kredi kartı bilgisi çalındı ve internet üzerinden satışa çıkarıldı*. 12 12, 2019 tarihinde webtekno.com: <https://www.webtekno.com/turkiye-455-bin-kredi-karti-bilgisi-calindi-h81532.html> adresinden alındı
- Korpela, K. (2015). Improving cyber security awareness and training program with data analytics. *Information security Journal: A Global Perspective*, 24(1-3), 72-77.
- Lewis, J. A. (2014). National perceptions of cyber threats. *Strategic Analysis*, 4(38), 566-576.
- Öğün, M. N. ve Kaya, A. (2013). Siber güvenliğin milli güvenlik açısından önemi ve alınabilecek tedbirler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(18), 145-181. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7525> Erişim tarihi: 11.03.2019

- Rapor. (2013). *Ulusal siber güvenlik stratejisi ve 2013-2014 eylem planı*. BTK. TC Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. tarihinde <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/2-1-strateji-cylem-planı-2013-2014-5a3412cf8f45a.pdf> Erişim tarihi: 12.03.2019
- Turhan, O. (2006, Nisan). Bilgisayar ağları ile ilgili suçlar (siber suçlar). *Yayımlanmamış Planlama Uzmanlığı Tezi*. Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Bilgisayar_Aglari_ile_ilgili_Suclar_OguzTurhan.pdf Erişim tarihi: 15.04.2019
- Wilson, M. ve Hash, J. (2003). *Building an information technology security awareness and training program*. Gaithersburg MD: National Institute of Standards and Technology. https://tsapps.nist.gov/publication/get_pdf.cfm?pub_id=151287 Erişim tarihi: 11.06.2019
- Yıldırım, B. (2015). İçerik çözümlemesi yönteminin tarihsel gelişimi uygulama alanları ve aşamaları, s. 105-153. İletişim araştırmalarında yöntemler içinde (Ed: Besim Yıldırım). Konya: Literatürk Academia.

Şekil ve Görsellerin Kaynakçası

- Web_1 (2019). Sosyal Medyada etkili içerik oluşturmak için 10 öneri, <http://papillondigital.com/sosyal-medyada-etkili-icerik-olusturmak-icin-10-oneri-2/?lang=tr> Erişim tarihi: 20 Eylül 2019.
- Web_2 (2019). Video görüntülemeleri nasıl sayılır?, <https://support.google.com/youtube/answer/2991785?hl=tr> Erişim tarihi: 25.09.2019.
- Web_3 (2018). Webtekno - Ofise %99 Yerli siber güvenli internet hattı çıktık! (Bizim Çocuklar Yapmış!) [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=hmQy2dFSfrQ> Erişim tarihi: 2.10.2019.
- Web_4 (2018). Bilgisayar mühendisliği-hacker dersleri, hackerlar hakkında bilmediklerimiz (siber güvenlik ilk adım) [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=J4vtT2q0VhQ>, Erişim Tarihi: 2.10.2019.
- Web_5 (2019). Anonymous hacked TM-hack dersleri 1| etik hacker dersleri açıklamada [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=SaCiJpTb4YE> Erişim tarihi: 2.10.2019.
- Web_6 (2017). Tekno korsan official-hacker nasıl olunur? [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=fPhG3mNtAMQ> Erişim tarihi: 2.10.2019.
- Web_7 (2018). NTV Spor - Türkiye'nin en büyük siber güvenlik merkezi açıldı [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=7v5pCMhOznc> Erişim tarihi: 3.10.2019.
- Web_8 (2019). TRT Haber-Türkiye'nin siber kalkanı: Ahtapot [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=tk51zkbVecA> Erişim Tarihi: 3.10. 2019.
- Web_9 (2018). Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu-Güvenli İnternet Merkezi, <http://www.gim.org.tr/> Erişim Tarihi: 2.10.2019.
- Web_10 (2019). "Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam" konulu proje, <http://hdlife.erciyes.edu.tr/index.php> Erişim Tarihi: 2.10.2019.

CYBER SECURITY AWARENESS AND THE ROLE OF VIDEO SHARING SITES

Extended Abstract

Internet and digital technology are quite new concepts in human history. These technological developments have become widespread throughout the world in a very short period of time and have had an indirect and direct impact on human and social life in many cultural, economic, political and social fields. Especially, the speed and possibilities of internet technology have increased day by day. Thanks to wireless/mobile data transmission, some spatial and temporal limitations of internet access have been eliminated. As of 2019, one out of every two people in the world is an internet user. An environment with such intensive data flow is inevitably shaped as an area of hegemony and struggle. At this point, governments, private companies and individuals are present in this area both in the context of defense and attack. Today, everyone, including government agencies, non-governmental organizations, educational institutions, technology firms and the media, draw attention to the safe use of technology, especially the internet, but still face problems both on an individual and a mass scale.

Today, as well as different methods of cybercrime, the reasons, and targets of these crimes, are diversified. Turhan (2006) lists these methods as follows: Trojan horse, chameleon, masquerading, logic bombs, scavenging, eavesdropping, data diddling, salami techniques, super zapping, network worms, computer viruses, spam and phishing. The use of these cybercrime methods alone or together may harm the targeted individuals and organizations. In addition, a remarkable situation arises that these crimes committed under the name of computer piracy are glorified by popular cultural products such as cinema, TV series and internet blogs. The characters and their stories, which solve mysterious, intelligent, digital problems by infiltrating or hacking into other systems, create a role model effect on the young generation and create the perception that the actions to be taken in this field may also be unpunished. The fact that such crimes are committed independently of time and space, deficiencies in precautions and low awareness in this area are the main problems faced.

The aim of this study is to examine the content that is shared on YouTube, a video sharing platform, within the scope of threats to cybersecurity and the measures that can be taken against these threats. In this context, it is aimed to systematically classify the videos about cybersecurity and reveal the content features. In this respect, the answers to the research questions listed below were sought.

1. What is the length and viewing rate of shared videos about cybersecurity?
2. What issues are highlighted in the cybersecurity videos?
3. What is the purpose of sharing videos about cybersecurity?
4. What content is there to raise awareness of cybersecurity threats on an individual basis in shared videos?
5. What are the formal features of cybersecurity videos?

In the study, in order to find answers to research questions, cybersecurity videos shared between 2017-2019 are analyzed by the content analysis method. All the cybersecurity videos on the YouTube platform constitute the universe of this study. In this context, a total of 370 videos uploaded to the platform between January 2017-September 2019 were analyzed by using a purposive sampling technique.

The creation of a classification (category) system in content analysis is the first and most important step in transforming research questions into a systematic analysis method. In this process, cybersecurity videos were scanned on the YouTube platform to determine the classification system. The first part of the designated category system is related to the length of the videos, view rate and the information about who they are sharing. The second section covers the purpose of creating cybersecurity videos and what issues are prioritized. In the last part, the content and formal characteristics of the videos are examined.

Cybersecurity is a concept whose importance is better understood every year at this age. The study in connection with the issue, titled Cyber Security, it was determined that video shares had increased over the years. When the frequency of sharing the videos subject to the research by years is examined, it is seen that the highest share was made in 2019 with a rate of 46.5%. Considering the duration of the videos, another interesting aspect is that, although they focus on a technical issue, the most watching takes place in short-term videos such as 1-3 minutes.

This shows that the content that can be consumed quickly (concise) can appeal to a wider audience.

Another remarkable issue that emerged in the study is that while the number of content published by official institutions in order to raise awareness about cybersecurity is low, the content (mostly about hacking) published by individual accounts is watched at a very high rate. This finding shows us that the official institutions related to the issue are not sufficiently effective in this medium. Generally speaking, the main issues of the official institutions and organizations were cybersecurity career, cyber defense and national security strategies for young people. In the YouTube accounts of media organizations, almost all of the content shared is in the form of television news and focuses on cybersecurity threats, national security and cyber defense strategies. What's more, cyber-attacks at national and international levels and security risks are at the forefront of shared content. The least attention is given to individual cybersecurity risks and the precautions to be taken. In this regard, it is seen that more than half of the video-sharing on cybersecurity does not address any issues aimed at raising individual awareness.

As a result, scientific research and sectoral practices show that in addition to all technical solutions to corporate threats or cyber-attacks, not enough measures are taken on the human factor which is considered as the weakest link of cybersecurity. Therefore, this vulnerability caused by human factors needs to be solved through awareness studies and training in this field. One of the most important steps to be taken in this area is to expand the projects such as "Secure Internet Center" (see Figure 3) established within the body of BTK (Information and Communication Technologies Authority) and to reflect the studies to all segments of the society. However, since the problem is very comprehensive and layered, it should not be expected to assume the full responsibility of only one state institution. Starting from the primary education process under the coordination of the Ministry of National Education, digital literacy education should be added to the curriculum immediately. Informative content and public service announcement to be published in traditional media, efforts should be made to create mass awareness through posters, articles and news that will be prepared in a simple and understandable manner. As another suggestion, campaigns should be organized with the participation of people such as artists and

athletes that are recognized by the society and can be role models especially for the youth, and promotional activities should be carried out for the problems that may be encountered in the cyber world. In the event that such studies are implemented effectively, the awareness of end-users will be increased and they will be able to act more safely in the cyber world by taking their own measures.

II. BÖLÜM

İNTERNET KULLANIMINA ÖZGÜ SORUNLAR

3. Dijital Çağda Bilginin Doğruluğu ve Sahte Haber

Fikret Yazıcı

4. Aşırı İnternet Kullanımı

Mustafa Cıngı

3

DİJİTAL ÇAĞDA BİLGİNİN DOĞRULUĞU VE SAHTE HABER

Fikret Yazıcı

GİRİŞ

Tarihsel ve toplumsal koşullar insanların bilgi kavramına yaklaşımlarını da belirlemiştir. Birey odaklı bilişsel bilgi günümüzde yerini dijital ağlar üzerinde varlık bulan kolektif bilgiye bırakmıştır. Sosyal ağların iletişim biçimlerini belirlediği ve yeni kimliklerin oluşmasına yol açtığı bu dönemde bilginin kalitesi de sorgulanır hâle gelmiştir. Yanlış bilgiyi doğru bilgiden ayırma sorunu medeniyet kadar eskidir. Tarihin hiçbir zaman diliminde gerçeği kurgudan ayırmaya yardım eden bir yalan makinesi bulunamamıştır (Palfrey ve Gasser, 2017, s. 139). İnternetin toplum yaşamına girmesi ile geleneksel bilgi edinme ve araştırma metodları da dönüşmüştür. Artık ihtiyacımız olan bilgiyi seçmek ve bilginin doğruluğunu tespit etmek ayrı bir emek gerektirmektedir.

Sosyal medya araçları, insanların sosyal bağlantılarını yeni şekillerde geliştirmelerine ve sürdürmelerine olanak tanımaktadır. Facebook günde ortalama 523 bin yeni kullanıcıyı ağına çekmektedir. 2019 yılının son çeyreği değerlendirildiğinde aylık aktif kullanıcı sayısı ise 2.4 milyarı geride bırakmıştır. Facebook sanal dünyada yer alan sosyal ağlardan sadece biridir. Diğer paylaşım sitelerini (YouTube, Twitter, Instagram vb.) de düşündüğümüzde bu rakam 3.72 milyara çıkmaktadır. Bu durum gündelik hayat pratiklerini derinden etkilemiştir. Kişisel olarak çok fazla internet (ve dolayısıyla sosyal medya) kullanmayan insanlar bile dijital medya ve mobil medya içeriklerinden önemli şekilde etkilenmektedirler (Chayko, 2018, s. 4). Toplumsal bir dijital devrim süreci yaşanmıştır. Bilgi sayesinde elde

edilen siyasal, ekonomik ve sosyal güç hızlı dezenformasyon ve manipülasyon girişimlerini de beraberinde getirmiştir.

Bireysel fotoğraf ve videoların paylaşıldığı siteler, kişisel günlükler olarak açılan bloglar, internet kullanıcılarının kendi bilgi ve birikimlerini aktarmak için sayfalar oluşturabildiği, oluşturulan sayfalar üzerinde düzenlemeler meydana getirebildiği, sayfaları linkler yardımıyla birbiriyle ilişkilendirebildiği çevrim içi platformlar (wikiler) ve sosyal paylaşım ağlarında yapılan kişiselleştirme ve yorumlar aracılığıyla gerçeklik algısı çok hızlı bir şekilde değiştirilebilmektedir. Oluşturulan bu sanal gerçeklik toplumsal tavır, davranış ve eylemleri etkilemektedir.

Bu çalışmada, bilgi kavramı uğradığı dijital dönüşüm boyutuyla sorgulanmaktadır. Bilgi dijital üretim sürecinde nasıl konumlandırılmaktadır? Dijital dünyada bilginin doğruluğu ve güvenilirliği nasıl test edilmelidir? Çalışma bu sorulara yanıt ararken sahte (fake) haber olgusunu da tartışmakta ve tekno-sosyal boyutuyla örnek vakalar üzerinden eleştirmektedir. Çalışma ayrıca uluslararası destekli bilimsel proje çalışmaları kapsamında hazırlanan rehber, poster ve tanıtım filmleri üzerinden kapsayıcı ve korumacı bir yaklaşımla bilginin doğrulanmasına yönelik yapılması gereken davranışları değerlendirmektedir.

1. BİLGİ NEDİR?

Bilgi, insanlığın çağlar boyunca yaşamına yön veren ve düşünsel anlamda tanımlanarak yapılan bir kavram olarak görülmektedir. Uçak (2010, s. 707), çok eski bir kavram olan “bilgi” sözcüğünün anlamı konusunda tam bir görüş birliğine varılamamış olmasının altını çizmektedir. Ona göre özellikle son 50 yıldır farklı fenomenler “bilgi” olarak açıklanmaktadır. Bu durum sözcüğe farklı anlamlar yüklenmesine neden olmaktadır. Topdemir (2009, s. 120) bilgi kavramına yönelik farklı yaklaşımların nedenini açıklarken tarihsel ve toplumsal koşulların önemine değinmektedir. Yapılan her tanım yapıldığı dönemin şartlarını taşımaktadır. Türk Dil Kurumu ise (2019) bilgiyi; “İnsan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünüdür.”, “Öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçektir.” ve “İnsan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünüdür.” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlamaların birey odaklı

kavramsallaştırmalar içerdiğini söylemek mümkündür. Popper (1998, s. 55) felsefi bir yaklaşım sergileyerek, bilginin tanımıyla ilgili olarak bazı soruların sorulması gerektiğini ifade etmektedir. “Bilgi nasıl elde edilir?”, “Bilginin kaynakları nelerdir?”, “Kişisel deneyimler bilginin oluşumunu etkiler mi?” ve “Bilginin doğruluğu noktasında nasıl emin olunur?” gibi sorular bilgi mantığı içerisinde karşılık verilmesi gereken sorulardır. Böylece ideal bilgiye ulaşmak mümkündür. Denkel (1998) ise bilgiyi açıklarken doğruluk kavramına gönderme yapmaktadır. Ona göre bilgiyi açıklayabilmek için, bilgi kavramının tersinin ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu sayede bilginin yanlış olup olmadığı kontrol edilebilir. Doğruluğunu ya da yanlışlığını sınamadığımız bilgi, gerçek bilgi kimliğini taşımamaktadır. Atılğan (2009, s. 202) bilginin bireyler haricinde organizasyonlar tarafından da kullanıldığını belirtmektedir. Buna göre müşteriler, ürünler, süreçler, hatalar ve başarılar hakkında sahip olunan enformasyon bilgi olarak tanımlanmaktadır. Elde edilen bu enformasyonun, stratejilere dönüştürülmesi, verimlilik/yenilik/yaratıcılık ve rekabet süreçlerinde kullanılması bilgiyi önemli ölçüde gerekli kılmaktadır. Birçok organizasyon için iki tip bilgiden söz etmek mümkündür. Bunlar açık bilgi ve örtülü bilgi olarak açıklanmaktadır (Tablo 1).

Açık bilgi, bir araya getirilmiş ve genellikle metin, tablo, diyagram vs. şekilde sunulan bilgi türü olarak açıklanmaktadır (Durna ve Demirel, 2008, s. 143). Awad ve Ghaziri’ye (2004, s. 46) göre açık bilgi bireylere formal ve sistematik olarak iletilmektedir. Nonaka (1994) ise bilimsel olarak keşfedilen formülleri ve bilgisayar programlarını açık bilgiye örnek olarak göstermektedir. Elde edilen açık bilgi kitap, rapor, belge, kısa not ve eğitim materyali olarak hazırlanan ders notları şeklinde düzenlenerek topluma sunulmaktadır. Bu bağlamda açık bilgiyi toplumun geneli tarafından kabul görmüş bilgi olarak nitelendirmek mümkündür. Dolayısıyla bilgi ve iletişim teknolojileri marifetiyle açık bilgiyi paylaşmak ve erişmek kolaydır. Günümüzde elektronik basılı kaynaklar (kitaplar, dergiler, ansiklopediler, veri tabanları vb.), web siteleri, elektronik mailler ve sosyal paylaşım ağları sayesinde açık bilgiye erişim mümkün olmaktadır.

Tablo 1. Özellikleri bakımından örtülü bilgi ve açık bilginin karşılaştırılması (Tiwana, 2001, s. 39)

Özellik	Örtülü Bilgi	Açık Bilgi
Doğası	Kişisel, özel davranışlarla anlam kazanır.	Kodlanabilir ve kolaylıkla açıklanabilir.
Biçimselleştirme	Birleştirmek, kodlamak/kayıt ve formülize etmek zordur.	Kodlanabilir, sistematik bir forma ve biçimsel bir dile çevrilebilir.
Gelişim süreci	Deneme ve uygulamada hatalarla karşılaşılabilir.	Enformasyonun yorumlanmasında ve anlaşılmasında kapalılığın açıklanması mümkündür.
Yer	Kişinin beyininde oluşur ve beyinde biter.	Dokümanlar, veri tabanları, web sayfaları, e-mail, kitaplar vs.
Değişim süreci	Dışa vurma aracılığıyla açığa çıkarılabilir.	Özümseme ve anlama yoluyla örtülüye çevrilir.
Enformasyon teknolojisi desteği	Enformasyon teknolojisi desteği veya paylaşımın yönetilmesi zordur.	Mevcut enformasyon teknolojileri tarafından rahatlıkla desteklenir.
Ortalama ihtiyaç	Zengin bir iletişim sürecine ihtiyaç duymaktadır.	Geleneksel elektronik kanallarla aktarılabilir.

Örtülü bilgi ise açık bilginin aksine ima yoluyla ifade edilen, anlaşılabilir, belli bir anlam çıkarılan bilgidir (Durna ve Demirel, 2008, s. 142; Tiwana, 2003, s. 78). Lee ve Yang (2000, s. 784) ise örtülü bilgiyi tanımlarken tamamen açıklanamayan ve uzun bir tecrübe ediminden sonra kişiden kişiye geçen bilgi olarak açıklamaktadır. Örtülü bilgiyi kolay paylaşılabilen ve her insanda var olan yetenek ve uzmanlık (know-how) içeren bilgi olarak nitelendirmek mümkündür. Örtülü bilgide, edinilen tecrübe sayesinde oluşan bireysel sezgiler, duygu ve hisler, değer yargıları ve inançlar barınmaktadır. Tonta (2004, s. 3) birey tarafından uzun bir zaman dilimi içerisinde geliştirilen ve içselleştirilen örtülü, karmaşık bilgiyi bir belge ya da veri tabanına kaydetmenin neredeyse olanaksız olduğunu belirtmektedir. Örtülü bilgi sahibinden diğerine ancak sosyal etkileşimle geçebilir. Bu durum da her zaman kesin bir öğrenme gerçekleştirilmemektedir. Örneğin bisiklete binmeyi nasıl öğrendiğimizi karşımızdaki kişiye anlatabiliriz. Ancak, bizim zaman içinde tecrübe odaklı elde ettiğimiz bilgi karşımızdaki bireyin doğrudan bisiklet kullan-

masını sağlamayabilir (Davenport ve Prusak,1998; Krogh, Ichijo ve Nonaka, 2002, s. 16).

2. DİJİTAL ÇAĞDA BİLGİ

İletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklar bilginin dijitalleşmesinde önemli yer tutmaktadır. Erdoğan ve Alemdar (2002, s. 514) bilgi çağı toplumlarını karmaşık elektronik bilgi ve iletişim ağlarıyla bağlı olan toplumlar olarak açıklamaktadırlar. Hizmet sektörünün önem kazanması ve iletişim teknolojilerinin yoğun bir şekilde kullanılması bilgi çağı toplumlarının yapısal özellikleri olarak dikkat çekmektedir (İspir, 2008, s. 8). Gelişmiş ülkelerin bilgi ekonomisine büyük önem verdikleri görülmektedir. Özellikle 1990'ların başından itibaren internetin toplum yaşamına entegre edilmesi bilginin kaderini değiştirmiş ve bilgi çağı, bilişim çağı ya da dijital çağ olarak adlandırılan bir dönemin başlamasına sebep olmuştur (Bozkurt, 2014, s. 513).

İçinde yaşadığımız çağda “bilgi” kavramının tanımı da dönüşmüştür. Cleveland (1982) bilgiyi açıklarken dört kavramdan bahsetmektedir. Bunlar; veri (data), enformasyon (information), bilgi (knowledge) ve bilgeliğdir (wisdom). Bu kavramları şu şekilde açıklamak mümkündür:

- Veri (data): Araştırma, yaratma, toplama ve keşif yoluyla elde edilmektedir. Yapılandırılmamış, işlenmemiş ham gerçeklerdir.
- Enformasyon (information): Bir bağlam içerisinde yer alan veri enformasyondur. Kolayca çıkarım yapabilmek için düzenlenebilen (görsel ve işitsel hâle getirilebilir) veridir. Enformasyon veriye göre daha fazla yapılandırılmıştır ve daha fazla anlamı vardır.
- Bilgi (knowledge): Farklı açılardan bakma ve deneyim yoluyla oluşur. Bilgi, öğrenen kişi tarafından sıfır deneyimle edinilmektedir. Enformasyonun statik yapısına karşın, bilgiye anlam yüklendiği için dinamiktir.
- Bilgelik (wisdom): Anlamın nihai düzeyidir. Bilgi gibi bilgeliğin de kişiyle anlam bulur, kişinin içinde işler. Bilgelik yapı taşlarını oluşturan deneyimlerimizi paylaşmak ve iletişim kurmak son derece önemlidir (Clark'tan aktaran Bozkurt, 2014, s. 512; Rowley, 2007).

Erdoğan (2011, s. 23), iletişimi açıklarken “yeniden üretim” sürecinden bahsetmektedir. Yeniden üretim; aynıysını, kendine benzeri yaratmayı ve aynı zamanda, büyütme, değiştirme ve dönüştürme çabasını da içermektedir. Veri, enformasyon, bilgi ve bilgelikten oluşan süreç doğrudan doğruya yeni üretimler yapmaktadır. İletişim süreci mevcut verinin enformasyona, enformasyonun bilgiye ve bilginin de bilgelige dönüşmesini sağlamaktadır. Veri adeta üretim bandında bilgelige dönüştürülmektedir. Burada her üretim yenidir ve bu bağlamda iletişimi eşsiz kılmaktadır (Dilmen ve Öğüt, 2019, s. 4).

Teknoloji odaklı günümüz toplum yaşamının ayırt edici özelliği bilginin ve enformasyonun merkezi önemi değil bu bilgi ve enformasyonun bilgi üretimine, bilgi işleme\iletme cihazlarına uygulanması, yenilik ile yeniliğin kullanımı arasında ikisinin birbirlerini beslediği bir zincir oluşturması olarak açıklanmaktadır (Castells, 2008, s. 40). Rogers (1995) “Yeniliklerin Yayılması Kuramı” ile ortaya çıkan yeniliklerin toplum bireyleri tarafından benimsenmesinin önemine dikkat çekmektedir. Yeniliklerin yayılması esasen toplumsal fikirlerin iletişim kanalları boyunca yayılmasını ifade etmektedir. Bu kurama göre beş farklı aşama birbirini takip etmektedir. Bunlar bilgi, ikna, karar, kabul ve onaylama aşamalarıdır. Birinci aşamada bireyler karşılaştıkları yenilik ve fonksiyonlar hakkında bilgi edinirler. İkinci aşamada ise birey artık yenilikle ilgilenmektedir. Yeniliğin kendisine sağlayacağı avantaj ve dezavantajları değerlendirerek tutum geliştirmeye başlar. Üçüncü aşamada, birey yeniliği kullanmaktadır. Yenilik hakkında ek bilgiler edinmektedir. Böylece yeniliği kabul eder ya da ret kararı verir. Dördüncü aşama ise birey yeniliğe uyum kararı verdiğinde devreye girmektedir. Artık yenilik hakkında daha derinlemesine bir inceleme içine girmektedir. Son aşamada ise birey yenilik hakkındaki kararını vermiştir. Bu kararını güçlendirme yönünde bir çaba göstermeye başlar. Özellikle verdiği kararın başkaları tarafından da onaylanmasını beklemektedir. İspir’e göre (2008, s. 4) teknolojik yeniliğin kullanımının önkoşulu karar aşamasıdır. Bireylerin kişisel algısı, tutumları ve yeniliğin kullanım gereksinimleri bir yeniliğin kullanımına yönelik değişkenler olarak belirlemektedir.

Yeni gelişen herhangi bir teknoloji bireylere sahip oldukları bilgiyi paylaşma, bir görevi yerine getirme, bir fonksiyonu tamamlama gibi işleri gerçekleştirme imkânı sunan süreç ya da teknik olarak açıklanmaktadır. Diğer taraftan bir şeyin nasıl yapılacağı ile ilgili geçmiş

tecrübeleri geliştirmek veya bir problemi çözmeye yönelik icat edilmiş ve kullanılmış bir araç yenilik olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda teknolojinin bilimden ayrıldığı noktayı şu şekilde açıklayabiliriz: Bilim kendisi için bilgi keşfetmeye yönelik iken teknoloji bir şey yapmak için gerekli bilginin gelişimini yansıtmaktadır. İletişim özelinde değerlendirdiğimizde teknoloji fikirleri yaymak, bilgiyi geliştirmek ve yeni üretim biçimleri ile ürünlere ulaşmada kolaylık sağlar. Sürekli gelişen bu yapı git gide karmaşık bilgi sistemleri içerisinde ilerlemekte ve toplumlara etkilemektedir (Chayko, 2018, s. 6).

Bilginin dolaştığı iletişim ortamları sürekli bir dönüşüm yaşamaktadır. McLuhan'ın (2001, s. 156) "Küresel Köy" formunda tanımladığı dünya, telgrafın icadından bu yana önemli değişimleri yaşamıştır. Zaman ve mekân kavramlarının iletişim araçlarıyla dönüştüğü dünya, enformasyon tüketiminin hızla arttığı ve insanların her şeyi aynı anda öğrendiği bir köy hâline dönüşmüştür. Zaman içerisinde bu düşünce yapısı paradigma değiştirerek günümüze evrilmiştir. Bell (1976), "Sanayi Sonrası" tanımı yaparken, Drucker (1993) ise süreci kapitalizm sonrası (post kapitalizm) olarak açıklamıştır.

İletişim sürecinin yaşadığı bu değişiklikler sadece bilginin üretildiği mecraları ve bilgi arayışında olan topluluklara yönelik tartışmaları tetiklememiş, aynı zamanda sürekli olarak teknolojiye maruz kalan, hayatı ve teknolojiyi farklı yorumlayan bir jenerasyonun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bilgi artık ağlar üzerinde toplanıp işlenmekte ve dolaşıma sokulmaktadır. Bu ağ yapısı içerisinde teknolojiyi sonradan benimseyen göçmenler ve teknolojinin içine doğup büyüyen yerliler olmak üzere iki farklı nesil ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 2014, s. 513-514). Prensky (2001) bu iki nesli dijital göçmenler (digital immigrants) ve dijital yerliler (digital natives) olarak tanımlamaktadır. Bu ayrımın yapılmasında bireylerin doğduğu zaman esas alınsa da ayrımın özünde teknolojiyi kullanma becerisi ile ilişkilendirme yatmaktadır.

3. DİJİTALLEŞME PARADİGMASI VE AĞ TOPLUMU

Günümüzdeki iletişim sürecini farklı bir noktaya taşıyan bu değişimleri birbirinden kopuk ve bağımsız olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu bağlamda yeni iletişim sistemleriyle ilişkili olarak üretimi ve toplumsal örgütlenişi yeniden biçimlendiren yeni

bir oluşumdan söz etmek mümkündür. İletişim alanında gerçekleşen bu baş döndürücü dönüşümün sadece iletişim olgusunu yeniden tanımlamakla kalmadığını, üretim sistemlerinden ekonomik ilişkilere kadar toplumun bütününe değiştirdiğini söylemek mümkündür (Kara, 2013, s. 34). Bu doğrultuda enformasyon toplumu üzerine yapılan son dönem çalışmalara bakıldığında ise “ağ” kavramının ön plana çıktığı görülmektedir (Değerli, 2014, s. 63).

Castells (2008, s. 40), son otuz yılda yeni telekomünikasyon teknolojilerinin kullanımını üç ayrı aşamada ele almaktadır:

- İşlerin otomasyonu,
- Kullanım biçimlerinin denenmesi,
- Uygulamaların yeniden biçimlendirilmesi.

İlk iki aşama teknolojik yenilik ve kullanarak öğrenme üzerinden gelişmiştir. Ancak üçüncü aşamada kullanıcılar teknolojiyi yaparak öğrenmişlerdir. Böylece ağları yeniden biçimlendirme ve yeni uygulamalar bulma noktasında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Geliştirilen her yeni teknoloji sürekli olarak yenilenmektedir. Bu durum kullananları ve yapanları aynılaştırabilir. Dolayısıyla kullanıcıların teknolojinin kontrolünü ele alması kaçınılmazdır. Teknolojiyi yaratma ve sembollerin kullanımı toplumsal kültürü oluştururken, mal ve hizmetleri üretme ve dağıtma kapasitesi ise üretim güçlerini ortaya çıkartmaktadır. Bu yakın ilişki insan aklını doğrudan bir üretim gücü hâline getirmiştir.

Ağ kavramı literatürde farklı tanımlamalarla açıklanmaktadır. Türk Dil Kurumu ağ kavramını “ulaşım ve iletişim gibi alanlarda ülkenin her yerine yaygınlaştırılmış şebeke” olarak tanımlamaktadır. Tarihsel süreç incelendiğinde bu tanımlamaya uygun bir gelişimin gerçekleştiğini görmek mümkündür. 1550’lerde “tellerin, kabloların şebeke şeklinde düzenlenmesi” olarak kullanılan kavram, 1839 yılından itibaren nehir, kanal ve tren yollarını ifade eden “karmaşık, bağlantılı herhangi bir sistem” şeklinde açıklanmıştır. Teknolojinin gelişimine ve yayın sistemlerinin temelini oluşturan keşiflere paralel olarak 1914 yılından itibaren “çoklu vericilerden oluşan yayın sistemi” şeklinde ifade edilmiştir. Bugünkü kullanımına yakın ilk tanımlama 1947’de yapılmış ve “birbirine bağlı bir grup insan” nitelemesini almıştır. Kitle iletişim süreci içerisinde 1940’ta ilk defa “radyo ağı üzerinden yayın yapmak” ifadesi ile kullanılan kavram 1972 yılından

itibaren bilgisayarlara, 1980’den itibaren de kişiler arası iletişim sürecine atfen kullanılmıştır (Çalışkan, 2016, s. 37-38). Ağ kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalar değerlendirildiğinde, McLuhan’ın 1967’de ortaya koyduğu “Küresel Köy” tanımlamasının günümüzde internet, web ve bilişim teknolojileri sayesinde hayat bulduğu değerlendirilmesini yapmak mümkündür.

Castells (2006) ağ toplumu kavramını kuramsallaştırırken “doğada ve toplumda karmaşık sistemlerin örgütlenme şekli” tanımlamasını getirmektedir. Gerçeklik algısının biçim değiştirdiği sanal düzlemde, sosyalleşme yeni iletişim biçimleri aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bilişim teknolojileri, sosyal kullanımların teknolojiye olan etkilerine daha duyarlı hâle gelmiştir. Aydoğan (2019, s. 84) Castells’in bu yaklaşımına paralel olarak ağ toplumunu, “ağların düğümleri aracılığıyla bilgi üreten, işleyen ve dağıtan mikro-elektronik ve dijital bilgisayar ağlarına dayanan bilgi ve iletişim teknolojilerinin işlettiği ağlara dayanan sosyal bir yapı” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda ağ toplumu bireysel, grupsal, örgütsel ve toplumsal düzlemde yapısal iletişim sürecini işleten sosyal bir oluşum olarak ortaya çıkmaktadır.

Ağ toplumunda bilgi, hem bilişsel olarak bilende (birey) hem de kolektif bir varlık olan ağlar (network) üzerinde gerçekleşmektedir (Bozkurt, 2014, s. 514). Kolektif bilginin üretiminde anlam bağlar kurarak oluşmaktadır. Biliş süreci insan beyninde gerçekleşen organik bir süreçten sıyrılarak, ağlarda gerçekleşen sanal bir sürece evrilmiştir. Artık doğru bilgiye muhakeme ederek değil, ağlarda filtre ederek ulaşmak mümkündür. Bireyler gerçek hayatın bir parçası olmaktan ziyade yeni kimlikler üzerinden sanal bir hayatın parçası olmayı önemlemlenmektedirler. Bilginin nerede olduğunu bilmek ve ağ yapısı içindeki örüntüler arasında ilişki kurabilmek önemli hâle gelmiştir (Tablo 2).

Sanal gerçekliğe dayalı ağ toplumu, hiç olmadığı kadar hızlı bir şekilde yayılma ve örgütlenme imkânı sunmaktadır. Bu sayede birçok insan “çevrim içi bir arada” bulunmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu durum yeni bir örgütlenme ve eylem biçiminin doğmasını kolaylaştırmıştır (Kara, 2013, s. 39). Ortaya çıkan ağ odaklı bu örgütlenme biçimini sosyal ağlar olarak tanımlamak mümkündür.

Tablo 2. Bilgi kavramı ve biliş sürecinin dijital bilgi çağında dönüşümü (Bozkurt, 2014, s. 515).

BİLGİ	KOLEKTİF BİLGİ
Birey ve biliş vardır.	Ağa bağlanan bireyler ve meta biliş vardır.
Biliş insan beyninde gerçekleşen organik bir süreçtir.	Biliş küresel beyinde (ağlarda) gerçekleşen sanal bir süreçtir.
Anlam içselleştirmeyle oluşur.	Anlam bağlar kurarak oluşur.
Bilen-Bilinen: İnsan ve gerçekler arasındaki ilişkiden doğar.	Bilen-Bilinen: İnsanlar ve ağlardaki bilginin işlenmesinden doğar.
Birey biliş sürecinde kuluçkadır, biliş zihinde oluşur.	Birey biliş sürecinde algılayıcıdır, biliş ağlarda oluşur.
Gerçek bir hayat vardır ve insanlar bu hayatın bir parçasıdır.	Sanal bir hayat vardır ve insanlar bu hayatın parçasıdır.
Bireysel biliş.	Kolektif biliş.
Bilgiyi bilmek önemlidir.	Bilginin nerede olduğunu bilmek ve örüntüler arasında ilişki kurabilmek önemlidir.
Doğru bilgiye muhakeme edilerek ulaşılır	Doğru bilgiye filtreleyerek ulaşılır.
Bilgi güçtür, bilgiyi yöneten güce sahip olur.	Bilgi güçtür, bilgiyi yöneten güce sahip olur.

4. SOSYAL AĞLAR VE YENİ MEDYA DÜZENİ

Web 2.0'ın sağladığı tasarım ve yazılım teknolojilerindeki gelişim, sanal toplulukların dönüşmesine yol açmış ve bu toplulukların bilgisayar aracılığı ile iletişim kurdukları sosyal ağları (social network) ortaya çıkarmıştır. Sosyal ağlar sayesinde bilginin dağılımındaki hiyerarşik yapı ortadan kalkmış ve bilginin daha eşit bir düzlemde paylaşımı ortaya çıkmıştır. Sosyal ağlar aracılığı ile bireylerin online ortamlarda dijital kimlik oluşturmaları ile kendilerini sanal ortamda temsil edebilmeleri söz konusu olmuştur. Bu yeni durum bireylerin toplumsallaşması üzerinde farklı bir paradigma oluşturmuştur (Sucu, 2016, s. 60; Bozkurt, 2014, s. 515).

Bilgi ve iletişim teknolojileri toplum yaşamının en önemli sosyolojik dinamiklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün dünya nüfusunun %40'ı kadar (yaklaşık 3 milyar) insan doğrudan internet kullanmaktadır. Kayıtlı telefon sayısı, gelişmekte olan bölgelerde ge-

lişmiş bölgelere oranla iki kat daha fazla görülmektedir. Bu rakam dünya nüfusunun tamamına yakını (7 milyar) olarak belirlemektedir. Bu kullanıcıların üçte birinde sürekli açık yüksek hızlı mobil genişbant teknolojisi bulunmaktadır. Hızlı ve gitgide artan bir ivmeyle internet ve cep telefonları mevcut kaynakları, fırsatları, bilgiyi sağlamak ve paylaşmak amacıyla kullanılmaktadır. Bunu yaparken de sosyal ağlar kurmaktadırlar (Chayko, 2018, s. 6; Castells, 2008; Rainie ve Wellman, 2012; Yengin ve Bayındır, 2019, s. 99).

Sürekli olarak geliştirilen ve çoğaltılan mobil sosyal ağlar, bireylerin kamusal alanda etkileşimde bulunma biçimlerini de dönüştürmüştür. Sosyal ağlar sayesinde yeni bilgi türleri kamusal alanlara akmış ve böylece sosyal/mekânsal uygulamalar yeniden düzenlenmiştir (Aydoğan, 2019, s. 49). Günümüzde sosyal ağların kullanım hızları ortaya çıkan bu yeni kamusal alan ilişkilerini daha iyi açıklamaktadır. Örneğin 1 dakika içerisinde Twitter’da yaklaşık 360 bin tweet atılmaktadır. Sistem, günde ortalama 400 milyondan fazla tweeti kayıt altına almaktadır (Costolo’dan aktaran Değerli, 2014, s. 60). Yine video paylaşım sitesi YouTube’da bir günde 1 milyar saatten fazla video izlenmektedir. Bu bilgiler gündelik veri alışverişinin dijital iletişimle gerçekleştiğinin önemli göstergeleri olarak değerlendirilmektedir (Yengin ve Bayındır, 2019, s. 100). Keşfedilişinden günümüze kadar yerel ve küresel bazda birçok sosyal paylaşım ağları ortaya çıkmıştır. Web günlükleri olarak bilinen bloglar, Twitter gibi mikro web günlükleri olarak bilinen mikrobloglar, Wikipedia ya da wiki olarak bilinen açık kaynak ansiklopediler, YouTube gibi video, fotoğraf, ses ve müzik paylaşım siteleri, Sosyal bookmarking ve haber-imeleme siteleri, WhatsApp, MSN, Yahoo Messenger ve Skype gibi anlık mesajlaşma uygulamaları, forumlar, Facebook, Instagram, MySpace, Bebo, Hi5, LinkedIn vb. sosyal paylaşım ağları (Sucu, 2016, s. 67) önde gelen sosyal paylaşım siteleri olarak dikkat çekmektedir.

Sosyal medya ağları, kullanım alanları ve işlevsellikleri bakımından farklı şekilde kategorize edilseler de hepsinin ortak noktası kullanan bireylere en üst seviyede paylaşım hizmeti vermesidir (Yeniçikti, 2017, s. 128). Mayfield (2008, s. 5) “Sosyal medya nedir?” sorusunu cevaplarırken şu 5 ana özelliği ortaya koymaktadır:

- **Katılım:** Sosyal medya onunla ilgilenen herkesin katkısını ve geri bildirimini teşvik eder.

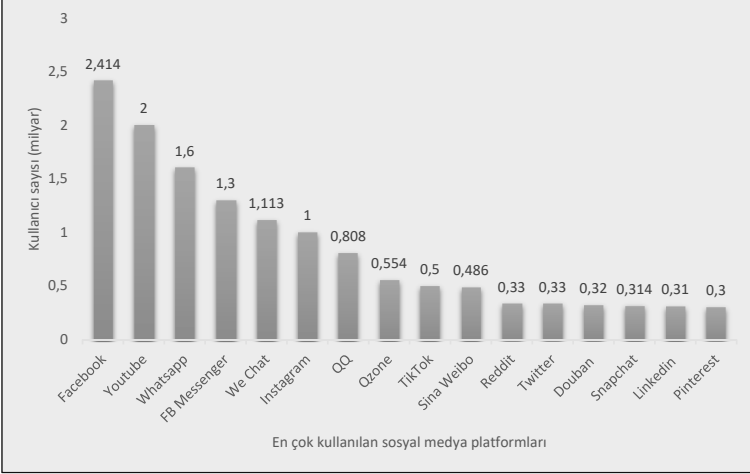
- **Açıklık:** Sosyal medya servislerinin çoğu geri bildirim ve katılımlara açıktır. Oy vermeyi, yorumları ve bilgi paylaşımını teşvik ederler. Bazı durumlarda erişime yönelik şifre koruması yapılabilir. Koruma daha çok içeriği paylaşan katılımcı tarafından oluşturulmaktadır.
- **Konuşma:** Geleneksel medya mecraları tek yönlü bir “yayın” içeriği ile ilgili iken, sosyal medya iki yönlü ya da çoklu bir aktarım içeriği sunmaktadır. Burada dijital hâle dönüştürülebilen her şey içerik aktarımı olarak kullanılmaktadır.
- **Topluluk:** Sosyal medya, toplulukların hızlı bir şekilde oluşturulmasını ve etkili bir şekilde iletişim kurmasını sağlar. Topluluklar, beğendikleri fotoğrafları, politik bir konuyu ya da favori bir televizyon programını özgürce paylaşma imkânına kavuşurlar.
- **Bağlılık:** Birçok sosyal medya uygulaması, linkler aracılığıyla diğer sitelere, kaynaklara ve insanlara bağlantılardan yararlanma olanağını sunmaktadır. Böylece kendi içeriklerini de çeşitlendirmekte ve güçlendirmektedir.

We Are Social ve Hootsuite’in (<https://wearesocial.com>, 2019) birlikte yayımladığı 2019 Dünya İnternet Kullanımı ve Sosyal Medya İstatistikleri 4. çeyrek raporu, internet kullanımı ve sosyal ağlara erişim ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. 2019’un 4. çeyreğinde internet, sosyal medya ve mobil kullanıcı istatistiklerine göre;

4,47 milyar internet kullanıcısı dünya nüfusunun %58’ini, 3,72 milyar sosyal medya kullanıcısı dünya nüfusunun %48’ini, 5,15 milyar mobil kullanıcısı dünya nüfusunun %67’sini ve 3,66 milyar mobil sosyal medya kullanıcısı dünya nüfusunun %47’sini oluşturmaktadır.

Dünya internet kullanım istatistiklerine bakıldığında genel kullanıcı sayısı toplamda 4.47 milyar kişidir. Bu rakam **dünyanın yarısından fazlası anlamına gelmektedir**. Mobil internet kullanıcı sayısı ise 4,07 milyardır. Bu oran dünya internet kullanıcı sayısının yarısından fazlasının mobil kullanıcı olduğunu göstermektedir. Rapora göre en çok kullanılan sosyal medya platformu (Grafik 1) 2 milyar 414 milyon kullanıcısıyla Facebook olarak görülmektedir. Facebook’u 2 milyar kullanıcı ile YouTube ve 1 milyar 600 milyon kullanıcı ile WhatsApp takip etmektedir.

Grafik 1. En çok kullanılan sosyal medya platformları (<https://wearesocial.com>, 2019)

Sosyal medyanın önlemez kuşatıcılığı iletişimi algılayış biçimlerinde radikal değişikliklere yol açmakla birlikte ekonomik anlamda tüketim alışkanlıklarını da derinden etkilemiştir. Tek taraflı olan ve mesaj odaklı olan web sitesi anlayışından, içeriklerin tüketiciler tarafından oluşturulduğu, etkileşim ve paylaşımın odak noktası olduğu sosyal medya pazarlaması, firmalar tarafından en çok tercih edilen yöntemlerden biri olmuştur. Sosyal medya firmalarının etkinlik geliştirmesi ve bu etkinlikleri hedef kitleleriyle paylaşması için eşsiz fırsatlar sunmaktadır (Fırat, 2019, s. 48). Farklı içeriklerin zaman ve mekân algısı olmaksızın tercih edilebilir olması tüketiciler adına sosyal medyayı tercih nedeni kılmaktadır.

Sosyal ağ odaklı yeni dünyada bilgi, çok hızlı erişilen, saklanabilen ve yayılabilen bir forma dönüşmüştür. Bu özeliğinden dolayı sosyal hareketlenmelerin ve politik örgütlenmelerin de tetikleyicisi olarak bilginin paylaşımı önem arz etmektedir. Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan siyasi huzursuzluk ve toplumsal hareketlerin temelinde ortak nokta olarak sosyal medya mecralarının etkili bir şekilde kullanılması yatmaktadır. Nahon ve arkadaşları (2013, s. 480) birçok Arap ülkesinde baş gösteren Arap Baharı hareketlerinin, İspanya'daki Indignados hareketlerinin, İsrail'deki çadır hareketinin ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki İşgal (Occupy) eylemlerinin temelinde si-

yasal, dini, etnik ve toplumsal birçok neden bulunduğunu ancak bu eylemlerde sosyal medya araçları ile kitlelerin harekete geçirildiğini söylemektedir. Buradan hareketle sosyal medya araçlarının bilgiyi çok hızlı bir şekilde dağıttığını, bireyler arasında iletişimi kolaylaştırdığını ve kolektif hareketleri başlatıp kısa bir sürede yaydığını söylemek mümkündür.

5. DİJİTALLEŞEN DÜNYADA BİLGİNİN DOĞRULUĞU

Bilgi iletişim teknolojileri ve sosyal medya mecralarının toplum yaşamına girmesiyle beraber “doğru bilgi” kavramı tartışılmaya başlanmıştır. Günümüzde bilgede “Doğrunun anlamı ve değeri hangi kısıtlara göre belirlenmelidir?” sorusu önem kazanmıştır. Külcü (2017, s. 82), doğru bilgiyi bütünlüğü, geçerliliği, güvenilirliği ve özgünlüğü garanti altına alınmış, kayıtlı veri olarak tanımlamaktadır. Ancak bilgi kaynaklarına duyulan güven ikinci plana itilebilmekte, sosyal ağlardaki bilgi kirliliği nedeniyle doğrunun nerede olduğu ya da doğruyu kimin savunduğu belirsizleşmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde gazetecilik ve medya araştırmaları üzerine çalışan PEW Araştırma Merkezi yetişkinlerin ortalama %67’sinin sosyal medyayı haber almak için kullandıklarını ortaya koymuştur (Shearer ve Gottfried, 2017).

İnternet ve bilişim teknolojilerinin sağladığı imkânlar, özellikle de sosyal medyanın toplum yaşamına girmesiyle beraber gazetecilik ve haber yayımı belirgin olarak değişikliğe uğramıştır. Günümüzde artık gazeteciler, haber ajansları ve haber örgütleri 7/24 anlayışı ile çalışmaktadırlar. Bu durum sürekli bir bilgi akışı gerektirmekte ve yoğun bir haber döngüsü oluşturmaktadır. Artık 7/24 çalışan haber ağları ve çevrim içi haber siteleri bulunmaktadır. Bu sürekli ve hızlı devinim içerisinde zamanı doldurmak için çok daha fazla enformasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda birçok medya örgütlenmesi sosyal medyayı kullanmakta ve içerik üretimine dâhil etmektedir (Chayko, 2018, s. 189). Palfrey ve Gasser (2017, s. 140) internet için bilginin üretilme şeklinin geleneksel medya için üretilen bilgi tarzından farklı olduğunu dile getirmektedir. Sosyal ağları ve interneti kullanan haber kaynakları, bilgi üretimi maliyetinin çok düşük olduğu herkese açık platformları kullanabilmektedir. Wikipedia bunun en açık örneklerin-

den biri olarak değerlendirilebilir. Wikipedia’da bilginin doğru olup olmadığına bakılmaksızın herkes içerik yazabilmektedir. Oysaki kurumsal bir televizyon kanalının ya da devlete ait bir haber ajansının sosyal ağlarda üretilen içeriğe kıyasla çok daha pahalı bir bilgi üretim sistemi vardır. Herkese açık olmayan, profesyonel bir anlayışla haberler üretilmektedir.

1990’lı yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde tartışılmaya başlayan yurttaş gazeteciliği, haber kaynağı olarak bilginin medya içeriklerinde kullanımını da doğrudan etkilemiştir.¹ Uzun (2006, s. 634), yurttaş gazeteciliğinin ortaya çıkışı ile ilgili olarak 3 ana etmen belirlemiştir: a) ABD siyasetinin içinde bulunduğu durum, b) Medya sektöründeki yoğunlaşmanın ortaya çıkardığı ekonomik sorunlar, c) Teknolojik gelişmeler. Özellikle internet odaklı teknoloji gelişimi ve hızla artan sosyal ağlar yurttaş gazeteciliği uygulamalarını arttırmıştır. Mora (2006) yurttaş gazeteciliğinin kurumsallaşmış medyadan farkını ortaya koyarken denetim kavramının altını çizmiştir. Herhangi bir denetimden geçmeden ücreti karşılığında herkesin sahip olabileceği sitelerde oluşturulan blog (internet günlüğü) ya da vlog (video günlüğü) haberciliği, bu siteleri yönetenler tarafından su-iistimale açık bir haberleşme biçimini ifade etmektedir. Günümüzde televizyon haber kanallarının tamamı “WhatsApp İhbar Hattı” kurarak toplumda yaşayan tüm bireylerin haber üretim sistemine dâhil olmasını sağlamaktadır. Bu sayede, haberin gerçekliği ve güvenilirliği sorgulanır hâle gelmiştir. Manipüle edilen bir gerçeklik algısı bireyler tarafından hızla metinsel, görsel ve işitsel içeriğe dönüştürülebilir bir forma bürünmüştür. Chayko (2018, s. 117), günümüzde artık internet ve dijital medya erişimi olan herkesin sosyal medya sitelerine veya bireysel bloglarına “günün haberi” olacak bilgiler yükleyebileceğini söylemektedir. Bir anda yurttaş gazetecisi konumuna bürünen bireyler temelde bu bilgilerin doğruluğunu denetleyen bir eşik bekçisi olamadan üretip yayma eylemi gerçekleştirmektedirler. Bu dağıtım sürecine paralel olarak birçok haber kuruluşu, yurttaş gazetecilerin

1 Yurttaş gazeteciliği kavramı tanımlanması güç bir kavramdır. Vatandaş gazeteciliği (citizen journalism), katılımcı gazetecilik (participatory journalism), görgü tanıklığı gazeteciliği (eye witness journalism) ya da kullanıcının ürettiği içerik (user generated content) gibi kavramlarla ifade edilebilen yurttaş gazeteciliğine ilişkin, üzerinde konsensüs sağlanmış bir tanımlama bulunmamaktadır (Karaman ve Önder, 2017, s. 165). Çalışmada kapsayıcı kavram olarak “Yurttaş Gazeteciliği” kavramı kullanılmıştır.

çalışmalarını kendi profesyonel içerikleriyle birleştirerek sunmaya başlamışlardır. Bu durum, “meşru” ve “amatör” haberler ve haber kuruluşları arasındaki farkın bulanıklaşmasına sebep olmaktadır.

Görsel içeriklerin dijital ortamlara aktarılması beraberinde “dijital manipülasyon” etkisini de getirmiştir. Dijital fotoğraf makineleri marifetiyle elde edilen görüntülerin bilgisayar ortamına aktarılması ve fotomontaj programları aracılığıyla fotoğrafın içeriğine teknik olarak müdahale edilmesi, dijital manipülasyonun ilk adımlarını oluşturmaktadır. Son derece iyi niyetle yapılan düzenlemeler bütünü bozmakta ve gerçek algısını olumsuz etkilemektedir. Long² (1999), fotomontaj yoluyla yapılan değişikliklerin kamuoyunu aldatmak olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Foto muhabirinin deklanşöre bastıktan sonra elde ettiği fotoğraf karesinin içeriğine yönelik herhangi bir şeyi değiştirme hakkı yoktur. Bir haber fotoğrafında yapılan herhangi bir değişiklik ile o anın bir biçimde ihlal edilmesi yalandan başka bir durum doğurmayacaktır. Büyük ya da küçük her türlü yalan içerik güvenilirliği derinden sarsmaktadır. Fotoğraf 1’de sahte (fake) fotoğraf üretimine yönelik çarpıcı bir örnek yer almaktadır. 11 Eylül 2001’de ABD’de gerçekleştirilen terör eylemi tüm dünya tarafından merak ve ilgiyle takip edilen olaylardan biri olarak dikkat çekmektedir. Herkesin gözleri önünde iki uçak sırasıyla ikiz kulelere çarparak yerle bir etmiştir. Binlerce insanın hayatını kaybettiği olayın sonrasında sosyal ağlarda ve bazı haber sitelerinde paylaşılan bir fotoğraf görsel olarak son derece çarpıcı içeriklere sahipti. Kulelerin birinin terasında fotoğraf çektiren bir kişinin hemen arkasında çarpmak üzere olan uçak görülmektedir. Olaydan sadece birkaç saniye önce çekildiği düşünülen fotoğraf paylaşımına sokulduğu dönemde çok büyük ilgi ile karşılaşmıştır. Daha sonraları teknik olarak incelenen fotoğrafın tamamen sahte olduğu belirlenmiştir. Fotoğraf dikkatli bir şekilde analiz edildiğinde mantık hatalarını da içinde barındırmaktadır (uçanın sesini neden duymadılar, fotoğrafı çeken kişi neden turisti uyardı, yüzlerce metrelik binanın yıkımından hangi fotoğraf makinesi hasar almadan çıkabilir gibi).

2 ABD Basın Fotoğrafçıları Derneği NPPA’nın resmi sitesinde John Long imzalı ve “Ethics in the Age of Digital Photography” başlıklı özel rapordan yararlanılmıştır.

Fotoğraf 1. 11 Eylül 2001’de uçağın çarpma anından hemen önce çekildiği iddia edilen sahte fotoğraf (<https://www.webtekno.com>)

Fotomontaj aracılığı ile yapılan dijital manipülasyon, siyasi liderleri toplum karşısında küçük düşürmek ve saygınlığını seçmenleri nezdinde kaybettirmek amaçlı olarak sosyal ağlarda sürekli olarak kullanılmaktadır. Fotoğraf 2’de ABD’nin 43. Başkanı George W. Bush’un bir okulda kitabı ters tuttuğu görülmektedir. Hızlı bir şekilde paylaşımına sokulan bu fotoğrafa başkanın zihinsel anlamda yetersiz olduğunu belirten yorumlar yapılmış ve kara propaganda faaliyeti sürdürülmüştür. Oysaki fotoğraf sahtedir ve gerçeği de bir süre sonra internet ortamında paylaşılmıştır.

Fotoğraf 2. Sahte (soldaki) ve gerçek (sağdaki) fotoğraflar (<https://www.webtekno.com>)

Yaşanan tüm bu gelişmelere paralel olarak cep telefonları aracılığıyla çekilen fotoğraflara hem teknik hem de içerik olarak müdahale etmek için özel uygulamalar geliştirilmiştir. Bireyler bu uygulamaları çeşitli amaçlar için (güzelleşmek, komik olmasını sağlamak, nostalji yaratmak vb.) kullanmakta ve manipüle edilen bu gerçekliği haber paylaşımı yaptıkları bireysel ağlarda samimi olmayan niyetlerle paylaşmaktadırlar. Dolayısıyla bu fotoğrafların medya profesyonelleri tarafından denetime tabi tutularak seçilmesi ve kurumsal içeriğe dâhil edilmesi gerekmektedir.

Sahte haber metinleri oluşturmak fotoğraf odaklı dijital manipülasyon yapmak kadar yaygın bir durumdur. Sosyal ağlar aracılığı ile oluşturulan sosyal botlar (social bots), sahte haber üretiminde çok etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Sosyal medya botları, insanların taklit ederek kişisel sosyal medya hesapları üzerinden insanların fikirlerini değiştirmek, hükümet propagandası yapmak ve komplo teorilerini teşvik etmek için kullanılmaktadır (www.chip.com.tr). Twitter sosyal medya botlarının en çok faaliyet gösterdiği dijital meca olarak dikkat çekmektedir. Zararlı botların bazıları Facebook, Reddit, Weibo ve diğer bazı sosyal paylaşım ağlarında da yer almaktadırlar.

Bilginin yoğun bir şekilde kirlendiği kişisel amaçlara yönelik karakterize edildiği yurttaş gazeteciliği, halkın kendi sesini özgürce duyurabileceği bir meca olarak sosyal ve kişisel ağları kullanmaya devam edecektir. Denetimden ve devlet baskısından uzak yapılan her türlü haber paylaşımını derin bir “şüpheli” süzgecinden geçirilerek kullanılmalıdır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Doğru mu?, Gerçek mi?, Manipülasyon mu? Bu sorulara internet ortamında cevap vermek her zaman kolay değildir. Çocuklar ve yetişkinler için en büyük zorluklardan biri, metin, resim veya video içeriğinin doğruluğunu değerlendirmektir. Bu nedenle, eleştirel bir bakış açısı ve medya içeriklerini değerlendirmek için stratejiler benimsemek gerekmektedir (<https://www.jugendundmedien.ch>). Sahte haberler, kamuoyunu manipüle etmek, korku ve belirsizlikleri tetiklemek amacıyla kasıtlı olarak yapılmaktadır. Genellikle ciddi görünürler, şaşırtıcı ve heyecan verici oldukları için sosyal medyada orman

yangını gibi yayılırlar. Sanal ortamlarda bilgiyi doğrulamak ve sahte haberlere karşı tavrı geliştirmek için kullanıcıların yapması gereken temel bazı kurallar belirlenmiştir. HD-LIFE Project (2019) kapsamında hazırlanan “Bilginin Doğruluğu” temalı eğitim filmi, çocuklar özelinde tüm yetişkinlere internet ortamında doğru bilgiye ulaşmanın gereklerini anlatmaktadır. Buna göre;

- Yazarın kim olduğunu bulmak önemlidir. Eğer yazar kendini gizlemeye çalışıyorsa, burada bir yanlış bilgilendirmenin olduğundan şüphelenilmelidir.
- Yazarın uzmanlığına ve yeterliliğine bakılmalıdır. Eğer yazar belli ancak o yazar hakkında bilgi yok ise yazarın adı biyografik kaynaklarda aranmalı, araştırılmalı, yeterliliği hakkında bilgi toplanmalı ve bu sayede bulunan belgenin değeri sorgulanmalıdır.
- Yazarın ya da sitenin ticari kaygısı olup olmadığı araştırılmalıdır. Bilginin yer aldığı sitede reklamlar ve sponsorlar çoğullukta, sitenin amacı bilgi vermektense çok satış yapmaktaysa, sayfanın güvenilirliğinden şüphe edilmelidir.
- Bulunan bilginin diğer kaynaklarla tutarlı olup olmadığı kontrol edilmelidir. Bilgi, diğer internet kaynaklarıyla çelişiyorsa güvenilirliğinden şüphe edilmelidir.
- Bilginin yer aldığı sayfanın güncellenme tarihi incelenmelidir. Gündemle ilgili olabilecek ancak eski tarihli bir bilgi ya da haber daha çok tıklansın diye dolaşıma sokulmuş olabilir.
- Fotoğraflar sanal âlemde yanıltıcı olarak, özellikle haber sitelerinde sıkça kullanılmaktadır. Mevcut görsele en yakın sonuçları internette arayarak bir fotoğrafın daha önce kullanılıp kullanılmadığına dair en sağlam bilgiye ulaşılabilir.
- Sistemik olarak, provokasyon ve hedef gösterme amaçlı yanlış bilgi yayan siteler engellenmelidir. Daha önce güvenilirliği test edilen siteler listelenmelidir. Araştırma yapılacağı zaman öncelik bu sitelerin olmalıdır.
- Sahte haber siteleri, güvenilir ve resmi haber kaynaklarına çok benzeyen, taklit edilmiş URL adresleri kullanmaktadır. Bu nedenle internet adresi çok iyi sorgulanmalıdır.
- Olağan dışı iddialar, ilgi çekmek için abartılmış başlıklar ve çok fazla kullanılmış noktalama işaretleri, genellikle asılsız haberlere veya reklam içerikli haberlere aittir. Dolayısıyla bu tarz sayfalara itibar edilmemelidir.

HD-LIFE Project (2019) kapsamında hazırlanan bir diğer eğitim materyali olan poster çalışması ise bilginin doğrulanması ile ilgili iş-letilmesi gereken süreci son derece anlaşılır bir şekilde modellemektedir (Resim 1). Poster iddialı bir haber başlığı ile dikkat çekmektedir. “Yarıyıl tatilinin bir aya çıkarılması planlanıyor” başlığı ile verilen haber “Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) yetkilileri tarafından yapılan açıklamada iki hafta olan yarıyıl tatili süresinin 4 haftaya çıkarılacağı, öğrenci ve velilerin bu dönemi en verimli şekilde değerlendirebilmeleri için şimdiden plan yapmaya başlamaları gerektiği bildirildi.” şeklinde ilerlemektedir. Sorgulanmaya muhtaç olan bu bilgi için model sırasıyla şu soruları sormaktadır:

- Yazarı var mı?
- Ne zaman yayınlandı?
- Kaynağı hangisi?
- Tarafsız mı?
- Bilgi ve referanslar var mı?

Bu sorulara verilen cevaplar sırasıyla “yazarı yok”, “tarihi bulamadım”, “haber kaynağı belirtilmemiş”, “haber tarafsız değil, duygulara sesleniyor” ve “haberle ilgili herhangi bir bilgi ve referans bulunmuyor” şeklindeyse şüphelenmek gerekmektedir. Mevcut haber yüksek bir olasılık ile yalan olarak değerlendirilmelidir. Sorulara verilen cevaplar sırasıyla, “yazarı belli”, “haber yayıncı tarihi var”, “haber kaynağı belirtilmiş”, “metin olabildiğince tarafsız ve habercilik kuralları işletilerek yazılmış” ve “bilgi ve referanslar açıkça belirtilmiş” şeklindeyse mevcut habere “güvenilir” yaklaşımı benimsenebilir. Model doğrudan bir eleştirel bakış açısının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu yönüyle başta çocuklar olmak üzere toplumdaki yetişkin bireylerin tamamına süreci işletebilecek düzeyde bir dijital okuryazarlık eğitimi verilmelidir.

Yarıyıl tatilinin bir aya çıkarılması planlanıyor!

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) yetkilileri tarafından yapılan açıklamada iki hafta olan yarıyıl tatili süresinin 4 haftaya çıkarılacağı, öğrenci ve velilerin bu dönemi en verimli şekilde değerlendirebilmeleri için şimdiden plan yapmaya başlamaları gerektiği bildirildi.

*Az önce okuduğun şeyin doğru olduğundan emin misin? Bunun çok şüpheli ve aşırı cezbedici olduğunu düşünmüyor musun?

TEBRİKLER!
Haberiniz %100 güvenilir

Bu yeni...
Yazarı var mı?
Evet
Hayır
Ne zaman yayınlandı?
En azından, basım yılı var
Tarihi bulamadım
Belki bu haber 10 yıl önce yayınlamıştır...

YALAN HABER

Hayır, duygulara sesleniyor
Güvenilir değil (Ör: Dedikodu)
Belirtilmemiş

Bilgi ve referanslar var mı?
Evet
Hayır
Taraflı mı?
Güvenilir
Belirtilmiş
Kaynağı hangisi?

Gerçek haber ile yalan haber arasında ayırım yapmak zorunda olduğumuzu vurgulayan yukarıdaki döngü, tüm okuduklarımızda eleştirel olmayı öğrenmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, okullarda, Bilgi ve İletişim Teknolojilerini doğru bir şekilde kullanmayı öğretmek kadar çocukların doğru ve gerçek olmayan bilgilerin ayırdına varmalarını sağlamak da önemlidir.

Assignatura: Alfabetització Digital – Xarxes
Grau Mestre d'Educació Infantil/Primària
FACULTAT D'EDUCACIÓ

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

Resim 1. HD-LIFE Project kapsamında hazırlanan “Bilginin Doğruluğu” temalı eğitici poster çalışması

Ayrıca sahte haber ve içeriklerin üretildiği sosyal medya botları her geçen gün artmaktadır. Kullandıkları algoritmaların giderek karmaşık bir hâle dönüşmesi sosyal medya botlarını fark etmeyi zorlaştırmak-

tadır. Buna rağmen bir sosyal medya hesabının bot olduğunun ipuçları bulunmaktadır. Bunlar;

- Hesabın yakın bir zamanda oluşturulmuş olması,
- Hesabın kısıtlı bir hesap ağındaki gönderileri tekrar paylaşması,
- Başkalarına çok hızlı cevap vermesi ve sürekli çevrim içi gibi görünmesi,
- Sınırlı sözcük hazinesi ile kalitesiz yapılan yorumların bulunması,
- İçerisinde rastgele sayılar olan, uzun kullanıcı adları,
- “Vatansever” profil resimleri içeren çalıntı profil resimleri,
- Çok fazla retweet ve paylaşılmış içerik, az sayıda orijinal gönderinin olması,
- Belirli etiketler ve konular dışına pek çıkmaması (<https://www.chip.com.tr/>) olarak ortaya çıkmaktadır. Kullanıcılar bu belirtileri takip etmeli ve tavır geliştirmelidirler.

Dijital çağda iletişim ortamları bilgi ve haber içeriklerini dönüştürmüştür. Bilginin hazırlanışı ve erişimi ile ilgili ağ odaklı yeni mecralar, süreç içerisinde kendi hastalıklarını da beraberinde getirmektedir. Günümüzde sürekli olarak tartışılan aşırı internet kullanımı, siber zorbalık, siber güvenlik, mahremiyet ihlali, çevrim içi kumar, online cinsel sömürü gibi birçok dijital problem ağ toplumunun belli başlı dijital sorunları olarak çözüm üretilmeyi beklemektedir. Yalan (sahte) haber ve bilginin doğrulanması da bahsi geçen bu sorunlar kadar büyük ve kaygı verici olarak görülmektedir. Başta okul çağı çocukları olmak üzere toplumun her kesiminden bireyi etkileyen ve bilgiyi manipüle eden ihlallere karşı medya okuryazarlığı eğitimleri büyük önem arz etmektedir. Eleştirel bakış açısını geliştiren bütüncül bir yaklaşımla dijital problemlere yaklaşılmalıdır. Bu çerçevede dijital okuryazarlık becerilerinin bireylere yönelik yaşam boyu devam eden içeriklerle dinamik bir şekilde aktarılması büyük önem taşımaktadır.

Not: Bu çalışmada Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında desteklenen “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam” başlıklı projenin (<http://hdlife.erciyes.edu.tr/>) veri tabanından yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Atılğan, D. (2009). Bilgi yönetimi kavramı ve gelişimi. *Türk Kütüphaneciliği* 23(1), 201-212.
- Awad, E. ve Ghaziri, H. (2004). *Knowledge management*. New Jersey: Prentice-Hall Publishing.
- Aydoğan, Ü. (2019). *Ağ toplumu bağlamında enformasyon altyapısının değişen yayıncılık ortamlarına etkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bozkurt, A. (2014). Ağ toplumu ve bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(4), 510-525.
- Castells, M. (2006). *The theory of the network society*. Great Britain: MPG Books.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür; birinci cilt: Ağ toplumunun yükselişi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chayko, M. (2018). *Süper bağ(lantı)lı*. Çev. Berkan Bayındır, Deniz Yengin ve Tamer Bayrak. İstanbul: Der Kitabevi.
- Cleveland H. (1982). Information as resource. *The Futurist*, C.XVI, No:6.
- Çalışkan B. (2016). *Ağ toplumunda bilgi sızıntılarının gazeteciliğe etkisi: Redhack örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Bilişim Bilim Dalı, İstanbul.
- Davenport, T. H. ve Prusak, L. (1998). *Working knowledge: How organizations manage what they know*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Değerli, A. (2014). *Ağ toplumu bağlamında bilginin paylaşımına yönelik akademik yayın ve referans sistemleri: NEO4J platformunda graf veri tabanı uygulaması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Bilişim Bilim Dalı, İstanbul.
- Denkel, A. (1998). *Bilginin temelleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Dilmen, N. E. ve Öğüt, s. (2019), Yeni iletişim ortamları ve etkileşime iletişimsel bilişim yaklaşımı. http://www.sertacogut.com/blog/wpcontent/uploads/2009/03/sertac_ogut_ve_emel_dilmen_-_yeni_iletisim_ortamlari_ve_etkilesime_bilisim_yaklasimi.pdf Erişim Tarihi: 09.12.2019.
- Drucker, P. F. (1993). *Kapitalizm sonrası toplum*. İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları.
- Durna, U. ve Demirel, Y. (2008). Bilgi yönetiminde bilgiyi anlamak. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 129-156.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2002). Öteki kuram. Ankara: Erk Yayınları.
- Fırat, İ. (2019). *Kurumsal bir iletişim aracı olarak sosyal medya iletişiminin kurumsal itibar ve marka güveni üzerindeki etkisi: Türkiye otomotiv sektöründe bir alan araştırması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- <http://www.tdk.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 11.10.2019).

- <https://wearesocial.com/blog/2019/10/the-global-state-of-digital-in-october-2019> Erişim tarihi: 16.12.2019.
- <https://www.webtekno.com/gercek-oldugu-zannedilse-de-aslinda-sahte-olan-13-fotograf-h30225.html> Erişim tarihi: 24.12.2019
- https://www.chip.com.tr/haber/sosyal-medya-botu-nedir-nasil-anlasilir_84582.html Erişim tarihi: 25.12.2019.
- <http://hdlife.erciyes.edu.tr/#nav-kisafilm> Erişim Tarihi: 26.12.2019
- <https://www.jugendundmedien.ch/themen/fake-news-manipulation.html> Erişim tarihi: 26.12.2019
- İspir, B. (2008). *Bilgi çağında dijitalleşme ve yeni teknolojiye uyum: Türkiye dijital televizyon yayıncılığı örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kara, T. (2013). *Sosyal medya endüstrisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Karaman, M. ve Önder, M. (2017). Yurttaş gazeteciliğinin ana akım medyaya etkisi: WhatsApp ihbar hatları örneği. *Erciyes İletişim Dergisi Academia*, 5(2), 164-180.
- Krogh, V., Ichijo, K. ve Nonaka, I. (2002). *Bilginin üretimi*. İstanbul: Dışbank Yayınları.
- Külcü, Ö. (2017). *Kimin doğrusu? Gerçek ötesi ve yanlış bilgiler dünyasında kanıt olarak dijital belgeler ve arşivlere yönelik Inter PARES Truth Projesi. Kamusal alan olarak bilgi 306 merkezleri ve yenilikçi yaklaşımlar* (s. 79-98). Hiperyayın, <https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=YJReDwAAQBAJ> (Erişim Tarihi: 19.12.2019).
- Lee, C. ve Yang, J. (2000). Knowledge value chain. *The Journal of Management Development*, 19.
- Long, J. (1999). *NPPA special report: Ethics in the age of digital photography*. <https://nppa.org/page/5127> (Erişim Tarihi: 23.12.2019).
- Mayfield, A. 2008. *What is social media?*. iCrossing e-book.
- McLuhan M. ve Povers R. B. (2001). *Global köy*. İstanbul: Scala Yayıncılık,
- Mora, N. (2006). Yurttaş gazeteciliği: Bireyler medyayı hangi amaçlar için kullanıyor?. *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Bildiri Kitabı*, 1-3 Kasım 2006, s. 187-199.
- Nahon, K., Hemsley, J., Mason, R. M., Walker, s. ve Eckert, J. (2013). Information flows in events of political unrest. *iConference 2013 Proceedings* (pp. 480-485). DOI:10.9776/13259
- Nonaka, I. (1994). A dynamic theory of organizational knowledge creation. *Organization Science*, 5(1), 14-37. <https://doi.org/10.1287/orsc.5.1.14>.
- Palfrey U. ve Gasser, J. (2017). *Doğuştan dijital*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi (İKÜ) Yayınevi.
- Popper, K. R. (1998). *Bilimsel araştırmanın mantığı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants: Part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- Rainic, L. ve Wellman, B. (2012). *Networked: The new social operating system*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Rogers, E. M. (1995). *Diffusion of innovations*. New York: The Free Press.
- Rowley, J. (2007). The wisdom hierarchy: Representations of the DIKW hierarchy. *Journal of Information Science*, (33), 163–180.
- Shearer, E. ve Gottfried, J. (2017). News use across social media platforms 2017. <http://www.journalism.org/2017/09/07/news-use-across-social-mediaplatforms> Erişim Tarihi: 19.12.2019.
- Sucu, A. (2016). *Manuel Castells'in "Ağ Toplumu" çerçevesinde sosyal ağlar ve yeni toplumsal hareketler ilişkisi: Gezi Parkı örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tiwana, A. (2001). *The essential guide to knowledge management e-business and CRM applications*. Prentice-Hall PTR, Upper Saddle River, NJ, 352s.
- Tiwana, A. (2003). *Bilginin yönetimi*. İstanbul: Dışbank Yayınları.
- Tonta, Y. (2004). Bilgi yönetiminin kavramsal tanımı ve uygulama alanları. *Kütüphaneciliğin Destanı Sempozyumu*, 21-24 Ekim 2004, Ankara içinde (ss. 1-9). <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/BilgiYonetimi.pdf> Erişim Tarihi 20.11.2019
- Topdemir, A. H. (2009). Felsefe nedir? Bilgi nedir. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(1), 119-133.
- Uçak, N. Ö. (2010). Bilgi: Çok yüzlü bir kavram. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 705-722.
- Uzun, R. (2006). Gazetecilikte yeni bir yönelim: Yurttaş gazeteciliği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, ss: 633-656.
- Yeniçikti, N.T. (2017). *Sosyal medya Facebook ve Twitter motivasyonları*. Konya: Literatürk Academia Yayınları.
- Yengin D. ve Bayındır B. (2019). Dijital bağ(ım)lı. Gökmen H. Karadağ (Ed.), *Dijital hastalıklar içinde* (s. 85-115). İstanbul: Der Yayınları.

ACCURACY OF INFORMATION AND FAKE NEWS IN THE DIGITAL AGE

Extended Abstract

Knowledge is seen as a concept that guides the life of human beings throughout the ages and has been defined many times in the intellectual sense. Uçak (2010, p. 707) underlines the fact that there has not been a complete consensus on the meaning of the word “knowledge”, which is a very old concept. According to him, different phenomena, especially over the last 50 years, are described as “knowledge.” This causes the word to have different meanings. Topdemir (2009, p. 120) addresses the importance of historical and social conditions in explaining the cause of different approaches to the concept of knowledge. Each definition bears the terms of the period in which it was made. The Turkish Language Institution (2019) defines knowledge as “the whole of facts, truths, and principles that the human mind can reach”, “the truth obtained through learning, research or observation” and “the product of a thought that arises as a result of the work of human intelligence”. It is possible to say that these definitions involve individual-oriented conceptualizations. Popper (1998, p. 55) takes a philosophical approach and says that some questions should be asked about the definition of knowledge. “How to obtain knowledge?”, “What are the sources of knowledge?”, “Do personal experiences affect the formation of knowledge?” and “How to be sure of the accuracy of knowledge?” such questions are questions that must be answered within the logic of knowledge.

The opportunities offered by communication technologies play an important role in the digitization of information. Erdoğan and Aledar (2002, p. 514), they describe Information Age societies as societies connected by complex electronic information and communication networks. The importance of the service sector and the intensive use of communication technologies stand out as structural features of Information Age societies (Ispir, 2008, p. 8). It is seen that developed countries attach great importance to the knowledge economy. Especially since the beginning of the 1990s, the integration of the internet into public life has changed the fate of information and led to the beginning of an era called the information age, the age of information or the digital age (Bozkurt, 2014, p. 513).

The distinguishing feature of life in today's technology-driven society is describes as not the central importance of knowledge and information, but the application of this knowledge and information to information production, information processing/transmitting devices, and creating a chain between the innovation and use of innovation which feed each other (Castells, 2008, p. 40). Rogers (1995) draws attention to the importance of the emerging innovations being adopted by the individuals of society with his "Theory of the Spread of Innovations". The spread of innovations essentially refers to the spread of social ideas through communication channels. According to this theory, five different stages follow each other. These are the stages of knowledge, persuasion, decision, acceptance, and approval. In the first stage, individuals learn about the innovation and functions they encounter. In the second phase, the individual is now interested in innovation. He begins to develop attitudes by evaluating the advantages and disadvantages that innovation will provide to him. In the third stage, the individual uses innovation. Gain additional information about the innovation. Thus it accepts innovation or decides to reject it. The fourth stage comes into play when the individual decides to adapt to innovation. It is now entering into a more in-depth review of innovation. In the final stage, the individual has made his decision about innovation and begins to make an effort to strengthen his decision. In particular, he expects his decision to be approved by others. According to Ispir (2008, p. 4), the prerequisite for the use of technological innovation is the decision stage. Individuals' personal perception, attitudes and requirements for the use of innovation appear as variables for the use of an innovation.

It is not the right approach to evaluate these changes, which have brought the communication process to a different point as independently and apart from each other. According to this, it is possible to talk about a new formation that reshapes production and social organization in relation to new communication systems. It is possible to say that this impressive transformation in the field of communication not only redefined the phenomenon of communication but also changed the whole society from production systems to economic relations. (Kara, 2013, p. 34). In this context, when we look at recent studies on information society, it is seen that the concept of "network" at the forefront (Değerli, 2014, p. 63).

The development in the design and software technologies provided by Web 2.0 has led to the transformation of virtual communities and the “social networks” that these communities communicate through computers. With the help of social networks, the hierarchical structure in the distribution of information has disappeared and more equal sharing of information has emerged through social networks. It is possible for individuals to create digital identities in online settings and to represent themselves in virtual settings. This new situation has created a different paradigm on the socialization of individuals (Sucu, 2016, p. 60; Bozkurt, 2014, p. 515).

With the introduction of information-communication technologies and social media into public life, the concept of “correct information” has started to be discussed. In today’s knowledge “what criteria should be determined the meaning and value of truth?” the question has become important. Külçü (2017, p. 82), describes accurate information as integrity, validity, reliability, authenticity is guaranteed recorded data. However, the trust in information sources can be pushed to the second plan because of the information pollution in social networks, it becomes unclear where the truth is or who is defending the truth. ‘The Pew Research Center’, which studies journalism and media research in the United States, found that on average 67% of adults use social media to get news.

In the digital age, communication tools have transformed information and news content. New network-oriented areas related to the preparation and access of information bring their own diseases in the process. Many digital problems, such as excessive internet use, cyberbullying, cybersecurity, privacy violation, online gambling, online sexual exploitation, which are constantly being discussed today, are waiting to be solved as the main digital problems of the network community. Verification of false news and information is seen as big and worrying as these problems. Media usage training has great importance against violations that affect individuals from all parts of society and manipulate information, especially school-age children. Digital problems should be approached with a holistic approach that improves the critical point of view. It is crucial that digital literacy skills are transferred dynamically to individuals through lifelong content.

4

AŞIRI İNTERNET KULLANIMI

Mustafa Cıngı

GİRİŞ

1960'lı yıllarda ABD Savunma Bakanlığı'na bağlı bir kurum olan Savunma Amaçlı İleri Düzey Araştırma Projeleri Kurumu'nda (Defense Advanced Research Project Agency: DARPA) temelleri atılan internet (Interconnected Network), 29 Ekim 1969 yılında Los Angeles California Üniversitesi'nden (UCLA) diğer bilgisayara gönderilen ilk mesajla¹ yeni bir döneme girmiştir. 1989 yılında CERN laboratuvarında çalışmakta olan İngiliz akademisyen Tim Berners-Lee tarafından geliştirilen world wide web (www) teknolojisi ile de belki o zaman hiç kimsenin günümüzdeki kullanım alanlarını tahayyül dahi edemediği bir sürece girmiştir (<https://home.cern>, 2019).

Askeri ve akademik camianın tekelden çıkarak tüm insanlığın kullanımına sunulduğu 1994 yılından yeni milenyumun başına kadar internette bir kapasite sorunundan bahsetmek mümkündür. İnternete sadece bilgisayarlar aracılığıyla bağlanılabilmektedir ve bilgisayarlar her ne kadar evlerdeki yerini hızla almaya başlamışsa da yaygın değildir, kapasiteleri oldukça sınırlıdır. İnternet'e faks/modem kartları ile sabit telefon hatları üzerinden bağlanılmaktadır ve hız oldukça yavaştır (Karahasan, 2012, s. 61).

1 UCLA'da "UCLA SDS Sigma 7" isimli bilgisayardan "SRI SDS 940" isimli bilgisayara gönderilmek istenen mesaj "LOGIN" dir (GİRİŞ). Fakat ilk iki harf gönderildikten sonra sistemin çökmesinden dolayı iki bilgisayar arasında iletilen ilk mesaj dünya tarihine "LO" olarak geçmiştir. Yaklaşık bir saat sonrasında sistem tekrar çalışır hâle getirilerek mesaj tam olarak gönderilebilmiştir (<https://www.lk.cs.ucla.edu/>, 2011).

Her türlü aksaklığa rağmen internetin bu ilk dönemi coğrafi sınırların aşıldığının ve zaman farklılıklarının önemini yitirdiğinin anlaşıldığı bir dönemdir. İnsanlar birbirleriyle eş zamanlı olarak iletişim kurabilmişler, birbirleriyle oyun oynamaya ve hatta ticaret yapmaya bile başlamışlardır. Yine de 2000’li yılların başına kadar günümüzle karşılaştırıldığında oldukça pasif olan kullanıcılar kendilerine web siteleri üzerinden sunulan bilgi ile sınırlı kalmışlar, sıradan bir bilgisayar kullanıcısı neredeyse hiç yayın yapma imkânını elde edememiştir. Birinci web dönemi olarak adlandırılan bu dönemde bir web sitesi üzerinden yayın yapabilmek için kodlama ve tasarım gibi teknik bilgiye ihtiyaç duyulmuştur ve bu durum görece daha yüksek maliyetler gerektirmiştir. Fakat ilerleyen yıllarda oldukça hızlı gelişen web teknolojileri, blog ve forumlar gibi platformlar üzerinden hiçbir teknik bilgiye sahip olmayan kullanıcıların web üzerinden yayın yapmasına imkân tanımıştır. İlerleyen yıllarda MySpace ve Facebook gibi sosyal ağ platformları ile neredeyse her internet kullanıcısının yayın yapacağı (daha sonra bu yayınlar “paylaşım” olarak terimlenecektir) bu dönem, internet tarihinde ikinci web dönemi olarak adlandırılan dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. O zamana kadar devamlı kaynaktan hedef kitleye doğru akan ve mesaj sahibinin kaynak olduğu tek yönlü iletişim sürecinin değişerek artık iletişim sürecini hedef kitlenin de başlatabiliyor olması, yani kaynakla hedef kitlenin yer değiştirebilmesi, bu yeni dönemin en önemli ve en temel farklılığını oluşturmaktadır. Bu yeni dönemde hedef kitle gerçekten “ben de varım” diyebilmiştir.

Bilgisayar üzerinde başta Facebook olmak üzere Twitter ve YouTube gibi ikinci web döneminin zaten oldukça yoğun olarak kullanılan platformlarına, cep telefonlarının akıllanıp internete bağlanabilir hâle gelmesi ve yukarıdaki uygulamaların yanına ek olarak Instagram ve WhatsApp gibi mobil cihazlar üzerinde yoğun olarak kullanılan platformların eklenmesi artık web sitelerinin değil uygulamaların çağının başladığının habercisidir. Kullanıcıların interneti kullanabilmesi için bir bilgisayarın başına geçmesine gerek kalmamıştır. Akıllı cep telefonları ile artık tüm dünyayı avuçların içerisine taşımıştır.

Bu durum, zaten bilgisayar başında saatlerini geçiren kullanıcıların birer bağımlı mı olduklarını tartışan akademik camiaya (Shotton, 1989; Griffiths, 2000; Shaffer ve ark., 2000) “teknoloji bağımlılığı” (Kakabadse vd., 2009), “dijital bağımlılık” (Yengin ve Bayındır, 2019) “sorunlu

cep telefonu kullanımı” (Khan, 2008), “aşırı mesajlaşma” (Ming vd., 2006), “internet bağımlılığı” (Griffiths, 1999), “aşırı internet kullanımı”, “sosyal medya bağımlılığı” (Cabral, 2011) ve hatta bir uygulama olarak sadece “Instagram bağımlılığı” (Kırcaburun ve Griffiths/b, 2018) gibi yeni yeni tartışma konularının açılmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada da internetin aşırı kullanımı durumuna nelerin neden olduğu, bunun bir bağımlılık olup olmadığı, bağımlılık kriterlerinin ne olduğu, aşırı internet kullanımının neden olduğu problemler ve bu problemlerle başa çıkabilme yolları, ilgili literatürde yer alan eserler kapsamında betimsel bir tasarımla incelenmiş ve ortaya konmuştur.

1. AŞIRI İNTERNET KULLANIMI MI, İNTERNET BAĞIMLILIĞI MI?

Günümüzde farkında olunmasa da yapılan pek çok işte internet teknolojileri kullanılmaktadır. Sohbet ederken, tartışırken, gruplar ve cemaatler (community) oluştururken, bir duyguyu ifade ederken, okula kayıt yaptırırken, ders seçerken, vergi öderken, para transferi yaparken, oyun oynarken, aile hekiminden randevu alırken, otomobil kiralarken, konaklama için otel odası rezerve ederken, otobüs için bilet alırken, sinema için bilet alırken, kıyafet alırken, arkadaşa hediye alırken, kullanılmayan ürünleri satarken, fotoğraf paylaşırken, video çekerken, çekilen videoyu kurgulayıp yayımlarken, dizi film seyredirken, merak edilen bilgiyi ararken, bu bilgiyi tasarlarırken ve onu gerekli yere gönderirken, iş ararken, bir işe çalışan ararken, arkadaş ararken, eş ararken, müzik dinlerken, beste yaparken, yemek sipariş ederken, ders alırken, ders verirken... Burada sayarak bitirilemeyecek kadar fazla alanda, insan hayatının bir yerlerinde mutlaka internet kullanılmakta ve onun sunduğu hizmetlerden istifade edilmektedir.

Bu hizmetlerin kullanımı insan hayatında maddi ve manevi pek çok fayda sağlarken güvenlik, şiddet, nefret ve ırkçılık gibi çeşitli içeriklere maruz kalma, yanlış bilgi paylaşımı, cinsel istismar, siber zorbalık, mahremiyetin ihlali veya dolandırıcılık gibi birtakım zararları da beraberinde getirmektedir (Çubukcu ve Bayzan, 2013, s. 153-154). İnternetin gerekenden fazla kullanılması, sonrasında oluşan bağımlılık ve neticesinde psikolojik, fizyolojik veya sosyolojik pek çok problem de bu kapsamda ele alınmaktadır.

Bu çerçevede pek çok soru akla gelmektedir:

- Artık gündelik hayatın bir parçası olan internetin ne kadarlık kullanımı aşırı sayılmaktadır? Ölçü nedir?
- İnterneti aşırı kullanan herkes internet bağımlısı mı olmaktadır? Kriterler nelerdir?
- İnternet bağımlılığının tedavisi mümkün müdür?
- Hem interneti kullanıp hem bağımlısı olmamak için ne yapmak gerekmektedir?

Daha sorulması gereken pek çok soru mevcuttur ve bu sorulara aşağıda yer aldığı üzere çeşitli araştırmalarda cevaplar aranmıştır.

İnternetin aşırı kullanımı ve internet bağımlılığı kavramları literatürde farklı farklı çalışmalarda ortaya konmakta, “problemlili internet kullanımı” kavramı (Spada, 2014; Caplan, 2007; Shapira vd., 2003; Yellowlees ve Marks, 2007) ve hatta “patolojik internet kullanımı” kavramı da (Davis, 2001; Morahan-Martin ve Schumacher, 2000; Young, 1997) bu kavramların yerine eş değer olarak kullanılmaktadır. Literatürde bu kavramların genellikle birbirinin yerine ve birbirini karşılar nitelikte kullanıldığı ve yoğun olarak da “internet bağımlılığı” kavramının tercih edildiği görülmektedir (Ögel, 2017; Dinç, 2014; Feindel, 2019; Serin ve Anlayışlı, 2019). Bu tercihin esasen hatalı olmamakla birlikte bazı eksiklikleri barındırdığını söylemek mümkündür.

Aşırı internet kullanımının bir bağımlılığa dönüşme ihtimali yüksek olmakla birlikte her aşırı kullanımı bağımlılık olarak tanımlamak mümkün değildir. Zira internet bankacılığı işiyle uğraşan, sosyal medya ajansında çalışan, e-ticaret yapan, internet reklamcılığı ile meşgul olan, kodlama yapan, program veya uygulama yazan, web tasarımı yapan ya da görevi gereği devamlı mesai saatleri içinde ve dışında her daim interneti kullanmak durumunda olan bireylerin bu görevleri nedeniyle birer internet bağımlısı olduğunu ortaya koyan bilimsel bir çalışmaya rastlanmamıştır. İnternet üzerinde araştırmalarını yürüten ve günlerinin önemli bir kısmını internet üzerinde araştırma ve okumayla geçiren araştırmacılar, öğretmenler, akademisyenler ve eğitimcilerin de bu aşırı kullanım nedeniyle her ne kadar bazı kas hastalıkları ya da uykusuzluk gibi çeşitli problemler yaşasalar da bağımlı olduğunu ortaya koyan bilimsel bir veriye ulaşılamamıştır. Her aşırı kullanımın bağımlılık yapıcı etkisi olduğu ile alakalı ortaya veri konamamakla birlikte aşırı kullanım ile bağımlılık arasında kuvvetli bir ilişkinin olduğu, aşağıda da bahse-

dilecek çalışmalarda görülebileceği üzere, muhakkaktır. O hâlde öncelikle bağımlığın ne olduğu ve internet bağımlılığına yol açan nedenlerin neler olduğunu ortaya koymakta fayda vardır.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'na göre bağımlılık, bir hastalıktır ve şu şekilde tanımlanmaktadır (<https://alo191uyusturucu.saglik.gov.tr/>, 2019):

Bağımlılık bir maddenin ruhsal fiziksel ya da sosyal sorunlara yol açmasına rağmen kullanımın sürdürülmesi, alınma miktarı ve sıklığının artırılması, alınmadığı takdirde yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması sonucunda günlük hayatın sürdürülmesini imkânsız hâle getiren biyo-psiko-sosyal bir hastalıktır. Bu hastalık; kişinin ruhsal özelliklerine, genetik yatkınlığına, çevresel faktörlere, maddeye ulaşılabilirliğine, aile yapısına, toplumsal çevre ve kültürel özelliklerine bağlı olarak kişinin madde kullanmaya başlamasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sağlık Bakanlığı'nın bu tanımı daha çok uyuşturucu ya da alkol gibi madde bağımlılığına atıfta bulunmakla birlikte bağımlılık sadece madde ile sınırlı değildir. Yemek yeme, kumar oynama, çevrim içi oyun oynama, internet kullanma, mesajlaşma, kleptomani (çalma bağımlılığı), seks, aşk, alışveriş, bronzlaşma veya çalışma gibi çeşitli davranışlar da bağımlılık yapabilir ve bu bağımlılıklar “davranışsal bağımlılıklar” kapsamında incelenmektedir (Ascher ve Levounis, 2015).

Davranışsal bağımlılıkları Sadorff ve arkadaşları “adli olması” ve “adli olmaması” bakımından iki kategoride incelemektedir. Kumar, çevrim içi bahis, piromani (kundakçılık), kleptomani (hırsızlık yapma bozukluğu), dolandırıcılık, alışveriş veya sapkınlık gibi davranışlar adli vakalar olduğu için bunlar “adli sonuçları olan” bağımlılıklar; obsesif kompulsif (takıntılı) hareketler, aşırı egzersiz, aşırı yemek yeme, bronzlaşma, oyun oynama veya sosyal medyada paylaşım yapma gibi davranışlar ise adli olmaktan ziyade kişisel olduğu için “adli sonuçları olmayan” bağımlılıklardır. Elbette sosyal medyada yapılan paylaşımların kanuna aykırı içerikler barındırması durumunda adli sonuçları olabilecektir (2015, s. 9).

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, bağımlılığın nedenlerinin sadece psikolojik ya da sadece sosyolojik etmenler üzerinden anlaşılmasının mümkün olmadığını, pek çok faktörün bağımlılığın oluşmasında

etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Genetik yatkınlık bu faktörlerin başında gelmektedir. Yakın akrabalarından birinde bir bağımlılığın olması, kişinin de o bağımlılığa yatkın olmasına neden olabilmektedir (Volkow ve Muenke, 2012; Li ve Burmeister, 2009). Kişinin içinde bulunduğu sosyal ortam, ailesi, arkadaşları, okulu, işi, çevresi yaşadığı mahalle, başarı puanları, kaygı ve anksiyeteye duyarlılığı, belirsizliğe tahammül durumu veya karamsarlık gibi pek çok faktör kişinin bağımlı olmasında etkilidir (Nalwa ve Anand, 2003; Karapetsas vd., 2014; Kapahi vd., 2013; Günüş ve Keskin, 2016).

Alter'e göre kişi kısa vadede önemli bir psikolojik ihtiyacını karşılayan fakat uzun vadede zararları olan bir davranışa karşı koyamıyorsa davranışsal bir bağımlılıktan mustarıptir. Bu bağımlılık obsesyon ve kompülsiyon ile yakın ilişki içerisinde. Kişinin düşünmeden edemediği davranışlar obsesyon, kişinin yapmadan edemediği davranışlar ise kompülsiyondur. Obsesif kompulsif bozukluklar ile davranışsal bağımlılık arasında yakın ilişki olmakla birlikte en temel farklılık, bağımlı olunan davranış yerine getirildiğinde kişide bir rahatlama söz konusu iken obsesyon ve kompülsiyonlarda hem davranış sergilenmediğinde şiddetli rahatsızlık hissedilmesi hem de davranış sonunda elde edilecek bir ödülün bulunmaması söz konusudur (2018, s. 27).

Ödülden kasıt, kişi o davranışı sergilediğinde iyi, huzurlu, mutlu veya başarmış gibi duygular hissetmesidir. Kişinin bu şekilde hissetmesi, beyinde çeşitli kimyasalların salgılanması neticesinde olabilmektedir. Kişi bitirmesi gereken bir çalışmayı bitirdiğinde beyinde bu işi başarmış olduğu için bir kimyasal (dopamin) salgılanmakta; böylelikle çalışmayı bitirmiş olmanın vermiş olduğu mutluluk hissi oluşmaktadır. Benzer şekilde bir bilgisayar oyunu oynarken geçilen her seviyede de bir işi başarma söz konusu olduğu için aynı kimyasal salgılanarak kişide mutluluk hissi oluşmaktadır. Bir oyunda seviye atlamak gerçek hayattaki bir çalışmayı bitirmekten daha kolay olduğu için kişi mutlu olmak için çalışmak yerine kendini oyun oynamaya verebilir ve geçtiği her seviyede salgılanan mutluluk kimyasalını yeniden ve yeniden salgılatmaya çalışabilir. Bu şekilde kişi oyun oynamaya bağımlı hâle gelerek kendini oyuna verir, gece gündüz oyunu düşünür, bulduğu ilk fırsatta oyunu oynar, gündelik işindeki, okulundaki ya da çalışmasındaki performansının düşmesi ve hatta dersten kalma, işten atılma veya aile içi ilişkilerinin gerilmesi pahasına oyun oynamaktan kendini alamaz. Anlık mutluluklar için uzun vadede ciddi zararlar söz konusudur ve bir

kişinin oyun bağımlısı olma süreci aşağı yukarı bu şekilde özetlenebilmektedir (Alter, 2018, s. 24).

İnsanda mutluluk hissinin oluşmasında dört temel kimyasal mevcuttur. Bunlar dopamin, endorfin, oksitosin ve serotoninidir. Dopamin, kişinin ihtiyacı olan şeyleri bulduğunda veya yaptığında hissettiği keyfi üreten kimyasaldır. Endorfin kişinin acı hissetmesini engelleyen, enerjiklik ve zindelik hissi veren kimyasaldır. Oksitosin kişinin ilişki içerisinde bulunduğu sosyal ortamlar vasıtasıyla kendini güvende hissetmesini sağlayan kimyasaldır. Başkalarıyla ilişkilere geçtikçe ve bağlar kurdukça bu kimyasal salgılanır. Serotonin de kişinin başkalarından saygı gördüğü, muteber olduğu, gururunun okşandığı durumlarda salgılanan kimyasaldır. Tüm bu kimyasallar içinde bulunulan durum neticesinde salgılanarak kişinin mutlu olmasını sağlamaktadır (Breuning, 2017, s. 4).

Madde bağımlılığının da davranışsal bağımlılığın da temelinde bu kimyasalların yapay nedenlerle salgılanması yatmaktadır. Kişi bir madde kullandığında (eroïn, kokain, alkol vs.) bu madde insan vücudunda çeşitli reaksiyonlara neden olarak beyinde aşırı dopamin ve serotonin salgılanmasını sağlamakta ve kişide zirvelere tırmanan yapay bir mutluluk hissi oluşturmaktadır. Bu mutluluk hissi uzun soluklu olmadığı ve kişinin o zirvedeki mutluluk hissini tekrar ve aynı seviyede yaşama isteği bu maddenin tekrar tekrar kullanımını gerektirdiği için maddeye karşı gelişen tolerans artmakta ve kişinin bu maddeyi daha fazla dozlarda ve daha sık kullanımını gerektirmektedir (Canan, 2014).²

Burada Olds ve Milner'in alanda çok ses getiren fare deneyinden bahsetmekte yarar vardır. Bu iki bilim adamının laboratuvar ortamında tasarladıkları deneyde farelerin beyinlerine yerleştirilen elektrotlar neticesinde elektro şoklar verilebilmekte ve farelerin bu şoklara karşı tepkileri ölçülmektedir. Deneyde metalden bir pedal vardır. Fareler bu pedala her bastıklarında elektro şok almakta ve bu şok neticesinde hissettikleri acı ile metal pedaldan uzağı doğru kaçışmaktadır. "34" numaralı fare ise diğerlerinden farklı olarak beynine şok verildiğinde metal pedaldan uzaklaşmak yerine giderek sık aralıklarla metal pedala basmaktadır. Fare şok almaktan adeta keyif duymaktadır. Deneyin baş-

2 Senaryosunu ve yönetmenliğini Andreas Hykade'in yaptığı "Nuggets" isimli animasyon, bu durumu oldukça net anlatmaktadır. YouTube'da yayımlanan bu animasyon filmi seyretmek için şu adresi ziyaret edebilirsiniz: <https://www.youtube.com/watch?v=HUnGlgGRJpo>

lamasından yaklaşık on iki saat sonra fare, kafesinin içinde yem ve su kapları olmasına rağmen kendini pedala basmaktan alamadığı için açlık ve yorgunluktan ölmüştür. Deneyciler farenin beynindeki elektrotun diğer farelerin beyninden farklı olarak beynin haz merkezine girdiğini ve her alınan şok sonrasında farenin bu şoktan zevk aldığını ortaya koymuştur. Benzer deneyler farklı hayvanlar ve insanlar üzerinde de yapılmış ve beynin haz merkezi yapay olarak tetiklendiği zaman hayvanların da insanların da oldukça mutlu oldukları tespit edilmiştir (Olds ve Milner, 1954).³

İçinde bulunulan sosyal ortamın veya etkileşimin bağımlılığı önemli oranda engellediğini ispatlayan bir fare deneyinden de bahsetmek mümkündür. Birinde su, diğerinde uyuşturucu madde (etonitazen) karışımı su bulunan iki kabin yer aldığı bir kafese bilim adamları dört fareyi koymuşlardır ve fareler bir defa madde karışımı suyu içtikten sonra bir daha normal suya yaklaşmamış, devamlı madde karışımı suyu içerek bağımlı hâle gelmiştir. Bu deney, madde bir defa vücuda alındı mı sonrasında bağımlılığın otomatik olarak başlayacağını ortaya koyan bir çalışma olarak literatürde yerini almıştır (Carroll ve Meisch, 1979). Alexander ve arkadaşları (1981) ise bu deneyin hatalar içerdiğini, kafeste farelere alternatif sunulmadığını ve farelerin madde karışımı suyu içmekten başka çarelerinin olmadığını iddia ederek yeni bir deney yürütmüştür. Bu deney içinde de yine madde karışımı su ve normal suyun bulunduğu iki ayrı kap bulunan bir kafes mevcuttur ve fakat bu sefer bu kafes oldukça geniştir ve farelerin ilgisini çekecek çeşit çeşit yiyecek ve oyuncak bulunmakta, fareler için adeta bir eğlence parkını andırmaktadır. Bu nedenle daha sonrasında bu deney fare parkı deneyi olarak da adlandırılacaktır. İçine on altı erkek ve on altı dişi farenin konulduğu bu parkta izole edilmeden, birlikte, koloniler hâlinde yaşayan, birbirleriyle oynayan, etkileşime giren farelerin madde karışımı suyu tattıkları fakat içmeye devam etmedikleri, yoğun olarak normal suyu içtikleri görülmüş, bu nedenle de madde karışımı suya bir bağımlılık meydana gelmemiştir. Bu deneyin bir sonraki evresinde, uzun süre tek başına sadece su ve madde karışımı kapların bulunduğu kafeste kalıp madde bağımlısı olan fare de fare parkına bırakılmış, fare bir müddet

3 Fare deneyine ait görüntüleri ve bir insanın beynindeki haz merkezi dışarıdan müdahale ile tetiklendiğinde istemsizce mutlu olduğu ve o sebepsiz mutluluğun ardından yeniden o mutluluğu istediği görüntüleri içeren "Brain Mechanisms of Pleasure and Addiction" isimli videoyu seyretmek için şu adresi ziyaret edebilirsiniz: https://www.youtube.com/watch?v=de_b7k9kQp0

sonra diğer fareler ile etkileşime girerek bağımlı olduğu maddeye devam etmeye gerek duymamış, bağımlılığı bırakmıştır.

Vietnam savaşı esnasında yıllarca Vietnam'da ailelerinden ve sosyal ortamlarından uzak kaldıkları için, savaş psikolojisinin de artan etkisiyle Amerika Birleşik Devletleri askerlerinde de yüksek oranlarda (yaklaşık %35 en az bir defa deneyen, %20'si bağımlı) madde bağımlılığı (eroin) tespit edilmiştir.⁴ Fakat savaş bitip de askerler evlerine döndüklerinde bağımlı askerlerin %95'i herhangi bir rehabilitasyona gerek duymaksızın bağımlılıklarını bitirmişlerdir. Zira bağımlı olmalarını gerektiren tüm nedenleri geride bırakmışlar, memleketlerine, ailelerine, sosyal ortamlarına yani eski hayatlarına kavuşmuşlardır (Hari, 2015).

Örnekler sosyal hayatın, çevrenin ve etkileşimin bağımlılık ile yoğun ilişkisini ortaya koymakta, bağımlılığın sadece psikolojik olmadığını gözler önüne sermektedir. Peki, internet bağımlılığının temelinde de bunlar mı yatmaktadır?

Geniş bir çerçeveden bakıldığında oyun bağımlılığı, kumar bağımlılığı veya porno bağımlılığı gibi bazı davranışsal bağımlılıkların zaten birer bağımlılık olduğunu ve bu davranışların internet üzerinden sergilenmesinin yeni bir bağımlılığı değil, var olan bağımlılığın yeni bir mecra üzerinden sürdürülmesi olduğunu söylemek mümkün görünmektedir (Erden ve Hatun, 2015, s. 55; Ögel, 2017, s. 102; Davis, 2001; Griffiths, 2000). İnternet bir davranış değil, bu davranışların yapılmasına imkân oluşturan bir araçtır. Bağımlılar internetin değil, kumarın, oyunun ya da cinselliğin bağımlısıdır. Dolayısıyla internetin kendisinden ziyade sağladığı imkânların bağımlılık yaptığını söylemek buradan hareketle mantıksız olmayacaktır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. İnternet bağımlılık yapıcı bir davranış değil bir araçtır, doğru fakat bu davranışsal bağımlılıkları bir elin uzanabileceği kadar yakınlaştıran, zamandan ve mekândan bağımsızlaştıran, neredeyse hiçbir çaba sarf etmeksizin daha rahat erişilebilir hâle getiren ve seçenekleri neredeyse sonsuzlaştıran bir araç olduğu da unutulmamalıdır.

4 Askerlerin sadece içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmak için bireysel kullanımının dışında, uykusuz kalmalarına ve dinlenememelerine rağmen enerjilerinin düşmeden kahramanca çarpışabilmesi için resmi makamlarca da uyuşturucu maddelerin askerlere dağıtıldığı bilinmektedir. Bunun en bilinen örneği, II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası askeri gücü Wehrmacht'ın Yıldırım Harekâtı kapsamında üç gün üç gece yorgun düşmeden aralıksız olarak harekâta devam edebilmesi için askerlere Pervitin isimli bağımlılık yapıcı bir metamfetaminin dağıtılmasıdır (Snelders ve Pieters, 2011).

Bir kumar bağımlısının internet öncesi dönemde kumar oynayabilmesi için belli bir zaman diliminde belli bir mekâna gitmesi ve bazı kişilerin de o mekânda bulunması gerekmektedir. Oynayabileceği kumar çeşidi de sınırlıdır. Oysa internet üzerinde sayısız kumar sitesi ve onların da içinde binlerle ölçülebilecek kumar çeşidi mevcuttur. Online kumar oynayabilmek için bireyin sadece internete bağlı bir cep telefonunun olması yeterlidir. Anne-babasının kredi kartı bilgisine sahip bir çocuk bile bu siteler üzerinden rahatlıkla kumar oynayabilecektir ve hatta veriler oynadığını da ortaya koymaktadır (<https://slotegrator.pro>, 2018).

Yukarıda belirtilen fare parkı deneyinde olduğu gibi tek başına kafeste bulunan madde bağımlısı fare, o ortamdan çıkarılarak diğer farelerin yaşadığı fare parkına konulduğunda bu bağımlılığı sona ermiştir. Aynı şekilde Vietnam'daki savaştan dönen ABD askerleri de bağımlısı olduğu maddeyi hiçbir yardım ve rehabilite çalışması olmaksızın bırakmıştır. Her iki örneğin de ortak noktası, bağımlıların bağımlılığın gelişmesine neden olan ortamdan uzaklaşması, onlara bu ortamı hatırlatan şeylerin geride kalmış olmasıdır. Oysa internette oyun oynamaktan, kumar oynamaktan, cinsel içerikli sitelere girmekten kendini alamayan bağımlıların böyle bir şansı çok azdır. Zira bu kişiler günümüz dünyasında yaşamaları için birilerine e-posta atmalı, e-postalarına bakmalı, en azından bilgi edinmek için çeşitli web sitelerini ziyaret etmeli, dolaşısıyla internet ortamı ile iç içe yaşamak mecburiyetinde olmalıydılar. Sadece e-posta atmak için bile internete giren bir bağımlının bağımlısı olduğu web sitesi ya da uygulama ona sadece birkaç parmak hareketi kadar uzaklıktadır ve bu aşamada iradeden bahsetmek oldukça zordur (Alter, 2018).

Tüm bunlara ek olarak, internet öncesi dönemde olmayıp internetin yaygınlaşp mobil telefonlar aracılığıyla gündelik kullanımda yerini almasıyla ortaya çıkan yeni bağımlılık türleri de ortaya çıkmıştır ki bunların en başında sosyal medya bağımlılığı gelmektedir.

Davranışsal bağımlılıklardan mustarip olmasalar bile çoğu sosyal medya kullanıcısı sosyal medya ağlarında, tıpkı madde bağımlıları gibi, kendilerini rahatsız eden düşüncelerden uzaklaşmak, takip ettikleri diğer kullanıcılarda neler olup bittiğine bakmak, paylaşım yapıp beğeni almak ya da bir işe başlamadan önce öylesine bir bakmak için sosyal ağ sitelerini kullanmaktan kendilerini alamamaktadır ve çoğu kullanıcı tahmin ettiği kadar çok daha fazla süre boyunca sosyal ağ sitelerinde va-

kit geçirmektedir (Kuss ve Griffiths, 2017; Kırcaburun ve Griffiths/a, 2018). Bu durumdan hareketle, oyun, kumar, seks vb. davranışsal bağımlılıkların haricinde, sadece sosyal medyada var olabilmek için internete erişimin bir bağımlılık hâline gelip gelmediğini ve internet erişimi olmadığında kullanıcıların psikolojik olarak çeşitli sıkıntılar yaşayıp yaşamadığını araştıran çeşitli çalışmalar da yürütülmüştür. Sonuçlar, içinde yaşadığımız çağda internetin insanı sağladığı faydaların yanı sıra pek çok hastalığın, davranış bozukluğunun veya korkunun kaynağı olabileceğini ortaya koymuştur.

Bu davranış bozukluklarının başında FOMO (Fear of Missing Out – Gelişmeleri Kaçırma Korkusu) gelmektedir. Bu korku, kişinin sosyal medya ağlarında takipte olduğu diğer kullanıcıların nerede neler yaptığını paylaştığı içerikleri kaçırma korkusu olarak tanımlanmaktadır (Gökler vd., 2016, s. 54). Bu korkuya sahip kullanıcılar, diğer kullanıcıların yaptıklarını takip ederek gelişmelerden haberdar olmak ve bu gelişmelere ayak uydurmak istemekte, buna mâni olacak bir durum ortaya çıktığında ise “Kaçırduğım bir gelişme var mı?”, “Acaba şu kullanıcı bir şey paylaştı mı?” veya “*Şu an ben çevrim içi olmadığım için konu dışı bırakılmış olabilir miyim?*” şeklinde korkular yaşayarak kaygıya teslim olabilmekte, strese ve hatta depresyona girebilmektedir. Bu nedenle kullanıcılar neredeyse her an, evde, okulda, iş yerinde hatta otomobil kullanırken bile mobil cihazlarını kontrol etmekte, güncellemeleri yakından takip etmektedir (Yıldırım ve Kişioğlu, 2018, s. 477).

İnternet teknolojileri neticesinde ortaya çıkan bir diğer davranış bozukluğu, NOMO (No Mobile Phone – Cep telefonu / akıllı cihaz yoksunluğu) kaygısıdır. Nomofobi, kişinin akıllı cihazına bir nedenle ulaşamaması durumunda yaşadığı stres ve kaygıyı anlatmaktadır (Polat, 2017, s. 168). Günümüzde pek çok kullanıcı internet üzerinde aktif olabilmek için akıllı cep telefonunu kullanmaktadır. Akıllı cep telefonu ile fotoğraf ve video çekimi başta olmak üzere pek çok içerik hazırlanıp sosyal ağlar üzerinden paylaşımı kolaylıkla yapılabilen, başkalarının paylaşımları anlık olarak takip edilebilmektedir. Anlık oyun oynamabilmektedir. Anlık görüşmeler yapılabilir. Bu ve daha pek çok nedenle kullanıcılar akıllı telefonlarını sık sık kontrol etmekte, gece gündüz açık tutmakta, hatta uyurken en son, uyanınca ise ilk gördüğü şey akıllı telefon olmakta, evde unutursa tekrar geri dönüp almaktadır. Her daim akıllı telefonu ile iç içe olmasından dolayı şarjın bitmesi, in-

ternete bağlanmaması, kontörün bitmesi veya kapatmak mecburiyetinde kalınması kullanıcıları ciddi manada strese sokmakta, paniğe sevk etmektedir (Adnan ve Gezgin, 2016). Neticede işte/okulda performans kaybı, odaklanamama, aile içi ilişkilerde gerginlik, uyku düzeninde bozukluk, yüksek kaygı ve depresyon gibi problemler yaşanabilmektedir (Elhai vd., 2016, s. 513).

Tüm bu davranış bozukluklarına ek olarak her an ve ortamda devamlı selfi çekme bağımlılığı “selfitis” (Begüm, 2019); mesaj alıp göndermeden ötürü el kaslarında bozulma “WhatsAppitis” (Fernandez-Guerrero, 2014, s. 1040; Malarvani vd., 2014); internet üzerinde bulunan müzik, film, fotoğraf, video, eğitim vs. her türlü içeriği depolama bağımlılığı “dijital istifçilik” (İşliyen, 2019); hasta olduğunda doktora gitmek yerine tıbbi bilgileri internet üzerinden arayıp ona göre tedavi bulma bozukluğu “siberhondri” (White ve Horvitz, 2009); normal hayattaki tüm sosyal yaşamı bırakıp sadece internet üzerindeki platformlarda sosyal yaşamı sürdürme bozukluğu “hikikomori” (Teo A. R., 2009), bir kişiyi sosyal medya ortamlarında araştırma, gözetleme, taciz ve hatta tehdit etme davranışı “stalking” (Pittaro, 2007); kendi kendine âşık olma, kendini dünyanın merkezinde diğer insanları etrafında pervane görme bozukluğu “narsisizm” (Andreassen vd., 2017) gibi çeşitli davranış bozuklukları araştırmalara konu edilmiş ve hepsinin temelinde ya da ilerlemesinde internet teknolojilerinin etkisinin olduğu ortaya konulmuştur (Batu ve Güler-İplikçi, 2018). Instagram ve Facebook gibi sosyal medya ağlarının da kişilerin yukarıda sayılan davranış bozukluklarını rahatlıkla sergileyebilmelerine imkân tanimasından ötürü kullanıcıları üzerinde bağımlılık oluşturabileceği üzerinde bir fikir birliği mevcuttur (Cabral, 2011; Hawi ve Samaha, 2017; Donnelly ve Kuss, 2016; Andreassen, 2015; He vd., 2017; Kırık vd., 2015).

Yukarıda belirtilen davranış bozuklarının ortak noktasının internet teknolojileri olduğu görülmektedir. Kişi kendini rahatlatan aktiviteleri internet üzerinden rahatlıkla yapıp mutlu olabilmekte ya da internete erişemediği durumlarda stres, endişe, korku veya kaygı (netlessfobi) duyabilmektedir (Güney, 2017).

Kişi internet ortamında yer aldığı yani çevrim içi (online) olduğu sürece yukarıdaki davranışları zamandan ve mekândan bağımsız olarak ve neredeyse hiçbir zahmete girmeden kolaylıkla sergileyip sürdürebilecek, tüm bu nedenlerle beyin başta dopamin olmak üzere mutluluk kimyasallarını yapay olarak salgılayacaktır. Kişi bu davra-

nış bozuklukları ile yapay olarak mutlu olacak, mutluluğun devamlılığını sağlamak isteme durumu da bağımlılığa neden olabilecektir.⁵

Çevrim içi oyun, çevrim içi kumar, çevrim içi seks, çevrim içi alışveriş, çevrim içi takip, çevrim içi sohbet... Davranışsal bağımlılıkların çoğunun internet üzerinden tatmin edilebildiğini, bu nedenle internetin aşırı kullanıldığını, dolayısıyla internet bağımlılığı ile aşırı internet kullanımı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. İnternet teknolojilerinin ortaya çıkışıyla yeni yeni alışkanlıkların da ortaya çıkıp davranışsal bağımlılığa dönüştüğünü söylemek de mümkündür. Elbette yukarıda belirtildiği üzere vazifesi gereği interneti aşırı kullananların internet bağımlısı olduklarını iddia etmek ve bağımlılık ile alakalı belirti/yoksunlukları yaşayacaklarını söylemek gerçekçi olmayacaktır. Fakat bu aşırı kullanımın en azından fizyolojik sıkıntılarını yaşayabileceklerini söylemek mümkündür. Zira internete bilgisayar ya da taşınabilir cihazlar üzerinden erişim sağlanmaktadır ve bu cihazların aşırı kullanımı parmak, el, kol, diz, dirsek, sırt ve omuz kaslarında çeşitli bozukluklar ve hastalıklara (Bilgin ve Kutsal, 2017; Doğan vd., 2011), gözlerde yanma, yaşarma ve ağrıya (Tosini vd., 2016), mavi ışıklı ekranlara maruz kalınmasından ötürü uyku problemlerine, yorgunluğa, baş ağrısı ve migrene (Roberts, 2011), psikolojik ya da sosyolojik problemlerin dışında kalan çok çeşitli fizyolojik rahatsızlıklara da neden olabilmektedir.

Yine de tüm bu verilerden hareketle internetin aşırı kullanımının psikolojik, sosyolojik ve fizyolojik problemlerle yakında ilişkili olduğunu, internetin pek çok bağımlılığın tatminini oldukça kolaylaştırdığını ve yeni yeni bağımlılıklara kaynak oluşturduğunu, aşırı kullanımın bağımlılığı tetiklediğini, bağımlılığın da aynı şekilde aşırı internet kullanımına neden olduğunu yani internet bağımlılığı ile aşırı internet kullanımının birbiri ile yakından ilişkili olduğunu ve birinin olması durumunda diğerinin kendiliğinden gelişebileceğini söylemek mümkündür.

5 Bu nedenle insanlar arasında “dopamin orucu (dopamine fasting)” olarak kavramlaştırılan yeni bir akım başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri San Francisco’da bulunan Silikon Vadisi çalışanları arasında başlayıp tüm dünyaya yayılan bu akım, insanların dopamin salgılatan davranışları kontrollü yapmaları esasına dayanmaktadır. Başta aşırı zevk için aşırı internet kullanımı, oyun oynama, zevk için yemek yeme ve cinsellik olmak üzere pek çok davranış bozukluğu bu oruç ile kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır (<https://www.yenisafak.com/>, 2019).

2. İNTERNET BAĞIMLILIĞI TANISI VE KRİTERLERİ

İnternet bağımlılığının neden olabileceği pek çok problem bir önceki başlık altında belirtilmişti. Peki, kişilerin internet bağımlısı olup olmadığı ne şekilde anlaşılabilir? Bu konu üzerinde ilk çalışmanın Ivan Goldberg tarafından yapıldığı, onun çevresindeki insanlara gönderdiği e-postalar üzerinde ilk defa “İnternet Bağımlılığı” kavramından bahsedip bunun bazı kriterler üzerinden belirlenebileceğini ortaya koyduğu belirtilmektedir (akt. Saliceti, 2015, s. 1372) fakat Goldberg ortaya bilimsel veriler koymadığı için diğer araştırmacıların çalışmaları üzerinden ortaya koydukları kriterlerin ve tanıların referans alınması daha uygun görülmüştür.

Bu çalışmaların başında Young’un “İnternet Bağımlılığı: Yeni Bir Klinik Bozukluk Oluşumu” isimli çalışması gelmektedir. Young, DSM-IV (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders - Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı) üzerinde yer alan kumar bağımlılığı tanı ve kriterlerinden hareketle sekiz kriter üzerinden bir internet bağımlılığı tanısı ortaya koymuştur (1998). Bunlar:

1. Zihni sürekli internet üzerinde yapacağı şeyler ile meşgul etme;
2. Tatmin olmak için her internet erişiminde daha fazla süre geçirme;
3. İnternet kullanım süresinin kontrol edilmesi, azaltılması/kesilmesi ya da durdurulması isteği olmasına rağmen bunu bir türlü başaramama;
4. İnternete erişilemediği durumlarda ya da erişim süresinin azalması durumunda kendini uykusuz, tedirgin, huzursuz, denge-siz, karamsar, depresif veya asabi hissetme;
5. Arzu edilenden daha fazla süre çevrim içi olma;
6. Aşırı internet kullanımı nedeniyle sosyal ilişkileri, iş, eğitim veya kariyer fırsatlarını tehlikeye atma;
7. Aşırı internet kullanımını saklamak için aile üyeleri, terapist ya da başkalarına yalan söyleme;
8. Problemlerden ya da disforik (acıklık, çaresizlik, suçluluk ve depresyon gibi çeşitli olumsuz hisler) durumlardan kaçmak için interneti kullanma.

Young’a göre bu kriterlerden en az beşinin bir kişide bulunması durumunda o kişiye internet bağımlısı tanısının konması mümkündür.

Beard ve Wolf'e göre ise bir kişiye internet bağımlısı tanısı konabilmesi için yukarıdaki maddelerin ilk beşinin tamamının, son üç maddeden ise en az birinin yaşanmış olması gerekmektedir (2001, s. 381).

Davis, Young tarafından ortaya konulan sekiz kriterden hareketle problemlili internet kullanımını “spesifik” ve “genel” olmak üzere iki alt kategori altında incelemiştir (2001, s. 190). Spesifik kullanım kumar, pornografi veya alışveriş gibi bağımlılığı bulunulan davranışı gerçekleştirebilmek için aşırı internet kullanımını kapsamaktayken sohbet etme, e-posta atma, çalışmalarını internet ortamında yürütme gibi internet ortamının genel kullanım amaçları kapsamında oluşan aşırı kullanım “genel kullanım” kategorisi içerisinde yer almaktadır.

Young'ın DSM-IV'de kumar bağımlılığı tanı kriterlerinden hareketle oluşturduğu internet bağımlılığı tanı kriterleri, güncellenen DSM-V'te, her ne kadar internet bağımlılığının bir davranış bozukluğu olarak kabul edilebilmesi için henüz erken olduğu belirtilmişse de, internet ve oyun oynama davranışı bozukluğu birlikte ele alınarak “internet kullanımını ve oyun oynama bozukluğu” başlığı altında kendine yer edinmiş ve bu bozukluk dokuz kriter üzerinden tanılanmıştır. Bu kriterlerin de, oyun ile ilgili kısımlar haricinde, Young'ın kriterleri ile neredeyse aynı olduğu görülmektedir (Petry vd., 2014).

İnternet bağımlılığı üzerinde yoğun çalışmaları bulunan Griffiths ise çalışmasında “göze çarpma (internetin aşırı kullanımının fark edilmesi)”, “ruh hâlinin değişimi (internet erişimi sağlandığında rahatlama, kaçış hissi yaşama)”, “toleransın artması (internet kullanımından keyif almak için harcanan zamanın giderek artması)”, “geri çekilme belirtileri (internet erişiminin kesilmesi ya da durması durumunda gerilme, kaygı duyma, mutsuzluk gibi durumların ortaya çıkması)”, “*çatışma* (iş veya ders gibi yapılması gereken şeyler dururken internet kullanımı nedeniyle onların yapılamaması)” ve “nüksetme (internet kullanımının ara verildikten sonra yeniden kullanıma büyük bir iştah ve hevesle başlanması)” olmak üzere toplamda altı kriter üzerinden internet bağımlılığı tanısı yapmıştır ki (1999) bu kriterlerin de Young'ın ortaya koyduğu kriterler ile oldukça fazla örtüştüğü görülmektedir. Tao ve arkadaşlarının (2010) “İnternet Bağımlılığında Önerilen Tanı Kriteri” çalışmasındaki kriterler de, Suler'in (1999) “Sağlıklı ve Patolojik İnternet Kullanımı” çalışmasındaki kriterler de, Shapira ve arkadaşlarının (2003) “Problemlili İnternet Kullanımı: Önerilen Sınıflandırma ve Tanı Kriterleri” çalışmasındaki kriterler de, Chou ve Hsiao'nun (2000) ça-

alışmasındaki kriterler de Young'ın kriterleri ile oldukça benzemektedir. İnternet bağımlılığı konusunda ortaya konulan çalışmalarda ekseriyetle Young'ın kriterlerinin referans alındığı görülmektedir (Mikowski, 2005).

Herhangi bir gelişme olup olmadığını kontrol etmek için devamlı web sitelerini ve sosyal medya hesaplarını ziyaret etmek, bu ortamlarda bir şeye bakarken farkında olmadan başka başka içeriklere de girmek, zamanın nasıl geçtiğinin farkında olmamak, internet ortamının dışında var olan şeylere ilgi duymamak, internetteki aktivitelerden dolayı iş, okul, aile veya sosyal çevreyi ihmâl etmek, yapılması gereken elzem şeyleri geri plana atarak ya da erteleyerek internet ortamında vakit geçirmek, bu ortam dışında kalındığında huzursuzlanmak ya da internetteki aktivitelerden dolayı sosyal çevredeki insanlara yalan söylemek gibi durumlarla karşı karşıya kalınıyorsa internet bağımlısı olma ihtimali değerlendirilmeli ve profesyonel destek alınmaya çalışılmalıdır.

3. AŞIRI İNTERNET KULLANIMININ ETKİLERİ

İnternet kullanımının çalışmanın başında değinildiği üzere pek çok faydalı ve hayatı kolaylaştırıcı yönü vardır. Bununla birlikte bu kullanımın aşırısı gitmesi durumunda kullanıcının başta psikolojik problemler olmak üzere fizyolojik, akademik ve sosyolojik pek çok problem ile karşılaşması kuvvetle muhtemeldir.

Aslan ve Aylaz'ın yapmış olduğu araştırmaya göre aşırı sürelerle internet kullanımı uykusuzluk, ellerde karıncalanma, parmaklarda uyuşukluk, bileklerde ağrı ve gözlerde yaşarmaya neden olmaktadır (2014). Kaplan'ın araştırması da bu durumu desteklemekte, aşırı süreli internet kullanımının baş, bel, sırt, el, kol, bilek ve gözlerde ağrı hissedilmesi ile yakın ilişkisi olduğu ortaya konulmaktadır (2016). Aşırı internet kullanımının tüm bu fiziksel problemlere ek olarak obezite ile de yakın bir ilişkisi olduğunu, internet kullanımında süre arttıkça obez olma ihtimalinin de arttığını söylemek mümkündür (Avcı vd., 2016; Bozkurt vd., 2017; Matusitz ve McCormick, 2012)

Kraut ve arkadaşları da internet üzerinde aşırı zaman geçiren kullanıcılarında devamlı sanal karakterlerle meşgul olunmasının da etkisiyle sosyal bağların azaldığına, neticesinde de yalnızlığın ve depresyonun arttığına dikkat çekmişlerdir (1998). Bunun neticesinde internet kullanımındaki sürenin artmasıyla zaten giderek yalnızlaşan bireylerin sos-

yal çevresiyle olan ilişkilerinin daha da zayıfladığı ve bireylerin kendini yine internet ortamında rahatlatma eğilimine girdiği Sharifpoor ve arkadaşlarının araştırmalarında ortaya konulmuştur (2017). Yalnızlaştıkları için sosyalleşme ihtiyaçlarını gideremeyen bireyler, bu ihtiyaçlarını internet ortamları üzerinden tatmin etmeye çalışmaktadır (Ümmet ve Ekşi, 2016). Öyle ki zaten internet üzerinden iletişim kurulabiliyor olmasından dolayı özlem duygusu da azalmakta, yüz yüze görüşerek sosyalleşmeye ihtiyaç da duyulmamaktadır (Dalessandro, 2018). Durumun kısır bir döngüye girdiği rahatlıkla görülebilmektedir. Kişi internet üzerinde aşırı süre geçirdiği için sosyal ilişkilerine vakit ayıramamakta ve yalnızlaşmaktadır, yalnızlaşan birey çareyi yine internete girerek orada sanal sosyal aktiviteler yürüterek aramaktadır. Bu durum iyice yalnızlaşmasına, sonunda depresyona girmesine ve hatta intihar etmesine bile neden olabilmektedir (Caplan, 2007; Kim vd., 2006; Kim vd., 2009; He vd., 2014). Odabaşoğlu ve arkadaşlarının (2007) yapmış olduğu çalışmada, Gönül'ün (2002) yapmış olduğu çalışmada ve Bahar ve Meral'in çalışmasında (2016) aşırı internet kullanımının uluslararası alandaki verilerle paralel olarak Türkiye'de de sosyal bağları zayıflatığına ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Kullanıcıların yalnızlaşmasına neden olan bir başka unsurun da internetin kullanıcılarına sağlamış olduğu özgürlük olduğu ortaya konulmuştur. Kişilerin istediği içeriğe ulaşım istediği içeriği yayımlamada özgür olması elbette olumlu bir durumdur fakat bu özgürlük kişinin olduğundan farklı bir benlik sunma imkânını da beraberinde getirmektedir. Kişinin paylaşımlarını doğrudan denetleyen bir mekanizma yoktur. Kişi istediği şekilde paylaşımlar yapıp sosyal medya üzerinden istediği bir benliği oluşturabilir, bir kimliğe bürünebilir, gerçeklerden tamamen sıyrılarak istediği gibi davranabilir. Bu durum onun yaşadığı gerçek hayata daha da yabancılaşmasına ve sonucunda yalnızlaşmasına neden olabileceği gibi (Gray, 1999) egoist, narsist ve zorba bir kişiliğe bürünmesine de neden olabilmektedir (Mehdizadeh, 2010; Hart vd., 2017; Gnamb ve Appel, 2017; Patchin ve Hinduja, 2010; Ayaz, 2018, s. 59).

Çocukluk dönemlerinin sonlarında olan çocuklar ve ergenlik dönemindeki gençler üzerinde yapılan araştırmalar da yukarıdaki çalışmalarla paralel veriler ortaya koymakta, aşırı internet kullanımının hem akademik başarı hem de karakter oluşumunu olumsuz etkilediği, bu etkinin depresyon ve kimlik bunalımına kadar gidebileceğini belirtmektedir (Teo ve Lim, 2000; Facer ve Furlong, 2001; Holloway ve

Valentine, 2000; Livingstone, 2003). Başta stres, depresyon ve kaygı gibi psikiyatrik bozukluklar internet bağımlıları arasında daha sık görülmektedir. Çeşitli davranışsal bozukluklara sahip olma ihtimalinin aşırı internet kullanımı ile doğru orantılı olduğu da ortaya konmuştur (Shapira vd., 2003).

Aşırı internet kullanımı ve bağımlılığı konusu başta Güney Kore, Çin ve Tayvan olmak üzere yoğun olarak Uzak Doğu ülkelerindeki kullanıcıların problemi olarak görünüyor olmakla birlikte - kuzey ülkelerinde oran düşük, güney ve doğuya doğru gidildikçe yükselmekte (Cheng ve Li, 2014) - bu davranış bozukluğu üzerinde aslında tüm dünyadaki kullanıcılar üzerinde de hiç de yabana atılmayacak oranlarda kendini göstermektedir (Fackler, 2007). Reuters Haber Ajansı verilerine göre ABD’de internet bağımlılığı oranı %8’e ulaşmış durumdadır ki bu rakam yirmi altı milyondan fazla insanın internet bağımlısı olduğunu ortaya koymaktadır (<https://www.reuters.com>, 2019). Business Insider’a göre dünyada 420 milyon internet bağımlısı mevcuttur. Dünya nüfusunun %47’sinin internete erişiminin olduğu düşünüldüğünde (ITU, 2017) bu rakam dünya nüfusunun %12’sine tekabül etmektedir. Cold Creek Rehabilitasyon Merkezi’nin ortaya koyduğu verilere göre de Norveç nüfusunun %1’i, Yunanistan nüfusunun %8’den fazlası; Güney Kore’de okul çağındaki çocukların %11’i, Çin’deki okul çağındaki çocukların %14’ü, ergenlerin ise %10’u internet bağımlılığından mustariptir.

Türkiye evreninde yapılan araştırmalar da rakamların oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlık Bakanlığı’nın 100 bin kişi üzerinde yaptığı araştırmaya göre ülkemizdeki internet bağımlısı oranı %8,4’tür. Aynı araştırma, herhangi bir önlem alınmaması durumunda bu oranın 2023 yılında %24,6 olacağını ortaya koymaktadır. Bu sayı Türkiye Cumhuriyeti’nin yüzüncü yılında her dört kişiden birinin internet bağımlısı olacağını belirtmektedir ki bu durum oldukça vahimdir. Gazi Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmada da araştırmaya katılanların bağımlılık oranının %18 olduğu, 16-24 yaş erkeklerde, bekârlarda, ortaokul ve lise mezunlarında, işsizlerde, aylık geliri bin TL’nin altında ve aylık geliri 5 bin TL’nin üzerinde olanlarda bağımlılığın daha çok görüldüğü tespit edilmiştir (<https://www.aa.com.tr>, 2015).

Ülkemizde internet bağımlılık oranlarının ne durumda olduğu ile ilgili yapılan araştırmalar tarandığında aşağıdaki çalışmalara ulaşılmıştır:

Tablo 1. Türkiye’de internet bağımlılığı oranlarını araştıran çalışmalar

Sıra	Yazar(lar)	Örneklem	Bağımlılık Oranı (%)	Risk Grubu ⁶ (%)
1	Cömert ve Ögel, İstanbul Örnekleminde İnternet ve Bilgisayar Bağımlılığının Yaygınlığı ve Farklı Etkenlerle İlişkisi, 2009	On altı yaş ve altı 2209 kişi	4,5	-
2	Balcı ve Günlar, Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılığının Profili, 2009	953 üniversite öğrencisi	23,2	28,4
3	Batıgün ve Hasta, İnternet Bağımlılığı: Yalnızlık ve Kişiler Arası İlişki Tarzları Açısından Bir Değerlendirme, 2010	213 üniversite öğrencisi	14	-
4	Günüç ve Kayri, Türkiye’de İnternet Bağımlılık Profili ve İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik-Güvenirlilik Çalışması, 2010	754 orta öğretim öğrencisi	10,1	-
5	Batıgün ve Kılıç, İnternet Bağımlılığı ile Kişilik Özellikleri, Sosyal Destek, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler, 2011	1198 üniversite öğrencisi	11,89	-
6	Gökçearslan ve Günbatır, Ortaöğrenim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı, 2012	172 lise son sınıf öğrencisi	2,33	17,45
7	Ergin ve ark., Tıp Fakültesi Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı Sıklığı ve Etkileyen Etmenler, 2013	386 üniversite öğrencisi	0,8	5,2
8	Şahin, Ergenlik Problemleri ve Baş Etme Yöntemleri İle İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişki, 2014	518 lise öğrencisi	3,3	20,1
9	Akdağ ve ark., Üniversite Öğrencilerinin İnternet Bağımlılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (İnönü Üniversitesi Örneği), 2014	1325 üniversite öğrencisi	1,3	-

6 İnternet bağımlılığı riski taşıyanlar risk grubu olarak belirtilmiş olup risk grubu belirtilmeyen çalışmalarda bu değer “-” ile belirtilmiştir.

Sıra	Yazar(lar)	Örneklem	Bağımlılık Oranı (%)	Risk Grubu ⁶ (%)
10	İlhan ve ark., Ankara'da On Beş Yaş Üstü Kişilerin İnternet Kullanımı Sıklığı ve Bağımlılığı, 2014	16-24 yaş arası 365 kişi	1,1	34,5
11	Yılmaz ve ark., Lise Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi: Balıkesir İli Örneği, 2014	2853 lise öğrencisi	16	-
12	Turan, Başkent Üniversitesi Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı Sıklığı ve İlişkili Faktörler, 2015	397 üniversite öğrencisi	1,8	22,6
13	Soydan, Üniversite Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı İle Depresyon ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki, 2015	393 üniversite öğrencisi	5,3	21
14	Taylan ve Işık, Sakarya'da Ortaokul ve Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı, 2015	419 ortaokul ve lise öğrencisi	4,1	28,5
15	Alaçam ve ark., Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Sigara ve Alkol Kullanımı İle İlişkisi, 2015	2096 üniversite öğrencisi	8,6	-
16	Mayda ve ark., Bir Öğrenci Yurdunda Kalan Üniversite Öğrencilerindeki İnternet Bağımlılığı İle Beck Depresyon Ölçeği Arasındaki İlişki, 2015	698 üniversite öğrencisi	56,9	-
17	Şimşek ve ark, Lise Öğrencilerinde Umutsuzluk ve İnternet Bağımlılığı, 2015	358 lise öğrencisi	3,6	21,8

Bu tabloda yer alan çalışmalarda belirtilen bağımlılık oranlarının birbirleriyle tezat oluşturmalarının temelinde araştırmaların farklı ölçekler ve farklı çalışma evrenleri üzerinde yürütülmüş olmaları yatmaktadır. Fakat çalışmaların detayına inildiğinde neredeyse tamamında erkeklerin kadınlardan daha fazla bağımlı olma eğilimi taşıdığı, yaş arttıkça, internet üzerinde geçirilen süre arttıkça, eğitim seviyesi arttıkça ve gelir düzeyi arttıkça bağımlı olma ihtimalinin arttığı ortaya konmaktadır.

İnternet üzerinde geçirilen süre arttıkça bağımlılık eğiliminin arttığını ortaya koyan çalışmalarla (Derin ve Bilge, 2016; Üneri ve Tanıdır, 2011; Derin, 2013) bu tabloda yer verilen çalışmaların sonuçları birbiriyle tutarlılık sergilemektedir. Eğlence, sosyal etkileşim, bilgi edinme gibi faktörlerin internet bağımlılığında etkili olduğu ve akademik performansın bağımlılık ile doğrudan ilişkili olduğu, bağımlılık arttıkça başarının düştüğü de çalışmalarda yer verilen bulgular arasındadır.

Bu tabloda ortaya konan verilerden farklı olarak Ayas ve Horzum'un yapmış olduğu araştırmaya göre aile internet bağımlılığında etkili faktörlerden biridir. İnternet bağımlısı olarak nitelenen ya da risk grubunda bulunan çocukların ailelerinin ihmalkâr bir tutum sergiledikleri ortaya konmuştur. Araştırmaya göre çocuklarının İnternet'teki faaliyetleri konusunda aileler ihmalkâr bir tutuma sahiplerse çocukların bağımlı olma ihtimali artmakta, demokratik veya otoriter tutuma sahiplerse bu ihtimal azalmaktadır (2013).

4. İNTERNET BAĞIMLILIĞINDA REHABİLİTASYON VE TEDAVİ

İnterneti aşırı kullanmanın neticesinde ortaya çıkan bağımlılığın bir davranışsal bozukluk olarak görülmesinden bu yana hem aileler çocukları için hem de yetişkinler hayatlarında yaşadıkları problemlerden kurtularak devam etmek istedikleri için bir tedavi yolu aramışlar, başta klinisyenler olmak üzere konuda çalışan uzmanlar çeşitli tedavi yolları ortaya koymuşlardır. Bu yollar ağırlıklı olarak bilişsel-davranışçı tedavi (psikoterapi) üzerinde durmaktaysa da farmakolojik tedavi (farmakoterapi) yolları da önerilmektedir (Arısoy, 2009, s. 60).

İnternet bağımlılığından mustarip bir bireyin temel probleminin ne olduğunun araştırılması oldukça önem arz etmektedir. Zira birey belki kumar, cinsellik ya da alışveriş gibi çeşitli psikiyatrik bozukluklardan ötürü interneti aşırı kullanıyor olabilir. Bu durumda öncelikle bu bozuklukların tedavi edilmesi gerekmektedir. Eğer böyle bir durum söz konusu değil ise o zaman farmakolojik (ilaç vs.) tedavi uygulanabilmekte ve çözüme ulaşılabilmektedir (Davis, 2001; Öztürk, 2007, s. 39).

İnternet bağımlılığının tedavisinde ikinci ve sıklıkla kullanılan yöntem ise bilişsel-davranışçı yaklaşımlardır. Bilişsel-davranışçı yaklaşımda bağımlının yaşadığı problemlerin kaynağının kendi düşünceleri olması durumunda problemleri düşüncelerin sağlıklı düşüncelerle değiş-

tirilerek psikolojik sıkıntıların ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre duyguların temelinde düşünceler yatmaktadır ve hatalı düşünceler sağlıklı olanlar ile değiştirilebildiğinde duyguların da değişmesi, dolayısıyla bağımlılıkla alakalı davranışların da değişerek düzelmesi beklenmektedir (Beck, 2008' den akt. Erden ve Hatun, 2015, s. 57).

Gündelik hayatta internet üzerinden yapılan pek çok faydalı aktivite olduğu için interneti kullanım dışı bırakmak doğru bir davranış olmayacaktır. Ayrıca e-posta atmak, e-posta almak, bazı temel bilgileri edinmek ve iş-okul gereği iletişimi sağlamada mecburen kullanmak gerektiği için internetin insan hayatından çıkarılması da sürdürülebilir bir önlem gibi görünmemektedir. Bu nedenlerle interneti hiç kullanmamak için duyguların bastırılması yerine kontrollü bir kullanımı tavsiye eden, bilişsel-davranışın işe yaradığı ön plana çıkmıştır (Young, 2007; Rooij vd., 2012, Erden ve Hatun, 2015).

Bu yaklaşımların başında Young'ın sekiz maddeden oluşan tedavi stratejileri yer almaktadır (1999). İnternet bağımlılığının etkilerini en aza indirerek daha bilinçli ve kontrollü bir kullanım sağlamanın mümkün olduğu stratejiler şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1. İnternet kullanımını farklı saatlere çekmek:** Öncelikle kişinin hangi günler ve saatlerde, ne kadar süreyle ve hangi mekânda internette kaldığının ortaya konması gerekmektedir. Bu ortaya konduktan sonra yeni bir kullanım haritası ortaya konarak önceden bağlanılan gün, saat, süre ve mekândan farklı olarak yeni gün, yeni saat, yeni süre ve yeni mekân belirlenir. Hafta içi saat 13.00-15.00 arası olmak üzere iki saat, oturma odasında internetteki işlerin bitirilmesi buna örnek verilebilir. Böylelikle gündelik rutinlerin ve alışkanlıkların değiştirilmesiyle kontrollü bir kullanıma gidilmesi sağlanabilecektir.
- 2. Dışarıdan durdurucular kullanmak:** İnternet erişimine dışarıdan müdahale edebilecek şeylerin belirlenmesi ve onlar vesilesiyle internet kullanımının durdurulmasını kapsamaktadır. Akıllı telefonlarda internet erişimi ve çeşitli sosyal medya uygulamalarının kullanımını sınırlandıran uygulamalar kullanmak bunun için iyi bir yöntem olabilir. Offtime, AppBlock, SelfControl, FocusMe gibi kullanımı durdurucu pek çok uygulama mevcuttur (Campbell, 2019) ve çalışma prensipleri birbirlerine oldukça benzerdir. Erişim sağlamak istenilen saatler, günler, uygulamalar veya web siteleri kullanıcı tarafından

uygulamaya girilir, izin verilen uygulama ve web sitelerinin dışındakiler bloke edilerek kullanıcının erişimi durdurulur.

3. **Amaçlar belirlemek:** İnternet kullanımının kontrol edilmesi hususunda bir diğer strateji de kullanımı belli amaçlar dâhilinde gerçekleştirmek ve amaçsız/öylesine kullanımı bırakmaktır. Bunun için ya belli saat dilimleri veya süreler belirlemek gerekmektedir, bunun dışında kullanımı bırakmak gerekmektedir. Böylelikle bağımlının internet platformlarında kendini kaybetmesinin önüne geçilerek kişinin denetiminin kendi elinde olması sağlanabilecektir.
4. **İnternet diyeti uygulamak:** Bu strateji, kişiyi internet kullanımına bağımlı kılan özel bir uygulama/web sitesi ya da stalklama gibi davranış bozukluğu varsa buna neden olan platformdan mümkün olduğunca uzak durulmasını sağlamaktadır. Kişi bir sosyal ağ nedeniyle devamlı interneti kullanıyorsa o sosyal ağdan uzak durulması, o sosyal ağa erişimin engellenmesi bir çözüm olabilir. Böylelikle kişi hem kendini bağımlı kılan uygulamadan uzak durabilir hem de internetin sağladığı diğer hizmetlerden faydalanabilir.
5. **Hatırlatıcı kartları kullanmak:** Bu strateji, bireyin interneti aşırı kullanarak neden olduğu beş temel problemi ve bu aşırı kullanımı bıraktığında elde edeceği beş faydayı bir karta yazması ve bu kartı devamlı üzerinde taşıması üstüne bina edilmiştir. Bağımlı ne zaman kendini tatmin amaçlı internete girmek isterse o karta bakarak mustarip olduğu problemleri ve sağlayacağı faydaları hatırlayabilecek, böylelikle erişimine engel olabilecektir.
6. **Kişisel envanter tutmak:** Bireyden aşırı internet kullanımından dolayı yapmayı bıraktığı etkinliklerin neler olduğunu yazdığı bir envanter oluşturması istenmektedir. İnternet bağımlısı olmadan önce birey belki ailesine daha fazla zaman ayırmakta, çocuklarıyla oynamakta, arkadaşlarıyla halı sahaya gitmekte ya da bir enstrüman çalmaktadır. Bu envanter yapıldıktan sonra kişinin sosyal hayatında neler kaybettiği ve internetin hayatını nasıl etkilediği somut bir şekilde ortaya konabilmektedir. Böylelikle bağımlının sosyal aktivitelerine geri dönmelerinin fitili ateşlenebilecektir.
7. **Destek gruplarına girmek:** Kişinin yalnız olarak bu problemle baş edebilmesi kolay olmamaktadır. O nedenle klinisyenlerin başında bulunduğu, kendisinininki gibi problemlerden mustarip olan kişilerin yer aldığı destek gruplarında yer almak, toplu hâl-

de sıkıntıların üstesinden gelmek daha kolay olabilecektir. Bu destek grupları kimi zaman sadece insanların birbirleriyle konuşarak dertlerini paylaştığı ortamlar olabilirken kimi zaman resim, spor, ebru, müzik, el sanatları veya ahşap boyama grupları da olabilmektedir (<https://npistanbul.com>, 2019).

8. **Aile terapisi:** Aşırı internet kullanımından ötürü aile içi ilişkileri bozulan bireyler için aile terapisinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bu stratejide bağımlının kendisiyle birlikte ailesine yönelik eğitimler ve hatırlatmalar yapılmaktadır. Ailesinin desteğini arkasına alan bir bağımlının bu süreci daha kolay aşabileceği vurgulanmaktadır.

Young'un sekiz kriterinden hareketle Khazaal ve arkadaşları da beş maddeden oluşan bir tedavi önermektedir (2012):

1. **Problemin kabul edilmesi:** Kişinin bağımlı olduğunun farkına varması ve bir tedavi araması.
2. **Daimi gözlem yapılması:** Hangi saatlerde, ne sürelerle, hangi mekânda ve ne şekilde internet kullanıldığına dair verilerin gözlemlenerek ortaya konması.
3. **Zaman yönetimi:** İnternetin amaç ve hedefler doğrultusunda planlı ve kontrollü olarak kullanılması.
4. **Gerçek hayat aktivitelerinin arttırılması:** İnternet ortamından çıkarak gerçek hayattaki durumla yüzleşilmesi ve orada tekrar aktif bir şekilde var olunabilmesi.
5. **Bağımlılığın nüksetmesinin engellenmesi:** Bağımlılığı tetikleyen davranış bozukluklarının belirlenerek bunların oluşmasını engelleyecek planların yapılması ve alternatiflerin belirlenmesi.

Bağımlılıkla mücadelede ülkemizde etkin araştırmalar ve çalışmalar yürüten Yeşilay'ın İnternet bağımlılığını kontrol altına almada önerdiği yöntemler de yine Young'ın çalışması ile paralellik arz etmektedir (<https://www.yesilay.org.tr>, 2019). Yeşilay'ın inisiyatifi olan Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Programı'nın internet bağımlılığı tedavisinde de bu önerilere ek olarak spor, müzik gibi yeni sosyal becerilerin kazanılmasına ve teknolojinin bireysel değil ailecek kullanılmasına yönelik tavsiyeler yer almaktadır (<http://tbm.org.tr/>, 2019).

Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında des-

teklenen ve Türkiye’de bu konu hakkında yapılan nadir projelerden biri olan “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam” başlıklı projede ise daha çocukluk aşamasından itibaren aşırı internet kullanımının önüne geçilmesi ve bağımlılığın engellenmesi için şu öneriler getirilmektedir (<http://hdlife.erciyes.edu.tr>, 2019):

- **Aşırı internet kullanımının tanımlaması yapılmalıdır.** Gerçeğinden fazla internet kullanıldığında problemlerin neler olacağı ve kişi bunlardan kurtulduğunda ne gibi faydalar sağlanacağı ortaya konulmalıdır.
- **Konu doğrudan gündeme getirilmelidir.** Böylelikle çocuklar konu hakkındaki şahsi düşüncelerini ailelerle paylaşabilecekler, fikir alışverişinde bulunabileceklerdir.
- **Alternatif boş zaman etkinlikleri araştırılmalıdır.** İnternete harcanacak aşırı zamanın önüne geçilmesi ve sosyalleşmenin gerçek ortamlarda sağlanabilmesi için spor, müzik veya arkadaşlarla çeşitli etkinlikler yapılmalıdır.
- **Kurallar belirlenmelidir.** Cep telefonu ve internetin kullanımının tamamen sıfırlanması yerine serbest olacağı zaman belirlenmeli ve araçlar belirlenen kurallar dâhilinde kullanılmalıdır.
- **Kendi kontrolü sağlanmalıdır.** Çocuk bir başkasının müdahalesini gerektirmeyecek şekilde kendi kararlarını kendisinin vermesinin sağlanabilmesi için teşvik edilmelidir.
- **Sorunlarla baş etmesi öğretilmelidir.** Çocuklara gerginlik ve strese neden olabilecek durumlarla nasıl baş edilebileceği ile alakalı eğitimler verilmelidir.

Bu çalışmalar nezdinde, internet bağımlılığı tedavisinde altı aylık tedavilerin başarılı sonuçlar verdiği gözlenmiştir (Young, 1999). Bununla birlikte en iyi tedavi yönteminin “hiç başlamamak” olduğu en net kuraldır. Bununla birlikte interneti hiç kullanmamak diye bir şey söz konusu olmadığı gibi böyle bir tedbire gerek de yoktur. Zaten uzmanlar da yukarıda da yer verildiği üzere hiç kullanmamayı değil, kontrollü kullanmayı tavsiye etmektedir.

İnternet bağımlılığının en temel faktörlerinden biri olan aşırı internet kullanımı daha çocuk yaşta aileler tarafından engellenmeli, internete kontrollü erişim sağlanmalıdır. Giderek dijitalleşen hayatta çocuklara internet dışındaki yaşamın önemi öğretilmeli, çocuklar spor yapmaya teşvik edilmeli, çocuklara yeni hobiler edindirilmelidir.

Çocuklar teknolojik cihazlarla birebir bırakılmayıp yakından ilgilenilmeli, tamamen serbest bırakılmamalı ve fakat kural koymakta da aşırıya gidilmemelidir. Aileler en başta çocuklarına kendileri örnek olmalıdır. Okullarda da internet kullanımıyla ilgili bilgilendirme kampanyaları yapılmalıdır (Calaso ve Escario, 2018).

Yetişkinlerin birer bağımlı olmamaları için de internetin her akla geldiğinde değil, sosyal ilişkileri geliştirmek üzere kullanılması gerekmektedir. İş/okul çalışmaları ile temel sınırları ortaya konmalı, tüm zamanı değil, gerçek boş zamanı değerlendirmek üzere çerçevesi çizilmeli, kişisel gelişim amaçlı ve duygusal ihtiyaçları karşılamak üzere gerekli zamanda az ve öz kullanımı sağlanmalıdır. Ancak bu durumunda internet bağımlılık oluşturacak şekilde aşırı değil, sağlıklı ve işlevsel olarak kullanılabilir (Kesici ve Şahin, 2009).

5 SONUÇ

Bu çalışmada aşırı internet kullanımına dair literatürde yer alan çalışmalar taranarak konunun betimsel bir sunumu amaçlanmıştır. Alanda birbirlerinin yerine kullanılmakta olan internet bağımlılığı, patolojik internet kullanımı ve problemlili internet kullanımı kavramları ile aşırı internet kullanımı kavramı arasındaki ilişki ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. İnternet bağımlılığının aşırı internet kullanımı ile tamamen aynı şey olmadığı ama aralarında çok kuvvetli bir ilişki olduğu, internet bağımlılığı mevcutsa aynı zamanda aşırı internet kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

İncelenen internet bağımlılığı tanı kriterleri ve tedavi yöntemleriyle alakalı çalışmaların neredeyse tamamının, Young'ın internet bağımlılığı tanı ve kriterleri ile bu bağımlılığın tedavisinde benimsenebilecek stratejileri temel kaynak olarak aldığı, bu kriter ve stratejileri referans olarak yeni fikirler ortaya koydukları görülmüştür.

İnternet bağımlılığı tedavisinde bağımlılığın detayına inilerek öncelikle bağımlılığın temel nedenlerinin araştırılması gerektiği, eğer kumar, cinsellik veya alışveriş bağımlılığı gibi aslında kendileri başlı başına birer davranışsal bozukluk olan ama internet üzerinden de sürdürülebildiği için aşırı internet kullanımına neden olan bağımlılıklardan dolayı internetin aşırı kullanımı söz konusu ise öncelikle bu bağımlılıkların tedavisinin yapılması gerektiği saptanmıştır. Eğer bu tür problemlerden kaynaklı değil de doğrudan internet

temelli bağımlılıklar söz konusu ise o zaman da ona yönelik bir tedavi uygulanması gerektiği çalışmalarda vurgulanmaktadır. İnternet bağımlılığının tedavisinde çoğunlukla bilişsel-davranışçı yöntemler kullanılmaktayken farmakolojik tedavinin de kimi vakalarda işe yaradığı belirtilmektedir.

Yapılan tarama sonucunda erişilebilen çalışmalarda özellikle Uzakdoğu ülkeleri üzerinde yapılan çalışmaların fazlalığı dikkat çekerken Türkiye gibi internet bağımlılığı riskinin oldukça yüksek oranlarda olduğu bir ülkede özellikle güncel çalışmaların sayısının yeterli olmadığı dikkat çekmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın dijital bağımlılıkla mücadele kapsamında "Bilişim Teknolojileri, İnternetin ve Sosyal Medyanın Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımını Sağlamak, Aşırı ve Zararlı Kullanımını Önlemek" başlıklı eylem planı kapsamında ve Yeşilay "Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Programı" kapsamında çalışmalar yürütüyor olması ümit vericidir ve fakat akademik alanda da buna paralel olarak çalışmaların daha yoğun şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Ülkemizde yürütülen çalışmalar genellikle fakülte veya lise örneğinde yapılmış çalışmalardır. Bunlar fikir vermekle birlikte daha kapsamlı, ülke geneline yayılmış çalışmaların yürütülmesi elzem görülmektedir. Bununla alakalı yürütülecek bir TÜBİTAK projesi, bu açığı kapatmakta bir nebze olsun fayda sağlayacaktır.

Ülkemizde bu konu hakkında yürütülen çok az sayıda projeye rastlanmıştır. Az sayıdaki bu projelerin genelini liseler düzeyinde yapılan projeler oluşturmakta, akademik merkezlerde yürütülen bilimsel projeler ise bir elin parmağını geçmemektedir. TÜBİTAK veri tabanı incelendiğinde konu ile alakalı yapılmış bir projeye rastlanmıştır (Batıgün vd., 2010). Yaşar Üniversitesi İletişim Fakültesi ile Yeşilay İzmir Şubesi'nin iş birliği yaptığı bir proje de mevcuttur ve hâlen devam etmektedir. Anadolu Üniversitesi'nde Sosyal Medya ve Dijital Güvenlik Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi (SODİGEM) araştırma faaliyetlerini aktif olarak sürdürmektedir. Konu hakkında rastlanan son proje ise Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında desteklenen Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi nezdinde yürütülen "Öğrenciler İçin Sağlıklı Dijital Yaşam" başlıklı projedir. Bu proje daha çocukluk aşamasından itibaren aşırı internet kullanımının önüne geçilmesini ve bağımlılığın

daha çocukluktan itibaren engellenmesini önermektedir. Bu çerçevede projede çocukların konu hakkında bilgilendirilmesinin, eğitilmesinin, kurallar nezdinde kullanımın sağlanmasının, internete alternatif sosyal aktivitelerin çocuklara sunulmasının ve çocuklara inisiyatif kazandırılmasının bağımlılığı engellemekte fonksiyonel unsurlar olduğu belirtilmektedir. Bağımlılığın tedavisi hakkında yapılan çalışmalar da bu çerçevede önerilerde bulunmaktadır.

Bu çalışmada incelenen çalışmaların çoğunluğunun istatistiki veriler içeren nicel çalışmalar olduğu görülmekte, nitel çalışmaların çok az sayıda olduğu düşünülmektedir. Oysa internet bağımlılığı gibi insani bir davranış bozukluğunu rakamlardan ziyade niteliksel detaylarıyla açıklayan nitel çalışmaların da olması elzemdir fakat maalesef literatürde bu tür çalışmaların eksikliği oldukça hissedilmektedir. Konunun tabiatı gereği çalışmaların çoğunun sağlık bilimleri perspektifinden yapılmış olduğu ortadadır. Bununla birlikte internet bağımlılığının psikolojik, sosyolojik ve manevi boyutlarını sosyal bilimler perspektifinden ele alan çalışmaların da yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir.

İnternet üzerinde her an yeni bir platformun, sosyal medyada her an yeni bir ağ sitesinin, akıllı telefonlarda her an yeni bir uygulamanın çıktığı günümüzde aşırı internet kullanımı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan internet bağımlılığı, çocuklardan yetişkinlere internete erişen tüm dünya toplumlarının büyük bir problemi ve maalesef yakın geleceğin en büyük problemi olma yönünde çok net mesafeler kat etmektedir.

Not: Bu çalışmada Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında desteklenen “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam” başlıklı projenin (<http://hdlife.erciyes.edu.tr/>) veri tabanından yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adnan, M. ve Gezgin, D. M. (2016). Modern çağın yeni fobisi: Üniversite öğrencileri arasında nomofobi prevalansı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (49/1) 141-158.
- Akdağ, M., Yılmaz, B. Ş., Özhan, U. ve Şan, İ. (2014). Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (İnönü Üniversitesi örneği). *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15/1) 73-96.
- Alaşam, H., Ateşçi, F. Ç., Şengül, A. C. ve Tümkaya, s. (2015). Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığının sigara ve alkol kullanımı ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (16) 383-388.
- Alexander, B. K., Beyersstein, B. L., Hadaway, P. F. ve Coombs, R. B. (1981). Effect of early and later colony housing on oral ingestion of morphine in rats. *Pharmacology Biochemistry and Behavior*, (15) 571-576.
- Alter, A. (2018). *Karşı konulmaz - bağımlılık yapıcı teknolojinin yükselişi ve bizim ona esir edilişimiz*. İstanbul: Paloma Yayınevi.
- Andreassen, C. s. (2015). Online social network site addiction: A comprehensive review. *Current Addiction Reports*, (2) 175-184.
- Andreassen, C. s., Pallesen, s. ve Griffiths, M. D. (2017). The relationship between addictive use of social media, narcissism, and self-esteem: Findings from a large national survey. *Addictive Behaviors*, (64) 287-293.
- Arısoy, Ö. (2009). İnternet bağımlılığı ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, (1/1) 55-67.
- Ascher, M. s. ve Levounis, P. (2015). *The behavioral addictions*. Arlington, VA, USA: American Psychiatric Publishing.
- Aslan, s. ve Aylaz, R. (2014). Akademisyenlerin internet bağımlılık düzeyleri ve buna bağlı oluşabilecek sağlık sorunların değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (3/2) 14-19.
- Avcı, İ. A., Altın, A., Öz, Ö. ve Eren, D. Ç. (2016). Lise öğrencilerinde internet bağımlılığı ile obezite ve fiziksel yakınma sıklığı arasındaki ilişki. *Türkiye Klinikleri Public Health Nursing - Special Topics*, (2/1) 34-40.
- Ayas, T. ve Horzum, M. B. (2013). İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve aile internet tutumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, (4/39) 46-57.
- Ayaz, M. B. (2018). *Sanal bağımlılık*. İstanbul: İdeal Akademi Yayınları.
- Bahar, H. H. ve Meral, D. (2016). Ortaöğretim öğrencilerinde problemlili internet kullanımının yalnızlık ve psikolojik iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (18/2) 1117-1134.
- Balcı, Ş. ve Gülnar, B. (2009). Üniversite öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve internet bağımlılığının profili. *Selçuk İletişim Dergisi*, (6/1) 5-22.
- Balta, Ö. Ç. ve Horzum, M. B. (2008). The factors that affect internet addiction of students in a web-based learning environment. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (41/4) 187-205.

- Batıgün, A. D. ve Hasta, D. (2010). İnternet bağımlılığı: Yalnızlık ve kişilerarası ilişki tarzları açısından bir değerlendirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (11) 213-219.
- Batıgün, A. D. ve Kılıç, N. (2011). İnternet bağımlılığı ile kişilik özellikleri, sosyal destek, psikolojik belirtiler ve bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, (26/67) 1-10.
- Batıgün, A. D., Kılıç, N., Akün, E. ve Özgür, P. (2010). *İnternet bağımlılığı: Kişilik özellikleri, psikolojik belirtiler, sosyal destek ve ilişkili bazı sosyo-demografik değişkenler açısından bir inceleme*. Ankara: TÜBİTAK SOBAG Projesi.
- Batu, M. ve Güler-İplikçi, H. (2018). Yeni medya rahatsızlıkları: Yeni nesil medyaya farklı bir bakış. *ICOAEF'18 IV. International Conference on Applied Economics and Finance & Extended With Social Sciences*, (s. 641-655). Kuşadası.
- Beard, K. W. ve Wolf, E. M. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for internet addiction. *CyberPsychology & Behaviour*, (4/3) 377-383.
- Begum, F. (2019). Selfitis: A newer behavioral addiction – A review. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development Journal*, (3/5) 1572-1574.
- Bilgin, E. ve Kutsal, Y. G. (2017). Bilgisayar kullanımı ile ilişkili boyun ve üst ekstremitelerde rahatsızlıkları. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, (26/6) 251-255.
- Bozkurt, H., Özer, s., Şahin, s. ve Sönmezgöz, E. (2017). İnternet use patterns and internet addiction in children and adolescents with obesity. *Pediatric Obesity*, 1-6.
- Breuning, L. G. (2017). *Mutlu beyin*. İstanbul: Aganta Kitap.
- Cabral, J. (2011). Is generation Y addicted to social media? *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, (2/1) 5-14.
- Calaso, L. V. ve Escario, J.-J. (2018). Predictors of excessive internet use among adolescents in Spain: The relevance of the relationship between parents and their children. *Computers in Human Behavior*, 1-21.
- Campbell, C. (2019). *10 apps that block social media so you can stay focused and be more productive*. <https://www.reviewed.com/smartphones/features/10-apps-that-block-social-media-so-you-can-stay-focused-and-be-more-productive> Erişim Tarihi: 23.10.2019
- Canan, s. (2014). *Pek bakmadığımız bir açıdan "bağımlılık"*. <http://www.sinancanan.net/pek-bakmadigimiz-bir-acidan-bagimlilik/> Erişim Tarihi: 16.10.2019
- Caplan, s. E. (2007). Relations among loneliness, social anxiety, and problematic internet use. *CyberPsychology*, (10/2) 234-242.
- Carroll, M. E. ve Meisch, R. A. (1979). Concurrent etonitazene and water intake in rats: Role of taste, olfaction, and auditory stimuli. *Psychopharmacology*, (64) 1-7.
- Cheng, C. ve Li, A. Y.-I. (2014). İnternet addiction prevalence and quality of (real) life: A meta-analysis of 31 nations across seven world regions. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, (17/12) 755-760.

- Chou, C. ve Hsiao, M.-C. (2000). Internet addiction, usage, gratification, and pleasure experience: The Taiwan college students' case. *Computers & Education*, (35) 65-80.
- Cömert, I. T. ve Ögel, K. (2009). İstanbul örnekleminde internet ve bilgisayar bağımlılığının yaygınlığı ve farklı etkenlerle ilişkisi. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences*, (6/1) 9-16.
- Çubukcu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye'de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 148-174.
- Dalessandro, C. (2018). Internet intimacy: Authenticity and longing in the relationships of millennial young adults. *Sociological Perspectives*, (61/4) 1-16.
- Davis, R. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological internet use. *Computers in Human Behavior*, (17/2) 187-195.
- Derin, s. (2013). *Lise öğrencilerinde internet bağımlılığı ve öznel iyi oluş*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Derin, s. ve Bilge, F. (2016). Ergenlerde internet bağımlılığı ve öznel iyi oluş düzeyi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği*, (6/46) 35-51.
- Diñç, M. (2014). *İnternet bağımlılığı*. İstanbul: Yeşilay Yayınları.
- Doğan, A., Tekindal, B., Baran, G. ve Özgirgin, N. (2011). Bilgisayar kullananlarda mesleki kas-iskelet yakınmaları ve ergonomi. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, (11/41) 45-52.
- Donnelly, E. ve Kuss, D. J. (2016). Depression among users of social networking sites (SNSs): The role of SNS addiction and increased usage. *Journal of Addiction and Preventive Medicine*, (1/2) 1-6.
- Elhai, J. D., Levine, J. C., Dvorak, R. D. ve Hall, B. J. (2016). Fear of missing out, need for touch, anxiety and depression are related to problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior*, (63) 509-516.
- Erden, s. ve Hatun, O. (2015). İnternet bağımlılığı ile başa çıkmada bilişsel davranışçı yaklaşımın kullanılması: Bir olgu sunumu. *Addicta: The Turkish Journal of Addictions*, (2/1) 53-83.
- Ergin, A., Uzun, s. U. ve Bozkurt, A. İ. (2013). Tıp fakültesi öğrencilerinde internet bağımlılığı sıklığı ve etkileyen etmenler. *Pamukkale Tıp Dergisi*, (6/3) 134-142.
- Facer, K. ve Furlong, R. (2001). Beyond the myth of the 'cyberkid': Young people at the margins of the information revolution. *Journal of Youth Studies*, (4/4) 451-469.
- Fackler, M. (2007). *In Korea, a boot camp cure for web obsession*. <https://www.nytimes.com/2007/11/18/technology/18rehab.html> Erişim tarihi: 16.10.2019
- Feindel, H. (2019). *İnternet bağımlılığı - bağımlılar ve aileler için el kitabı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fernandez-Guerrero, I. M. (2014). WhatsAppitis. *Correspondence*, (383) 1040.
- Gnamb, T. ve Appel, M. (2017). Narcissism and social networking behavior: A meta-analysis. *Journal of Personality*, (86/2) 200-212.

- Gökçearsan, Ş. ve Günbatır, M. s. (2012). Ortaöğrenim öğrencilerinde internet bağımlılığı. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, (2/2) 10-24.
- Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E. ve Metintaş, s. (2016). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (1)53-59.
- Gönül, A. s. (2002). Patolojik internet kullanımı (İnternet bağımlılığı/kötüye kullanımı). *Yeni Symposium*, (40/3) 105-110.
- Gray, D. E. (1999). The internet in lifelong learning: Liberation or alienation? *International Journal of Lifelong Education*, (18/2) 119-126.
- Griffiths, M. (1999). Internet addiction: Fact or fiction? *The Psychologist*, (12/5) 246-250.
- Griffiths, M. (2000). Does internet and computer "addiction" exist? Some case study evidence. *CyberPsychology & Behaviour*, (3/2) 211-218.
- Güney, B. (2017). Dijital bağımlılığın dijital kültüre dönüşmesi: Netlessfobi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, (1/2) 207-213.
- Günüç, s. ve Kayri, M. (2010). Türkiye'de internet bağımlılık profili ve internet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik-güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39/39) 220-232.
- Günüç, s. ve Keskin, A. D. (2016). Online shopping addiction: Symptoms, causes, and effects. *Addicta: The Turkish Journal On Addictions*, (3/3) 353-364.
- Hari, J. (2015). *Everything you think you know about addiction is wrong*. TED Global London: https://www.ted.com/talks/johann_hari_everything_you_think_you_know_about_addiction_is_wrong Erişim Tarihi: 19.10.2019
- Hart, W., Adams, J., Burton, K. A. ve Tortoriello, G. K. (2017). Narcissism and self-presentation: Profiling grandiose and vulnerable narcissists' self-presentation tactic use. *Personality and Individual Differences*, (104) 48-57.
- Hawi, N. s. ve Samaha, M. (2017). The relations among social media addiction, self-esteem, and life satisfaction in university students. *Social Science Computer Review*, (35/5) 576-586.
- He, F., Zhou, Q., Li, J., Cao, R. ve Guan, H. (2014). Effect of social support on depression of internet addicts and the mediating role of loneliness. *International Journal of Mental Health Systems*, (8/34) 1-5.
- He, Q., Turel, O. ve Bechara, A. (2017). Brain anatomy alterations associated with social networking site (SNS) addiction. *Scientific Reports*, 1-8.
- Holloway, s. L. ve Valentine, G. (2000). Spatiality and the new social studies of childhood. *Sociology*, (34/4) 763-783.
- <http://hdlife.erciyes.edu.tr>. (2019). *Poster*. <http://hdlife.erciyes.edu.tr/poster> Erişim tarihi: 28.10.2019
- <http://tbm.org.tr/>. (2019). *Yetişkin düzeyi için TBM teknoloji bağımlılığı eğitimi*. http://tbm.org.tr/media/kitaplar/TBM_yetiskin_teknoloji_icerik_web.pdf Erişim tarihi: 27.10.2019
- <https://alo191uyusturucu.saglik.gov.tr/>. (2019). *Bağımlılık nedir?* <https://alo191uyusturucu.saglik.gov.tr/TR,53770/bagimlilik-nedir.html> Erişim tarihi: 09.09.2019

- <https://home.cern.> (2019). *The birth of the web.* <https://home.cern/science/computing/birth-web> Erişim tarihi: 07.09.2019
- [https://npistanbul.com.](https://npistanbul.com) (2019). *Bağımlılıkta tedavi programı.* <https://npistanbul.com/amatem/bagimlilikta-tedavi-programi> Erişim tarihi: 24.10.2019
- [https://slotegrator.pro.](https://slotegrator.pro) (2018). *Online Gambling Statistics.* <https://slotegrator.pro/infographics/online-gambling-statistics/> Erişim tarihi: 18.10.2019
- [https://www.aa.com.tr.](https://www.aa.com.tr) (2015). *Sosyal medya daha çok erkekleri esir alıyor.* <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/sosyal-medya-daha-cok-erkekleri-esir-aliyor/17705> Erişim tarihi: 23.10.2019
- [https://www.lk.cs.ucla.edu/.](https://www.lk.cs.ucla.edu/) (2011). *The day the infant internet uttered its first words.* https://www.lk.cs.ucla.edu/internet_first_words.html Erişim tarihi: 11.09.2019
- [https://www.reuters.com.](https://www.reuters.com) (2019). *The digital drug: Internet addiction spawns U.S. treatment programs.* <https://www.reuters.com/article/us-usa-internet-addiction-feature/the-digital-drug-internet-addiction-spawns-u-s-treatment-programs-idUSKCN1PL0AG> Erişim tarihi: 28.10.2019
- [https://www.yenisafak.com/.](https://www.yenisafak.com/) (2019). *Yeni trend: İnternet orucu.* <https://www.yenisafak.com/teknoloji/yeni-trend-internet-orucu-3508935> Erişim tarihi: 03.11.2019
- [https://www.yesilay.org.tr.](https://www.yesilay.org.tr) (2019). *Teknoloji bağımlılığı.* <https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/teknoloji-bagimliliği> Erişim tarihi: 24.10.2019
- İlhan, M. N., Dikmen, A. U., Uslu, İ., Medeni, V., Altun, B. ve Tezel, A. (2014). Ankara'da on beş yaş üstü kişilerin internet kullanımı sıklığı ve bağımlılığı. *Literatür Sempozyum*, (1/4) 34-42.
- İşliyen, M. (2019). Dijital çağın yeni hastalığı: Dijital istifçilik. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (31) 404-420.
- ITU. (2017). *Measuring the information society report 2016.* Geneva, Switzerland: International Telecommunication Union.
- Kakabadse, A. P., Kakabadse, N. K., Bailey, s. ve Myers, A. (2009). *Techno addicts: Young person addiction to technology.* Cambridge: Sigel Press.
- Kapahi, A., Ling, C. s., Ramadass, s. ve Abdullah, N. (2013). Internet addiction in Malaysia causes and effects. *iBusiness Scientific Research*, (5) 72-76.
- Kaplan, N. (2016). *Ortaokul öğrencilerinde internet bağımlılık düzeylerinin sağlık üzerine incelenmesi.* İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karahasan, F. (2012). *Taşlar yerinden oynarken dijital pazarlamanın kuralları.* İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Karapetsas, A. V., Karapetsas, V. A., Zygoris, N. X. ve Fotis, A. I. (2014). Internet gaming addiction: Reasons, diagnosis, prevention, and treatment. *Encephalos*, (51)10-14.
- Kesici, Ş. ve Şahin, İ. (2009). A comparative study of uses of the internet among college students with and without internet addiction. *Psychological Reports*, (105/3) 1103-1112.

- Khan, M. M. (2008). Adverse effects of excessive mobile phone use. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, (21/4) 289–293.
- Khazaal, Y., Xirrossavidou, C., Khan, R., Edel, Y., Zebouni, F. ve Zullino, D. (2012). Cognitive-behavioral treatments for “internet addiction”. *The Open Addiction Journal*, (1/5) 30-35.
- Kim, J., LaRose, R. ve Peng, W. (2009). Loneliness as the cause and the effect of problematic internet use: The relationship between internet use and psychological well-being. *CyberPsychology & Behavior*, (12/4) 451-455.
- Kim, K., Ryu, E., Chon, M.-Y., Yeun, E.-J., Choi, s. -Y., Seo, J.-S. ve Nam, B.-W. (2006). Internet addiction in Korean adolescents and its relation to depression and suicidal ideation: A questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*, (43) 185-192.
- Kırcaburun, K. ve Griffiths/a, M. D. (2018). Instagram addiction and the big five of Personality: the mediating role of self-liking. *Journal of Behavioral Addictions*, (7/1) 158-170.
- Kırcaburun, K. ve Griffiths/b, M. D. (2018). Problematic Instagram use: The role of perceived feeling of presence and escapism. *Int J Ment Health Addiction*, (17) 909-921.
- Kırık, A. M., Arslan, A., Çetinkaya, A. ve Gül, M. (2015). A quantitative research on the level of social media addiction among young people in Turkey. *International Journal of Science Culture and Sport*, 108-122.
- Kraut, R. E., Kiesler, s., Mukhopadhyay, T., Scherlis, W. L. ve Patterson, M. (1998). Social impact of the internet: What does it mean? *Communications of the ACM*, (41/12) 21-22.
- Kuss, D. J. ve Griffiths, M. D. (2017). Social networking sites and addiction: Ten lessons learned. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 1-17.
- Li, M. D. ve Burmeister, M. (2009). New insights into the genetics of addiction. *Nature Reviews Genetics*, (10) 225-231.
- Livingstone, s. (2003). Children’s use of the internet: Reflections on the emerging research agenda. *New Media & Society*, (5/2) 147-166.
- Malarvani, T., Ganesh, E., Nirmala, P., Kumar, A. ve Singh, M. K. (2014). WhatsAppitis: Recent study on SMS syndrome. *Scholars Journal of Applied Medical Sciences*, (2/6B) 2026-2033.
- Matusitz, J. ve McCormick, J. (2012). Sedentarism: The effects of internet use on human obesity in the United States. *Social Work in Public Health*, (27) 250-269.
- Mayda, A. S., Yılmaz, M., Bolu, F., Dağlı, s. Ç., Gerçek, G. Ç., Teker, N., Önder, A. D. (2015). Bir öğrenci yurdunda kalan üniversite öğrencilerindeki internet bağımlılığı ile Beck depresyon ölçęęi arasındaki ilişki. *Konuralp Tıp Dergisi*, (7/1) 6-14.
- Mehdizadeh, s. (2010). Self-Presentation 2.0: Narcissism and self-esteem on Facebook. *CyberPsychology, Behavior, and Social Networking*, (13/4) 357-364.

- Mikowski, P. I. (2005). Internet social support: A four-quadrant model for understanding the role of internet social contact and psychopathological internet use. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) The University of Hartford.
- Ming, Z., Pietikainen, s. ve Hänninen, O. (2006). Excessive texting in pathophysiology of first carpometacarpal joint arthritis. *Pathophysiology*, (13/4) 269-270.
- Montag, C. ve Walla, P. (2016). Carpe diem instead of losing your social mind: Beyond digital addiction and why we all suffer from digital overuse. *Cogent Psychology*, (3/1) 1-21.
- Morahan-Martin, J. ve Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological internet use among college students. *Computers in Human Behavior*, (16) 13-29.
- Nalwa, K. ve Anand, A. P. (2003). Internet addiction in students: A cause of concern. *CyberPsychology & Behavior*, 653-656.
- Odabaşoğlu, G., Öztürk, Ö., Genç, Y. ve Pektaş, Ö. (2007). On olguluk bir seri ile internet bağımlılığı klinik görünümleri. *Bağımlılık Dergisi*, (8/1) 46-51.
- Olds, J., & Milner, P. (1954). Positive reinforcement produced by electrical stimulation of septal area and other regions of rat brain. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, (47/6) 419-427.
- Ögel, K. (2017). *İnternet bağımlılığı - internetin psikolojisini anlamak ve bağımlılıkla başa çıkmak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, Ö., Odabaşoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y. ve Kalyoncu, Ö. A. (2007). İnternet bağımlılığı: Kliniği ve tedavisi. *Bağımlılık Dergisi*, (8/1) 36-41.
- Patchin, J. W. ve Hinduja, s. (2010). Cyberbullying and self-esteem. *Journal of School Health*, (80/12) 614-621.
- Petry, N. M., Rehbein, F., Gentile, D. A., Lemmens, J. S., Rumpf, H.-J., Mößle, T., . . . O'Brien, C. P. (2014). An international consensus for assessing internet gaming disorder using the new DSM-5 approach. *Addiction*, (109) 1399-1406.
- Pittaro, M. (2007). Cyberstalking: An analysis of online harassment and intimidation. *International Journal of Cyber Criminology*, (1/2) 180-197.
- Polat, R. (2017). Dijital hastalık olarak nomofobi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, (1/2) 164-172.
- Roberts, D. (2011). *Artificial lighting and the blue light hazard*. <https://lowvision.preventblindness.org/2011/10/03/artificial-lighting-and-the-blue-light-hazard/>Erişim Tarihi: 26.10.2019
- Rooij, A. J., Zinn, M. F., Schoenmakers, T. M. ve Mheen, D. v. (2012). Treating internet addiction with cognitive-behavioral therapy: A thematic analysis of the experiences of therapists. *International Journal of Mental Health and Addiction*, (10/1) 69-82.
- Sadoff, R. L., Drogin, E. Y. ve Gurm, s. (2015). Forensic implications of behavioral addictions. M. Ascher ve P. Levounis içinde, *The Behavioral addictions* (s. 9-28). Arlington, Virginia, USA: American Psychiatric Publishing.

- Saliceti, F. (2015). Internet addiction disorder (IAD). *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (191) 1372-1376.
- Serin, N. B. Ve Anlayışlı, C. (2019). *Ergenlerde internet bağımlılığı ve depresyon*. Ankara: Dorlion Yayınevi.
- Shaffer, H. J., Hall, M. N. ve Bilt, J. V. (2000). "Computer addiction": A critical consideration. *American Journal of Orthopsychiatry*, (70/2) 162-168.
- Shapira, N. A., Lessig, M. C., Goldsmith, T. D., Szabo, s. T., Lazoritz, M., Gold, M. S. ve Stein, D. J. (2003). Problematic internet use: Proposed classification and diagnostic criteria. *Depression and Anxiety*, (17) 207-216.
- Sharifpoor, E., Khademi, M. J. ve Mohammadzadeh, A. (2017). Relationship of internet addiction with loneliness and depression among high school students. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, (7/4) 99-102.
- Shotton, M. A. (1989). *Computer addiction - A study of computer dependency*. London: Taylor & Francis.
- Snelders, s. ve Pieters, T. (2011). Speed in the Third Reich: Methamphetamine (pervitin) use and a drug history from below. *Social History of Medicine*, (24/3) 686-699.
- Soydan, Z. M. (2015). *Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı ile depresyon ve yaşam doyumu arasındaki ilişki*. İstanbul: hâliç Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Spada, M. M. (2014). An overview of problematic internet use. *Addictive Behaviors*, (39/1) 3-6.
- Suler, J. R. (1999). To get what you need: Healthy and pathological internet use. *CyberPsychology & Behaviour*, (2/5) 385-393.
- Şahin, N. (2014). *Ergenlik problemleri ve baş etme yöntemleri ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki*. İstanbul: hâliç Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şenormancı, Ö., Konkan, R. ve Sungur, M. Z. (2010). İnternet bağımlılığı ve bilişsel davranışçı terapisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (11) 261-268.
- Şimşek, N., Akça, N. K. ve Şimşek, M. (2015). Lise öğrencilerinde umutsuzluk ve internet bağımlılığı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, (14/1) 7-14.
- Tao, R., Huang, X., Wang, J., Zhang, H., Zhang, Y. ve Li, M. (2010). Proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Addiction Research Report*, (105) 556-564.
- Taylan, H. H. ve Işık, M. (2015). Sakarya'da ortaokul ve lise öğrencilerinde internet bağımlılığı. *Turkish Studies*, (10/6).
- Teo, A. R. (2009). A new form of social withdrawal in Japan: A review of hikikomori. *International Journal of Social Psychiatry*, (56/2) 178-185.
- Teo, T. s. ve Lim, V. K. (2000). Gender differences in internet usage and task preferences. *Behaviour & Information Technology*, (19/4) 283-295.
- Tosini, G., Ferguson, I. ve Tsubota, K. (2016). Effects of blue light on the circadian system and eye physiology. *Molecular Vision Biology and Genetics in Vision Research*, (22) 61-72.

- Turan, R. T. (2015). *Başkent üniversitesi öğrencilerinde internet bağımlılığı sıklığı ve ilişkili faktörler*. Ankara: Başkent Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ümmet, D. ve Ekşi, F. (2016). Türkiye'deki genç yetişkinlerde internet bağımlılığı yalnızlık ve sanal ortam yalnızlık bağlamında bir inceleme. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, (3/1) 31-55.
- Üneri, Ö. Ş. ve Tanıdır, C. (2011). Evaluation of internet addiction in a group of high school students: A cross-sectional study. *The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, (24) 265-272.
- Volkow, N. D. ve Muenke, M. (2012). The genetics of addiction. *Human Genetics*, 773-777.
- White, R. W. ve Horvitz, E. (2009). Cyberchondria: Studies of the escalation of medical concerns in web search. *ACM Transactions on Information Systems*, (27/4) 23:1-37.
- Yellowlees, P. M. ve Marks, s. (2007). Problematic internet use or internet addiction? *Computers in Human Behaviour*, (23) 1447-1453.
- Yengin, D. ve Bayındır, B. (2019). Dijital bağ(ım)lı. G. H. Karadağ içinde, *Dijital hastalıklar* (s. 85-116). İstanbul: Der Yayınları.
- Yıldırım, s. ve Kışoğlu, A. N. (2018). Teknolojinin getirdiği yeni hastalıklar: Nomofobi, netlessfobi, FoMO. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, (25/4) 473-480.
- Yılmaz, E., Şahin, Y. L., Haseski, H. İ. ve Erol, O. (2014). Lise öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Balıkesir ili örneği. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, (4/1) 133-144.
- Young, K. s. (1997). What makes the internet addictive: Potential explanations for pathological internet use. *105th Conference of the American Psychological Association*. Chicago, IL.: <https://www.healthypace.com/addictions/center-for-internet-addiction-recovery/what-makes-the-internet-addictive-potencial> Erişim Tarihi: 23.10.2019
- Young, K. s. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behaviour*, (1/3) 237-244.
- Young, K. s. (1999). Internet addiction: Symptoms, evaluation and treatment. L. VandeCreek ve T. L. Jackson içinde, *Innovations in clinical practice: A sourcebook: 17*. Professional Resource Exchange Inc.
- Young, K. s. (2007). Cognitive behavior therapy with internet addicts: Treatment outcomes and implications. *CyberPsychology & Behaviour*, (10/5) 671-679.

EXCESSIVE INTERNET USE

Extended Abstract

The fact that mobile phones have become smart and able to connect to the Internet, besides the platforms already used extensively on the computer in the second web era such as Facebook, Twitter and YouTube, and in addition to the above apps, the addition of platforms heavily used on mobile devices such as Instagram and WhatsApp is now is a sign that the era of applications, not web sites, has begun. Users do not need to sit at a computer to be able to use the Internet. With smart mobile phones, the whole world is now within reach of the user's hands.

This has led to new discussion topics such as (Shotton, 1989; Griffiths, 2000; Shaffer, et al., 2000) "technology addiction" (Kakabadse, et al., 2009) "problematic mobile phone use", (Khan, 2008) "excessive messaging", (Ming, et al., 2006) "internet addiction", (Griffiths, 1999) "excessive internet use", (Cabral, 2011) "social media addiction", and even "Instagram addiction" just as an app (Kırcaburun & Griffiths/b, 2018), being opened for the academic community, which is already debating whether users who spend hours on a computer are addicted.

In this research, what causes the excessive use of the Internet, whether it is an addiction, the criteria of addiction, the problems caused by the excessive use of the Internet and the ways to cope with these problems have been examined within the scope of the studies in the literature, and these were tried to be determined with a descriptive study.

When viewed from a broad perspective, it is possible to say that some behavioral addictions such as game addiction, gambling addiction or porn addiction are already addictions, that these behaviors are not new addictions, and that the existing addictions are continued through a new medium (Erden & Hatun, 2015, p. 55; Ögel, 2017, p. 102; Davis, 2001; Griffiths, 2000). The Internet is not a behavior, but a tool that allows these behaviors to be performed. Addicts are not addicted to the internet, but to gambling, gaming or sex. Therefore, it would not be unreasonable to say that the opportunities provided by the Internet rather than the Internet itself are addictive. However, there is an important point to note here. The Internet is a tool, not an addictive behavior, but it should also be noted that it is a tool that brings these behavioral addictions as close to as a hand can reach, makes them independent of

time and space, more easily accessible with almost no effort, and makes the options almost infinite.

Online games, online gambling, online sex, online shopping, on-line tracking, and online chat... It is possible to say that most of the behavioral addictions can be satisfied over the Internet, so the Internet is over-used, and therefore there is a direct relationship between Internet addiction and excessive Internet use. It is also possible to say that with the emergence of Internet technologies new habits have emerged and become behavioral addictions.

The study most frequently taken as a reference to the diagnosis of Internet addiction is Young's "Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder". Young, based on the gambling addiction diagnosis and criteria included in the DSM-IV, has identified an Internet addiction diagnosis based on eight criteria (1998). As mentioned above, there are many useful aspects of internet use that make life easier. However, in the case of excessive use, the user is likely to encounter many physiological, academic, sociological problems, and particularly psychological problems.

Since the addiction resulting from excessive use of the Internet being seen as a behavioral disorder, both families have sought a treatment for their children, and adults have sought a treatment because they have wanted to continue their lives by getting rid of their problems, and the experts working on this subject, especially clinicians, have put forward various ways of treatment. Although these pathways focus mainly on cognitive-behavioral therapy (psychotherapy), pharmacological therapy (pharmacotherapy) methods are also suggested (Arisoy, 2009, p. 60).

The method often used in the treatment of internet addiction is the cognitive-behavioral approach. In the cognitive-behavioral approach, controlled use is recommended instead of suppression of emotions (Young, 2007; Rooij, et al, 2012, Erden & Hatun, 2015). Young's eight-item treatment strategies are used extensively in this approach.

Excessive use of the Internet, which is one of the most important factors of Internet addiction, should be prevented by families and controlled access should be provided at the early age of childhood.

In an increasingly digitized life, children should be taught that there is life outside the Internet, they should be encouraged to play sports, and it should be ensured that they acquire hobbies. Children

should not be left alone with technological devices and be taken care of closely; they should not be left completely free, but families should also not go too far establishing rules. Parents should set an example for their children in the first place. Information campaigns regarding the use of the Internet should be conducted in schools (Calaso & Escario, 2018).

As a result of the study, while the number of studies carried out on Far Eastern countries, in particular, draws attention, it is noteworthy that the number of current studies, in particular, is not sufficient in a country such as Turkey where the risk of internet addiction is very high. Furthermore, the majority of the studies were quantitative studies containing statistical data. However, it is essential to have qualitative studies that explain a human behavior disorder such as internet addiction in qualitative detail rather than in figures, but the lack of such studies is quite felt in the literature. It is seen that most of the studies are conducted from the perspective of health sciences due to the nature of the subject. In addition, it is thought that studies addressing the psychological, sociological and spiritual dimensions of internet addiction from the perspective of social sciences should also be carried out. Today, while a new platform is emerging on the Internet, a new networking site on social media and a new app on smartphones every moment, excessive Internet use and the resulting internet addiction have become major problems for all societies of the world accessing the Internet, from children to adults, and this clearly progresses towards becoming the biggest problem of the near future.

III. BÖLÜM

AĞDAN GELEN TEHLİKELER

5. Dijital Ortamların Ergenlerin Kendine Zarar Verme Davranışı Üzerindeki Etkisi

Nida Sümeyya Çetin

6. Cinsel Sömürünün Online Görünümleri

Dr. Mustafa Temel

Prof. Dr. Hakan Aydın

7. Siber Zorbalık

Faruk Sadıç

5

DİJİTAL ORTAMLARIN ERGENLERİN KENDİNE ZARAR VERME DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Nida Sümeyya Çetin

GİRİŞ

Dijital dönüşümün insan hayatına getirdiği birçok yenilik ve değişim söz konusudur. Birey, daha çok kendi iç dünyasına yönelik değişimi tecrübe etmekle beraber topluma dönük hayatında ve toplumsal değer anlayışında da dijitalleşmenin izlerini, içsel değişimin getirdikleri ile beraber sürekli yaşamaktadır. Bu açıdan ele alındığında dijitalleşmenin insana kazandırdığı birtakım kişisel, sosyal, ekonomik ve kültürel değerler ve birikimler olmaktadır. Ancak bunun yanında gerek dijital ortamın karakteristik yapısından kaynaklanan kullanım olanaklarının fazlalığı, gerekse de insanın zihinsel ve duygusal anlamda yaşadıklarının sonucunda bazı negatif davranışları sergileme eğilimlerine sahip olması, bu olanakların yanlış kullanılmasına neden olmakta ve bu durum bireyin hayatında kalıcı sorunlara sebep olabilmektedir.

Özellikle 1930'lu yıllardan sonra psikiyatri ve psikoloji bilim dallarında kendine zarar verme davranışı ile ilgili birçok çalışma sürdürülmüş, tanımı, nedenlerinin tespiti ve tedavisine yönelik birçok kuram ve uygulama geliştirilmiştir. Bu kuram ve uygulamalar, bireyin kendi bedenine zarar verme eğiliminin kişisel-ruhsal nedenlerden kaynaklandığını ve son zamanlarda internetin yayılımı ile gerek görsel paylaşımlar gerekse de deneyim aktarımları gibi davranışı pekiştirici unsurların etkisi ile daha yaygın bir davranış hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

Kendine zarar verme eylemi, yüzyıllardır varlığı bilenen bir davranış biçimidir ve bireyin içinde bulunduğu kültürün ve toplumun

yapısal özelliklerine göre uygulama ve anlayışta farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bir toplumda anma etkinliklerinde insanların kendini zincirlerle dövmeleleri normal karşılanırken başka toplumlarda gençlerin kendine zarar veren davranışlar sergilemesi hoş karşılanmaz ve gençler bu anlamda dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Bu çalışma, dijitalleşmenin kendine zarar verme üzerindeki etkileri ile ilgili araştırmaların derlendiği ve dijital zarar verme davranışının önlenmesine ya da azaltılmasına yönelik görüşmelerden çıkarılan sonuçların betimlendiği bir çalışma olma özelliğindedir. Ülkemizde konu ile ilgili tıbbi açıdan açıklamaların yer aldığı uzmanlık tezleri ve makaleler bulunmakla beraber sosyal bilimler sahasında çalışmaların yok denecek kadar az sayıda olduğu gözlemlenmiştir.

Konuyla ilgili yabancı literatüre bakıldığında, birçok araştırmanın yürütülmüş olduğu görülmektedir. İlk olarak kendine zarar verme davranışının tanımı ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında, davranışı genel olarak betimleyici birçok açıklamanın söz konusu olduğu görülmektedir. Bu açıklamalar çerçevesinde kendine zarar verme davranışını genel olarak; “stereotiplerin (derin gelişim bozukluğu veya zihinsel bozukluk durumunda olan), kendine yönelik gerçekleştirdiği yaralama eyleminin ağırlığına (organ kaybı, kesitler, yaralanmalar, psikiyatrik hastalık durumu) ve davranışın sıklık derecesine göre çeşitlilik gösteren, intihar kastı olmayan bir davranış türü” (Plener, 2015, s. 6; Nock, 2010, s. 340; Radovic ve Hasking, 2013) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Davranışı gerçekleştiren yaş grubunun genellenmesine dair yapılan tanımlamalarda, toplumdan topluma oranlar değişmekle beraber genel olarak birçok toplumda ergenlerin kendine zarar verme davranışına yatkın olduğu saptanmış, psikiyatrik ve nörobiyolojik hastalık sahibi ergenlerin ise yarıdan fazlasının bu davranışa yatkın olduğu anlaşılmıştır (akt. Nock ve Prinstein, 2004, s. 885). 2010 yılından bu yana yapılan araştırmalarda, ülkeden ülkeye değişen toplumlar genel olarak ele alındığında; bu toplumlardaki ergenler arasında kendine zarar verme davranışı oranlarının %14 ila %39 arasında olduğu saptanmıştır (Nock, 2010; Lewis vd., 2011; Plener, 2015; Boyd vd., 2011).

Ergenler arasında dijital kendine zarar verme ile ilgili yapılan bir araştırmada ise (Patchin ve Hinduja, 2017, s. 761) erkek ergenler başta olmak üzere ergenlerin dijital ortamda anonim olarak kendilerini ifade etmeye meyilli oldukları ve bu çerçevede okul zorbalığı, siber

zorbalık deneyimi, uyuşturucu kullanımı, çeşitli ergen sapma biçimlerine katılım ve depresif belirtiler başta olmak üzere, dijital kendine zarar verme ile ilişkili birçok paylaşımın ergenler tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Bir başka çalışmada ise; kendine zarar verme davranışı eğilimine sahip ergenin, çevrim içi sosyal ağlarda ne kadar uzun süre kalırsa, davranışla ilgili içeriğe o kadar süre maruz kaldığı ve davranışı gerçekleştirme oranında yükselmenin söz konusu olduğu tespit edilmiştir (Memon vd., 2018, s. 387).

Kendine zarar verme davranışı, toplum içerisinde çok fazla yaygınlık göstermeye başlamakla beraber bunda; dijital ortamlarda özellikle de sosyal medyada kendine zarar verme davranışını temsil eden fotoğrafların, posterlerin, videoların, özçekimlerin, metinlerin, kolaj çalışmalarının yaygın olarak paylaşılmasının (Shanahan vd., 2019, s. 1) yoğun etkisinin olduğu belirtilmektedir.

Kendine zarar verme davranışı, vücut bütünlüğüne zarar verme ve yeme bozuklukları olarak ikiye ayrılmakla beraber alanda, yeme bozuklukları hastalıkları olan “anoreksiya nevroza-bulimia nevroza” ile ilgili olarak yapılan araştırmaların yoğunluğu göze çarpmaktadır. Bu davranış türüne yönelik genel yorumlar değerlendirildiğinde, ağırlıklı olarak batı düşünce tarzı ile paralel olarak hastalığın özellikle genç kızlar arasında yüceltildiği ve idealize edildiği düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Yapılan bir çalışmada yer alan değerlendirmede, özellikle davranışı gerçekleştirmeye ve sürdürmeye yönelik paylaşımlarda bulunan Pro-ana çevrim içi toplulukları üyelerinin yüksek seviyede düzensiz beslendikleri, beslenme şekilleri ile ilgili görüntülü paylaşımlarda buldukları, bu davranışı sergilemede çevrim içi sağlanan desteğin de grup üyeliğini sürdürmede etkili olduğu tespit edilmiştir (Rodgers vd., 2012, s. 9).

Kendine zarar verme davranışında dijital etki ile ilgili ilk bilimsel tartışmalar, İngiltere’de 14 yaşında bir kız çocuğunun dijital ortam üzerinden kendine zarar verme ile ilgili paylaşımları izlemesi ve ardından intihar etmesi üzerine başlamıştır. Ardından Instagram, YouTube ve Facebook üzerinden paylaşımların artması, dijital ortamın ergenler üzerindeki etkilerinin sanılandan daha derin olduğunu göstermiş ve *pedagoji*, *psikoloji*, *psikiyatri* son olarak da sosyal medyanın rolü açısından *iletişim bilimleri* alanlarında bu davranış bozukluğu ile ilgili birçok çalışma gerçekleştirilmiştir.

Bir halk sağlığı sorunu olarak değerlendirilen (Arendt vd., 2019,

s. 2) kendine zarar verme davranışının ele alındığı bu çalışmada; kendine zarar verme davranışının tanımı, nedenleri ve türlerine değinilmekle beraber davranışı gerçekleştiren çocukların ruhsal durumlarının anlaşılması, dijital ortamdaki sosyal paylaşım sitelerinin, diğer paylaşım sitelerinin ve online oyunların dijital zarar verme olarak tanımlanan davranış türü üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma, konuya ilişkin iletişim bilimleri sahasında ilgili çalışmaların yürütülmesine yönelik bir girişim olma amacı taşımaktadır. Toplumun genelini ilgilendirmesi, konuyu spesifik anlamda ele alınmasının çok üzerine taşımıştır. Bu çalışma, konuyu *iletişim bilimleri* sahasına çekmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu anlamda konuya derinlik katmak amacı ile *psikoloji* ve *psikiyatri* sahaslarında konu ile ilgili uzmanlıklarını tamamlamış olan bir psikiyatri doktoru ve bir uzman psikoloğun görüşleri “uzman görüşme tekniği” çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma bu görüşmelerin de katkısı ile kendine zarar verme ve yeni medya etkileşimi ile genel bir çerçeve ortaya koymayı amaçlaması, ileriki çalışmalara bir zemin oluşturması, ayrıca konuyu destekleyecek literatürün çalışma çerçevesinde aktarılması ve konunun çözümüne dair önerilerin derlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Uzmanlarla yapılan görüşmelerde; dijital ortamın bireyi cesaretlendirici, davranışı pekiştirici bir ortam olduğuna yönelik ortak fikirler beyan edilmekle beraber depresyon, sosyal izolasyon, içe kapanıklık gibi olumsuzlukların sıklıkla yaşandığı, sosyal medyanın neden olduğu olumsuzluklardan yaşanan rahatsızlıkların ise ilaç tedavisinin yanı sıra görüşmeler ve birtakım sözlü uygulamalar aracılığıyla hafifletilebileceği aktarılmıştır.

1. KENDİNE ZARAR VERME DAVRANIŞI

Kendine zarar verme davranışının genç kuşakta sıklıkla ortaya çıkması, yukarıda da değinildiği gibi davranışın bir halk sağlığı sorunu olarak algılanmasını ve davranışın yayılımının devam etmesini önlemeyi gerektirmektedir. Çalışmanın konusu olan dijital ortamın davranış üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılması ve kavranması adına ilk olarak davranışın tanımının, nedenlerinin, sıklığının ve türlerinin açıklanmasına yer verilmiştir.

1.1. Kendine Zarar Verme Davranışının Tarihçesi ve Tanımı

Kendine zarar verme, antik dönemlere kadar dayanan bir davranış biçimidir. Kutsal kitaplarda da yer alan bu davranış biçimi (İncil’de yer alan Hz. İsa’nın kendini taşla yaralayan birini tedavi etmesi kısmı), antropolojik incelemeler (toplumlara göre kendine zarar verme ile ilgili hesaplamalar ve tasvirler), sanat kaynakları (tablo ve opera yapıtları gibi sanat değeri olan eserler) ve edebi metinlerde (Genç Werther’in Acıları-Goethe) konu olarak ele alınmıştır.

Kendine zarar verme davranışının bilimsel olarak ilk ele alınışı 1800’lü yıllarda dini tasvirler üzerinden yapılmış, kavramın bilimsel anlamda ilk tanımlanması da 1938 yılında Karl Menninger tarafından ortaya konmuştur. 1960’lı yıllardan itibaren ise kapsamlı ve sistematik tanımlamalar geliştirilmiş, günümüzde ise davranış psikiyatris alanında özellikle “borderline” hastalığı ile ilişkilendirilerek ilaçlı tedavi kapsamında bir hastalık olarak tanılanmaya başlamıştır (Plener, 2015, s. 3).

Zihinsel-ruhsal bozukluk olarak tanımlanan kendine zarar verme (KZV), İngilizce’de “self injury”, “self harm” ve “self mutilation” kavramlarıyla açıklanmaktadır. “Self injury” kavramı; kasıtlı, etkili, psikolojik acıyı dindirmeye yönelik ve toplum tarafından kabul edilmez özellikte düşük öldürücülüğü olan bedensel hasarlar olarak tanımlanmaktadır (Sönmez, 2012, s. 34). “Self mutilation” kavramı; bilinçli intihar niyeti olmadan, kasıtlı, doğrudan vücut dokusunu imha etme veya değiştirmeye yönelik eylemler olarak tanımlanabilir (Alderton, 2018). “Self harm” kavramı ise; ilaç içme, kesme gibi doğrudan yaralama eyleminin yanı sıra toksik madde içme, saç çekme, sigara ve alkol tüketme, aşırı zayıflık ya da kasıtlı obezite gibi kişinin kendisine yönelik zararlı eylemleri adlandırmak için de kullanılmaktadır. Çalışmada, bu davranış türü genel olarak ele alındığından dolayı kavramlar arasında ayrıma gidilmemiş ve üç kavrama karşılık “kendine zarar verme” kavramı kullanılmıştır.

Bir davranışın kendine zarar verme kategorisinde değerlendirilebilmesi için belirli kriterler taşınması gerekmektedir. Amerikan Psikiyatrik Birliği’ne (APA-2013) göre intihar amaçlı olmayan kendine zarar vermenin teşhisindeki kriterleri ve kendine zarar verme davranışındaki beklentileri şu şekilde gruplamak mümkündür (Plener, 2015, s. 7):

- Bir yılda 5 ya da daha fazla gün kendine zarar vermiş olma
- Vücudun yüzeylerine zarar verme şeklinde kendini yaralamış olma (Kanama, çürükler, kesik, yanık, vurma nedeniyle ağrı)
- Küçük yaralamadan büyük vücut yaralanmalarına kadar bir beklentinin olması
- İntihar niyetinin olmaması

Yine derneğin tespit ettiği sonuçlara göre KZV davranışını gerçekleştiren bireylerin beklentileri şu şekilde açıklanabilir (Plener, 2015, s. 7):

1. Negatif duygu ve zihinsel durumların düzelmesi
2. Kendi kişisel güçlüklerinin çözümü
3. Pozitif duygu durumuna geçişi sağlama

Kendine zarar verme davranışı her yaş grubunda görülmekle birlikte klinik kayıtları, bilimsel anketler ve adli makamlara yapılan ihbarlardan yola çıkılarak derlenmiş olan birçok çalışmada, özellikle ergenlik döneminde kendine zarar verme davranışına rastlanıldığı kaydedilmektedir. Ergenlik öncesi ve ergenlik dönemi ile ilgili yapılmış olan çalışmaların meta analizi yoluyla değerlendirilmesi sonucu elde edilen verilere göre ise kendine zarar verme davranışının ağırlıklı olarak 12-14 yaş aralığında, yoğun olarak beyaz ırka mensup çocuklarda ve daha çok kız çocuklarında var olduğu tespit edilmiştir (Barrocas vd., 2012, s. 43).

Bireylerin gerçekleştirdiği birçok davranışın temelinde, içinde bulunulan toplumun sahip olduğu değerlerin ve en önemlisi kültürün etkisi söz konusudur. Ancak birçok ülkede (yaklaşık 52 ülke) yapılan araştırmaların yine meta analizi yoluyla karşılaştırılması ile elde edilen verilerin yer aldığı bir çalışmada, özellikle ergenler arasında yaygın olan intihar amaçlı olmayan kendini yaralama (non-suicidal self-injury) ile kasıtlı kendine zarar verme (deliberate self-harm ki bu gruba alkol, sigara, aşırı yeme dâhildir) davranışları arasında anlamlı bir istatistiki farklılık tespit edilememiştir (Muehlenkamp vd., 2012, s. 1). Bu demek oluyor ki ülkemiz başta olmak üzere ABD, Avrupa ülkelerinin birçoğu, Avusturalya, Yeni Zelanda ve bazı Uzak Doğu Asya ülkeleri, aile ve toplum yapısı ile nesil sağlığını koruma anlamında yoğun olarak bu davranış türüne karşı mücadele etmektedir.

1.2. Kendine Zarar Vermenin Görülme Sıklığı (Epidemiyolojisi)

Kendine zarar verme davranışına sıklıkla rastlanan ergenlik döneminde, ergen bireyler arasında da davranışın görülme sıklığında yıldan yıla artış gözlenmektedir. Nitekim topluluk örnekleri arasında yapılan araştırmalar, ergenlerin yaklaşık %13-45'inin (Lloyd-Richardson vd., 2007; Plener vd., 2009; Ross ve Heath 2002 akt. Nock, 2010, s. 344) ve yetişkinlerin %4'ünün (Briere ve Gil, 1998, Klonsky vd., 2003; akt. Nock, 2010, s. 344) hayatları boyunca en az bir kere kendine zarar verdiğini ortaya koymaktadır.

Ancak yapılan araştırmalardan yola çıkarak davranışı gerçekleştirme oranlarının resmi kayıtların ötesinde olduğu ve sıklığının tahmin edilenden daha yüksek olduğu söylenebilmektedir. Araştırmalarda kendine zarar vermenin, anoreksi ve bulimia nervoza, panik bozukluğu, obsesif-kompulsif bozukluk dâhil olmak üzere diğer çeşitli zihinsel bozukluklardan dolayı meydana gelen kendine zarar verme davranışına rastlanma sıklığında, yaş aralıklarının gittikçe düştüğü (12-14 yaş arasında eğilim çok güçlü), kişi sayısı ortalamasının istatistiki yüzdesinin artma eğilimi gösterdiği görülmektedir (Nock, 2010, s. 345). Oranların ergenler arasında yetişkinlere göre sürekli olarak yükselme eğilimi göstermesinin ana sebebi, yetişkin insanların önyargıları ve yaşlarının ileri olması nedeniyle kendilerine zarar verme olasılıklarını bildirme ihtimalinin düşük olmasıdır. Araştırmalarla elde edilemeyen bu tarz durumlara dair bilgiler; klinik görüşmeleri, rehber öğretmen bildirimleri, hastane kayıtları, aile bildirimleri gibi veri toplama yollarının analizi ile tahmini olarak elde edilebilmektedir (Nock, 2010, s. 345).

1.3. Kendi Kendine Zarar Vermenin Temelinde Yatan Nedenler (Etiyolojisi)

Kendine zarar verme davranışının alt nedenleri birçok başlığa ayrılmakla beraber davranışın başlıca nedenleri arasında; zihinsel bozukluktan kaynaklanan bipolar kişilik bozukluğu başta olmak üzere nörobiyolojik nedenler, ailesel ve sosyal nedenler, ağır travmalar, istismar türleri, ergenlik sonrası travmalar gibi unsurları sıralamak mümkündür. Ancak kendine zarar vermenin sayılan bütün formları, toplumsal bakışa aykırı gelen ve tanıdık iletişim yolları ile çelişen, bedeni dramatik de-

ğişimlere uğratan zararlardır. Bu zarar verme biçimi, bireyin içinde bulunduğu psikolojik durum hakkında çok güçlü bir ifade biçimi olmakla birlikte, aynı zamanda içinde bulunulan acı ve zorlanmanın yatıştırılmasına yönelik kasıtlı bir davranış metodu olarak da ifade edilmektedir (Sönmez, 2012, s. 12).

Kendine zarar verme eyleminde, tıbbi açıdan nörobiyolojik etkiler, yani beyin ve sinir sistemi ile ilgili hastalıklar, genetik yatkınlıklar, sinir sistemi bozuklukları gibi davranışı belirleyen sinirsel etkileşimler söz konusu olabilmektedir. Ancak ilk etapta zihinsel bozukluk olarak nitelendirilmesi söz konusudur ve davranışın psikolojik ve psikiyatrik temel nedenleri öncelikli olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede psikiyatrik ve psikolojik nedenlerine bakıldığında; borderline kişilik bozukluğu (%80 oranında çocukluk veya fiziksel istismar öyküsü), travma sonrası stres bozukluğu, madde kullanımı, psicotik bozukluklar (göz çıkarma, uzuv koparma gibi major kendine zarar verme), ağır cinsel kimlik bozuklukları, zekâ geriliği, yeme bozuklukları, histerik kişilik yapılanmalarının (Sönmez, 2012, s. 43-47) öncelikli olarak ele alındığı görülmektedir.

Bireyi fiziksel anlamda etkileyen bu sebeplerin yanı sıra dolaylı etkileyen psiko-sosyal faktörler de söz konusudur. Bu psiko-sosyal faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Plener, 2015, s. 28-35):

1. Kendini yaralama eyleminin sürdürülmesinde veya devam ettirilmesinde etkin faktörlerden ilki, aile desteğidir. Araştırmalarda ailenin destek verme oranının büyüklüğü ve sürdürülebilirliği ile ergenin söz konusu davranışı sürdürmesi ya da terk etmesi ile kendi kendine yeterliliğin artması arasında doğru orantı tespit edilmiştir.
2. Davranışın ortaya çıkmasına neden olan psiko-sosyal faktörlerden ikincisi, kendine kızma, sıkıntılı anılara sahip olma, kendinden nefret etme, negatif duygular neticesinde yoğun heyecana sahip olma gibi durumlardır. Özellikle kendine zarar verme davranışından önce yoğun bir şekilde tecrübe edilir.
3. Diğer bir faktör, sosyal öğrenme yani arkadaş ya da akrabalarından davranışın görülerek, hissedilerek öğrenilmesi sürecidir. Ayrıca, benliğini etkileyen geçmiş yaşantılardan dolayı kendini cezalandırma da söz konusudur.
4. Diğer etkili faktörler arasında, ailenin düşmanlığı/eleştirisi, gençlik alt kültürü olarak gösterilen gotik tarzı yaşam biçimi ile kendine zarar verme arasında özdeşlik kurma, vicdanlı

olma ve tolere edebilme gibi kişisel özelliklerin zayıf kalması ve nevrotiklik (sınırlılık) hâlinin baskın olması, son olarak da birtakım ortam ve durumlarda zorbalığa maruz kalarak tesirinin uzun sürmesi yer almaktadır.

Harvard Üniversitesi'nde KZV üzerine birçok çalışmada bulunan Matthew Nock, insanların neden kendine zarar verdiğini anlamının, birtakım nedenlerden dolayı önemli bir bilimsel amaç olması gerektiğini dile getirmiştir. Bu nedenlerin başında bu davranış türünü gerçekleştiren bireyin ciddi psikolojik ve fiziksel zararlara maruz kalması ve sık sık arkadaşları ile ailesine zarar vermesi gelmektedir. İkinci neden ise psikolojik ve fiziksel zararların da ötesinde, insanların doğrudan kendine zarar verme biçimleriyle neden meşgul olduklarını anlamının, bireyin daha fazla zarar içeren sigara, alkol ve uyuşturucu kullanma gibi sürekliliğe sahip sağlıklı davranışlara neden yöneldiğini anlamaya katkı sağlayacak bir aşama olmasıdır. (Nock, 2009, s. 340).

Genel olarak bireyin kendine zarar verme davranışında bulunup bulunmadığına dair psikoloji ve psikiyatri sahasında dört ölçüt kullanılmaktadır (Sönmez, 2012, s. 35):

1. Kendini kesme ya da yakma davranışlarından birinin sürekli tekrarlanması,
2. Kendine zarar verme öncesinde bir gerilim duygusu yaşamaması,
3. Fiziksel acıyla beraber rahatlama, zevk alma ve hoşnutluk duygularının varlığı,
4. Utanma duygusu ve sosyal olarak damgalanma korkusu karşısında, kişilerin kendine zarar vermenin izlerini gizlemeye çalışma.

Gözlem ya da görüşme ile fark edilebilecek eğilimlere göre aile ya da uzman kişiler aracılığı ile önlemlerin alınması ya da davranışın giderilmesi anlamında destek sağlanması önem arz etmektedir.

1.4. Kendine Zarar Verme Davranışının Türleri

Kendine zarar verme davranışları, davranışın ortaya çıkmasına neden olan ve davranış sürdürülen fonksiyonel (işlevsel) süreçlere göre davranış öncesi ve sonrası bağlamsal etkiler çerçevesinde sınıflandırılmakta ve tedavi süreci belirlenmektedir (Nock ve Prinstein, 2004, s. 885). Ge-

nel olarak iki ana tür altında davranış şekilleri toplanmaktadır. Bunlar yeme bozuklukları ve vücuda fiziksel anlamda zarar verici davranışlarda bulunmadır.

1.4.1. Yeme Bozuklukları- Anoreksiya Nevroza-Bulimia Nevroza

Yeme bozuklukları genel olarak yüksek derecede bir zihinsel bozukluk olarak görülmekte ve önemli fonksiyonel bozukluklarla ilişkili morbidite¹ ve mortalite² oranlarına sahip olmaktadır (Herpertz-Dahlmann, 2009, s. 31).

Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) anoreksiya rahatsızlığını, vücut ağırlığını asgari olarak “normal ağırlık” altında veya üstünde tutmayı reddetme, yaş kazanma ve boylanma, kilo alma korkusu veya “şişman” olma ve bir kişinin düşük vücut ağırlığını reddetmesi olarak tanımlamaktadır (Saguy ve Gruys, 2010, s. 232).

Yine APA tarafından geliştirilen zihinsel bozuklukların tanısal ve istatistiksel el kitabında (DSM-IV)³ anoreksiya nevroza ile beraber bulimia nevroza da yeme bozukluğu olarak listelenmiştir. Bu kaynağa göre; bulimia nevroza rahatsızlığında, sürekli tekrarlayan balina tarzı yemek tüketimi (bir oturuşta son derece büyük miktarlarda yemek yeme) söz konusudur ve ardından “uygunsuz” telafi edici yöntemlerle temizleme (müshil kullanarak) yoluna başvurarak, vücut şeklinin öz değerlendirmedeki formunu koruma eğilimi sağlanmaya çalışılmaktadır (Saguy ve Gruy, 2010, s. 234).

Anoreksiya nevroza ve bulimia nevrozanın gelişmesi, toplumsal yapının dönüşümü ile doğrudan alakalıdır. Tarımsal ve sanayi devrimleri öncesi gıdanın sınırlı olması, şişman olmanın zenginlik emaresi olması ve sosyo-ekonomik durgunluğun ya da ilerlemenin gıdaya endeksli bir şekilde izlenmesi, toplumsal yapının betimlenmesinde önemli unsurlar arasındadır. Ancak sanayi devrimi sonrası ise obezitenin (ya da şişmanlık) tıbbi olarak ya da sosyal sınıflandırma sahasında sembolik değer üstlenmesi, insanların ayrımcılığa, aynileşmeye veya ırkçılığa maruz kalmama adına zayıf kalma ya da şişmanlıktan kaçınma arayışlarına girmelerine neden olmuştur. Başka bir deyişle, obezite daha düşük saygınlık ve statü için bir belirteç hâline geldiğinden, bu damgayı

1 Morbidite: Özel bir grup içinde ve belirlenmiş bir zaman diliminde belli bir hastalığa yakalanan ve tanı konulan hastaların sayısı (veya oranı).

2 Mortalite: Genel popülasyon içinde belli bir hastalığa bağlı ölüm sayısı (oranı).

3 Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.

taşıamak zorunda kalmamak adına farklı motivasyon ve yeteneklerin kullanılması özellikle batılı toplumlarda insanlar için zorunluluk hâline getirilmiştir (Arnowitz, 2008, s. 7).

Anoreksiya nevroza, ergenlik döneminde, ağırlıklı olarak genç kızlarda görülmektedir. Bulimia nevroza ise geç ergenlik ve erken yetişkinlik dönemlerinde bulunan genç kadınlarda sıklıkla görülmektedir. İki hastalığın sürecine bakıldığında; iki nevroza türünde de zayıf bedene sahip olma ve şişmanlık korkusunda ileri derecede kaygı bozukluğunun var olduğu görülmektedir. Kendine zarar verme türlerinden olan anoreksiya nevrozada, yemekleri küçük parçalara ayırma, enerji alımında aşırı kısıtlamaya gitme, sürekli tartılma, aşırı zayıflıktan çocuksu bir görünüme sahip olma, şişmanlamaktan aşırı korkma nedeniyle kilo almayı ve normal bir ağırlığa sahip olmayı sağlayacak tüm davranışları terk etmeye başlama gibi belirtileri vardır. Ancak bulimia nevrozada, anoreksiya gibi beden algıları ileri derecede bozuk olmakla beraber, kendini kusturma, müşhil gibi ilaçların tüketimi, normal insandan fazla yeme, kilo alma korkusundan kusma, bazen hiç yemek yememe ve aşırı egzersiz yapma gibi davranışlar söz konusudur (Erbay, Seçkin, 2016, s. 473-474).

1.4.2. Vücut Organlarına Zarar Verme

Fiziksel anlamda kendine zarar verme davranışı, ruhsal açıdan olumsuz anlamda derin izler bırakacağı gibi uzuv kayıpları ve organ işlev kayıpları nedeniyle birtakım vücut bütünlüğünü bozacak zararların verilmesine de neden olmaktadır. Ayrıca vücuttaki kalıcı izler nedeniyle toplum tarafından dışlanma durumu söz konusu olabilmekte ve bu durum bireyi, ergeni asosyal yaşama yöneltebilmektedir.

Vücuda zarar veren fiziksel yaralanmalara neden olan bu davranış türü, kendi içerisinde dört başlık altında açıklanabilmektedir (Petermann ve Winkel, 2009, s. 23):

- İşlevsel olarak motive edilen yaralanma ya da vücudu tahrip etme
- Direkt ya da açık şekilde yaralanma
- Sosyal açıdan kabul edilmeyen yaralanma
- İntihar amacı taşımama

Sendrom olarak da nitelendirilebilecek fiziksel yaralama davranışı; kendi kendini kesme, yakma, markalama, çizikler çizme, iyileşmeye

yüz tutan yaraları tekrar açma, ısırma, kafa çarpma, saç çekme (trichotillomania), vurma (çekiç veya başka bir nesneyle) ve kemik kırma (akt. Adler Adler, 2013, s. 1) şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

İnsanlarda var olan ağrı eşiği sınırını fazlası ile aşan bu yaralama çeşitlerinin gerçekleşebilmesi için, davranışı gerçekleştiren bireyin belli birtakım nedenlere sahip olması gerekmektedir. Söz konusu bu nedenler yukarıda sayılmakla beraber alt nedenleri şu şekilde detaylandırmak mümkündür: Borderline kişilik bozukluğunun (uygunsuz öfke, dürtüsel kendine zarar verme davranışı ve strese aşırı duyarlılık) (Andover vd., 2005, s. 581), antisosyal kişilik bozukluğu (saldırgan olma eğilimi, kişisel olarak umursamazlık gösterme), histriyonik kişilik bozukluğu (aşırı fiziksel duygusallıktan etkilenen aşırı duygusallık ve dikkat çekici davranış biçimi), travma sonrası stres bozukluğu (bazen tecavüz veya savaş nedeniyle), çeşitli disosiyatif bozukluklar (çoklu kişilik bozukluğu dâhil), addison hastalığı, duyarsızlaşma, madde kullanımı, alkol bağımlılığı ve çeşitli depresif bozukluklar (akt. Adler, Adler, 2013, s. 2).

Bu nedenlerin çözümü ile ilgili olarak, nedenin derecesine göre psikoloji ve psikopatoloji bilim dallarında tedavi yöntemleri mevcuttur. Ancak iyileşme süreci, bireyden bireye değişmektedir ve bazen bir ömür bu tedavi süreci sürdürülebilmektedir.

2. DİJİTAL ORTAMLAR VE KENDİNE ZARAR VERME DAVRANIŞI

İnternetin 2000’li yıllarda dünya geneline yayılması ile kendine zarar verme davranışını gerçekleştirenlerin sayısının ciddi oranlarda arttığını söylemek yanlış olmamakla beraber davranış aktarımının da paralel olarak hızlandığı söylenebilir. Zira dijital ortamlarda bu davranışın gerçekleştirilme şekli, tedavi şekli, hastalık ile ilgili bilgi alma, kendine zarar verici siteleri araştırma, sosyal ağlarda bulunan yorumları takip etme, videolar izleme gibi eğilimlerin sıklıkla gerçekleştiği gözlemlenmiş, reel hayatta da kendine zarar verme yönünde gün geçtikçe yükselen bir eğilimin olduğu tespit edilmiştir (Adler ve Adler, 2013, s. 2). Özellikle ergenlik döneminde bulunan bireylerin bu davranışı gerçekleştirme oranının yüksek olduğuna dair birçok veri bulunmaktadır. Örneğin İngiltere’de faaliyet gösteren Çocuklara Eziyeti Önleme Ulusal Cemiyeti (NSPCC) tarafından hazırlanan raporda; İngiltere genelinde hastanelere kendine bir şekilde zarar vererek başvuran 11- 18 yaş

aralığındaki çocuk sayısının 2015/2016 yılları arasında 18,778 olduğu, bunun 2013/2014 yılları arasında ise 16,416 olarak tespit edildiği belirtilmiştir. Bu veriler 2016 yılında kendine zarar veren çocuk sayısının geçmişe nazaran %14 oranında artmış olduğunu göstermektedir (<https://www.independent.co.uk>). Oranın bu şekilde yükselmesine neden olan sebepler araştırıldığında, özellikle çocukluk dönemindeki bireylerin sanal gerçeklik üzerinden mükemmel bir hayata sahip olma çabaları ya da genellikle gerçekte olmayan bir imaja ulaşmaları yönünde, sosyal medya üzerinden sürekli baskı görmelerinin önemli bir etken olduğu da ortaya çıkmıştır (<https://www.independent.co.uk>).

Kendine zarar veren genç birey için dijital ortamların en önemli özelliği, paylaşım sitelerinin ve blogların, anonim kalmak için uygun ortam sunmasıdır. Toplum içerisinde kendine zarar verme davranışının yadrganmasından dolayı, kimliklerinin damgalanması tehlikesiyle karşı karşıya olan bireyler, gizli tuttukları kimliklerini, bu ortamlarda var olan topluluklara dâhil olarak ortaya çıkarmakta ve toplulukla ortak kimlik oluşturabilme olanağına sahip olmaktadır (McKenna ve Bargh, 1998, s. 681-682).

2.1. Yeni Medya ve Kendine Zarar Verme

Dijital teknolojilerin gelişimi ile iletişim de dijitalleşmiş, yeni medya denilen bu araçlar gündelik hayatın iletişim ihtiyaçlarını karşılar olmuştur. Medyanın bu değişimi ve dönüşümü iletişim olanaklarını da çeşitlendirmiş, kaynak-alıcı yönlü tek tip iletişim, yerini alıcının da etkin olduğu, içeriğe müdahalede bulunduğu ya da içeriği direkt kendisinin oluşturduğu bir süreci başlatmıştır. Buradan hareketle dijital medya ile karşılaştırıldığında, geleneksel medyanın sınırlarının daha belirgin ve işlevlerinin daha somut olduğu söylenebilir. Kendine zarar verme davranışı çerçevesinde geleneksel medya üzerinden aktarılan yayınların değerlendirildiği araştırmalar yoluyla elde edilen sonuçlara göre; roller ve modeller (örneğin bir film karakteri ya da haber aktörü) davranış için bilgi aktarıcı ve tutum belirleyici bir kaynak olabilir. Ayrıca öğrenme süreci yine bu yayınlar üzerinden gerçekleşebilir, izleyici söz konusu film ya da haberdeki karakterle kendini özdeşleştirebilir. İzleyici kendini yaralama davranışını sergileyen karakter ile özdeşleştiğinde, önceden edinmiş olduğu bilgi, tutum ve davranışı pekişmiş olmaktadır ve nihai etkileşimin gerçekleşme oranı yükselmektedir (Radovic ve Hasking, 2013, s. 324).

Sosyal medyanın gündelik hayat içerisinde öneminin gittikçe artması ile dijitalleşme, sosyal ağlar, internet gibi yeni medya terimleri daha tartışılır hâle gelmiştir. Özellikle gençlerin akıllı telefon ya da diğer erişim kanalları üzerinden sosyal medyayı kullanmaları, onu gündelik hayatlarının bir parçası hâline getirmeleri tartışmaların boyutunu başka bir sahaya yöneltmiştir. Ergenlik dönemi; rol model edinme, bu modellerle özdeş bağlar kurma, kimlik tercihlerini belirleme gibi önemli dönüm noktalarını içermektedir. Birçok ülkede yapılan araştırmalarda ise gençlerin vakitlerini Youtube, Instagram, Snapchat gibi sosyal paylaşım sitelerinde geçirdiği düşünüldüğünde⁴ sınırları belirsiz bir ortamda risklerin de göz önüne alınması gerektiği ifade edilmelidir.

Bu risklerin başında gelen husus, gençlerin fiziksel olsun ruhsal olsun kendine zarar veren içeriklere hızlı ve kapsamlı olarak ulaşabilmesidir. Araştırmalara bakıldığında elde edilen sonuçların tek bir sefer yaralama eyleminden sıklıkla yapılan yaralama eylemine kadar tüm aşamaları kapsadığı görülmektedir. Özellikle hayatlarının bir döneminde de olsa kendine zarar verme davranışını sergileyen ergenler üzerine yapılan araştırmalar derlendiğinde, kadınların erkeklere göre söz konusu davranışı daha fazla sergilediği ortaya çıkmaktadır (Hawton vd., 2012, s. 2373-2376). Birçok psikolojik ya da nörobiyolojik kökenli neden sayılabilmektedir; ancak davranışın artarak devam etmesinde, normalleştirilmesinde sosyal medya üzerinden paylaşılanların etkisinin büyük olduğu birçok çalışmada zikredilmektedir. Ancak temel sorun sadece yaralama eylemi, sebepleri ve sonuçları değildir. Yeni medyanın gelişimi ile artık bu davranışın varlığının nasıl öğrenildiği, bu davranışın uygulama biçimlerine nasıl erişildiği ve yaptırımların yeni medya üzerinden nasıl uygulanması gerektiği, temel sorunlar arasında sayılmaktadır.

2.2. Sosyal Ağların Kendine Zarar Verme Davranışı Üzerindeki Rolü

Dijital ortamın kendine zarar verme eylemindeki rolünden yola çıkarak sosyal ağların, paylaşım sitelerinin davranış üzerinde nasıl bir rol üstlendiğini incelemek gerekmektedir.

4 Örneğin ABD genelinde yapılan bir araştırmada; gençlerin %85'i YouTube'u, %72'si Instagram'ı, %69 Snapchat'i, %51'i Facebook'u, %32'si ise Twitter'i kullanmaktadır. (Pew Research Center, 2018)

Sosyal ağ sitelerini; (1) bireylerin sınırlı bir sistemde ortak veya yarı açık bir profil oluşturmasını sağlayan web tabanlı hizmetler, (2) paylaşımda bulunulan alanda diğer kullanıcılara erişim imkanını sağlayan ve (3) sistem içinde yer alan başkalarının yaptıkları paylaşım ve işlemleri görüntüleyen, ayrıca kişilere ulaşımı sağlayan veri tabanları olarak nitelemek mümkündür (Boyd ve Ellison, 2007, s. 211). Bu çerçevede bireyin sosyal paylaşım siteleri ve diğer online ortamlarda var olan içerik, paylaşım ve erişim olanaklarını kullanarak kendisi hakkında ve hayatı hakkında önemli kararlar vermesi dijitalleşmenin tartışılması gereken diğer bir çerçevesini oluşturmaktadır. Bu anlamda gençlerin çevrim içi güvenliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Zira özellikle gençlerin kendine zarar verme davranışını öğrenmesinde, gerçekleştirmesinde ve akranlarına yaymasında sosyal ağların, paylaşım sitelerinin rolü büyüktür. Gençlerin çevrim içi güvenliğine ilişkin toplumsal kaygıları üç temel başlıkta toplamak mümkündür (Boyd vd., 2011, s. 3): (1) Cinsel içerikler (2) çevrim içi zorbalık ve taciz ve (3) yasadışı içeriğe erişim veya sorunlu içeriklere ulaşma. Sosyal ağlarla artık gençler de güvenlik açısından sorun oluşturan içerik üretmeye başlamış, özellikle kendine zarar verici içeriklerin gençler tarafından bizzat oluşturulması, çevrim içi problemlerin artmasına sebep olmuş ve bu durum önleyici-sınırlayıcı tedbirlerin uygulanmasını imkânsız hâle getirmiştir. Çünkü dijital ortamda veri girişini yapmak için liyakat ya da ehliyet sınırlaması mümkün değildir ve yaş sınırına takılmadan her birey bir dijital ortam kullanıcısı olma hakkını elinde taşımaktadır.

Yapılan akademik çalışmalarda, paylaşım sitelerinin, intihara meyilli ve kendi kendine zarar verme davranışı sergileyen gençler tarafından, benzer eğilimlere sahip kullanıcılarla iletişim kurmak veya davranışı terk etmek, davranış ile ilgili sorunlarına çözüm bulmak adına sosyal destek almak için bir araç olarak kullanıldığı da tespit edilmiştir. Ayrıca kendine zarar verme türlerine zemin hazırlayıcı içeriklere ulaşma imkânı daha fazla söz konusu olduğundan sosyal medyada, paylaşım sitelerinde gereksiz zaman harcamak, psikolojik rahatsızlıkların artmasına neden olabileceği gibi telafisi zor olan zihinsel bozukluklara ve artan intihar fikrine de yol açmaktadır. Sonuç olarak, çevrim içi sosyal ağlarda daha fazla zaman harcanması kendine zarar verme davranışı ve intihar düşüncesine karşı gençlerin savunmasız kalmasına neden olabilmektedir (Memon vd., 2018, s. 384).

Dijitalleşme ile beraber birçok insan sanal ortamda sosyalleşebilmek için sosyal paylaşım sitelerini kullanmaya başlamıştır. İlhan ve Aydın tarafından yapılan bir çalışmada (İlhan ve Aydın, 2019, s. 767-771); dijital ortamın çocuklar açısından taşıdığı tehdit ve riskler; çocuklar, ebeveynler ve rehber öğretmenlerle yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Tespit edilen çevrim içi risklerin başında dijital ortamın şiddeti sıradanlaştırması, dijital kendine zarar verme davranışını pekiştirmesi, çocukların youtuberların etkisinde kalmaları, çocukların şiddet içerikli oyunlar oynaması ve sosyal yaşamdan kopmaları gibi durumlar gelmektedir. Kendine zarar vermenin bir türü olan dijital kendine zarar verme davranışını ise; “kendisi ile ilgili zararlı içeriği anonim olarak paylaşma, gönderme veya online paylaşma” olarak tanımlamak mümkündür. Kendine zarar verme ile ilgili kavramsallaştırma; SMS, e-posta, sosyal medya, oyun konsolları, web forumları, sanal ortamlar ve henüz tasarlanmamış diğer herhangi bir çevrim içi platformu da kapsamaktadır (Patchin ve Hinduja, 2017, s. 762).

Dijital ortamlarda sınırsız içerik paylaşımı, beraberinde tehlikeli ve şiddet içerikli paylaşımları da getirmekte, bu durum özellikle gençlerin ruhsal ve bedensel sağlığını ciddi tehdit etmektedir. Dijital ortamın kullanımına yönelik herhangi bir standart, kural, ilke belirlenememesi, yazılı basın yahut görsel basındaki gibi birtakım yaptırım ve düzenlemelerin sosyal medya için genelleştirilememesi, kendine zarar verecek davranışların sosyal paylaşım siteleri üzerinden öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır.

2.2.1. Sosyal Paylaşım Siteleri Üzerinden Kendine Zarar Verme

Kendine zarar verme davranışının sosyal medyada nasıl yer aldığı ve davranış ile ilgili paylaşımların türleri ve konuları ile ilgili birçok çalışmanın incelenmesi neticesinde, sosyal paylaşım siteleri üzerinden davranış ile ilgili az da olsa olumlu ve tedaviye teşvik içerikli paylaşımlara rastlanmış, ancak davranışa teşvik eden, davranışın yayılımını sağlayan ve intihara kadar sürükleyecek yaralama görüntüleri içeren paylaşımlara daha sık rastlanmıştır (Dyson vd., s. 2016, s. 10-11).

Bu çalışma kapsamında var olan tehlikeleri somutlaştırmak adına birçok ülkede yapılan araştırmaların toplu olarak ele alındığı meta analizler incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, sosyal medya ağları arasında ergenlerin kullandığı popüler sitelerin başında gelen Twitter,

Facebook ve Instagram’da paylaşılan kendine zarar verme davranışı ile ilgili yazılı ve görsel paylaşımların incelendiği bir çalışmada; yaralama davranışını engellemeye yönelik bir içeriğe rastlanmamış, nadiren bu davranıştan vazgeçirmeye yönelik kurtarma kaynakları paylaşıldığı görülmüştür. İncelenen içeriklerin üçte ikisinde; kan, yaralama, kesitler, kendini yaralama aletleri, olumsuz içeriğe sahip kişisel değerlendirmeler tespit edilmiş, profesyonel anlamda tedaviye yönlendiren hesapların ise davranışı teşvik edici paylaşımların yapıldığı hesaplardan sayıca çok geride kaldığı anlaşılmıştır (Miguel vd.. 2017, s. 789).

Yukarıda da belirtildiği üzere ergenlik döneminde davranışın sıklıkla görülmesi ve davranışın sosyal medya üzerinden pekişme ihtimalinin yüksek olması, bu yaş grubu çocuklar için sosyal medya kullanımını daha tehlikeli hâle getirebilmektedir. Çünkü genel itibariyle sosyal medyada çok fazla zaman geçiren bireylerin; sosyal medya bağımlılığı, sınırsız enformasyon içerisinde yanlış bilgiler seçme, aşırı politik eğilimlere kayma, zorbalık tarzı davranış biçimleri ile karşılaşma oranı daha yüksek olmaktadır. Ergenlik dönemindeki çocuklar için bu durumları deneyimleme oranı ise daha fazladır. Ama gerek yemek yemeyi terk etmeye gerekse de bedenine türlü fiziksel eziyetler yapmaya teşvik edecek sitelerin, formların, sosyal ağlar üzerinden paylaşımların ve online oyunların var olması, çocuğun hem ruhen hem de bedenen birçok zararı aynı anda yaşamasına neden olmaktadır. Daha da önemlisi çocuklar, sosyal medyanın kurguladığı sanal gerçeklik üzerinden gerçek hayatta olmadığı kişilerle ilintili kimlikler geliştirebilmekte, dolayısıyla bu kimlikler üzerinden kendini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Yani çocuk, sosyal medyada kendi istediği gibi görüldüğü kadar mutlu olabilmektedir (Kılıç ve Çalışır, 2018, s. 843). Ancak gerçek hayatta sahip olduğu kimliklerin sanal kimliklerle zıt olması hâlinde ise kendine zarar verme davranışının gerçekleşmesi, artırılması ve intihara kadar sürüklenmesi ihtimali mevcut olacaktır.

Sosyal medyada yer alan ve kendine zarar verme davranışını teşvik edici içerikleri fazlaca barındıran siteler üzerine yapılan çalışmaları kapsayan bir analizde; kendine zarar vermeyi teşvik eden mesajlar, kendine zarar vermenin fotografik betimlemeleri, kendine zarar verme ile ilgili teknikler ve kendine zarar verme uygulamalarını doğrulamak için yapılan tartışmalara yönelik paylaşımlar etrafında bir desteğin sağlandığı belirtilmektedir. Özellikle yorumların paylaşıldığı Facebook, Instagram, Tumblr gibi siteler üzerinden ergenlerin, kendine zarar vermek için bir

kimlik oluşturmaya, davranışı yaşam biçimi olarak çerçevelemeye ve kendi hikâyelerini katılımın bir parçası olarak paylaşmaya teşvik edildikleri ortaya çıkarılmıştır (akt. Boyd vd., 2011, s. 12).

Yine aktif kullanılan bir paylaşım sitesi olan Instagram ile ilgili yapılan bir araştırmada; geçtiğimiz aylarda İngiltere ve ABD’de Instagram üzerinden paylaşılan kendine zarar verme ile ilgili video, görüntü ve yazılardan etkilenecek intihar eden gençlerin neden bu yola sürüklendiği ile ilgili önemli analizlere yer verilmiştir. Bu çalışmanın sonucuna göre; Instagram’da yer alan kendine zarar verme davranışına yönelik içerik ile intihar düşüncesi, bedene zarar verme ve duygusal rahatsızlık arasında doğrudan ilişkiler tespit edilmiş ve bu siteden aktarılan içeriklerden yola çıkılarak, zincirleme bir şekilde benzer içerikli diğer kaynaklara da yönlendirmede bulunduğu anlaşılmıştır (Arendt vd., 2019, s. 8).

Ancak sosyal paylaşım siteleri ile ilgili araştırmalarda her zaman sonuç elde edilememektedir. Aldığı erişim kısıtlama politikası karından ötürü Facebook üzerinden kendine zarar verme ile ilgili kişisel hesaplara ve paylaşımlara diğer sitelerde olduğu gibi kolay ulaşılamamaktadır. Ayrıca Facebook üzerinden çok az grup hesabına ulaşılmıştır, bunlar da genel olarak bu davranışı terk edip iyileşme gösterenler ve yaptıkları paylaşımlarla kendine zarar veren insanlara ulaşmayı hedefleyenlerdir (Misoch, 2010, s. 12).

Sosyal paylaşım sitelerinde kendine zarar verme ile ilgili içerikleri takip eden gençler, genellikle bu sitelerde davranışı tasdik eden paylaşımlarda bulunan kişisel hesapları ve topluluk hesaplarını üç işlev etrafında tarif etmektedir (Boyd vd., 2011, s. 13): (1) genellikle çevrim dışı hayatta bulunamayan empati ve anlayış kaynağı olma iddiasında olma (2) topluluklara aidiyeti sağlamak için kişiye özel paylaşımlarda bulunma (3) ve üzüntülü durum ve sorunların üstesinden gelmenin yollarını sunma iddiasında olma.

Kendine zarar verme davranışında bulunan gençler, sosyal paylaşım sitelerinde öykülerini paylaşırken, davranışı gerçekleştirme ile ilgili fikir alışverişinde bulunurken, kendine zarar vermek için zemin oluştururken, davranışı gerçekleştirenlere destek verirken ve onlardan destek edinirken ve davranışından dolayı sosyal izolasyona tabi olurken yalnız kalmamak adına topluluklara dâhil olmak istemektedirler. Bir ihtimal bu toplulukları ararken, bazı katılımcılar kendine zarar vermekten vazgeçerek hayatlarının kontrolünü yeniden kazanabilmektedirler. Ancak, genel anlamda

sosyal paylaşım sitelerindeki topluluklar, tehlikeli davranışları gizleyerek teknikleri paylaşabilmekte ve davranışı normalleştirerek teşvik edebilmektedir. Bu anlamda sosyal medyanın davranışla ilgili tartışılan en olumsuz yanı da, davranışı normalleştirerek topluma kabul ettirmeye dönük içeriği barındırmasıdır. (Boyd vd., 2011, s. 13).

Sosyal paylaşım siteleri kendine zarar verme davranışı çerçevesinde karşılaştırıldığında, Facebook ve Snapchat tarzı programların diğerlerinden ayrıldığı görülmekte ve ergenler tarafından kullanılma oranında da düşüklükler tespit edilmektedir. Facebook'un anonim kalma olanağı sağlamaması, Snapchat tarzı sitelerin de aranabilir içeriğinin ve arşivinin olmaması bu siteleri farklı kılan özelliklerdir.

Twitter, Tumblr ve Instagram gibi sitelere bakıldığında ise bu sitelerin; (1) multimedya içeriğinin zahmetsiz bir şekilde yaratılması ve yayılması (2) anahtar terimler yoluyla kolayca ve anonim olarak erişilebilen, aranabilir içeriklerin, arşivlerin elde edilmesi ve (3) içeriği, benzer çevrim içi topluluklara ve alt kültürlere yaymak için belirli konu alanlarına ayrılmış anonim profillerin oluşturulmasının ve bakımının sağlanması (Miguel vd., 2017, s. 787) gibi özelliklerinden dolayı tercih edilme oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Sosyal paylaşım siteleri üzerinden pekiştirilen kendine zarar verme davranışı, sosyal (kişiler arası veya başkaları tarafından güçlendirilmiş) ve otomatik (kendiliğinden olan veya kişi tarafından bilinçli olarak güçlendirilmiş) bir temel yapıya sahip (Nock ve Prinstein, 2004, s. 886) olduğu göz önüne alındığı zaman dijital ortamların her iki yönü besleyecek içeriğe fazlası ile sahip olduğu artık anlaşılabilir durumdadır. Bu anlamda kendine zarar verme davranışı ile ilgili paylaşımlara olanak veren sosyal paylaşım sitelerine erişim ile ilgili Avrupa ülkelerinin birtakım kısıtlamalara gitmesi ve bu yönde sosyal medya sorumlularına birtakım uyarılarda bulunması ile Instagram, Facebook, Twitter gibi paylaşım siteleri kendi içinde bazı politika değişikliklerine gitmiş ve kendine zarar verme ile ilgili tüm içeriklere, paylaşımlara erişim yasağı getirmiştir (20 Ekim 2019 tarihinden itibaren Instagram ve Facebook kararı uygulamaya almıştır.).

2.2.2. Diğer Sosyal Paylaşım Ağları ve Kendine Zarar Verme

Diğer sosyal paylaşım sitelerine bakıldığında ağırlıklı olarak YouTube, Tumblr siteleri ve Yahoo üzerinden hizmet veren görüntü paylaşım sitesi Flickr üzerinden kendine zarar verme davranışı türleri ile ilgili paylaşımların yapıldığı görülmektedir. Yahoo-Flickr ve Tumblr üzerinden

de kendine zarar verme davranışı ile ilgili olarak, anoreksiya nervroza ve bulimia nervroza yeme bozukluklarını teşvik eden veya bu rahatsızlıkların tedavisine yönlendiren içeriklerin daha fazla paylaşıldığı görülmektedir.

İlk olarak zayıflığı yaymak ve kişisel yaşam tarzı çerçevesinde yüceltmek adına Tumblr ve Flickr üzerinden “pro ana” ve “pro mia” hareketi başlatılmış ve olumluyıcı, özendirici birçok paylaşımlarda bulunulmuştu. Bir araştırmada, Flickr üzerinden anoreksiya yanlısı grupların ve anoreksiya karşıtı grupların paylaşımları karşılaştırılmış, pro ana akımı toplulukları ve anoreksiyadan kurtulmak veya kurtarmak isteyenlerden (pro anti ana) oluşan iyileşme yanlıları toplulukları takip edilip ölçek yoluyla ölçülmüştür. Anoreksiya destekçileri yeme bozukluğu yaşadıklarını açıkça belirtirken bu rahatsızlıktan kurtulmak isteyen pro anti ana yanlıları, bu rahatsızlığı yaşadığına dair bir tanımlamada bulunmamış, nadiren tanımlayanların da geçmiş hikâyelerinde yeme bozukluğu yaşadığı tespit edilmiştir. Flickr üzerinden ise en fazla resim paylaşımının anti anoreksiya grupları tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır. Yapılan paylaşımlarda, anoreksiya bağımlıları tarafından kendine zarar vermenin başka bir türü olan sigara kullanımını teşvik edici ve zayıf bedeni teşhir edici fotoğraflara yer verildiği ve bu tarz içeriklerle yeni takipçi kazanıldığı anlaşılmıştır (Yom-Tov vd. 2012, s. 3-8).

Sosyal ağlar üzerinden her iki görüşü savunanların birbirini etkileyici paylaşımlar yapmaları beraberinde sosyal ağlarda müdahalenin ne derecede olabileceğini ya da zarar verici davranışların nasıl bir yaygınlık gösterebileceğini tartışmaya açmıştır. Bu açıdan araştırmaların yapılarak sağlık alanında, dijital ortam üzerinden kendine zarar verme davranışı sergileyen birey ve gruplara müdahalenin yapılmasını sağlayan sonuçların paylaşılması önemlidir.

Anoreksiya ya da bulimia rahatsızlığına sahip olan bireyler, yeme bozukluklarını kabullenmekle beraber bir yaşam stili olarak görmektedir ve pro ana-promia içerikli web sitelerinde aç kalma için cazip durumları aktarmakta ve anoreksiya olanları tebrik etme gibi içerikler paylaşmaktadır. Ancak ilginç olan bu sosyal paylaşım ağlarının, aynı rahatsızlıktan muzdarip bireyleri site üzerinden buluşturma, tedavi ya da bu rahatsızlıktan kurtarma adına yönlendirmelerde bulunması amacıyla kullanılmasıdır (Perspectives in Public Health 2013, akt. Endres, 2018, s. 80).

Tumblr, Yahoo gibi sosyal ağlar üzerinden kurulmuş olan sağlık toplulukları, anoreksiya ya da kendini yaralama paylaşımları yapanlarla iletişime geçerek gerek paylaştıkları içeriklerle gerekse de gerçekleştir-

dikleri diyaloglarla iyileşme süreçlerini başlatmayı ve bu konuda ivme almayı istemektedirler. Ancak yapılan çalışmalar, bu sağlık örgütlerinin dört yıl sonunda sonuç alabildiklerini göstermektedir (Chancellor vd., 2016, s. 2111). Bu çalışma ve benzeri çalışmalarda, sosyal paylaşım ağlarının yararlı işlevlere de sahip olabileceği ispatlanmaya çalışılmış, ancak olumsuz paylaşım ve yorumların, iyileşme eğilimindeki bireyi olumsuz etkilediği de ortaya konulmuştur.

Thumblr üzerinden ise anoreksiklerin geri kazanılması taraftarı olan gruplar ve anoreksiyayı teşvik eden gruplar karşılaştırıldığında; anoreksiya yanlılarının daha fazla olumsuz etkiye neden olduğu, daha yüksek bilişsel bozulma ve daha fazla sosyal izolasyona neden olduğu ortaya çıkarılmıştır (De Choudhury, 2015, s. 43).

Video izleme, paylaşılan videolarla ilgili yorumlarda bulunma, video yayınlama ve video paylaşma gibi seçeneklerin bulunduğu YouTube kanalı üzerinden yayınlanan kendine zarar verme videolarının içeriği incelendiğinde ise videoların başında, içerik ile ilgili sesli ve yazılı uyarının yer aldığı ve 2-6 dakika süren duygusal hassasiyete neden olacak yazılı metinlerin ya da resimlerin olduğu görülmektedir. Videoların başlangıcında bu tür bir içeriğe yer verilmesinin nedeni, videoyu hazırlayan bireyin neden kendine zarar vermeye yöneldiğine dair perde arkasında yer alan kişisel nedenlerin ortaya konulması arzusudur. Bu yöntem “dijital hikâyeleme” tekniği olarak nitelendirilmekte ve problemin çözümünden çok davranışın haklılığını ön plana çıkarıcı birçok videonun bu yöntem kullanılarak oluşturulduğu görülmektedir (Misoch, 2010, s. 13). Meşrulaştırıcı bir yöntem olarak videolarda kullanılan bu süreç, çatışmanın ve duygu-durum bozukluğunun yaygın olarak yaşandığı ergenlik çağındaki çocuklarda derin etki bırakabilmektedir. Ayrıca özellikle YouTube’da paylaşılan bu tarz videolar ve diğer kendine zarar verme ile ilgili videoların niteliğinin davranışı normalleştirmeye teşvik ettiğini ve düzenli olarak görüntülenmesiyle bu davranışı pekiştirebileceğini söylemek de mümkündür (Lewis vd., 2011, s. 552).

2.3. Online Oyunlar ve Kendine Zarar Verme

Son olarak online oyunların kendine zarar vermedeki etkisine değinmekte yarar vardır. Online oyunların genelinde iradeyi devre dışı bırakma ve yönlendirmelerle kendine zarar verme davranışına yönlendirme sözü konusudur (Khattar, Dabas vd., 2018, s. 2). Özellikle ergenlik

dönemindeki gençler, online oyunları oynarken verilen görevleri yerine getirmede farklı bir ruh hâline girerek koşulsuz itaat etkisi altında hareket etmektedir. Bu durum zamanla çocuğun gerçeklik algısını etkilemekte, gerçek hayatını etkisi altına almaktadır. Çocuğun bu ruh hâli, oyun içeriğinde verilen mesajı sorgulamadan almasına ve şiddet öğelerini gerçek hayata taşıma eğilimi göstermesine sebep olabilmektedir. Çünkü oyun içeriği de gerçek hayat gibi normalleşmiş ve hayatın bir parçası hâline gelmiştir (Yücel ve Şan, 2018, s. 91). Online oyunlar arasında sayılan ve ülkemizde de çok tartışılan “mavi balina” oyunu üzerinden kendine zarar verme davranışı değerlendirildiğinde, oyunda depresyon öncesi ya da zorlu bir dönemden geçen ergenlerin ilgisini çekmek üzere birtakım stratejiler uygulandığı ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya veya “V Kontakte” denilen dijital ortamlardan çocuklara ulaşan online oyun yöneticileri, diğer oyuncuları başka oyuncu çekmeye de yönlendirmektedir. Yorumlarla veya paylaşımlarla oyuna dâhil olan çocuklar özel bilgileri ile tehdit ve şantaja uğratılmakta, vücuda zarar verici birtakım adımları da kapsayan 50 maddelik listeden sonra ölüme itilmektedir. Ancak Instagram, Facebook gibi paylaşım sitelerinin de bu tür online oyunların ergenler arasında yayılmasında payının olduğu ispatlanmıştır (Khattar vd., 2018, s. 3-14). Bu anlamda ileriki çalışmalarda, online oyunların farklı dijital platformlardaki reklam içerikli tanıtımları, oyuna direk yönlendirmeler ve çocukların dijital ortamlarda bu açıdan güvenliğinin sağlanamaması gibi sorunların ele alınması gerekmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada kendine zarar verme davranışının nedenlerinin ve gelişiminin iki bilim dalının ortak konusu olduğu anlaşılmıştır. Psikoloji bilim dalı, insanın ruhsal ve sosyal yönlerini dikkate alıp ilaç tedavisine yönelmeden davranışı konuşma seansları ile çözümleme yoluna giderken, Psikopatoloji bilim dalı ise zihinsel bozukluk olarak gördüğü davranışın sosyal, kişisel ve davranışsal alt nedenlerinin yanında nörobiyolojik sebeplerini de incelemekte, ilaç tedavisi ile davranışı tedavi etme yoluna da gidebilmektedir. Bu anlamda çalışmanın mahiyeti açısından kendine zarar verme davranışı ve davranışın sürdürülmesinde dijital ortamın etkisi ile ilgili olarak *psikiyatri* ve *psikoloji* alanında yapılan çalışmalardan elde edilen ortak veriler, teorik kısma dâhil edilmiş, tıbbi içerik ve tedavi yöntemleri içeren veriler ise çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Bu çerçevede, teori kısmında ele alınan verilerin uygulama sahasına nasıl yansıtıldığını anlamak ve dijitalleşmenin davranış üzerindeki etkilerinin sahada nasıl ele alındığını anlamak adına, psikoloji ve psikiyatri sahasında uzman kişilerle görüşmeler yapılmıştır. “Uzman Görüşme Tekniği” adı verilen bu görüşme çeşidinde, alanında çeşitli çalışmalar gerçekleştirmiş ve uygulamalarda bulunmuş uzman insanlarla, söz konusu sorunlara yönelik mülakat gerçekleştirilmiştir. İnönü Üniversitesi Psikiyatri Ana bilim dalından Uzman Doktor Özlem Doğan ve Pandemos Psikolojik Danışmanlık Merkezi kurucusu Uzman Psikolog Fatih Sönmez’e yöneltilen uzman görüşme soruları, iki aşamalı olarak hazırlanmıştır. İlk aşamada kendine zarar verme davranışının psikopatolojik ve psikolojik tanımı ve mahiyeti anlaşılmasına çalışılmıştır. İkinci aşamada ise dijitalleşmenin davranış üzerindeki etkileri, sanal-gerçek anlayışının kendine zarar verme davranışına etkisi, paylaşım siteleri ve diğer web sitelerinin davranışı pekiştirme-deki etkileri ve ergenlere tedavi anlamında verilebilecek desteklerin söz konusu bilim dallarında nasıl ele alındığı ile ilgili sorulara cevap aranmıştır.

3.1. Araştırma Bulguları

Görüşmeden elde edilen verilerin değerlendirildiği bu kısımda, her iki uzmana yöneltilen sorulara verilen cevaplar karşılaştırmalı olarak çalışmaya aktarılmış ve her iki sahada da dijital zarar vermenin nasıl algılandığına dair sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır.

İlk etapta kendine zarar verme davranışının tanımı ve genel çerçevesine yönelik sorular sorulmuştur. Kendine zarar verme davranışı, teorik kısımda detaylı tanımlanmakla beraber görüşme yapılan uzmanların özellikle vurguladığı husus, davranışın kişinin kendi isteği ile meydana gelmesi ve klinik bir vaka olarak ele alınması durumudur:

...Kendine zarar verme davranışı, doğrudan ve kişinin kendi isteği ile gerçekleştirilen kendini tahrip etme biçimidir (Uzm. Psikolog Fatih Sönmez).

KZVD, toplumda yaygın görülür ancak psikiyatri otoriteleri tarafından bireyin sergilediği davranış türüne göre tedavi gerektiren ayrı bir klinik durum olarak tanımlanmaktadır (Psikiyatri Uzm. Dr. Özlem Doğan).

Uzmanlar, kendine zarar verme davranışının ana nedenlerini ise patolojik (anormal) davranışlar sergileme, ilkel bir rahatlama sağlayabilme ve depresif-güvensiz ve dürtüsel bir altyapının var olması gibi başlıklar altında sıralamaktadır:

Görüşmelerde ergenlik döneminde daha sık rastlanan bu davranışın alt nedenlerini sorduğumda; Çoğu patolojiktir (anormal davranışta). ...Ergen ilkel bir rahatlama biçimi olarak bu davranışı keşfetmiştir, ama kendine zarar veren ergenlerde bu zarar verme davranışlarının ardında ruhsal çöküntü mevcuttur. Çoğu depresif ergenlerdir. Ergenlik aynı zamanda dürtüsellüğün arttığı, şiddetlendiği bir dönemdir. Çocuksu savunma mekanizmaları yıkılmıştır (Uzman Psikolog Fatih Sönmez).

Görüşmede nedenlerle alakalı olarak gençlerin söz konusu davranışı uygulamaya nasıl karar verdiğine dair bir soru yöneltilmiştir. Sönmez, bilinç düzeyindeki nedenlerin ve yoğun duygulanım şiddetinin, ergeni davranışı gerçekleştirmeye ve acıdan kaçmak için iyi bir yol olduğu yönünde karar vermeye ittiğini belirtmiştir. Ayrıca bu davranışın aslında intiharı önleyici bir yönünün de olduğunu, karar veren bireyin ise bu şekilde benliğini korumaya çalıştığını ifade etmiştir.

Kendilerine zarar veren bireylerin kendilerine verdikleri zararların benliği ortadan kaldırmayı önleyen bir yönü vardır. Eğer kesmez ya da diğer şekillerde bedenlerine zarar vermezlerse suicidal (intihar) eylemi gerçekleşir (Uzman Psikolog Fatih Sönmez).

Doğan ise karar verme aşamasının, psikiyatri alanında kuramlarla açıklanabileceğini belirterek psikodinamik kuramın karar vermedeki etkilerine değinmiştir.

Bu kararın nasıl verildiğine psikodinamik sosyal bakış açılarıyla bakmak gerekir. Psikodinamik bakış açısıyla kendine zarar verme, kendini kesen kişinin eylem sonrasında geçici bir rahatlama yaşaması ve bazı yoğun ve bunaltıcı duyguların kendini kesme yolu ile hafiflemesini vurgulamıştır; ayrıca kişinin kendisini bu yolla gerçek hissettiği, bedenin kontrolünü ele geçirdiği ve başkaları ile arasında sınır çizdiğini belirtilmiştir. ...Kendine zarar verme; aynı zamanda

güç gösterisi ve özerkliğin dışavurumu ve umutsuz bir kendini kontrol çabası olarak da işlev görmektedir (Psikiyatri Uzm. Dr. Özlem Doğan).

Kendine zarar vermeden doğan fiziksel-ruhsal hasarlarla ilgili soruda, iki uzman da ortaya çıkabilecek depresyon, doku yaralanmaları, sosyal izolasyon meselelerine değinmiştir.

Dokuda oluşan hasarların dışında, bu kişiler özellikle okulda diğer akran grupları tarafından dışlanırlar ya da korkulan kişi durumuna düşerler. Sosyaliteyi azaltır..... Kendine zarar verme davranışının etkisi kişinin kendi duygu durumunu sözelleştirmesini zayıflatır, kişi kendi duygu durumundan uzaklaşır ve diğer kişilerin duygu durumlarına empatik yaklaşımı unutmaya başlar. Kendine zarar verme davranışı neticesinde kollarda oluşan kesikler yaş ilerledikçe utanç vesilesi olur ve bu kesikleri gizleme çabası kişinin ilişkisel konforunu azaltır (Uzman Psikolog Fatih Sönmez).

KZVD'nin kendisi çoğu zaman utanç duygusu ve sosyal izolasyona neden olarak ergenin yalnızlığını artıran ve çaresiz hissetmesine neden olan bir durumdur. Zaten olumsuz duygularla baş etmesi güç olan ergenin bu duygular eklendiğinde daha yoğun KZVD yapması kısır döngüye neden olup psikopatolojiyi şiddetlendiren bir durum olmaktadır (Psikiyatri Uzm. Dr. Özlem Doğan).

Bu hasarların telafisi ve desteği ile ilgili ise; bireyin cevaplama gereken temel alt nedenlerin ortaya çıkarılarak çözüme kavuşturulmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Gerekli desteğin sağlanması adına psikoloji alanında ilaçsız yöntemler kullanılmaktadır. Psikiyatri alanında ise özel yöntemlerin yanı sıra ilaç tedavisine başvurulmaktadır.

Kendine zarar verme davranışlarının sıklığı terapinin ilk 6 ayı içerisinde azalır. Daha sonra bunların altlarındaki duygular çözümlendikçe ortadan kalkar. ...Kesme ya da yakma ya da diğer zarar verme davranışlarının yerine gelebilecek, atak geldiğinde kendini yazarak ifade etme, “stop and think”ü yerleştirmek, düşünmeyi ve düşüncenin ardındaki duygulanımı yakalama gibi yöntemlerle kontrol altına alınabilir (Uzm. Psikolog Fatih Sönmez).

Hasarların telafisi, erken fark edilmesi durumunda mümkündür. Ergeni bu davranışa iten sebeplerin açıklığı kavuşturulması (olası psikiyatrik hastalık varlığı, ailesel sorunlar, ebeveyn-ergen ilişkisindeki bozukluklar, arkadaş etkisi, medya etkisi gibi) bunlara yönelik psikoterapi ile uygun başa çıkma yöntemlerinin öğretilmesi ve gerekiyorsa ilaç tedavilerinin uygulanması ile çözümü mümkün olabilen durumlardır (Psikiyatri Uzm. Dr. Özlem Doğan).

Dijital ortamın kendine zarar verme davranışının gerçekleşmesindeki rolünün açıklandığı ikinci kısımda; yeni medyanın zarar verme davranışı üzerindeki etkisinin anlaşılmasına yönelik sorular sorulmuştur. Her iki uzman tarafından verilen cevaplarda; davranışın sürekliliğini sağlamada paylaşım, içerik ve siber zorbalık gibi unsuların etkilerinin söz konusu olduğu ve yeni medyanın yaygınlığının ve denetim altına alınmayışının kendine zarar verme davranışının artarak devam etmesine katkıda bulunduğu ön plana çıkmıştır.

Kendine keserek zarar veren ergenlerin büyük bir kısmının aklına kesme davranışı kendi kendine gelmez. Araştırmalara göre; mutlaka ya sınıfta ya da içinde bulunulan bir platformda bunu yapan kişi model alınmıştır. Kimi ergen seanslarda, sosyal medyadaki kesme videolarını takip ettiğini, o videoları hiç kaçırmadığını, değişik kendine zarar verme teknikleri edindiğini büyük bir coşkuyla anlatmıştı. Belki de bu ergendeki kendine zarar verme davranışı yumuşayacakken, dijital medyada bunun bu şekilde serbest ulaşımı, dolaşımı ve özendirici bir durum olması bu davranışın derinleşmesine neden olmaktadır (Uzm. Psikolog Fatih Sönmez).

Denetiminin yapılamıyor olması uygunsuz ve yanlış bilgiye ulaşma ihtimallerinin yüksek olması, siber zorbalık durumları, ergenin baş etmesi güç durumlar içine girmesine neden olabilmektedir. Özellikle sosyal medyada kendine zarar verme davranışının yöntemlerini öğrenebilmeleri, yapan kişileri görebilmeleri ve forumlarda bu davranışın aşırı romantikleştirilerek ya da yüceleştirilerek ele alınması özellikle zaten baş etme kapasitesi düşük olan sosyalleşme, kabul görme, bir gruba ait olma ihtiyacı olan ergenin bu uygunsuz davranışı seçebilmesini kolaylaştırmaktadır (Psikiyatri Uzm. Dr. Özlem Doğan).

Bu anlamda sosyal paylaşım sitelerinin davranışı gerçekleştiren ergenler üzerindeki etkileri ile ilgili olarak ise uzmanlar, kendisi gibi insanlara ulaşmanın ergeni rahatlatacağını ve acılarını bastırmak isteyen ergenlerin videolara, görüntülere ve yorumlara başvurduklarını, bu ortamda ilişki kurduğu akranlarının tavsiyeleri ve yönlendirmeleri ile davranışı sürdürdüklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmacıların Facebook depresyonu olarak isimlendirdikleri durum, ergenlerin sosyal medyada çok fazla zaman geçirmelerinin sonucunda depresyon belirtilerinin gözlenmesini ifade eder. Bu depresyonu yaşayan ergenler, sosyal izolasyon riski altındalar ve çare olarak internette riskli sitelerden yardım arayışına girebiliyorlar. ... Sakinleştirici yöntem olan kendilerine kesme ve yakma gibi zarar veren yöntemleri uygulamaya hazırlardır. Kişi kestikten sonra anlık rahatlar fakat bir müddet sonra suçluluk duyar. Suçluluk duygusu depresyonu alevlendirir. Yani ergeni içinde bulunduğu durumda kısır döngüye sokar. Ergenlerin düşünceleri henüz yeterince olgunlaşmadığı için, sosyal medyadaki arkadaşlarını güvenli sığınakları gibi görürler ve onların öneri ve tavsiyeleri cazip hâle gelir (Uzm. Psikolog Fatih Sönmez).

Sosyal paylaşım sitelerinde kendine zarar verme davranışı bir cesaret ve güç gösterisi olarak ya da akranlarla bağ kurma işlevi için kullanılmaktadır. Bu amaçlarla paylaşılan görüntüler aşırı romantikleştirilip yüceltilerek gençler için özendirici bir biçimde sunulmaktadır. Kendi yoğun duyguları ile baş edemeyen ve uygun baş etme yöntemleri olmayan ergenler için özellikle sosyal bir gruba ait olma hissi de vereceğinden, karşı konulamaz bir seçenek hâline gelebilir. (Psikiyatri Uzm. Dr. Özlem Doğan).

Dijital ortamda aktif olan ve kendine zarar verme davranışını gerçekleştiren ergen bireyin, sanallık ve gerçeklik algılarının nasıl olduğu ile ilgili uzmanlar; sanal ortamın kopuş, dürtülere esir olma ve gerçek hayattaki sorunlarla başa çıkamama gibi ciddi problemlere neden olduğunu ve bu bireylerde zamanla gerçeklik algısı yerine sanal gerçeklik algısının baskın çıkmaya başladığını belirtmişlerdir.

Kendine zarar veren ergenlerle ilgili çalışmalarda, disosiyasyon-kopuşma gibi durumların etkisinden çıkmak bir

nevi kişinin o gerçekliğe dönmek için kendine zarar verdiği bilinmektedir. Dijital medya kişiyi bir fanusa sokar ve koşmayı güçlendirir. Yani birey dürtülerinin içine gömülür, dürtülerinin etkisi altına daha fazla girer ve gerçek dünyadan uzaklaşır. Zaten düşünme süreçlerinde kısa devre yaşayan birey dijital medya ile daha çok aksama yaşar. Dürtünün var olduğu yerde düşünce süreçleri sabote olur. Düşünemeyen insanın muhakemesi zayıflar. Dürtünün dışsal negatif uyarılarla tetiklenmesi kişiyi gerçeklikten bir kez daha uzaklaştırır (Uzm. Psikolog Fatih Sönmez).

Ergen henüz zihin dünyasında gerçek dünya imajını bile net kuramamışken ve bu dönemin bir özelliği olan tüm güçlülük ile kendisine hiçbir şey olmayacağı, bir zarar görmeyeceği düşünceleri ile baş etmesi gerekirken dijital dünya onun zihin dünyasının olağan gelişimini engelleyerek gerçek dünya algısını bozabilmektedir (Psikiyatri Uzm. Dr. Özlem Doğan).

Kendine zarar veren ergenlerin neden sosyal paylaşım sitelerini sıkça takip etmek istediklerine dair yöneltilen soruya uzmanlar, ergenlerin kendileri gibi insanlarla irtibat kurma isteğinin yanı sıra rol model takibi, sosyal medya üzerinden davranışın yüceltilmesi ve davranışı gerçekleştiren ergen kendini tanımlama adına kıyaslama yapma isteğinin baskın olması gibi etkenlerin etkili olduğu cevabını vermişlerdir.

Bu sitelerin kendine zarar veren ergenler tarafından takip edilmesinin altında “kendini kıyaslama” ve “bir şeyleri kaçırma korkusu” yattığı görülmektedir (Uzm. Psikolog Fatih Sönmez).

Bu davranışın; kendine zarar veren ergenlerin sosyal medyayı bu denli yoğun takip etmesi, bu davranışı bir güç, cesaret ve dayanıklılık gösterisi olarak kabul etmeleri ve sosyal paylaşım sitelerinde davranışın gençler arasında idealize bir durum olarak gösterilmesinden kaynaklandığını düşünüyorum. (Psikiyatri Uzm. Dr. Özlem Doğan).

Yeni medya kullanımından kaynaklanan sorunlar için klinik tedavi ve ilaç kullanımlarının yanı sıra psikolojik-ruhsal anlamda birçok destek mümkündür. Ancak klinik çalışmalarda, özellikle görüşmelerin ve görüşmelerden yola çıkarak verilebilecek psikolojik desteklerin daha önemli ve sürekliliği olan bir uygulama olduğu kabul edilmektedir. Bu alanda gerek yurt içi gerekse de yurt dışındaki görevleri esnasında kendine zarar verme davranışını sergileyen birçok ergen hasta ile görüşen ve davranışı tedavi edici anlamda farklı birçok uygulamalar gerçekleştiren uzman psikolog Fatih Sönmez'in tecrübeleri ön plana çıkmaktadır. Görüşmede Sönmez, verilmesi gereken psikolojik desteklerin aşamalarına, uygulama biçimlerine değinmiş, özellikle okullardaki psikolojik danışmanların yetersizliğine ve davranışı gerçekleştiren bireye yaklaşımlarının yanlış olduğuna vurgu yapmıştır:

2016 yılında ortaya çıkarılan “Calm harm” adlı uygulama, kendilerine zarar verme eğilimlerine sahip kişilerin hislerini yatıştırılmayı amaçlayan bir uygulama ve oldukça ilgi görmüş, fayda sağlamıştır. Bu uygulama kriz anında kendisine zarar verme durumundaki kullanıcıların bu krizlerini atlatalarına yardımcı olmaktadır. Kendine zarar verme eylemi kriz hâlinde gelir gelmez kişiler o anda yaşadıkları hayal kırıklığı, yoğun öfke nöbetlerinin etkisi ile yoğun bir duygulanım içine girer ve bu yoğun duygulanımlardan kurtulmak için içsel acı ile dışsal acıyı yer değiştirerek rahatlamayı keşfederler. İşte tam da bu kriz anında bu duyguların söze dökülmesi kişinin kendine zarar verme eyleminin önüne geçerek sözelleştirme yoluyla rahatlamayı sağlar kişi kendine zarar verme krizini atlattığı olur (Uzm. Psikolog Fatih Sönmez).

Verilebilecek diğer desteklerin başında klinik tecrübelerime dayanarak şunu söyleyebilirim ki okullardaki psikolojik danışmanlar yetersiz durumdadır. Hatta bu tip ergenlerden çekindiklerinden dolayı çoğu ergenin hem desteksiz kalmasına, hem de bu kendine zarar vermelerin ilk başta kendini öldürme niyeti olmasa da istenmeyen ölümcül sonuçlar doğurmasına neden olmaktadır. Bu durumun giderilmesi ve danışmanların teşvik edilmesi ergenler açısından büyük önem taşımaktadır (Uzm. Psikolog Fatih Sönmez).

4. SONUÇ

Kendine zarar verme davranışı; ergenler açısından kalıcı davranış bozuklukları, depresyon, uzuv kaybı, gelecek hayata dönük karar alma ya da hayatı sağlıklı bir şekilde sürdürme açısından birçok tehlike içermektedir. Geçici bir rahatlama ve sakinleşme ile hayatın gerçeklerinden kaçmak isteyen genç, kendine zarar vererek problemleri kalıcı hâle getirmekte ve gerçeklerle daha fazla yüz yüze gelmektedir. Yönlendirilmeye en fazla ihtiyaç duyulan bir dönemde gençlerin dijital ortama yönelmesi, ailelerin ve uzmanların gençlere ulaşmada zayıf kalması, gençlerin aldıkları eğitimler çerçevesinde kendine zarar verecek davranışların geneli hakkında yeteri kadar bilgilendirilmemesi, sağlık alanında bu davranış bozukluğunun temel nedenleri ile ilgili yüzeysel çalışmaların yürütülmesi, davranışın zaman içerisinde bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. Sadece psikoloji ya da psikiyatri sahalarından elde edilen veriler çerçevesinde tartışılan bu davranış bozukluğunda yukarıda sayılan kurumların rollerinin netleştirilmesi önem arz etmektedir. Özellikle dijital ortamı özendirici, yeni medya kullanımını yüceltici bir anlayışın hâkim olduğu günümüzde, bireylerin sağlıklı bir çocukluk dönemi geçirmeleri adına dijital medya kullanımına yönelik eğitilmeleri büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda okullarda konvansiyonel medya ve dijital medya okuryazarlığı ile ilgili eğitimlerin sıklaştırılmasında büyük yarar görülmektedir. Ülkemizdeki mevcut kültürel-toplumsal yapı, anlayış ve değerler, kendine zarar veren ergen bireyleri; zarar verme davranışını ve davranışa yönlendiren nedenleri gizlemeye itmektedir. Bu minvalde söz konusu davranışı gerçekleştiren gençlerin, resmi rakamların çok üstünde olduğunu tahmin etmek güç olmayacaktır. Mavi Balina oyunu yüzünden, resmi kayıtlara göre ülkemizde bu oyunu oynayan yaklaşık 150 çocuk bir yıl içerisinde intihar etmiştir.⁵ Bu anlamda ailelerin bilinçsiz olması, dijital medyanın denetime müsait olmayan yapısı, erişim kısıtlılığı olmaması, ergenlerin gerçeklik algısının sanal gerçeklikle karışmış olması gibi birçok neden üretilebilir. Ancak bunda 12 senelik temel eğitimde yüzeysel bir medya okuryazarlığı eğitimi verilmesinin ve dijital-görsel-yazılı medyadaki tehlikelerin boyutu ile ilgili çocuklara yeterli bilincin aşılınmamasının da katkısı büyüktür. Bu noktada medya okuryazarlığı dersinin ülkemizin genelinde zorunlu olarak okutulması

5 Bk. Doç. Dr. Özhan Yalçın- 2019 yılında Meclise sunulan Mavi Balina oyunu ile ilgili Rapor. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49150523>

ve dijital ortamlardan kaynaklanacak olan daha büyük tehlikelere karşı gençlerin yetiştirilmesi zorunluluğunu hatırlatmakta fayda vardır.

Teorik ve uygulamalı kısımda da değinildiği üzere kendine zarar verme davranışı, dijital ortam üzerinden ulaşılan içeriklerle daha fazla pekişmekte ve pratiğe aktarılmaktadır. Sağlıklı nesil kaygısından dolayı birçok ülkede kendine zarar verme davranışı da dâhil intihar vakalarını engelleyici birçok çalışma yürütülmektedir. İntihar davranışını önleme adına üniversitelerde ilgili bilim dallarında kürsüler açılmış, ilgili makalelerin yayınlanması adına süreli yayınlar oluşturulmuştur. Bu anlamda intihar davranışı ve kendine zarar verme davranışının yayılma sebepleri, tedavi yolları ve sonuçları ile ilgili farkındalık çalışmaları bilimsel çatı altında gelişmektedir. Dijital ortamın davranışı yayıcı negatif yönlerinin yanında, forumlar üzerinden ya da diğer paylaşım siteleri üzerinden davranışı iyileştirici paylaşımlara olanak sağlayan ve bilimsel anlamda davranışla ilgili önlemlerin geliştirilmesini destekleyen olumlu yönleri de mevcuttur. Nitekim Florida Devlet Üniversitesi bünyesinde yürütülen intiharı önceden tespit eden makine öğrenimi çalışması, dijitalleşme ve bilişim teknolojileri alanında fayda getirecek çalışmalar arasında gösterilmektedir.⁶ Ancak dijitalleşmenin yayılımının hızlı olmasından dolayı bireyler üzerindeki olumsuz etkileri daha ön planda tutulmalıdır. Dolayısıyla bu davranış bozukluğu bir halk sağlığı sorunu olarak ele alınmalı ve sosyal alanda ve sağlık alanında yapılan-yapılacak birtakım bilimsel çalışmalar ışığında çözümler üretilmelidir.

Teknolojik ilerlemenin bir problemi olarak karşımıza çıkan online kendine zarar verme, fiziksel anlamda zararların da ötesinde, davranışın toplum içerisinde yayılımının önünü açması, davranışı gerçekleştirenlerde derin psikolojik etkiler bırakması, hakeza davranışın kendi içinde türlere ayrılması anlamında ciddi olumsuzluklara mahal vermiştir. Bu minvalde davranışın önlenmesine yönelik birkaç sahada etkin mücadele kaçınılmaz bir hâle gelmektedir. Bu sahaları, ilgili devlet yönetimi organlarına düşen görevler, eğitim camiasına düşen görevler, ebeveynlere düşen görevler ve bireyin kendisine düşen görevler olarak sıralamak mümkündür. Online dünyanın cezbedici içeriği ve sınırsız

6 Florida State University çatısı altında yürütülen 2017 tarihli çalışmada, yapay zekâ öğrenimi çerçevesinde oluşturulan algoritma ile intihara meyilli 5167 hastanın intihara kalkışma zamanının tahmini,720 günden 7 güne indirilmiş ve tahminlerde %80-90 oranında başarı elde edilmiştir. (bk. Walsh, C. G.; Ribeiro, J. D. ve Franklin, J. C. (2017). Predicting risk of suicide attempts over time through machine learning. Clinical Psychological Science).

erişim olanağı göze alındığında, devletin ilgili organlarından beklenen; dijital ortamların zararlı içeriğine ulaşmanın önünü erişim yasakları ya da paylaşım siteleri ile yapılacak anlaşmalarla bir nebze olsun alması, ilgili birimler kurarak kendine zarar verme davranışı dâhil kötü davranışlara mahal veren siteleri belirlemesi, ilan etmesi ve özellikle kendine zarar veren bireylerin davranışlarını terk etmelerine destek verecek online içerikler hazırlamasıdır. Yukarıda da değinildiği üzere eğitim camiasına da büyük görevler düşmekle beraber yeni medya okuryazarlığı hakkında donanımlı eğitimcilerin var olması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca rehber öğretmenlerin bilinçli hareket etmesi, bu öğretmenlere online ortamların kullanımına yönelik eğitimlerin verilmesi, kendine zarar verme davranışını online ortamlarda ilan eden öğrencilerle ilgili duyumların takip edilerek ailelerin uyarılması da büyük önem taşımaktadır. Üçüncü olarak ebeveynlerin çocuklarının dijital ortamlardaki davranışlarını takip etmeleri önemlidir. Mavi balina oyunu kurbanlarının ailelerinin ifadelerine bakıldığında, ortak olarak değindikleri noktanın; çocuklarından bu denli tehlikeli bir davranış beklememeleri olduğu görülebilmektedir. Genel olarak hemen hemen tüm ailelerin taktığı bu tarz tavırlar, çocukların zaman zaman ihmal edilmesine neden olmaktadır. Ailelerin bu anlamda çocukların dijital ortamlarda nasıl hareket ettiklerini, ne tür paylaşımlarda bulduklarını takip etmeleri gerekmektedir. Ancak bu anlamda ailelerin de bilinçlendirilmesi ya da bilinçlenmek için teşvik edilmesi gerekmektedir. Son olarak dijital ortamları sıklıkla kullanan çocuk ve yetişkinlerin sosyal ağlarda nasıl hareket edeceklerini bilmeleri, içerik tüketiminde bilinçli davranmaları ve kendine zarar verme eğilimine sahip insanların terapistleri ya da danışmanları tarafından online ortamların kullanımı hakkında bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Yeni medya araçlarını kendine zarar verme davranışını önleme ya da davranışı gerçekleştiren bireylerin iyileşmelerini sağlama adına kullanmak önemli olmakla beraber iletişim alanında uzman kişilerin de sürece dâhil olması önem arz etmektedir.

Not: Bu çalışmada Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında desteklenen “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam” başlıklı projenin (<http://hdlife.erciyes.edu.tr/>) veri tabanından yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adler, A. P., Adler, P. (2013). Self-Injury and the Internet. *RESET [Online]*, 2. s. 1-22.
- Alderton, Z. (2018). *The aesthetics of self-harm: The visual rhetoric of online self-harm communities*. New York: Routledge.
- Andover, M. S., Pepper, C. M., Ryabchenko, K. A., Orrico, E. G. ve Gibb, B. E. (2005). Self-mutilation and symptoms of depression, anxiety, and borderline personality disorder. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 35(5), 581-591.
- Arendt, F., Scherr, s. ve Romer, D. (2019). Effects of exposure to self-harm on social media: Evidence from a two-wave panel study among young adults. *New Media & Society*. 1-21.
- Aronowitz, R. (2008). Framing disease: An under-appreciated mechanism for the social patterning of health. *Social Science&Medicine*, 67(1), 1-9.
- Barrocas, A. L., Hankin, B. L., Young, J. F. ve Abela, J. R. (2012). Rates of nonsuicidal self-injury in youth: Age, sex, and behavioral methods in a community sample. *Pediatrics*, 130(1), 39-45.
- Chancellor, S., Mitra, T. ve De Choudhury, M. (2016, May). Recovery amid pro-anorexia: Analysis of recovery in social media. In *Proceedings of the 2016 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (2111-2123). ACM.
- Boyd, D. M. ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of computer-mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Boyd, D., Ryan, J. ve Leavitt, A. (2011). Pro-self-harm and the visibility of youth-generated problematic content. *ISJLP*, 7(1), 1-33.
- De Choudhury, M. (2015, May). Anorexia on Tumblr: A characterization study. In *Proceedings of the 5th international conference on digital health*, 43-50. ACM.
- Dyson, M. P., Hartling, L., Shulhan, J., Chisholm, A., Milne, A., Sundar, P., ... ve Newton, A. s. (2016). A systematic review of social media use to discuss and view deliberate self-harm acts. *PloS one*, 11(5), e0155813.
- Endres, E. M. (2018). *Ernährung in sozialenmedien: Inszenierung, demokratisierung, trivialisierung*. Springer-Verlag.
- Erbay, Gönenir, L. ve Seçkin, Y. (2016). Yeme bozuklukları. *Güncel Gastroenteroloji Dergisi*. 20(4). 473-477.
- Herpertz-Dahlmann, B. (2009). Adolescent eating disorders: Definitions, symptomatology, epidemiology, and comorbidity. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, 18(1), 31-47.
- İlhan, V. ve Aydın, H. (2019). Okul topluluğu üyelerinin internet ve mobil iletişim teknolojileri ile etkileşimin olası riskleri üzerine düşünceleri. *Journal of International Social Research*, 12(64).755-772. http://hdlife.erciyes.edu.tr/TR_Makale_I.pdf

- Independent UK. *Charity blames social media for children self-harming*. December 2016. <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/charity-blames-social-media-for-record-levels-of-self-harm-in-children-a7464841.html>. Erişim Tarihi: 04.11.2019.
- Khattar, A., Dabas, K., Gupta, K., Chopra, s. ve Kumaraguru, P. (2018). White or blue, the whale gets its vengeance: A social Media analysis of the Blue Whale Challenge. *ArXiv preprint arXiv:1801.05588*.
- Kılıç, A.T. ve Çalışır, G. (2018). Instagram'da kadın vücudunun sunum şekli üzerine örnek profiller üzerinden eleştirel bir bakış. 2. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Sempozyumu* Kitabı. 22-24 Kasım 2018. Konya: Palet Yayınları. 842-852.
- Lewis, s. P., Heath, N. L., StDenis, J. M. ve Noble, R. (2011). The scope of nonsuicidal self-injury on YouTube. *Pediatrics*. 127(3), e552-e557.
- McKenna, K. Y. ve Bargh, J. A. (1998). Coming out in the age of the Internet: Identity "demarginalization" through virtual group participation. *Journal of personality and social psychology*. 75(3), 681.
- Muehlenkamp, J. J., Claes, L., Havertape, L. ve Plener, P. L. (2012). International prevalence of adolescent non-suicidal self-injury and deliberate self-harm. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, 6(1), 10.
- Memon, A. M., Sharma, S. G., Mohite, s. s. ve Jain, s. (2018). The role of online social networking on deliberate self-harm and suicidality in adolescents: A systematized review of literature. *Indian journal of psychiatry*, 60(4), 384-398.
- Miguel, E. M., Chou, T., Golik, A., Cornacchio, D., Sanchez, A. L., De Serisy, M. ve Comer, J. s. (2017). Examining the scope and patterns of deliberate self-injurious cutting content in popular social media. *Depression and anxiety*, 34(9), 786-793.
- Misoch, s. (2010). Bild kommunikation selbstverletzenden Verhaltens (SVV) im virtuellen Raum: eine exemplarische Analyse des präsentierten Bild materials auf YouTube, social network sites und privaten Homepages. *Kommunikation@ gesellschaft*, 11, 1-25.
- Nock, M. K. (2010). Self-injury. *Annual review of clinical psychology*, 6, 339-363.
- Nock, M. K. ve Prinstein, M. J. (2004). A functional approach to the assessment of self-mutilative behavior. *Journal of consulting and clinical psychology*, 72(5), 885-890.
- Patchin, J. W. ve Hinduja, s. (2017). Digital self-harm among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 61(6), 761-766.
- Plener, P. L. (2015). *Suizidales Verhalten und nichtsuizidale Selbstverletzungen*. Berlin Heidelberg: Springer.
- Petermann, F. ve Winkel, s. (2009). *Selbstverletzendes Verhalten: Erscheinungsformen, Ursachen und Interventionsmöglichkeiten* (Klinische Kinderpsychologie, Band 9). Hogrefe Verlag.

- Pew Research Center (2018). Teens, Social Media & Technology 2018 Report. <https://www.pewresearch.org/internet/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/>. Erişim Tarihi: 15.11.2019.
- Radovic, s. ve Hasking, P. (2013). The relationship between portrayals of nonsuicidal self-injury, attitudes, knowledge, and behavior. *Crisis*. 324-334.
- Rodgers, R. F., Skowron, S., Chabrol, H. (2012). Disordered eating and group membership among members of a pro-anorexic online community. *European Eating Disorders Review*, 20(1), 9-12.
- Saguy, A. C. ve Gruys, K. (2010). Morality and health: News media constructions of overweight and eating disorders. *Social Problems*, 57(2), 231-250.
- Shanahan, N., Brennan, C. ve House, A. (2019). Self-harm and social media: thematic analysis of images posted on three social media sites. *BMJ open*, 9(2), *bmjopen-2018*. 1-21.
- Sönmez, F. (2012). *Kendine Zarar Verme*. İstanbul: İkinci Adam Yayınları.
- Yom-Tov, E., Fernandez-Luque, L., Weber, I., Crain, s. P. (2012). Pro-anorexia and pro-recovery photo sharing: A tale of two warring tribes. *Journal of medical Internet research*, 14(6), 151.
- Yücel, G., Şan, Ş. (2018). Dijital oyunlarda bağımlılık ve şiddet: Blue Whale oyunu üzerinde bir inceleme. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 9(32).87- 97.

THE EFFECT OF DIGITAL ENVIRONMENTS ON ADOLESCENTS' SELF-HARM BEHAVIOURS

Extended Abstract

Self-harm behavior, which is one of the important problems of many countries in the world, especially in developed countries, is found especially in adolescents and girls. This behavior, which is described as a public health problem, is defined as a disorder caused by mental disorders. However, the behavior that has emerged as damage to body organs and eating problems has been started to be applied in a different platform as the developing digital technology transforms the media. The lack of control over the shared posts, distribution and access of the new media, the lack of a serious restriction on the access of children to harmful content, makes the new media attractive for the children who perform the behavior. Moreover, experiences related to this type of behavior are constantly transmitted through social sharing sites and other sites without being limited by time and space constraints. It offers comfort for young people who are self-injuring or trying to achieve idealized body sizes, watching videos about self-mutilation through digital media, sharing images, reflecting on their experiences, communicating with people like themselves, learning different forms of self-harming, and learning about emergency treatment approaches. Besides, they tend to reinforce the behavior through comments or posts shared on the sites that they follow through new media.

Self-harm behavior is not something new and it is a general and widespread problem of all societies around the world. In this sense, when the researches on the subject are studied in general, it is seen that the data of the research, conducted in many countries about how adolescents use the new media especially, are evaluated with meta-analysis method. In this research; the effect of digital field on self-harm behavior is taken into consideration in two ways: 1) in terms of the role of shared videos, images, comments, and other sharing in damaging body organs 2) Anorexia neurosis and Bulimia neurosis eating disorders are present in the digital environment and anti-currents are shared to support adolescents with sharing disorders.

Within the context of the report, comparisons were made through social media, other social networking sites and online games, in line with the research described above. What is noteworthy in this study is

that self-harm behavior in online games is given as a stage of suicidal behavior. The findings of social media and other sharing sites can be listed as normalization of behavior, increase in popularity in societies, acting as a group by socializing among themselves and sharing their experiences as reinforcing elements within these social groups.

Adolescents that displayed actions that were treated as medical cases were measured in terms of psychological and physical harm, psychological causes of such damage, contact with the social environment, and factors that triggered behavior when new media were not widely available. However, the issue became more widely discussed after the digital media became widespread. The act has become globally debated with the digitalization of behavior, and adolescents who only interact with their environment continue to socialize with adolescents in other countries who perform the same act with digitalization and continue to act in group unity. In this case, treatment methods became more difficult and uncontrolled and comfortable access led to reinforcement and adoption of adolescent behavior.

This study is important to reveal the definition, causes, and types of self-harm behavior and to explain the effects of digital environments through research on this behavior. However, as there are very few studies on this topic in our country, this research is important both in terms of bringing together international literature and also in terms of bringing the issue into the discussion in the field of communication sciences apart from the current self-harm-related studies of clinical origin. The goal of this study is to reveal that self-harm behavior is growing more rapidly with the influence of new media particularly among children in adolescence and is aimed at normalizing the conduct of eating disorders with research data in particular.

In the application part of the study, the opinions of experts were taken about the definition of the behavior discussed in the theoretical part, the causes, effects and treatment methods as well as the effects of new media tools on self-harm behavior, the state of reality perception on self-injurious adolescents, the effects of digital media on behavior and solutions. During the interviews, it was mentioned that the digital environment is a suitable field for reinforcing the behavior and finding role models based on the clinical interviews and that it causes problems such as Facebook depression, rupture and all difficulties. It has been reported that adolescent individuals' perception of unrealized reality has

been hampered by the processes that result from negative stimulation of impulsive situations in digital environments. Experts also emphasized that the digital environment is the realm of self-harm, self-comparison, the power and courage to perform and the ideal of behavior.

6

CİNSEL SÖMÜRÜNÜN ONLINE GÖRÜNÜMLERİ

Mustafa Temel
Hakan Aydın

GİRİŞ

Cinsel sömürü, bireyin cinsel bir nesne/meta hâline getirilmesini ve bu durumdan çeşitli kazançlar elde edilmesini ifade eder. Bir başkasının cinsel sömürsünden parasal ya da farklı yararlar sağlamak ve bu yararların sürekliliğini devam ettirmek cinsel sömürü eylemlerinin temel amacıdır. Cinsel istismar ise genellikle savunmasız durumdaki bireylerin, özellikle de çocukların cinsel bir nesne olarak istismar edilmesini ve cinsel içerikli bir faaliyeti, zorla cinsel ilişkiye kadar uzanan ve toplum tarafından kabul edilemeyen tüm cinsel eylemleri içerir. Dolayısıyla literatürde yanlış bir şekilde birbirinin yerine kullanılan cinsel sömürü; cinsel istismardan farklı olarak, daha genel bir anlatımla fuhuşa ilişkin suçları, pornografiyi, ticari amaçlarla müstehcenliğin kullanımını ve bireylerin cinsel amaçlar için kullanımını teşvik etme gibi hususları içerir.

Çeşitli nedenlerden kaynaklanan cinsel sömürü eylemlerinin görünür olan bu biçimleri günümüzde dijitalleşme ile yeni boyutlar kazanmıştır. İnternet teknolojisinin yaygın bir kullanıma sahip olması, internette herhangi bir kontrol mekanizmasının işlevsel bir şekilde faaliyet gösterememesi, herkesin internet ortamında içerik üreticisi konumunda olması ve internetin erişilebilirlik, satın alınabilirlik ve anonimlik gibi unsurları bünyesinde barındırması cinsel sömürü eylemlerinin de dijitalleşmesini beraberinde getirmiştir. Cinsel sömürü noktasında bireyleri, özellikle de çocukları savunmasız hâle getiren; negatif toplumsal kabul, zarar verici gelenek ve görenek, ayrımcılık, sorumsuz cinsel davranışlar ve mitler, çatışma durumları, tüketici odaklı yaşamak gibi

faktörlerle (ECPAT, 2007, s. 24-28) birlikte dijital hayatın gündelik yaşamı belirleyici bir konuma gelmesi ve siber âlemin suç işlemeyi daha kolay hâle getirmesi, potansiyel suçlulara alan açması cinsel sömürüyü artırmış ve cinsel sömürü türlerinin biçim değiştirmesine neden olmuştur.

Cinsel sömürünün dijitalleşmesi, çevrim dışı cinsel sömürü faaliyetlerinin online ortamlara taşınması ile birlikte sadece online mecralarda gerçekleşen cinsel sömürü faaliyetlerini de içermektedir. Ayrıca temelde bilgisayar ve internet gibi dijital iletişim araçlarının cinsel sömürü eylemlerinde araç/kanal olarak kullanılmasını ifade eder. Cinsel sömürü ile sonuçlanan, bireyin cinsel sömürüsüne yol açan ya da cinsel sömürü görüntülerinin ya da başka bir materyalin üretilmesine, alınıp satılmasına, bulundurulmasına, dağıtılmasına ve iletilmesine yönelik eylemlerde herhangi bir dijital teknolojinin kullanımı bu kapsamda yer alır. Bu bakımdan cinsel sömürünün dijitalleşmesi, materyalin üretilmesi, alınıp satılması, bulundurulması ve iletilmesi gibi süreçlerin hepsini kapsamaktadır.

Cinsel sömürünün dijitalleşmesinin en tehlikeli boyutlarından biri cinsel istismar eylemlerine kapı aralamasıdır. Diğer istismar eylemleri kısmen belirli alan ve eylemlerle sınırlı kalırken, çevrim içi ortamlardaki cinsel istismar eylemleri farklı biçimleri bünyesinde barındıran, daha yaygın alanlara ulaşan bir görünüme sahiptir. Aynı zamanda çevrim içi cinsel sömürü, dijital hayat dışında da sürdürülen istismar eylemlerinin hazırlayıcısı konumundadır. Özellikle de sanal ortamlar, online sohbetler, sanal ortamdaki arkadaşlıklar aracılığıyla istismarcılar ve sömürücüler bir yetişkinin veya çocuğun cinsel bir suç işlemesine zemin hazırlayabilmektedir.

Bu bakımdan, gündelik hayat pratiklerini önemli ölçüde belirleyen ve kullanıcı sayısı her geçen gün artan internet ortamında cinsel sömürü eylemlerinin gerçekleşmesi ve bu eylemlerin dijitalleşmesi toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren önemli bir problem hâline gelmiştir. Bu çerçevede çalışmada, yukarıda bahsedilen problemlerle birlikte, öz itibarıyla cinsel sömürünün dijitalleşen görünümleri ele alınmıştır.

Literatürde cinsel sömürü meselesini ele alan pek çok çalışma bulunmaktadır. Fakat bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu hukuk, sosyoloji, psikoloji, adli tıp ve eğitim disiplinleri perspektifleriyle hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışmalarda genel olarak cinsel istismar meselesine odaklanılmış, cinsel sömürünün önemi ve boyutu kapsamlı bir şekilde

irdelenmemiş, cinsel sömürünün inşasındaki medyatik unsurlar iletişim perspektifinden yeterince ele alınmamıştır.

Günümüz iletişim toplumunda medyanın, özellikle de yeni medya ortamlarının cinsel sömürüyü ve sağlıklı dijital yaşamı tehdit eden diğer problemleri kapsayan ve yeniden üreten bir mekanizma olması sebebiyle, bu çalışma alanı aynı zamanda iletişimsel bir perspektife de ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı cinsel sömürü meselesini kapsamlı bir şekilde ele almak ve bu problemin inşasındaki medyatik unsurları değerlendirmektir. Özellikle de cinsel sömürü eylemlerinin dijitalleşmesi gibi sorun alanını iletişim ve medya perspektifinden tartışmaya açmak da çalışmanın önemini ve öncelikli amacını oluşturmaktadır.

Bu bakımdan, betimleme ve bağlamsal ilişki kurma amacıyla kurgulanan ve teorik bir şekilde hazırlanan çalışmada öncelikli olarak kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Kavramsal çerçeveyi oluşturabilmek amacıyla cinsel sömürü kavramının tanımı yapılmıştır. Literatürde cinsel sömürü kavramının cinsel istismar kavramı ile benzer anlamlarda, birbirlerinin yerine kullanılması sebebiyle de cinsel sömürünün, cinsel istismardan ayrılan yönleri/farklılıkları vurgulanmıştır. Yetişkinleri ve özellikle de savunmasız durumdaki çocukları negatif bir şekilde etkileyen cinsel sömürünün daha iyi kavranabilmesi amacıyla, cinsel sömürünün türleri, etkileri ve sonuçları da bu kısımda incelenmiştir.

Diğer başlıkta ise cinsel sömürüye sebep olan/olabilecek medyatik üretimlere değinilmiştir. Bağlamsal ilişki kurularak, geleneksel medyanın ticari amaçlarla cinsellik ve beden üzerinden kurgulanmış olduğu anlatımların yol açtığı problemler aktarılmıştır. Ayrıca bireylerin bir meta hâline getirilen kadın/erkek bedenlerini ve müstehcen içerikli yayınları kısmen tercih eden ve tüketen konumda olmasına karşın, medyanın bu içerikleri ticari amaçlarla üretmesinin ve sürekli izleyicilere sunmasının teşkil ettiği problemlere odaklanılmıştır.

Cinsel sömürünün dijitalleşen görünümü başlıklı kısımda ise geleneksel medyada üretilen söylemlerin yeni medyadaki farklılaşan biçimlerine değinilerek cinsel sömürü eylemlerindeki dijital iletişim araçlarının rolü vurgulanmıştır. Cinsel sömürünün dijital ortamlardaki görünümü ile ilgili bilgilerle birlikte, çevrim içi cinsel sömürü ve bu sömürünün negatif sonuçları ile ilgili kapsamlı bilgilere yer verilmiştir.

Sonuç kısmında ise cinsel sömürünün dijitalleşmesi ile ortaya çıkan problemlerin çözümü hususunda iletişimsel politikaların ve eğitim

faaliyetlerinin önemi vurgulanmış, cinsel sömürünün çevrim içi görünümüne dair problemlerin çözümüne ilişkin tavsiye niteliğinde çeşitli önleyici açıklamalarda bulunulmuştur.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Cinsel Sömürünün Tanımlanması

Cinsel sömürü kavramı literatürde genellikle cinsel istismar/cinsel suistimal kavramları ile birlikte kullanılmaktadır. Her ne kadar medyada ve akademik literatürde kavramlar genellikle birbirlerinin yerine kullanılsa da cinsel istismar ve cinsel sömürü kavramlarının benzediği hatta bazı durumlarda cinsel istismar eyleminin cinsel sömürü olarak kabul edildiği durumlar olsa da aslında iki kavram arasında farklar bulunmaktadır (Seçgin, 2018, s. 48).

İngilizcede “sexual abuse” olarak kullanılan cinsel istismar kavramı bireyin cinsel bir nesne olarak istismar edilerek gücün kötüye kullanılmasını ifade eder (ECPAT, 2007, s. 17). Yine cinsel istismar, rıza olmadan herhangi bir cinsel yaklaşımı, cinsel içerikli bir faaliyeti veya zorla cinsel ilişkiye kadar uzanan; toplum tarafından kabul edilmeyen uygunsuz şehvet arzularının etkisi altında cinsel doyum elde etme amacıyla tek taraflı, çarpık, bencil ve kabul edilemeyen tüm cinsel eylemleri içerir (Topçu, 2009, s. 12-19).

Genel tanımıyla bir kişinin kendi isteği dışında cinsel eyleme maruz kalması olarak yorumlanabilecek cinsel istismar, yetişkinlerde de görülse de özellikle 18 yaşın altındaki kişilerin yaşadığı mağduriyeti tanımlamak için kullanılmaktadır (Quayle vd., 2011, s. 9). Bu bağlamda cinsel istismar Dünya Sağlık Örgütü’ne göre (2006, s. 10) çocuğun kendisinin tam olarak kavrayamadığı, onay vermesi mümkün olamayacak veya gelişme düzeyi açısından hazır olmadığı ya da toplumun verili yasalarını veya toplumsal tabuları ihlal eden bir cinsel etkinliğe dâhil edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Çocuğa yönelik her türlü fiziksel veya duygusal kötü davranış biçimlerini ifade eden cinsel istismar; çocuğun bir yetişkin tarafından cinsel uyarı, doyum amacıyla fuhuşa zorlanması, pornografi gibi suçlarda cinsel obje olarak kullanılması gibi çocuğun sağlığına, hayatta kalmasına zarar veren eylemleri kapsamaktadır (Quayle vd., 2011, s. 9; Sağlam, 2017, s. 11).

Cinsel istismar kavramı genellikle tek bir eylemi yani çocuğa

karşı gerçekleştirilen cinsel davranış ve eylemleri açıklar iken cinsel sömürü kavramı daha geniş bir anlamı bünyesinde barındırmaktadır (Seçgin, 2018, s. 48). “Sömürmek” kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde (www.sozluk.gov.tr) “bir kimseden veya bir şeyden haksız ve sürekli çıkarlar sağlamak” şeklinde tanımlanmıştır. Yine sözlüklere göre “sömürü” kavramı bir şeyin ya da bir kişinin kendi çıkarları için bir başka kişiden ya da durumdan özellikle etik dışı yollardan avantaj sağlaması, yarar sağlaması ya da bu amaçlarla adil olmayan bir şekilde davranmasıdır. Sömürünün içerdiği cinsel aktiviteden bir çıkar, yarar ya da kazanım sağlanması mutlaka parasal bir kazanç içerme-yebilir, farklı yarar türleri de barındırabilir. Bu amaçlara yönelik bu tarz fiiller hem istismar hem de sömürü olarak tanımlanabilir (ECPAT, 2019, s. 22).

Birleşmiş Milletler raporu ise cinsel sömürüyü “bir başkasının cinsel sömürüsünden parasal, toplumsal ya da siyasal yarar sağlanması dâhil ancak bunlarla sınırlı kalmamak üzere, bir kişinin güç durumunda olmasından, aradaki güç dengesizliğinden ya da güven duygusundan cinsel amaçlar için fiilen yararlanılması ya da bu yönde bir girişimde bulunulması” olarak tanımlamaktadır (ECPAT, 2019, s. 22). Dolayısıyla cinsel sömürü ile bireyin cinsel bir nesne, bir meta hâline getirilmesi ifade edilir (ECPAT, 2007, s. 18).

Özellikle de çocukların cinsel bir obje olarak görülüp, alınıp satıldığı ve benzeri eylemleri açıklayan cinsel sömürü, cinsel istismardan farklı olarak aynı zamanda bir sürekliliği ifade etmektedir (Seçgin, 2018, s. 48). Bu noktada da cinsel sömürü Dünya Sağlık Örgütü’ne göre (2006, s. 9) bir sorumluluk, güven veya güç ilişkisi bağlamında çocuğun sağlığı, yaşamı, gelişmesi ve saygınlığı açısından fiilen zararlı veya potansiyel olarak zararlı sonuçlar verebilecek her tür fiziksel ve/veya duygusal kötü muamele, cinsel istismar, ihmal veya ihmalkâr davranış veya ticari amaçlarla sömürülmesi anlamına gelmektedir. Çocuk haklarını savunma amacıyla çalışmalar yapan ECPAT (2019, s. 68-69) ise cinsel sömürü kavramı ile 18 yaşın altında bulunan bir çocuğun bir yetişkin tarafından aynı veya nakdi herhangi bir kazanç karşılığında cinsel istismara maruz bırakıldığı duruma gönderme yapıldığını belirtir. İstismarı doğrudan gerçekleştiren kişi kadar aracılık eden üçüncü kişi ve kişiler de bu sömürünün failleri olarak tanımlanır (Yücel ve Ögel, 2008, s. 6). Çocukların bir yetişkin tarafından, rıza veremeyeceği eylemleri yaptırılmaya zorlanması, cinsel obje olarak

ya da cinsel doyum amacıyla kullanılması cinsel istismar iken cinsel sömürü, fuhuş ya da çocuk pornografisi yolu ile belirli bir maddi gelir elde etmek gibi çeşitli amaçları ifade eder (Seçgin, 2018, s. 19).

Özetle cinsel istismar, genellikle savunmasız durumdaki çocukların cinsel istismarı anlamına gelen fiil ve davranışları ifade ederken; cinsel sömürü daha genel bir anlatımla fuhuşa ilişkin suçları, ticari amaçlarla müstehcenliğin kullanımını, pornografiyi, bir çocuğun pornografik gösterilere katılımını, çocukların cinsel amaçlar için kullanımını teşvik etme gibi çeşitli kazançlar sağlamak amacıyla cinselliğin kullanımını ifade eder.

1.2. Cinsel Sömürünün Türleri

Cinsel sömürü güncel aynı zamanda pek çok ülkeyi ilgilendiren sosyolojik, psikolojik, ekonomik bir problemdir. Cinsel sömürünün bu görünümü ve özellikle de savunmasız durumda olan çocuklara yönelik cinsel istismar olayları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de artmaktadır.

Özellikle arkadaş çevresi olmayan, aile içinde ve okulda sorunlar yaşayan, izole olmuş veya fonksiyonsuz bir ailede yaşayan, ebeveynlerin taşıdığı çeşitli problemlere maruz kalan bireyler cinsel sömürü biçimlerinden daha fazla etkilenebilmekte, cinsel istismar olaylarına maruz kalabilmeleri açısından risk grubunu oluşturabilmektedirler (Kır, 2013, s. 794).

Cinsel sömürü biçimleri, bireylerin fiziksel ve psiko-sosyal bütünlüğünü alçaltan ve tehdit eden suç eylemlerinden oluşur. Bu durumda birey cinsel ve ticari bir nesne olarak görülür. Bireye yönelik bu ticari cinsel sömürü de çeşitli baskı ve şiddet biçimlerini beraberinde getirir. Literatüre göre, toplumun birçok kesiminin maruz kaldığı, özellikle de çocuklarda görünür olan ticari cinsel sömürünün en temel ve birbiriyle ilişkili biçimleri fuhuş (çocuk fuhuşu), pornografi (çocuk pornografisi) ve cinsel amaçlı çocuk ticaretidir. Diğer biçimleri ise çocuklarla cinsellik amaçlı turizm ve kimi durumlarda da çocuk evlilikleridir (ECPAT, 2007, s. 4; Yücel ve Ögel, 2008, s. 6; www.cacav.net, 2019, s. 5; Cooper’dan akt. Ünveren, 2010, s. 8-9):

Fuhuş/Çocuk fuhuşu: Yetişkinleri ve çocukları tehdit eden fuhuş eylemi ve fuhuş yoluyla cinsel sömürü küresel sorunlardan biridir. Fuhuş, ticari bir gelir amacıyla cinsel ilişkide bulunma eylemini ifade

eder. Çocuk fuhuşu ise “çocuğun maddi ya da başka bir yarar karşılığında cinsel etkinliklerde kullanılması” anlamına gelir (Yücel ve Ögel, 2008, s. 6-7). Bu eylem, cinsel amaçlarla bir çocuğun sunulduğu ticari bir muameleden istifade edildiğinde gerçekleşmiş olur. Çocuklar bu işi yapan sömürücüler tarafından kontrol altında tutulabilir. Mağdur çocuk, hem kız hem erkek olabilir. Parasal kazanç ön plandadır. Bu durum, çeşitli sebeplerle yetişkinlerin, çocukları onların savunmasızlığından faydalanarak sömürmesi sonucunu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca fuhuşa teşvik eyleminde çocuğu ikna, telkin, kandırma, eylemi hoş gösterip cazip kılma yoluyla başkalarına tedarik etme, fuhuş maksadıyla çocuğu barındırma, fuhuş yapmasını kolaylaştırma durumları da cinsel sömürü yöntemlerinden bazılarıdır (ECPAT, 2007, s. 5; Seçgin, 2018, s. 23; Göral, 2014, s. 5).

Müstehcenlik ve pornografi: Müstehcen kelimesi; açık saçık, cinsel dürtüleri tahrik eden anlamlarına gelmektedir (Seçgin, 2018, s. 21). Porno, izleyiciyi cinsel anlamda uyarmak amacı ile kurgulanan yapımları ifade etmektedir. Çocuk pornografisi ise çocukları görüntülemeyi kapsamakta, çocukların cinsel olarak istismar edildiği görsel imajları, sesli ya da yazılı kayıtları içermektedir. Bu görsel imajlar, sözlü ya da yazılı kayıtlar yetişkinler tarafından cinsellik amaçlı kullanılır. Birçok çocuk pornografisi çocukların özel bölgelerini, yetişkinlerin çocuklarla yaptığı cinsel eylemleri ya da çocukların birbirlerine yaptıkları cinsel eylemleri içeren fotoğraf ya da videoları kapsar (www.cacav.net, 2019, s. 5). Bu görüntüler, istismarcının kendi kullanımına ait olabileceği gibi pornografi ticareti için de kullanılabilir (Göral, 2014, s. 5). Aynı zamanda çocuk pornografisi, çocukların cinsel tacizinin görüntülerini oluşturmayı içeren bir çocuk tacizi şeklidir. Cinsel çocuk tacizi görüntüleri her yaştaki çocukları içerebilir (Cooper’dan akt. Ünveren, 2010, s. 8-9). Bu bakımdan müstehcen içerikler ve çocuk pornografisi, cinsel bir amacı betimlemek üzere, çocuğu gerçek fiil ile özdeşleştirme ya da benzeştirme yoluyla cinsel etkinlik içinde gösterme, çocuğun cinsel organlarını herhangi bir biçimde teşhir anlamına gelir. Çocuk pornografisi fotoğraf, görsel ve işitsel temsillerle olduğu kadar yazıyı da içerir; dergiler, kitaplar, çizimler, filmler, cep telefonları ve bilgisayarlar yoluyla da dağıtılabilir. Çocuklar pornografi amaçlı cinsel eylemlere kandırılma ya da zorlanma yoluyla itilebilir ya da çocuğun haberi olmadan sömürü süreci

görüntüleri elde edilebilir. Bu görüntüler de özellikle sanal ortamlar¹ aracılığıyla dağıtılabilir. Müstehcen/pornografi içeriklerinin bir diğer tehlikeli boyutu, bu sömürü eyleminin bu görüntüleri tüketen kişiler aracılığıyla da sürdürülmesidir (ECPAT, 2007, s. 7).

Özetle, müstehcen içeriklerin ve pornografik yapımların ticari cinsel sömürünün en sık karşılaşılan görünümüleri olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar bu içerikleri isteğe dayalı tüketen bireyler olsa da, müstehcenlik ve pornografi bireylerin özellikle medya aracılığı ile erişebildikleri birçok zararı bünyesinde barındıran içeriklerdir. Bu durum, ulusal ve uluslararası hukukta suç unsuru olarak görülen çocuk pornografisi açısından daha tehlikeli unsurları bünyesinde barındırır.

Cinsellik amaçlı çocuk ticareti: Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre çocuk satışı; “çocuğun bir kişi ya da bir grup tarafından, maddi ya da başka bir yarar karşılığında bir başkasına verildiği herhangi bir fiil ya da işlem” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca çocuğu ticari cinsel sömürü sektörüne dâhil etmek ya da kendi cinsel sömürü amaçları için karşılık ödenerek çocuğun alınıp verilme süreçlerini ifade eder (Yücel ve Ögel, 2008, s. 6-7). İnsan ticareti kapsamında değerlendirilecek bir konu olan çocuk ticaretinin; kölelik, organ ve doku nakli, zorla çalıştırma, seks işçiliği gibi pek çok boyutu bulunmaktadır (Seçgin, 2018, s. 20).

Çocuklarla cinsellik amaçlı turizm: Bu durum bir yerden başka bir yere giden ve orada küçüklerle cinsel eylemlerde bulunan bir yetişkinin gerçekleştirdiği çocuklara yönelik ticari cinsel sömürüdür. Yani turizmin, çocuklarla cinsel birliktelik yaşamak amacıyla gerçekleştirilmesidir. Çocuklarla cinsellik amaçlı seyahat eden kişiler evli ya da bekâr, kadın ya da erkek, turist vb. gibi her kesimden olabilir. Bir kimse tarafından tanınmamak, çocukların kolay bulunabilirliği, normalde davranışını biçimlendiren toplumsal ve ahlaki kısıtlamalardan uzak olmak bir başka ülkede istismar içeren davranışlara yol açabilir (ECPAT, 2007, s. 13; Yücel ve Ögel, 2008, s. 8).

1 Çocuk pornografisi çoğunlukla bilişim teknolojileri ve internet yoluyla üretilir ve dağıtılır. Yeni teknolojilerin ve internetin gelişimi, çocuk sömürgecilerine ve pornografiyle ilgilenen kişilere daha fazla ticari imkânlar sunmakta ve bu sömürünün üretimini ve artmasını kolaylaştırmaktadır (ECPAT, 2007, s. 8). Dolayısıyla iletişim teknolojilerinin cinsel sömürü amaçlı kullanılması önemli bir sorun alanı olup; bu problem, çalışmanın ana konusu olması sebebiyle detaylı bir şekilde “cinsel sömürünün dijitalleşen görünümüleri” başlıklı kısımda ele alınmıştır.

Çocuk evlilikleri ve zorla evlendirme: Çocuk evlilikleri ya da erken evlilikler; çocukların ve 18 yaş altındaki gençlerin evlenmesidir. Bu evlilikler, herhangi bir mal ya da aynı veya nakdi ödeme karşılığında yapılıyorsa ve cinsel amaçlar için kullanılıyorsa ticari cinsel sömürü biçimi olarak görülebilir. Erken evlilikler, çocukların eğitim, sağlık ve kendini ifade etme özgürlüğü gibi temel insan haklarını tehdit eder (ECPAT, 2007, s. 15). Zorla evlendirme ise bir erkek ya da kız çocuğunun evlilik için zorlandığı, ayartıldığı, ikna edildiği veya kandırıldığı herhangi bir durumu anlatır (Yücel ve Ögel, 2008, s. 6-8). Bu eylemler, literatürde cinsel sömürü türleri olarak gösterilmektedir.

Tablo 1. Çocuklara yönelik gerçekleştirilen cinsel istismar ve cinsel sömürü eylemlerinin farkı (www.cacav.net).

	Çocuğun Cinsel İstismarı	Ticari Cinsel Sömürü
Kimler tarafından?	Yetişkinler ya da daha deneyimli/daha büyük çocuklar.	Yetişkinler ya da daha deneyimli/daha büyük çocuklar.
Çocuğun kullanımı	Cinsel ihtiyaçları tatmin edecek bir nesne olarak kullanmak.	Yalnızca bir nesne olarak değil, alınıp satılabilen bir meta/mal olarak kullanmak.
Yöntem	Şiddet, tehdit, hile, aldatma ya da baskı.	Çocuğa doğrudan ödeme (nakit para, eşya ya da bir çeşit karşılıkla) yapmak. Bir aracının ya da çocukla bağlantılı bir kişinin, çocuğu cinsel aktivitelerde kullanarak çocuk üzerinden para, eşya ya da bir çeşit yarar sağlamak üzere çocuğa şiddet uygulaması, baskı kurması ve tehdit etmesi.

Görüldüğü üzere, cinsel sömürü eylemleri sonucu üçünü şahıslar birtakım fayda sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca ticari amaçlar taşıyan müstehcenlik, pornografi vb. gibi cinsel sömürü eylemlerine bireyler yaşamlarının çeşitli dönemlerinde özellikle dijital iletişim araçları ile maruz kalabilmektedir. Bu bakımdan cinsel sömürü aynı zamanda bireyin temel haklarının istismar edilmesine neden olmaktadır (Simantiri, 2017, s. 7). Dolayısıyla cinsel sömürünün görünen bu somut izleri, özellikle de ticari cinsel sömürü amacı taşıyan pornografi, seks turizmi, çocuklara yönelik fuhuş ve cinsel şiddet eylemleri yasalarla da suç olarak kabul edilmektedir. Uluslararası ve ulusal hu-

kukta bu suç unsurlarına yönelik çeşitli cezai müeyyideler uygulanmaktadır. Uluslararası hukuk kurallarına ek olarak, özellikle Avrupa Birliği önderliğinde çocuklara yönelik cinsel sömürü faaliyetleri ile mücadele kapsamında birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumların hazırlamış oldukları protokoller bu çalışmalardan bazılarıdır. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun "genel ahlaka karşı suçlar" bölümünde de çocuklara yönelik cinsel sömürü amacı taşıyan eylemlerle ilgili cezai müeyyideler yer verilmiştir (www.mevzuat.gov.tr).

Cinsel sömürünün bahsedilen bu biçimleri günümüzde dijitalleşme ile yeni bir boyut kazanmıştır. Suç eylemleri biçim değiştirmiş ve suç oranları daha da görünür olmuştur. Cinsel sömürü noktasında bireyleri özellikle de çocukları savunmasız hâle getiren negatif toplumsal kabul, zarar verici gelenek ve görenek, ayrımcılık, sorumsuz cinsel davranışlar ve mitler, çatışma durumları, tüketici odaklı yaşamak gibi faktörlerle (ECPAT, 2007, s. 24-28) birlikte dijital hayat, cinsel sömürüye neden olan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital hayatın gündelik yaşamı belirleyici bir konuma gelmesi ve siber âlemin suç işlemeyi daha kolay hâle getirmesi, potansiyel suçlulara alan açması cinsel sömürüyü artırmakta ve cinsel sömürü türlerinin biçim değiştirmesine neden olmaktadır.

1.3. Cinsel Sömürünün Etkileri ve Sonuçları

Ticari cinsel sömürünün çok boyutlu bir olgu olduğu ve çeşitli biçimleri bulunduğu unutulmamalıdır. Sadece yukarıda bahsedilen belirli sömürü biçimlerine odaklanmak yerine, bu sömürünün tüm biçimlerini ortadan kaldırmak üzere çalışmalar yapmak oldukça önemlidir (Yücel ve Ögel, 2008, s. 10). Çünkü cinsel sömürü, bireyin gelişim sürecini etkileyen travmatik süreçlere yol açabilecek bir unsurdur. Bireyin sağlığını etkileyen, fiziksel, psikolojik, ruhsal ve duygusal problemlere yol açan cinsel sömürü eylemlerinin zararları ömür boyu devam edebilmektedir.

Bu durum özellikle dış dünyaya karşı daha savunmasız olan çocuklar üzerinde oldukça belirgin problemlere yol açmaktadır. Psikiyatristler ve gelişim psikologları küçük yaş dönemlerinde çocukların yaşadıklarını unutmadıklarını ve bu dönemdeki olumsuzlukların telafisinin olmadığını ifade etmektedirler. Cinsel sömürü eylemleri birey-

lerde özellikle de çocuklar üzerinde geri dönüşü olmayan şu problemlere neden olabilmektedir (Sağlam, 2017, s. 14; Yücel ve Ögel, 2008, s. 6; Kır, 2013, s. 792; Mehtar ve Öztürk, 2011, s. 128-135):

- Travma, stres ve suçluluk hissi.
- Kaygı bozukluğu, korku ve olayı tekrardan yaşama hissi.
- Güven kaybı ve içten ilişki kuramama.
- Öfkeli tutum ve düşmanca ya da saldırgan davranışlar.
- Öğrenme güçlüğü.
- Öz güven eksikliği ve değersizlik hissi.
- Damgalama, ayıplama ve utanma.
- Alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı.
- Cinsel davranış bozukluğu ve cinsel saldırganlık.
- Çeşitli psikolojik ve fizyolojik sağlık problemleri.

Bu problemler, cinsel sömürü eylemlerine maruz kalan bireylerin yaşamlarının çeşitli dönemlerinde farklı etki ve biçimlerle görünür olmaktadır. Özellikle de cinsel sömürü eylemleri sonucu herhangi bir cinsel istismara maruz kalan bireyler oldukça zorlayıcı bir psikolojik sürecin içerisine girmekte ve yoğun sıkıntılar yaşamaktadır. Böyle bir sömürü, aynı zamanda kişinin bireysel bütünlüğüne, can güvenliğine ve bir özne olarak bireyselliğine gerçekleştirilen bir saldırıdır. Bu durum çocuklar için daha ağır problemlere sebep olmaktadır. Özellikle de sömürü mağduru çocukların çoğu zaman bu sömürüyü durdurmak için destek alabilecek kimse bulamamaları iyileşme sürecini de zorlaştırmaktadır. Anne ve babası tarafından zorla evlendirilmiş ya da cinsel sömürünün içine itilmiş çocukların güvencikleri kimse de kalmamaktadır. Bunların yanı sıra, çocukların cinsellikle travmatik ve şiddet içeren bir şekilde karşılaşmaları, cinsellikle ilgili tutumlarını da negatif bir şekilde etkileyecektir (Yücel ve Ögel, 2008, s. 9-10).

Genel olarak bahsedilen bu problemlerden hareketle cinsel sömürü eylemlerinin bireyler üzerinde fiziksel ve psikolojik etkileri olan ve hayatlarını tehdit eden, aynı zamanda bireylerin temel haklarını çok yönlü ihlal eden bir unsur olduğunu söylemek mümkündür (Coşkun, 2011, s. 77).

2. BİR TÜKETİM NESNESİ OLARAK BEDENİN SUNUMU VE CİNSEL SÖMÜRÜNÜN MEDYATİK İNŞASI

*“Beden sattırır. Güzellik sattırır. Erotizm sattırır
(Baudrillard, 2012, s. 157).”*

Cinsel sömürünün inşasında ve artmasında özellikle kitle iletişim araçlarının bedeni, cinselliği vurgulayan bir nesne, bir tüketim nesnesi olarak kullanmasının önemli bir rolü vardır. Günümüzde medya, bedeni öyle bir duruma getirmiştir ki televizyonda, internette ya da gazete ve dergilerde izlenen her beden artık beden olmaktan çıkmış, bazen ikon olarak görülmeye bazen de tam tersine sıradan bir nesne olarak görülmeye başlanmıştır. Bedenin medyadaki bu konumu da farklı boyutlarla kendini göstermektedir. Bu amaçlarla, hem kadın hem de erkek bedeni kitle iletişim araçları üzerinden tüketim kültürünü teşvik edici bir etken olarak kullanılmaktadır (Özdemir, 2016, s. 53-54). Bu bakımdan beden, Baudrillard’ın deyişiyle, “Tüketilen şeyler arasında diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz-tüm diğer nesnelere özetlemesine rağmen otomobilden bile daha fazla yan anlamla yüklü bir nesnedir.” (Baudrillard, 2012, s. 149).

Bir nesne olarak medyada yeniden üretilen beden çıplaklık, davetkârlık, fiziksel çekicilik, cinsel imalar, gizli (gömülü) cinsellik (Şahin, 2014, s. 105-115) unsurlarının kullanımı ile özellikle modern tüketim içerisinde belirginleşmeye başlayan, cinselliğin fanteziye dönüştüğü gösterişli bir endüstri kolu olan cinsel metalar endüstrisi ürünü hâline gelmiştir (Özden, 2016, s. 90). Medyanın ürettiği bu cinsel metalar endüstrisi de zorunlu tüketim nesnelere otomatik olarak cinselleştirme eğilimini taşımaktadır (Baudrillard, 2012, s. 168). Bu durum öncelikle kadın bedenleri ile görünür olmuştur. Kadın bedeni medyada erkeğin ilgisini çeken bir yapıda sunulmuştur. Kadınların güzel, çekici olarak sunumu daha çok başkalarını etkileme ve ikna amacını taşımaktadır. Bu bakımdan, özellikle erkeklerin hedef kitle olduğu medya içeriklerinde kadınlar medya içeriğinin (özellikle reklamların) seyirlik nesnesi olarak konumlandırılmışlardır (Dumanlı, 2011, s. 134). Erkeklerin amaçlarına uygun şekilde gösterime giren temsillerde kadınlar cinsel meta olarak sunulmuş; erkek izleyiciyi/okuyucuyu tatmin etme vazifesi yüklenen ve cinsel bir obje olarak

kullanılan kadın (Sevim, 2013, s. 43,52), cinselliğiyle aynı zamanda ticari bir nesne/meta konumuna indirgenmiştir (Sevim, 2013, s. 73; Dağtaş, 2006, s. 233). Kadın ve erkek bedeninin hatta çocuk bedeninin metalaştırılması süreci, psikolojik/estetik süslerinden arındırıldığında, kapitalizmin acımasız mantığını ortaya çıkarmaktadır (akt. Dağtaş, 2006, s. 236; akt. Yakın, 2018, s. 280). Bu da bedenin, kapitalist amaçlara bağlı olarak bir yatırım unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir (Baudrillard, 2012, s. 152).

Medyanın ticari yönünün bir yansıması olan reklamlarda, bedenin bir ticari yatırım unsuru olarak kullanılmasının somut izlerini görmek mümkündür. Reklam, çift anlamlı sözler, imalı ifadeler, bilinçaltının algısına yönelik cinsel imgeler ve cinsellikle ilgili vaatleri kullanarak tüketicinin cinselliğe olan ilgisini kıskırtır ve romantik duygularını körükler. Seksi giysiler ve insan vücudunu ortaya çıkaran pozlar, temel cinsel mesajlar içerir (Dal ve Şener, 2006, s. 2). Yapılan araştırmalara göre son yıllarda gerek görsel ve işitsel, gerekse yazılı medyada cinsel söylemlerin özellikle reklamlarda kullanımı giderek artmıştır (Taşkaya, 2009, s. 120). Reklam sektörünün en büyük silahı ve manipülasyonun birincil nesnesi olan beden, izleyicinin en büyük ihtiyaçlarından (beslenme ihtiyacı, güvenlik ihtiyacı, cinsellik ihtiyacı vs.) faydalanılması koşulu ile türlü rollere büründürülerek izleyicinin karşısına çıkarılır. Böylece izleyici, reklamı yapılan ürünü kendi yaşamı ve ihtiyaçlarıyla kıyaslayarak ürünü alma gereksinimi duyar. En çokta izleyicinin cinselliğe olan ilgisini silah olarak kullanan reklam piyasası neredeyse her türlü ürünün reklamında bedene cinsel bir nesne olarak yer vermekte ve satış oranını artırmayı amaçlamaktadır (Özdemir, 2016, s. 55).

Bir obje olarak kullanılan kadın bedenleri (Taşkaya, 2009, s. 119), erkeğin seyrine sunulmakta ve reklamlarda kadınlar ürün ile alınıp satılan imgeye dönüştürülmektedir. Bu amaçla kadınların sadece teni bile reklamlarda erkekleri etkilemek için kullanılabilir (Dumanlı, 2011, s. 135). Bu süreçte cinsel söylemlerin kullanılmasıyla, çoğunlukla kadın bedeni metalaştırılırken ürüne kendi gerçeğinden bağımsız soyut değerler yüklenerek ürün ve marka imajı oluşturulmaktadır (Taşkaya, 2009, s. 128; Karaca ve Papatya, 2011, s. 481).

Reklamda kullanılan cinsel içeriklerin büyük bir kısmını kadın bedenleri oluştursa da; artık kaslı, çıplak erkek vücudunun da ser-

gilendiği reklamlar karşımıza çıkmaktadır. Bu reklamlardaki temel amaç karşı cinsin ilgisini, cinsellik kullanarak çekmektir. Bu tür ürünlerle, artırılmış cinsellik, ikna edici bir ürün faydasına dönüştürülmekte ve böylece reklamın odak noktası oluşturulmaktadır (Dumanlı, 2011, s. 139).

Bu içeriklerde beden, medya içeriklerinde çoğunlukla cinsellik ile ön plana çıkarılan ticari bir unsur olarak konumlandırılmaktadır. Birçok kitle iletişim aracı içeriğinde; televizyon programlarında, reklamlarda, haberlerde, müzik kliplerinde cinsel çağrışımlı içerikler oldukça fazla kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bedenin pornografik kullanımı da günümüzde çok kullanılan bir manipülasyon seçeneğidir. Özellikle kadın bedeninin metalaştırılmadığı, fetişleştirilmediği, nesneleştirilmediği yayınlara rastlamak neredeyse imkânsızdır. Bu tarz yayınlarda bazen açık bir pornografinin sergilendiğini bile söylemek mümkündür (Taşkaya, 2009, s. 122; Özdemir, 2016, s. 54).

Pornografi; dergi, roman, sinema, televizyon ve bugün de internet aracılığıyla bireylerin cinsel deneyimleri kaydederek paylaştığı bir endüstri hâline gelmiştir. Bunun yanında pornografinin biçim ve teknik özellikleri, aynı ekonomik beklentiler nedeniyle ana akım medyanın içeriğini de etkilemiştir (Özden, 2016, s. 81). Ancak bu durum medyanın her tür cinsel imajı metalaştırmasına ve pornografi endüstrisine dair ilgi ekonomisi yaratmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra medya her tür reklamın kenarına erotikleştirilmiş kadın figürlerini iliştiirmeye başlamıştır. Medyanın bu yayınları sebebiyle artan cinsellikle ilgili tartışmalar da pornografi endüstrisinin legalleşmesine zemin hazırlamıştır (Özden, 2016, s. 92).

Pornografi hem bir tür sömürü biçimi hem de kadın haklarına karşı yapılmış bir saldırı olarak da yorumlanmaktadır. Pornografi ile kadın kimliği ve bedeni metalaştırılmakta ve cinsel tahakküm biçimi pekiştirilmektedir. Pornografik materyallerin işlenmiş imajları erkeğin kadına karşı şiddet uygulamasını ve pornografik mesajların erkek tarafından içselleştirmesini beraberinde getirmektedir. Pornografi, tüketim toplumunun sömürü ve fetişist ilişkilerinin sürdürülmesini endüstriye dönüştürerek temsil etmektedir. Bununla birlikte pornografi özgürlüğünü basın ve ifade özgürlüğü içerisinde yorumlayan liberal yaklaşım düşüncelerinin de bugün bu içerikleri üreten dev şirketlerin kontrolünde olan medya tarafından yayılabildiği unutulmamalıdır (Özden, 2016, s. 87).

Medyada bir tüketim aracı olarak erotizmin kullanımı (Baudrillard, 2012, s. 157) aynı zamanda medya tüketicilerini sağlık yönünden de negatif olarak etkilemekte, çocukların ve yetişkinlerin psiko-sosyal yaşamlarına zarar vermektedir. Özellikle çocukların medya sayesinde artık her yerde olduğu ve her sürece katılabildiği, herhangi bir şekilde medyada yer aldığı durumlar (Ziyalar ve Salihoğlu, 2011, s. 187-189) düşünüldüğünde medyada sunulan cinselliğin zararları daha da dikkat çekici olacaktır. Bu süreç aynı zamanda medyada dolaylı olarak çocuk sömürüsüne sebep olabilecek reklam, dizi, yarışma, film ve haber içerikleri (Ziyalar ve Salihoğlu, 2011, s. 190-191) göz önüne alındığında daha da korkutucu bir tablo ortaya çıkaracaktır. Bu yönüyle de medyada cinselliğin sömürü amaçlı kullanımı çocuklar için ayrı bir tehlike oluşturmaktadır.

Özetle, medyanın bedeni bir sermaye olarak kullandığını, bir fetiş (tüketim nesnesi) olarak işlevselleştirdiğini söylemek mümkündür (Baudrillard, 2012, s. 150). Ticari amaçlarla sürekli erotizm vurgusu yapan geleneksel medya (Dağtaş, 2006, s. 238), cinsiyeti geleneksel pazarlama süreçlerinden günümüze kadar kullanmaktadır (Yakın, 2018, s. 283). Bu durum da cinselliğin tüketilebilir, kazanç elde edilebilir bir alan olmasını doğurmuştur. Ticari bir amaç taşıyan cinsel sömürünün artması hususunda da medyanın sömürü amaçlı oluşturulan içeriklerinin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

3. CİNSEL SÖMÜRÜNÜN DİJİTALLEŞEN GÖRÜNÜMLERİ

Kitle iletişim araçları içerisinde internet, bireyleri kendine çeken, bireylerin gündelik yaşamının çoğunu kapsayan modern bir teknolojidir. İnternetin sahip olduğu altyapı ve sunduğu içeriklerle herkese hitap edebilen ve herkesin erişimine açık bir özelliği bünyesinde barındırması, bu yeni iletişim teknolojisinin bilgi edinme sürecinde ve eğlenme aktivitelerinde sıkça kullanımını beraberinde getirmiştir. İnternet teknolojisinin sunduğu yeni medya uygulamaları ile birlikte bu durum daha da artmış ve bireyler internete daha fazla bağımlı hâle gelmiş, bunun sonucunda da internetin fazla ve bilinçsiz kullanımı gibi problemler ortaya çıkmıştır.

İnternet ve bilgisayar kullanımını sonucu artan bağımlılık ve bilinçsizce kullanım gibi problemlerin yanında; internet içeriklerinden veya internetin yapısından kaynaklanan nefret söylemi, sahte haberler, çevrim içi meydan okumalar ve çevrim içi oyunlara bağımlılık gibi (Muratoğlu ve Steffens, 2019, s. 24-37) sorunlar da sağlıklı dijital yaşam sürecinde tartışılır hâle gelmiştir.

İnternet kullanımının getirdiği bu problemlerle birlikte, günümüzde artık birçok suç unsuru dijital ortamda yer alabilmekte; dijital ortamlar suç platformları olarak da işlevsellik gösterebilmekte ve birçok suçlu sanal ortamlarda tehditkâr bir şekilde kullanıcı olarak yer alabilmektedir. Bu duruma ek olarak dijital ortamlar özellikle günümüzde cinsel sömürünün artmasına ve bu suç unsurunun biçim değiştirerek yaygınlaşmasına sebep olabilecek bir yapıya sahiptir. Daha önce bahsedilen cinsel sömürü eylemleri dijital ortamlar aracılığı ile de gerçekleşir hâle gelmiştir. Bu sebeple cinsel sömürünün günümüzde dijitalleştiğini, çevrim içi platformlara taşındığını ve bu kanal aracılığı ile toplumu tehdit eder hâle geldiği ifade edilebilir.

Dijital ortamlar cinsel istismarcılara kapı açabilmekte; fiziksel ya da sanal buluşma için internet aktif olarak kullanılabilir. Bu durum son yıllarda örgütlü cinsel istismar olaylarının internet ile artması sebebiyle daha da görünür olmuştur (ECPAT, 2007, s. 18). Özellikle çocukların cinsel istismarı ve cinsel sömürüsü internette ya da internet aracılığıyla veya çevrim içi ortama bir tür bağlantıyla gerçekleşir hâle gelmiştir (ECPAT, 2019, s. 24-25).

İnternetin cinsel sömürü amacıyla üretilen materyallerin dağıtımına ve kullanılmasına yol açması, çevrim içi teşvik ile kendine bağımlı hâle getirmesi, psikolojik ya da fiziksel zarara yol açabilecek materyallere maruz bırakması gibi durumlar, cinsel sömürünün dijitalleşen diğer yönlerini göstermektedir (ECPAT, 2007, s. 28).

Kameralar, televizyonlar ve bilgisayar gibi iletişim araçları ile gerçekleştirilen cinsel sömürü eylemleriyle birlikte (McCartan ve McAlister, 2012, s. 258), kullanımı artan ve gündelik hayatta etkisi belirgin olarak görülebilecek mobil telefonlar da suçlular için bir araç olabilmekte; bu teknolojileri kullanan bireyler de cinsel suçlar için bir hedef konumuna gelebilmektedir (Quayle, 2011, s. 50; McCartan ve McAlister, 2012, s. 261).

Bu sebeplerle internet ve diğer dijital iletişim teknolojileri, özellikle saatlerce çevrim içi olan bireyleri negatif etkileyebilecek bir

durumdadır. İnternet kullanıcıları sanal ortamlarda cinsel sömürüye karşı tehdit altında olup, bir hedef konumunda yer almakta ve çevrim içi dünyada potansiyel mağdur olabilmektedirler (Simantiri, 2017, s. 3). Savunmasız ve kontrolsüz bir durumda olan çocuklar için bu tehdit daha da ileri boyuttur. İnternetin cinsel sömürüye yol açabilecek içeriklere fazlaca yer vermeye başlaması, kötü niyetli kişilerin internet ortamında farklı kimliklerle çocuklarla çevrimi içi iletişim kurması ve çocuk ticaretine online ortamlarla aracılık etmesi (Topçu, 2009, s. 63) bu durumun geldiği noktayı göstermektedir.

Bu bağlamda, geleneksel medya gibi cinselliği bir meta olarak kullanan internet içeriklerinin negatif boyutlarını ve cinsel sömürünün dijitalleşen görünülerini daha kapsamlı açıklayabilmek amacıyla çevrim içi cinsel sömürü kavramı ele alınmış ve çevrim içi cinsel sömürünün türleri değerlendirilmiştir.

3.1. Çevrim İçi Cinsel Sömürü

Cinsel sömürünün dijitalleşmesi, bilgisayar ortamında çevrim içi cinsel sömürü/çevrim dışı cinsel sömürü eylemlerinin gerçekleşmesini, daha doğru bir deyişle bilgisayar ve internet gibi dijital iletişim araçlarının cinsel sömürü eylemlerinde araç olarak kullanılmasını ifade eder. Çevrim içi ortamda cinsel sömürü, sömürücü nitelik taşıyan eylemleri ve çevrim içi ortamlarla bağlantılı tüm fiilleri içerir (ECPAT, 2019, s. 24-25; Simantiri, 2017, s. 8). Bilgisayar ortamında üretilmiş cinsel sömürü amacı taşıyan materyaller yine dijital ortamlar kullanılarak yaygınlaştırılabilmektedir. Cinsel sömürüyü içeren bu materyaller aynı zamanda yine online ortamlar aracılığı ile ithal veya ihraç edilmekte, sunulmakta, satılmakta ve bulundurulmaktadır.

Sosyal medya uygulamaları da bu cinsel sömürü eylemlerine zemin hazırlayabilmekte, yine bu araçlarla özellikle çocuklara karşı cinsel istismar suçları işlenebilmektedir. Özellikle bireyin mahrem görüntülerinin sanal ortamlarda yayınlanması gibi eylemlerin yanında, sanal ortamlarda bireylerin yapay ya da dijital olarak üretilmiş görüntülerine yer verilmesi önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (ECPAT, 2019, s. 20). Çevrim içi cinsel istismar olarak adlandırılan bu tarz cinsel faaliyetler de cinsel sömürde internetin araç olarak kullanıldığını göstermektedir (Quayle vd., 2011, s. 10).

Cinsel sömürünün dijitalleşmesi, materyalin üretilmesi, alınıp satılması, bulundurulması ve iletilmesi gibi süreçlerin hepsini kapsamaktadır. Dolayısıyla bu durum mağdurun çevrim içi iken cinsel fiillerde bulunmaya tahrik edilmesi, bu amaçla manipüle edilmesi, bu içeriklerle muhatap olması ve sömürülme durumuna getirilmesi gibi geniş kapsamlı bir problemi de içerisinde barındırmaktadır (ECPAT, 2019, s. 24-25). Aynı zamanda bu süreç bireyi sömürü eylemlerine maruz bırakarak cinsel bir suç işlemeye hazırlaması, ikna etmesi, buna yönelik eylemlerde bulunması gibi fiilleri de kapsamaktadır (ECPAT, 2019, s. 52).

Dijital platformlar cinsel sömürü ile birlikte cinsel istismar olaylarına da zemin hazırlamaktadır. Dijitalleşen iletişim araçları istismarcılara, çocuk pornografilerine, çocuk tacirlerine ve diğer suçlulara altyapı sunmaktadır. Sömürü amacı taşıyan sohbet odaları, özel web siteleri, sosyal ağlar ile istismar eylemleri gerçekleştirilmektedir (Quayle, 2011, s. 50). Cinsel istismara dijital araçlar vasıtasıyla maruz kalan bireyler arkadaşlık kurma aşaması, ilişki kurma aşaması, risk değerlendirme aşaması, münhasırlık aşaması, cinsel aşama gibi süreçlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum, bir suçlunun bireyi cinsel faaliyetlerde bulunmaya teşvik edebileceği aşamaları oluşturur. Sonraki süreçte ise resim, video vb. gibi araçlarla bireyi materyal izlemeye teşvik etmek, bireyi duyarsızlaştırmak ve bu davranışları normalleştirmek gibi eylemler meydana gelmektedir (Kloss, Beech ve Harkins, 2014, s. 14). İstismarcılar ve sömürücüler bu gibi araçlarla sanal ortamları da kullanarak yetişkinin, özellikle de çocuğun cinsel bir suç işlemesine zemin hazırlamakta; internet sohbeti, internet üzerinden arkadaşlık kurmak gibi fiiller ile cinsel suçlara teşvik edilmektedir (ECPAT, 2019, s. 52).

İnternet kullanım istatistiklerine göre interneti kullanan bireylerin çoğunluğu, interneti içerik (mesaj, fotoğraf) paylaşmak ve çevrim içi oyun oynamak, sohbet etmek ve yeni arkadaşlar edinmek için kullanmaktadır (Koçtürk ve Yüksel, 2018, s. 294). Özellikle genç bireylerin internet kullanım oranının daha fazla olduğu ve cinselliği dijital ortamda keşfetmeye başladıkları düşünüldüğünde, dijital ortamlarda kontrolsüz bir şekilde üretilmiş içeriklerin bireyleri cinsel sömürü, cinsel istismar eylemlerine maruz bırakabileceği düşünülmektedir. Medya okuryazarlığı programına odaklanan bir organizasyon olan MediaSmarts; sohbet odalarını sık kullanan,

çevrim içi ortamlarda cinsellik ve seks hakkında konuşan, kişisel bilgilerini veya görüntülerini çevrim içi ortamlarda bir yerlere gönderen, online pornografi aramaları yapan, interneti başkalarını taciz ve utandırma amaçlı kullanan kişilerin cinsel sömürücülerin hedefinde olabileceğini belirtmektedir (www.mediasmarts.ca). Ayrıca bu durum, kontrol mekanizması içerisinde dâhil edilmesi kısmen zor olan ve savunmasız konumda yer alan sokak çocukları, yetiştirme yurdunda kalan çocuklar ve dijital ortamlarda aile kontrolünden uzak bir şekilde yer alan çocuklar için daha tehditkardır (Simantiri, 2017, s. 4).

Cinsel sömürünün dijitalleşmesinin en tehlikeli boyutlarından ilki, yukarıda da bahsedildiği üzere, cinsel istismar eylemlerine kapı aralamasıdır. Diğer istismar eylemleri kısmen belirli alan ve eylemlerle sınırlı kalırken çevrim içi ortamlardaki cinsel istismar eylemleri farklı biçimleri bünyesinde barındıran, daha yaygın alanlara ulaşan bir görünüme sahiptir. Aynı zamanda dijital hayat dışında da sürdürülen istismar eylemlerinin hazırlayıcısı konumundadır. Bu bakımdan, bahsi geçen cinsel sömürü eylemlerine maruz kalan bireyler içerisinde de özellikle çevrim içi ortamlarda çok fazla zamanını yalnız başına harcayan, pornografi veya cinsel görüntüleri bilgisayarında bulunduran, ebeveynlerinin tanımadığı insanlarla iletişim kuran, yine ebeveynlerinin tanımadığı kişilerden hediye alan, aileden/arkadaş çevresinden çekilen veya yetişkin birinin odaya girmesi durumunda bilgisayarını kapatan veya ekranı değiştiren bireyler cinsel istismarcıların hedefi konumundadır (www.mediasmarts.ca).

Özetle, bireylerin cinsel sömürü eylemlerine gerçek hayatın gündelik pratiklerinde, geleneksel medyada ve dijital ortamlarda maruz kaldığını söylemek mümkündür. Dijital ortamlardaki cinsel sömürü eylemleri ise daha karmaşık bir yapıya sahip olmakla birlikte daha tehditkardır. Çünkü bilgisayarda üretilmiş cinsel sömürü ve cinsel istismar materyalleri sınırlanabilir bir durumda değildir. Yetişkinler için müstehcenliğin sanal reklamlar ve diğer online ortamlar ile teşvik edilmesi, pornografinin oldukça yaygın olması, sanal cinsel aktivitelere yer vermesi; çocukların ise özellikle cinselliği erken yaşta bilinçsizce fark etmesi, cinsel içerikli filmler, sahte fotoğraflar, karikatürler, çizimler, anime gibi çizgi roman ve filmler gibi ortamlarda müstehcenliğe maruz bırakılmaları sınırlanamayan bir görünüme

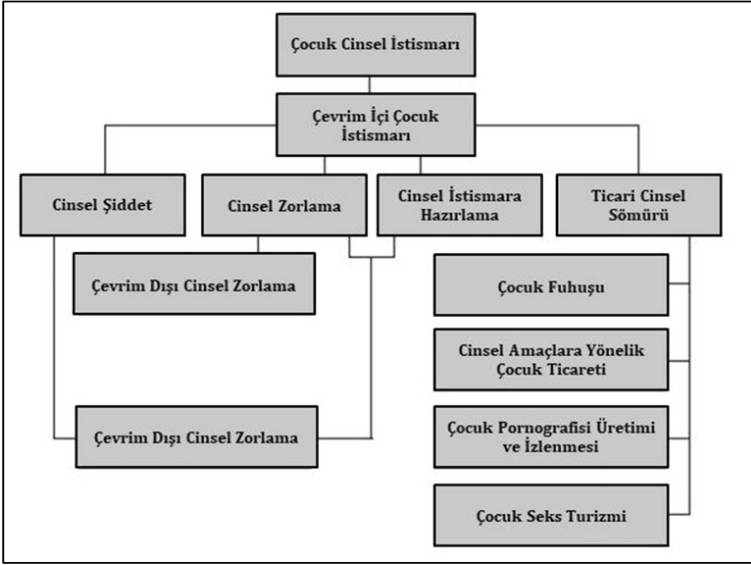
sahip cinsel sömürü materyal ve eylemlerinden bazılarıdır. Ayrıca bilgisayar teknolojileri kullanılarak üretilen ve yapay bir görünüme sahip bu materyallerde yetişkinlerin ve çocukların gerçek hayattaki görüntüleri kullanılmakta, internet teknolojisinin sahip olduğu erişilebilirlik, satın alınabilirlik ve anonimlik gibi unsurlarla bu içeriklere herhangi bir zamanda bireyin kendisinin ve yabancı bir kimsenin erişimini kolaylaştırılmakta (ECPAT, 2019, s. 39-40; Kloess, Beech ve Harkins, 2014, s. 4), bu durum da sömürücü ve istismarcılara kapı aralamaktadır.

3.2. Çevrim İçi Cinsel Sömürü Türleri

Son zamanlarda internet ortamının seks suçlarını artırdığını, hatta cinsellik ile ilgili suç unsuru taşıyan eylemlerin çoğunlukla internet aracılığı ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür (Quayle, 2011, s. 50). Dijital teknolojilerin gelişmesi de, cinsel sömürü ve istismar eylemlerinin farklı biçimlerde görünür olmasını beraberinde getirmiştir.

Literatüre göre, cinsel sömürünün dijitalleşen görünümünü birçok kategori altında incelemek mümkündür. Çevrim içi ortamlarda bireylerin cinsellik ile ilgili zararlı içeriklere maruz bırakılması, cinsel sömürü materyallerinin üretimi, dağıtımı ve bu pornografik, müstehcen içerikli görüntülerin genel kullanıma açık ortamlarda sunulması, cinsel içerikli mesajlaşmanın/sohbetlerin yapılması (sexting), cinsel istismara teşvik etmeyi amaçlayan içeriklerin barındırılması (sanal grooming), internet aracılığı ile istismar görüntülerinin ve seks suçlarının şantaj, tehdit gibi yöntemlerle yaygınlaştırılması (sextortion), cinsel sömürünün dijitalleşen görünümüdür (Quayle vd., 2011, s. 10-17; Quayle, 2011, s. 50; Simantiri, 2017, s. 8; Muratoğlu ve Stefens, 2019, s. 12-16).

Cinsel sömürü ile birlikte çocuklara yönelik cinsel istismar olayları da dijitalleşme ile yeni bir görünüm kazanmıştır. Dolayısıyla cinsel sömürünün online boyutlarının bir yansıması olan çocuk cinsel istismarının dijitalleşen görünümünü şu şekilde şematize etmek mümkündür:

Tablo 2. Çevrim içi çocuk istismarı türleri (Quayle vd., 2011, s. 16).

Görüleceği üzere, çevrim içi çocuk istismarı türleri, dijitalleşen cinsel sömürü eylemlerinden kısmen farklılaşmakta ve daha spesifik bir alanı ifade etmektedir. Bu bakımdan, konunun anlamsal bütünlüğünü bozmamak adına literatür verilerine dayanarak cinsel sömürünün online görünümünü genel olarak; zararlı içeriğe maruz kalma, müstehcenlik ve pornografi, cinsel içerikli mesajlaşma (sexting), çevrim içi cinsel istismar (sanal grooming) ile cinsel amaçlı ayartma ve tehdit (sextortion) başlıkları altında ifade etmek mümkündür.

3.2.1. Zararlı İçeriğe Maruz Kalma

Kitle iletişim araçları içerisinde özellikle bilgisayar ve internet pek çok içeriği bünyesinde barındıran, etkileşimli ortamlara imkân veren bir yapıya sahiptir. Bu sebeple kullanım oranı oldukça yüksek olan dijital iletişim araçları, özellikle mobil teknolojiler aracılığı ile daha işlevsel hâle gelmiş, gündelik hayat pratikleri içerisinde önemli bir yer edinmiştir.

Dijital teknolojilerin sağlamış olduğu bu imkânlar birtakım sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Özellikle internet ortamında bir ön denetime tabi olmadan üretilen içeriklerin herhangi bir kontrol meka-

nizmasından geçirilmeden dijital ortamlara aktarılması ve yine bu ortamlar üzerinden paylaşılması zararlı içeriklerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Suç potansiyeli taşıyan kişilerin de sanal ortamlarda faaliyet gösterdiği düşünüldüğünde serbest zamanlarının çoğunu dijital platformlarda geçiren çocukların nasıl bir tehlike ile karşı karşıya olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Sanal ortamlarda zararlı içeriğe maruz kalma bireylerin, özellikle de çocukların bilerek ya da bilmeyerek yaşlarına uygun olmayan cinsellik ya da şiddet içeren materyale ya da gelişimleri açısından başka yönleriyle zararlı sayılan içeriğe erişmeleri ya da böyle bir içerikle karşılaşmaları anlamında kullanılmaktadır. Bu yönleriyle zararlı içerik cinsel sömürü, cinsel istismar materyallerinden (özellikle pornografi) daha geniş bir alanı kapsamakta ve bunlarla sınırlı kalmamak kaydıyla bireye zarar verebilecek her türlü materyali içermektedir. Zararlı içerik terimi sadece “çocuğun cinsel istismar materyali” ya da “çocuk pornografisi” ile ifade edilmemelidir. Çünkü zararlı içerik terimi, daha geniş bir kapsama sahip olmakla birlikte cinsellik içeren materyaller dışındaki zararlı içeriklere de atıfta bulunmaktadır. Ayrıca “zararlı içerik” mutlaka yasa dışı materyal anlamına gelmez; yasal, ancak yine de yaş, uygunluk düzeyi vb. durumlar açısından kişi için zararlı materyal de bu kapsama girmektedir (ECPAT, 2019, s. 44-45).

Bireyler, müstehcenlik ve pornografi gibi cinsel sömürü ve istismar materyalleri ile sanal ortamlarda karşılaşabilmektedir. Kısmen yetişkinlerle ilgili cinsel istismar görüntülerini, kısmen de gerçek bir çocuğu göstermeyen fakat cinselleştirilmiş çocukları ya da cinsel çocuk istismarını grafiksel olarak görselleştiren içerikleri tanımlayan sanal çocuk istismar materyalleri (yapay ya da dijital olarak oluşturulmuş) online ortamlarda fazlaca yer almaktadır. Cinsel sömürü amacı taşıyan bu içerikler bilgisayar ortamında reklam, çerez veya virüs gibi bağlantılar aracılığıyla görünür olabilmekte ya da film, çizgi film, bilgisayar aracılığı ile oluşturulmuş diğer görüntüler ile bireyin karşısına çıkabilmektedir (ECPAT, 2019, s. 39). Ayrıca gündelik hayatta sıkça kullanılan akıllı telefonlar, mobil uygulamalar gibi iletişim araçları da bahsedilen bu kötü niyetli materyallere ulaşımı kolaylaştırabilmekte, cinsel sömürü materyal ve görüntülerinin saklandığı, gönderildiği, paylaşıldığı bir alan hâline gelebilmektedir (McCartan ve McAlister, 2012, s. 261).

Cinselliği sömürü amacıyla kullanan ve internet kullanıcılarının tamamını tehdit eden zararlı içerikler aynı zamanda bireyleri cinsel suçlar

işlemeye yönlendirebilecek bir etkiye de neden olabilmektedir. Sanal ortamlardaki bu tehlikeler bireylere fiziki zarar vermese de çevrim içi ortamlarda istismar edilmesine zemin hazırlayabilmektedir.

Bununla birlikte maruz kalınan ve bilinçsizce tüketilen bu *içeriklerin tüketimi sonucunda* cinselliği sömürü amacıyla kullanan ve bu içeriklere finansman sağlayan pazar daha da güçlenmekte ve cinsellik/cinselleştirme, meta olarak kullanımı talep edilen bir durum hâline gelmektedir.

İnternet ortamı, sunduğu geniş imkânlarla birlikte barındırdığı zararlı içerikler sebebiyle bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç duymaktadır. Ağlarda yer alan ve cinsel sömürüye (fuhuş, pornografi vb.) hizmet eden içeriklerin yasal olarak suç unsuru sayıldığı durumlar olsa da, diğer “zararlı içeriklerin” de yasal olarak ne olduğu ile ilgili net tanımlamaların yapılması ve buna göre önlemlerin alınması zaruri görülmektedir. Her ne kadar cinsel sömürü eylemlerini gerçekleştirmeye aracı olan ağlara yasal olarak erişim engellense de (erişimi yasal olmayan fakat farklı yöntemlerle ulaşılabilen ve çeşitli suçlara/suçlulara erişime imkân veren ağlar), internetin çoğaltma ve yaygınlaştırma konusundaki özellikleri düşünüldüğünde bu tarz içeriklerin hızlı bir şekilde engellenmesini sağlayacak bir altyapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde bireyler her geçen gün çeşitli kazanımlar amaçlayan cinsel sömürü içerikleri ile karşılaşmaya devam edecektir.

3.2.2. Müstehcenlik ve Pornografi

İnternet kullanıcıları çevrim içi ortamlarda ticari amaçlarla üretilen/kullanılan müstehcen görüntülerle sıkça karşılaşabilmekte ve yine internet aracılığı ile bireyler pornografik site ve içeriklere kolayca ulaşabilmektedir. İnternet, bireylerin kullanım tercihine göre bir alan oluşturmakta ve kullanıcının arzu ve isteklerine göre bir içerik sunmaktadır. Her ne kadar internet ortamında, geleneksel medyada olduğu gibi müstehcenlik ve bedenın tüketim nesnesi olarak sunumu sıkça karşılaşılan bir unsur olsa da pornografi, tüketici konumundaki bireylerin kullanımı ve tercihi sebebiyle de artmaktadır.

Pornografi izleyicisi olmak her ne kadar yetişkin bireylerin bilinçli tercihi de olsa bu durum cinselliğin bir meta hâline gelmesine, cinselliği bir sömürü aracı olarak kullanan sektörün ticari kazançlarla güçlenmesine sebep olmaktadır. Pornografinin birey üzerindeki fizyolojik ve negatif özelliklerinin yanında, sürekli pornografiye maruz

kalan ya da bilinçli olarak tercih eden birey bu sektörün bir tüketicisi aynı zamanda destekçisi hâline gelmektedir. Ayrıca bu sektör değişen teknolojik araçlar sayesinde bilinçsizce internet teknolojisini kullanan, kişisel görüntülerini sanal ortamlara koyan ve sıkça pornografi içerikli sitelere giren bireylerin görüntülerini cinsel sömürü amaçlarıyla kullanabilmektedir (ECPAT, 2007, s. 9). Diğer yandan sanal ortamlara yüklenen ve sosyal medya hesaplarında kişisel görüntülerini, mahrem fotoğraflarını paylaşan yetişkinler ve çocuklar, online ortama yüklemiş oldukları bu içerikler sebebiyle çeşitli cinsel sömürü ve istismar eylemlerine maruz kalabilmektedirler (McCartan ve McAlistier, 2012, s. 263). Bireyler cinsellik içeren sitelerde cinsel tekliflerle karşılaşabilmekte, pornografi içeren bir site olduğu açıkça fark edilmeyen pek çok sitede çeşitli yollar kullanılarak kişisel ve özel bilgiler istenebilmektedir (Yücel ve Ögel, 2008, s. 8). Bu durum aynı zamanda internet teknolojisini kullanan bireylerin, izleyici olmasının yanı sıra müstehcen ve pornografik içerikli siteler aracılığıyla cinsel sömürüye maruz kalabildiğini de göstermektedir.

Bilgisayar ortamının sunduğu bu tehditkâr durum, aynı zamanda internet tabanlı dizi yayın platformları için de geçerlidir. Bu platformlarda kullanıcılara müstehcen ve pornografik içerikler sunulabilmekte çocuklar da bilinçsizce bu içeriklere maruz kalabilmektedir.

Mobil telefonlara görüntü aktarım, kayıt ve depolama sitelerinin eklenmesi pornografik materyallerin telefonlar üzerinden izlenmesini kolaylaştırmış ve artırmıştır. Daha sonra mobil telefon erişimiyle birlikte internet üzerinden pornografik içeriklere çevrim içi erişimin önü açılmış böylece pornografiyi sınırlayan bariyerler kalkmıştır. Pornografi gündelik hayatın her anında internet üzerinden elde edilir olmuştur. Cep telefonları üzerinden pornografik sitelere girmek ve porno site uygulamalarını kullanmak, 2007'de Avrupa'da 775 milyon dolarlık, ABD'de ise 27 milyon dolarlık pazara ulaşmıştır (Özden, 2016, s. 112).

İnternette denetimsiz dolaşan ve bilinçsiz bir kullanıcı olan çocuklar için, özellikle de internet kullanım yaşının oldukça düştüğü düşünüldüğünde, bu durum daha tehlikelidir. Sanal ortamlarda belirgin bir şekilde göz önüne gelen müstehcen görüntüler ve kolay bir şekilde erişim imkânı olan pornografik içerikler çocukların gelişim sürecini negatif etkilemekle birlikte cinsel sömürü ve istismar olaylarının mağduru yapabilmektedir.

Bu bakımdan pornografinin en önemli tedirginlik yaratan boyutu çocukların pornografi izleyicisine dönüşmesi ve sanal ortamların bu duruma zemin hazırlamasıdır. Çünkü internetle birlikte çocuklar tüm tedbirlere rağmen zararlı yazılımlarla ve içeriklerle karşılaşabilmektedir (Özden, 2016, s. 117). Pornografik veya müstehcen içerikli materyaller, çeşitli biçimleriyle çocukların karşısına çıkabilmektedir. Resimler, video klipler, filmler veya bu amaçlarla sosyal hesap açanlar sebebiyle çocuklar sürekli müstehcen görüntü ve pornografik içerik bombardımanı altındadır. Bu durum özellikle cinsellik ile ilgili farkındalığı oldukça az olan daha küçük yaştaki çocuklar için daha tehlikelidir (Svedin, 2011, s. 38).

Bahsedilen bu problemlerle birlikte sanal ortamlardaki en önemli sorun çocuk pornografisidir. Çocuk pornografisi üretmek, çocuk pornografisi sunmak, bu içerikleri dağıtmak, kendisi veya başka biri için çocuk pornografisi tedarik etmek ve çocuk pornografisine erişim sağlamak ulusal ve uluslararası hukuka göre suçtur (Simantiri, 2017, s. 10). Çocukların cinsel sömürüsü ve istismarını içeren çocuk pornografisi, çocuk fahişeliği, çocuk seksü turizmi gibi eylemler cinsel sömürü ile doğrudan bağlantılıdır. Bu problemler 1990'ların ortasında internet üzerinden pedofili içeriklerinin elde edilmesi ve dağıtılmasıyla toplumda endişe kaynağı olmaya başlamıştır. Aynı zamanda çocuk pornografisi herhangi bir devletin yasal düzenlemeleriyle ve sadece kendi sınırları içerisinde mücadele edebileceği bir suç olarak görülmeyecek kadar kapsamlıdır (Özden, 2016, s. 114). Çocuk pornografisi; internette, farklı web sitelerinde, sohbet odalarında, haberleşme gruplarında, e-postalarda; cep telefonlarının SMS içeriklerinde ve görsellerinde; filmlerde, DVD'lerde, videolarda ve fotoğraflarda; basılı materyallerde, dergilerde, kitaplarda, karikatürlerde ya da posterlerde yer alabilir (www.cacav.net, 2019, s. 5).

Görülebileceği üzere çocuk pornografisi dijitalleşme ile birlikte görünür hâle gelen önemli tehdit unsurlarından biridir. Çocuk fahişeliği, çocuk pornografisi gibi suç eylemleri sanal ortamlarda farklı biçimlerle görünür olmaktadır. Aynı zamanda çocuklara yönelik gerçekleştirilen ve ticari amaçlar taşıyan bu cinsel istismar eylemlerinde sanal ortamlara kişisel görüntülerini koyan çocukların resim ve videoları da kullanılabilir (Simantiri, 2017, s. 9).

Yine sanal ortamlarda yer alan müstehcen ve pornografi içerikli sitelerin diğer tehdit edici yönü, bu siteleri kullanan potansiyel suçlular-

rın çocukların bilgisini temin etmesine veya çocuklarla cinsel istismar amacıyla iletişim kurulmasına kapı aralamasıdır. İnternette özellikle bu sayfalar aracılığı ile çocuklarla iletişim kuran kişiler çocuklara yönelik cinsel istismar eylemlerine girişebilmektedir.

Bununla birlikte cinsel istismara maruz kalan bireylerin görüntüleri de online ortamlara ticari amaçlarla konulabilmektedir. Ve bu görüntüler/görsel imajlar internet yoluyla satılarak tüm dünyaya yayılabilir. Ayrıca cinsel istismar ile ilgili fotoğraflar, farklı fotoğrafları bir araya getiren birtakım bilgisayar teknikleri kullanılarak da üretilebilir. Bu fotoğraflar da gerçek çocukları incitir, cinsel açıdan çocukların istismar edilmesine sebep olabilir (www.cacav.net, 2019, s. 5).

Özetle sanal ortamlardaki müstehcenlik ve pornografi, sömürü amacı taşıyan ve bireylerin, özellikle de çocukların, birçok problem yaşamasına sebep olabilecek bir unsurdur. Diğer cinsel sömürü eylemlerinden farklı olarak sanal ortamlardaki müstehcenlik ve pornografi gibi ticari amaç taşıyan cinsel sömürü içerikleri, kullanıcıları birçok yönden tehdit etmekle birlikte istismara da yol açabilecek bir altyapı sunması, iletişim ortamı oluşturması sebebiyle daha tehliktir.

3.2.3. Cinsel İçerikli Mesajlaşma (Sexting)

Cinsel içerikli mesajlaşma (sexting); cinsel görüntülerin kendi başına üretilmesi, cinsel mesaj ya da görüntü alışverişi veya cep telefonları, bilgisayar ve internet aracılığıyla cinsellik çağrışımı yaptıran çıplak ya da yarı çıplak görüntülerin oluşturulması, paylaşılması ve iletilmesi anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda cinsel içerikli mesajlaşma, cinsellikle ilgili kendi kendine gerçekleştirilen açık içerik üretiminin bir biçimidir ve bu fiiller “bağlam, anlam ve niyet” açısından önemli farklılıklar göstermektedir (Aktaran ECPAT, 2019, s. 43; www.childline.org.uk).

Çocukların kendileri tarafından oluşturulan cinsel içerikli mesajları ya da cinsel içerikli görüntüleri paylaştığı bir süreci ifade eden cinsel içerikli mesajlaşma; (kısmi) çıplaklık, erotik ve/veya cinsel faaliyetler içerebilmektedir. Ve bu içerikli mesajlaşmalar kız-erkek arkadaşlar arasında veya diğer akranlarla paylaşılabilir. Bu tür mesajlaşma içeriğini oluşturan görüntüler ve videolar ise farklı araçlar kullanılarak çekilebilmekte ve başkalarına gönderilebilmektedir. Instagram, WhatsApp, SnapChat gibi sosyal medya platformları, sohbet odaları ve SMS yoluyla paylaşılan içerikleri üretmek için ise genellikle cep telefonları

kullanılmaktadır. Buradaki en önemli problem, paylaşılan bu içeriklerin tekrar silinememesi, sanal ortamda bu içeriklerin paylaşarak daha çok yaygınlaşması ve bu görsellerin yabancı kişiler tarafından da görülerek siber zorbalık amacıyla kullanılabilmesidir (Muratoğlu ve Steffens, 2019, s. 12; ÇTCS, 2019, s. 1).

Akıllı telefonlarla erişimin kolaylaştığı sosyal medya ağları, cinsel içerikli mesajlaşmaya imkân tanınması sebebiyle aynı zamanda cinsel sömürücüler için bir araç potansiyeli taşımaktadır. Çevrim içi olarak cinsellik amaçlı iletişim kurulabilmekte ve zorla cinsel içerikli mesaj paylaşımı yapılabilmektedir. Bu bağlamda, cinsel içerikli mesajlaşma, genellikle çocukların kendi başına ürettikleri cinsel içerikli paylaşımları ifade etse de “istenmeyen içerikli mesajlaşma” da bu kapsamda değerlendirilebilir. Rızaya dayanmayan yönleri ifade eden bu durum, çocukla temas kurmak, çocuk üzerinde baskı kurmak veya bilinmeyen kişilerden gelen cinsel içerikli istenmeyen görüntülerle ve mesajlarla yapılan biçimi de ifade etmektedir (McCartan ve McAlister, 2012, s. 263; ECPAT, 2019, s. 43-44).

Özellikle sanal ortamların yabancılar ile karşılaşmaya imkân tanınması bu durumun taşıdığı tehlikenin boyutunu göstermektedir. Yabancılar ile sohbet odalarında, sosyal ağ sitelerinde, e-posta veya anlık mesajlaşma sisteminde, çevrim içi oyunlarda ve sanal dünyalarda karşılaşan bireyler, bu araçlar vesilesiyle iletişim kurdukları yabancılar tarafından bir çocuğa bir resmini, videosunu bir arkadaşına/akranına göndermesi için baskı görebilir ve bunun sonucunda resim ya da videoyu alan yabancılar da içeriği veren kişinin onayını almadan bunu bir ağ içinde paylaşımına sokabilir. Bu duruma maruz kalan bireyler de sanal ortamlarda paylaşılan mahrem görüntüleri sebebiyle şantajla karşı karşıya kalabilmektedir (www.childline.org.uk; www.mediasmarts.ca; ECPAT, 2019, s. 44; Muratoğlu ve Steffens, 2019, s. 12).

Cinsel içerikli mesajlaşma ile çocuklar, çoğunlukla yaptıkları davranışın doğuracağı potansiyel sonuçları tahmin edememeleri sebebiyle ve kişisel bilgilerin gizliliği konusunda tedbir almamaları yüzünden birçok problemle karşı karşıya kalır. Hatta üretilen içerik, yetişkin katılımı gibi suç ve taciz unsurları içerdiğinde ortaya daha da büyük problemler çıkabilir. Aynı zamanda bu tarz mesajlaşmalar çocukları; sextortion (kişiyle ilgili cinsellik içeren görüntü ya da bilgiyi kullanarak çıkar elde etme) mağduru olma, sanal zorbalık ve bazen fotoğraflarının çocuk cinsel istismarı materyalleri için kopyalanması

ya da kullanılması gibi savunmasız durumlara karşı hedef konumuna yerleştirmektedir (ÇTCS, 2019, s. 1).

3.2.4. Çevrim İçi Cinsel İstismara Hazırlama (Sanal Grooming)

Çevrim içi ortamlarda sürekli aktif olan çocuklar ve gençler sanal grooming olarak adlandırılan bir tehditle karşı karşıyadırlar. Özellikle sanal ortamlarda işlenen suçlar göz önüne alındığında, çevrim içi cinsel istismara maruz kalma durumlarında çocukların ve gençlerin riskli grupta yer aldığı görülmektedir (Koçtürk ve Yüksel, 2018, s. 294). Cinsel tacizciler yeni teknoloji araçlarını, cep telefonlarını suç eylemi gerçekleştirmek amacıyla kullanabilmektedir (McCartan ve McAlister, 2012, s. 266). Dolayısıyla yakın zamanlarda sıkça duyulan cinsel istismar olayları artık modern dönemde biçim değiştirmiş ve istismar eylemlerinde bu araçlar aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Sanal grooming olarak da adlandırılan çevrim içi cinsel istismara hazırlama süreci; cinsel ilişkide bulunmak amacıyla çocuklara ve gençlere planlı bir şekilde yaklaşmak (Muratoğlu ve Steffens, 2019, s. 13), bir çocukla internet üzerinden iletişime geçerek cinsel faaliyetlerde bulunmasını sağlamak için çocuğu cezbetmek, kendi amacı doğrultusunda yönlendirmek ya da teşvik etmek anlamında kullanılmaktadır. Kavram cinsel faaliyet suçu ile fiziksel karşılaşmadan öte, web kamerası aracılığıyla çocuğun cinsel istismarı ya da çocuk tarafından oluşturulmuş cinsel içeriğin bulundurulması gibi hareketleri de içerir. Grooming davranışları, çocuğa ilgi ve hediyeler vererek ihtiyaçlarını karşılamayı, psikolojik baskıyı, çocuğu kendi çıkarları için kullanmayı, cinsel dezenformasyon vermeyi ve çocuğu duyarısızlaştırmayı da içeren bir görünüme sahiptir (ÇTCS, 2019, s. 2).

Çocuğun çevrim içi ortamda cinsel sömürüsü, çocuğa yönelik cinsel açıdan sömürücü nitelikte olan çevrim içi ortamlara bağlantılı tüm fiilleri içerir. Cinsel sömürü ile sonuçlanan, çocuğun cinsel sömürüsüne yol açan ya da cinsel sömürü görüntülerinin ya da başka materyallerin üretilmesine, alınıp satılmasına, bulundurulmasına, dağıtılmasına ve iletilmesine yönelik herhangi bir dijital teknolojinin kullanımı bu kapsamda yer alır. Dolayısıyla bu kavram (bunlarla sınırlı kalmamak kaydıyla) aşağıdakileri içerebilir (ECPAT, 2019, s. 25):

- Mağdur çevrim içi iken gerçekleştirilen cinsel sömürü (örneğin çocuğun ekran başındayken cinsel fiillerde bulunmaya tahrik edilmesi, bu amaçla manipüle ya da tehdit edilmesi),
- Cinsel sömürü amacıyla potansiyel çocukları çevrim içi belirleme ve/veya “hazırlama” (daha sonraki fiillerin çevrim içi ya da çevrim dışı gerçekleşmesinden bağımsız olarak),
- Çocukların cinsel sömürsünü içeren materyallerin çevrim içi dağıtılması, yayılması, ithal ve ihraç edilmesi, sunulması, satılması, bulundurulması ya da bilinçli olarak bunlara ulaştırılması (materyalde yer alan cinsel istismar çevrim dışı gerçekleşmiş olsa bile).

Bireylere ait mahrem fotoğrafların akıllı telefonlar ile gönderilmeleri durumunda grooming veya siber grooming olarak adlandırılan durum ortaya çıkabilir. Pedofili kişiler, cinsel içerikli sorularla veya cinsel betimlemelerle, örneğin cinsel eylemleri web kameraları üzerinden yayınlayarak cinsel tacizde bulunabilmektedir. Aynı şekilde kişisel verilerin paylaşılmasından sonraki yüz yüze bir görüşmede de cinsel istismar riski mevcut olabilmektedir (Muratoğlu ve Steffens, 2019, s. 13).

Cinsel istismarcılar kendilerini yabancı bir kimlikle de tanıtabilmektedir. Pedofili eğilimli yetişkinler sohbet ve mesajlaşma uygulamalarını kullanarak çocuklarla ve gençlerle iletişim kurmaya çalışmaktadır. Önce e-posta adresi, iletişim numarası, isim ve adres gibi kişisel verilere ulaşmak amacıyla gerçek niyetlerini ve gerçek kimliklerini gizleyerek kurbanlarıyla iletişim kurarlar (Muratoğlu ve Steffens, 2019, s. 13). Bu eylemlerle çocuklarla olan ilişkilerini aşamalı olarak cinsel leştirebilmektedirler. Çocuğun katılımını ve sessiz kalmasını sağlamak amacıyla da genellikle yalnızlaştırma, suçlama ve mahremiyeti kullanırlar. Çevrim içi cinsel istismara ait belirtilmesi gereken diğer unsurlar şu şekildedir (ÇTCS, 2019, s. 2):

- İstismarcıların/suçluların motivasyonu esas olarak çocuklara duydukları cinsel istek ya da finansal gelir sağlamaktır.
- Bireysel/yalnız ya da bir ağın parçası olarak çalışırlar.
- Suçlular, çocukların hassas noktalarını belirleyerek hedef seçerler (örneğin: öz güven, ebeveyn kontrolü vb.).
- Genellikle çocuklarla iletişim sanal olarak (örneğin: sohbet odaları, oyun siteleri, sosyal medya platformları) başlatılmakta ama sanal olmayan grooming de gerçekleşmektedir.

- Grooming genellikle çocuğun güvenini kazanmak için çocukla duygusal bir ilişki kurmayı içerir.

Özetle, çevrim içi ortamda bireylere yönelik gerçekleştirilen cinsel istismar eylemleri, cinsel sömürünün bir biçimi olup (Simantiri, 2017, s. 9) dijitalleşen görünümüleriyle modern dönemde sıkça karşılaşılabilen bir problem hâline gelmiştir. Bu sorunlara da çoğunlukla dijital yaşamın taşıdığı problemlere karşı savunmasız durumda olan çocuklar maruz kalmaktadır.

3.2.5. Cinsel Amaçlı Ayartma ve Tehdit (Sextortion)

İnternetin çocuğu cinsel istismar amacıyla “hazırlaması”, çocukların cinsel aktiviteler için çevrim içi ayartılması anlamına gelmektedir. Burada bir kişinin mağdura cinsel anlamda sömürmek amacıyla yaklaşım, dikkatini çekerek veya aklını çelerek onu hazırlaması söz konusudur. Cinsel istismara kadar uzanan “çevrim içi ayartma” eylemleri çeşitli şekillerde gerçekleşir. Çocuk avcıları yasa dışı cinsel aktiviteler için kurbanlarını önce belirlemek, sonra zorlamak üzere çoğu kez interneti kullanır. Bu kişiler, çocuklar ve gençler arasında popüler olan sohbet odalarına ya da ilan veren web sitelerine sinsice sızarlar. Önce çocuğun güvenini kazanırlar, sonra da sohbeti cinsel konulara yönlendirirler. Kimi zaman çocuğa kendi açık cinsel görüntülerini gönderirler, kimi zaman da çocuktan kendi cinsel içerikli görüntülerini göndermesini isterler. Çoğu durumda da cinsel aktiviteler için yüz yüze görüşme ayarlamaya çalışırlar (ECPAT, 2019, s. 52). Bu bağlamda cinsel ayartma ve tehdidin sanal grooming ile yakından ilişkili olduğunu da söylemek mümkündür. Çünkü çevrim içi cinsel istismara hazırlama süreçlerinin en önemli öğelerinden biri de cinsel amaçlı şantajdır.

Grooming olası bir suçlu ile yüz yüze görüşmeyle sonuçlanmasa da tehdit eylemleri başka ciddi tehlikelerle karşı karşıya kalmaya neden olabilmektedir. Siber grooming olgusu, şantaj amacıyla kullanmak üzere gençlerin cinsel içerikli görsellerini veya videolarını çekme ve yayınlama süreçlerini de ifade eder. “Sextortion” kavramı İngilizce “sex” ve “extortion” (şantaj) sözcüklerinden oluşmaktadır. Sextortion da gençlerin cinsel içerikli görsellerini veya videolarını internete yüklemeleri ve grooming mağduru olmaları durumunda yapılan cinsel şantajı anlatmaktadır (Muratoğlu ve Steffens, 2019, s. 13-14).

Cinsel istismar eylemlerinden önce çevrim içi ortamlarda cinsel sömürüye maruz kalan bireyler bu doğrultuda çevrim içi araçlar sebebiyle ikna edilebilir, tehdit edilebilir, zorla dâhil edilebilir bir konuma yerleştirilebilmektedirler. Akıllı telefon aracılığıyla cinsel aktivitelere katılmak veya bir web kamerası önünde seks yapmak, sohbet etmek, cinsel görüntülerini iletme sıkça karşılaşılabilen bir durumdur. Bu veriler, aynı zamanda sömürücüler/istismarcılar tarafından kayıt altına alınmakta, kopyalanmakta ve başkaları ile paylaşma tehdidiyle şantaj yapılabilmektedir. (Simantiri, 2017, s. 8). Bu gibi cinsel amaçlı ayartma eylemleri sonucunda bireyler sextortion (kişiyle ilgili cinsellik içeren görüntü ya da bilgiyi kullanarak çıkar elde etme) mağduru olabilmektedir.

Cinsel istismar görüntülerini toplama ve görüntüleme; çocuklarla uygun olmayan ilişkilerde bulunma, çocuğu takip etme gibi eylemlerde dijital teknolojiler kullanılmaktadır. Bu teknolojiler sebebiyle, mahrem ve uygun olmayan görüntüler daha geniş kitlelere ulaştırılmaktadır (McCartan ve McAlister, 2012, s. 258). Dijital ortamlardaki cinsel istismar materyalleri, pornografi ve özellikle çocukları temsil eden her türlü materyal cinsel istismar için bireyi hazırlama amacıyla kullanılabilme (Simantiri, 2017, s. 11), bu materyallerle de bireyler şantaj ve tehdit eylemlerine maruz kalabilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Cinsel sömürü fuhuşa ilişkin suçları, ticari amaçlarla müstehcenliğin kullanımını, pornografiyi, bireylerin cinsel amaçlar için kullanımını teşvik etme gibi çeşitli kazançlar sağlamak amacıyla cinselliğin kullanımını ifade eder. Cinsel sömürü psikolojik, sosyolojik ve ekonomik pek çok soruna yol açmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte ise cinsel sömürü eylemleri farklılaşmakta, bu eylemleri gerçekleştirmek kolaylaşmakta ve bu suç unsurlarının sayısı artmaktadır. Cinsel sömürünün dijitalleşmesinin bu sonuçları aynı zamanda cinsel istismar eylemlerine kapı aralamaktadır. Dijital ortamlarda cinsel sömürü içeriklerine ve yine bu kanallar aracılığı ile istismar eylemlerine maruz kalan bireyler de bahsedilen bu problemlerin etkilerini uzun yıllar yaşayabilmektedir.

Cinsel sömürü eylemlerine karşı resmi kurumların ve çeşitli STK'ların oldukça dikkat çekici çalışmaları bulunmaktadır. Aynı za-

manda son yıllarda, özellikle de cinsel sömürü ve cinsel istismar eylemlerinin tehditlerini çocuklar üzerinden ortaya koymaya çalışan birçok rapor ve yayın hazırlanmıştır. Geleneksel medya araçlarında da cinsel sömürüye hizmet edebilecek içerikler yasal düzenlemeler ile önlenmeye çalışılmaktadır. Fakat bu çalışmalar ve düzenlemeler; sanal ortamları, suç eylemlerine yönlendirici sanal ağları, sosyal medya hesaplarını ve internet üzerinden yayınlanan dizi ve filmleri yeteri kadar kapsayamadığı için işlevsel olamamaktadır. Çünkü cinsel sömürü eylemleri artık dijital ortamlarda farklı bir görünüme sahiptir. Bireyler biçim değiştiren ve etki gücünü artıran dijital araçların tehdidi altındadır. Özellikle de suçlular hedef kitlelerine ulaşmak için sanal ortamları aktif kullanmakta ve hedef kitlelerine ulaşmak ve bu eylemleri sebebiyle yakanmamak için sürekli yeni stratejiler üretmektedir.

Konu ile ilgili yapılan araştırmalarda da cinsel istismar eylemlerine maruz kalan bireylerin bir kısmının, istismarcılar ile ilk olarak internet ortamında iletişim kurdukları belirtilmektedir. Yine son yıllarda çevrim içi ortamlarda cinsel istismar eylemlerine maruz kalan bireylerin sayısında artış meydana geldiği ifade edilmektedir (Koçtürk ve Yüksel, 2018, s. 295).

Bu bakımdan cinsel sömürü eylemlerinin dijitalleşen bağlarının koparılması için kapsamlı ve ayrıntılı bir girişimin mevcut olmaması, bu kapsamda her ne kadar medya okuryazarlığı gibi eğitimlerle farkındalık oluşturulsa da bu konu ile ilgili mücadele politikalarının yetersiz olması önemli bir problemdir. Gündelik hayat pratikleri içerisinde önemli bir yere sahip olan dijital iletişim araçlarında cinselliği özendirici, merak uyandırıcı, bireyler üzerinde olumsuz etki bırakacak içeriklerin, suçluların/suç potansiyeli taşıyan kişilerin olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, dijital yaşamın bu yönüne karşı önleyici eğitim ve iletişim politikalarının oluşturulması gerekmektedir.

Sağlıklı dijital yaşam için iletişim araçlarının kullanımı ile çevrim içi kaynakları ve mobil uygulamaları oldukça fazla kullanan bireylerle ulaşabilmek ve bu problemin zararlarını en aza indirmek de mümkündür. Bu noktada çeşitli politikalarla birlikte, sağlıklı dijital yaşam için faaliyet gösteren, çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar da yine dijital araçları kullanarak bu problemler konusunda farkındalığı artırıcı düzenleme ve uygulamalar yapabilir, bu sayede de dijital çözümlerin kapısı aralanabilir. Bu çözümler içerisinde bilgilendirici içeriğe sahip görsel iletişim malzemelerinin kullanılması oldukça önemlidir.

Ayrıca çevrim içi platformlarda çocukların ve gençlerin dijital yaşamın en önemli hedef kitlesi olduğu ve yine cinselliğe teşvik etmede/özendirmede hedef olarak seçtikleri düşünüldüğünde iletişim teknolojilerinin bu eylemlere yönelmesini engelleyici pratiklerin geliştirilmesi de önem arz etmektedir. Bu durum özellikle dijital yaşama adapte olmuş, her türlü yönlendirmeye açık olabilecek yaş ve konumda yer alan çocukların/gençlerin gerçek hayattaki tutum ve davranışlarının olumlu olarak şekillendirilebilmesi için bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla cinsel sömürünün dijitalleşen görünümlerinin zararlarını en aza indirmek ve bu sorun alanı ile mücadele edebilmek amacıyla aşağıdaki iletişim ve eğitim politikalarının bireysel ve kolektif girişimlerle işlevsel hâle getirilmesi gerekmektedir:

- a. Politika yapıcı kurumlar tarafından internet kullanımı konusunda ebeveynlere ve çocuklara aydınlatıcı bilgilerin verileceği platformlar zenginleştirilmeli, güvenli internet kullanımının önemi ve yöntemi hususunda örnek olaylar üzerinden farkındalık uyandıracak içerikler hazırlanmalıdır. Dijital ortamlardaki kişisel görüntülerin paylaşımı hususunda dikkat edilmesi gerekenler, bu paylaşımlar sonucu doğabilecek problemler ve paylaşımların yasal sorumlulukları hakkında detaylı bilgiler aktarılmalıdır. Özellikle mobil telefonların zararlı içeriklere ulaşmayı kolaylaştırıcı bir etken olması ve internetin cinsellik gibi önemli meselelerde de temel bilgi kaynağı olması sebebiyle sanal ortamlarda bireylerin karşılaşabileceği problemler açıkça anlatılmalıdır.
- b. Dijital platformların cinsel sömürünün engellenmesi hususunda etkin olarak kullanılabilmesi unutulmamalıdır. Bu bağlamda çevrim içi ortamlardaki tehdit unsurları ile ilgili uzman kişiler tarafından oluşturulacak görsel-işitsel içerikler desteklenmeli ve bu içerikler dijital platformlar aracılığı ile paylaşılarak hedef kitleye ulaştırılmalıdır. Özellikle cinsel sömürü meselesini ele alan içeriklerde ise cinsel sömürüye ve cinsel istismara sebep olabilecek internet içeriklerinin varlığı ve bu içeriklerin yol açabileceği tehditler örneklerle açıklanmalıdır.
- c. Ulusal ve uluslararası hukukta cinsel sömürüye yol açabilecek eylemlere cezai müeyyideler uygulanmaktadır. Fakat bu düzenlemeler cinsel sömürü suçlarını engellemede yetersiz kalabilmektedir. Bu bakımdan interneti çok fazla kullanan, sohbet odalarında zamanının büyük bir kısmını harcayan, yabancı

kişilerle e-posta ve anlık mesaj yoluyla iletişim kuran, çevrim içi oyunlarda sürekli yer alan bireylerin hedef konumda olduğu düşünüldüğünde, özellikle de bu platformların bir denetime tabi tutulması gereklidir. Bu denetim, cinsel sömürüye sebep olabilecek ve cinsel istismara yol açabilecek internet içeriklerinin en aza indirilmesine katkı sağlayacaktır.

Not: Bu çalışmada Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında desteklenen “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam” başlıklı projenin (<http://hdlife.erciyes.edu.tr/>) veri tabanından yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Baudrillard, J. (2012). *Tüketim toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, M. (2011). Çocuklarda cinsel istismar. Mücahit Öztürk (Editör). *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı* (s. 73-90). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Dağtaş, E. (2006). *Türkiye’de magazin basını*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Dal, A. ve Şener, G. (2006). Cinsel öğelerin reklamda kullanımı. *Küresel İletişim Dergisi*, 1-18.
- Dumanlı, D. (2011). Reklamalarda toplumsal cinsiyet kavramı ve kadın İmgesinin kullanımı: Bir içerik analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* (2), 132-149.
- Göral, C. M. (2014). *Avrupa konseyi çocuğun cinsel sömürü ve istismara karşı korunması sözleşmesi kapsamında cinsel istismar suçu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, Y. ve Papatya, N. (2011). Reklamlardaki kadın imgesi: Ulusal televizyon reklamlarına ilişkin bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 479-500.
- Kır, E. (2013). Çocuklara yönelik cinsel taciz ve istismara karşı önleyici eğitim çalışmaları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 785-800.
- Kloess, J. A., Beech, A. R. ve Harkins, L. (2014). *Online child sexual exploitation: Prevalence, process, offender characteristics*. University of Birmingham.
- Koçtürk, N. ve Yüksel, F. (2018). Ergenler için modern tehlike: Çevrimiçi flörtten cinsel istismara. *The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 294-300.
- McCartan, K. F. ve McAlistar, R. (2012). Mobile phone technology and sexual abuse. *Information & Communications Technology Law*, 21(3), 257-258.
- Mehtar, M. ve Öztürk, M. (2011). Çocuk istismar ve ihmalinin oluşturduğu ruhsal sorunlar. Mücahit Öztürk (Editör). *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı* (s. 125-140). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Özdemir, G. (2016). *Araçsallaştırılmış beden imgeleri*. Sanatta Yeterlik Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı.
- Özden, U. (2016). *Endüstriyel bir form olarak müstehcenliğin medyatik üretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Quayle, E. (2011). *Behavioural patterns of becoming an offender of sexual abuse and offending behaviour*. Online Behaviour Related to Child Sexual Abuse Literature Report in. (s. 50-61). M. Ainsaar and L. Lööf. European Union.
- Quayle, E., L. Lööf, K. s. ve Ainsaar, M. (2011). *Methodological issues*. Online Behaviour Related to Child Sexual Abuse Literature Report in (s. 9-17). M. Ainsaar and L. Lööf. European Union.

- Sağlam, Ö. (2017). *Cinsel istismar mağduru çocuğa meslek elemanı yaklaşımı: Süleymaniye Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seçgin, D. (2018). *Çocukların cinsel istismarı suçu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevim, F. (2013). *Medya okuryazarlığı, toplumsal cinsiyet ve kadının medyada temsili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Simantiri, N. L. (2017). *Online child sexual abuse and exploitation*. Luxembourg: ECPAT France and ECPAT Luxembourg.
- Svedin, C. G. (2011). *Research evidence in to behavioural patterns which lead to becoming a victim of sexual abuse*. Online Behaviour Related to Child Sexual Abuse Literature Report in (s. 37-46). M. Ainsaar, and L. Lööf. European Union.
- Şahin, E. (2014). *Cinsel çekicilik içeren televizyon reklamları ve markaya yönelik tutum oluşmasında kültürel farklılıkların rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşkaya, M. (2009). Kitle iletişim araçlarında kadın bedeninin nesneleştirilmesi: Ürün ve marka fetişizminde cinsellik kullanımı. *Toplumbilim*, 119-130.
- Topçu, s. (2009). *Cinsel istismar*. Ankara: Phoenix.
- Ünveren, Ü. (2010). *Türkiye’de çocuk pornografisi sorunu ve çözüm yolları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- Yakın, M. (2018). Dijital reklamcılıkta haz nesnesi olarak erkek bedeni: Biscolata Carlos uygulaması üzerine eleştirel bir söylem. E. H. Kuruoğlu ve K. T. Özsel (Editör). *Medya ve Beden* (s. 276-300). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yücel, H. ve Ögel, K. (2008). Çocuklara yönelik cinsel sömürü ve biçimleri. *Türkiye Klinikleri Pediatric Sciences*, 4(6), 6-11.
- Ziyalar, N. ve Salıhoğlu, s. (2011). Medyanın çocuk ihmal ve istismarındaki yeri ve önemi. Mücahit Öztürk (Editör). *Çocuk hakları açısından çocuk ihmal ve istismarı* (s. 183-200). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Raporlar

- ÇTCS. (2019). *Çocuklara yönelik ticari cinsel sömürüyle mücadele ağı raporu*.
- ECPAT. (2007). *Çocuklara yönelik ticari cinsel sömürü hakkında sorular ve cevaplar*. ECPAT International. Thailand: Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği.
- ECPAT. (2019). *Çocukların cinsel sömürü ve cinsel istismardan korunması için terimler & kavramlar kılavuzu*. Türkiye: Uluslararası Çocuk Merkezi.
- Muratoğlu, G. und Steffens, K. (2019). *Leitfaden für einen achtsamen umgang mit dem internet*. Köln. Erişim Adresi: hdlife.erciyes.edu.tr.
- UNİCEF, Dünya Sağlık Örgütü. (2006). *Çocuklara kötü muamelelerin önlenmesi*.

İnternet Siteleri

- www.cacav.net. *Çocuklara yönelik ticari cinsel sömürü ne demektir?* <http://www.cacav.net/wp-content/uploads/2018/12/%C3%87A%C3%87Av-Cinsel-S%C3%B6mür%C3%BCr%C3%BC-Nedir.pdf> Erişim tarihi: 10 Kasım 2019.
- www.childline.org.uk. <https://www.childline.org.uk/info-advice/bullying-abuse-safety/online-mobile-safety/online-grooming/>Erişim tarihi: 10 Kasım 2019.
- <http://hdlife.erciyes.edu.tr/>. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2019. www.mediasmarts.ca. Erişim Tarihi: Ekim-Kasım, 2019.
- <http://mediasmarts.ca/teacher-resources/online-sexual-exploitation-who-risk>
<http://mediasmarts.ca/sexual-exploitation/online-sexual-predators>
<http://mediasmarts.ca/digital-media-literacy/digital-issues>
<http://mediasmarts.ca/sexual-exploitation/sexual-exploitation-overview>
- www.mevzuat.gov.tr. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>
Erişim Tarihi: 5 Kasım 2019.
- www.sozluk.gov.tr. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=k%C3%BCresel%20s%C3%B6mür%C3%BCr%C3%BC> Erişim tarihi: 1 Kasım 2019.

ONLINE APPEARANCE OF SEXUAL EXPLOITATION

Extended Abstract

Sexual exploitation refers to the action of transforming an individual into a sexual object/commodity and making various profits from this situation. The main purposes of sexual exploitation are to provide monetary or different benefits from the sexual exploitation of another and to maintain the continuity of these benefits.

Sexual abuse usually involves the abuse of and sexually explicit activities with vulnerable individuals, especially children, as a sexual object and all sexual activities that are not seen acceptable by the society, which may extend to force sexual intercourse. Therefore, in the literature, sexual exploitation, unlike sexual abuse, which is misused interchangeably, includes in a more general sense, crimes of prostitution, pornography, the use of obscenity for commercial purposes, and the use of sexuality to promote the use of individuals for sexual purposes.

These visible forms of sexual exploitation stemming from various reasons have now gained a new dimension with digitalization. The widespread use of internet technology, the fact that any control mechanism on the internet cannot operate functionally, that everyone is a content producer on the internet and that the internet includes accessibility, affordability and anonymity have brought along digitalization of sexual exploitation.

Making individuals vulnerable to sexual exploitation, with the factors such as negative social acceptance, harmful customs, and traditions, discrimination, irresponsible sexual behaviors and myths, conflict situations, consumer-oriented living, digital life becoming a determinant in everyday life and cyberspace rendering crime easier and opening space for potential criminals has increased sexual exploitation and caused the forms of sexual exploitation to change shape.

Digitalization of sexual exploitation refers to the realization of acts of online sexual exploitation/offline sexual exploitation in a computer environment, in other words, the use of digital communication tools such as computers and the Internet as a means/channel of acts of sexual exploitation. This includes the use of any digital technology in actions that result in sexual exploitation, which leads to sexual exploitation of the individual or in producing, purchasing, selling, keeping, distribut-

ing and conveying images of sexual exploitation or other material. In this respect, the digitalization of sexual exploitation covers all processes such as the production, purchase, sale, possession, and conveyance of material.

One of the most dangerous aspects of the digitalization of sexual exploitation is that it cracks the door open to sexual abuse. While other acts of abuse are partially confined to specific areas and actions, sexual abuse in online environments has a more widespread appearance, involving different forms. At the same time, online sexual exploitation can be seen as a preparative phase of the acts of exploitation that are carried out outside of digital life. Abusers and exploiters are able to pave the way for an adult or child to commit a sexual crime, in particular through virtual environments, online conversations, friendships on virtual platforms.

In this respect, the realization of the acts of sexual exploitation in the internet environment, which determines the daily life practices significantly and of which the number of users increasing day by day and the digitalization of the acts of sexual exploitation in this direction, has become an important problem concerning the whole society. Therefore, in this study along with the problems mentioned above, the digitalizing aspects of sexual exploitation, in essence, are discussed.

There are many studies in the literature dealing with the issue of sexual exploitation. But these studies have approached sexual exploitation from the perspective of law, sociology, psychology, forensic medicine, and educational disciplines. Besides, these studies focused on the issue of sexual abuse in general and the significance and extent of sexual exploitation were not examined inclusively. And the media elements in the construction of sexual exploitation have not been addressed from the perspective of communication.

This field of study also needs a communicative perspective, as the media, especially new media environments, is a mechanism that encompasses and reproduces sexual exploitation and other problems that threaten a healthy digital life. In this context, the main purpose of the study is to comprehensively address the issue of sexual exploitation and to evaluate the media elements in the construction of this problem. In particular, bringing into question the problem areas such as the digitalization of acts of sexual exploitation from the perspective of com-

munication and media constitutes the primary importance and purpose of the study.

In this respect, a conceptual framework has been drawn primarily in the study, which was designed with a theoretical perspective and for the purpose of establishment of description and contextual relationship. The concept of sexual exploitation was defined in order to form the conceptual framework and the media products that are causing/may cause sexual exploitation were touched upon. The contextual relationship was established and the problems caused by the narratives that the traditional media has constructed on sexuality and body for commercial purposes were conveyed.

In this section titled digitalizing appearances of sexual exploitation, the role of the digital communication tools in sexual exploitation is emphasized by touching upon the transformed form of discourses produced in traditional media in the new media. Digital forms of sexual exploitation such as exposure of individuals to harmful content related to sexuality in online environments, the production, distribution of sexual exploitation materials and the presentation of pornographic, sexually explicit images in public places, messaging/chatting with sexual content (sexting), containing content intended to promote sexual abuse (virtual grooming), blackmailing, threatening, etc. of images of abuse and sex offenses through the internet (sextortion), are explained comprehensively.

In the conclusion part, evaluations regarding the actions to be taken against digitalized acts of sexual exploitation and the creation of preventive education and communication policies in order to solve this problem are given.

7

SİBER ZORBALIK

Faruk Sadıç

GİRİŞ

Teknolojik dönüşümün hızı beraberinde pek çok kolaylık getirmiş; ancak bu hız aynı zamanda toplumsal dinamikleri de önemli ölçüde etkilemiştir. Sadece bilgiye erişimi, bilginin işlenme-paylaşım süreçlerini, mekân ve zamanın sınırlılıklarından belirli ölçülerde kurtarmakla kalmamış dünyayı küçük bir köy hâline getirmiştir. Bu küçük köyde yaşanan tüm gelişmeler çok kısa bir süre zarfında toplumun tüm bireylerine iletişim teknolojileri sayesinde, çevrim içi alanlar aracılığıyla ulaşmaya başlamıştır. Teknoloji, hayatın her alanına hissedilir bir hızda ve büyüklükle nüfuz ederken, iletişim yöntemlerinde de etkili izler bırakmış ve zaman alıcı haberleşme süreçlerini saniyelik aksiyonlara evrilmiştir. Bundan yaklaşık 15-20 yıl öncesinde günlük hayatımızda sözü dahi edilmeyen birçok mecrayı da beraberinde getiren yeni iletişim teknolojileri, günümüz akademisyenlerinin çalışmalarına konu olmaya devam eden birçok soruyu ve sorun alanını beraberinde getirmektedir. İletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması ayrıca alışlagelmiş birçok soruna da yeni boyutlar kazandırmış, dolayısıyla bu sorunların tanımlanması ve bu sorunlara yönelik çözüm eylemlerinin geliştirilmesi kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bu durumun bir örneği olarak karşımıza çıkan “zorbalık” eylemi, bahsettiğimiz değişimden etkilenmiş ve geleneksel “akran zorbalığı” tanımına uymayacak uzam ve yöntemlerle evrilerek “siber zorbalık” hâlini almıştır.

Siber zorbalık, genel olarak zorba kişi ya da kişilerin kurbanın kendisine veya kurbanın dâhil olduğu çevrim içi ortamlara; öfke dolu, müstehcen iletiler göndermesi, tekrar eden şekilde saldırgan yazılar yazma-

sı, çevrim içi ortamlarda yazılı veya görsel ögeler paylaşarak tehdit ve taciz eylemlerinde bulunması, sahte kimlikle kurbanın yerine geçerek veya kurbanın hassas olduğu konularda zarar verici paylaşımlarda bulunarak eylemler gerçekleştirilmesi şeklinde tanımlanabilir (Li, 2008). Siber zorbalık eylemlerinde, geleneksel akran zorbalığında da görülen önelere rastlanmaktadır: zorba, mağdur ve izleyiciler. Zorbalık eyleminin izleyici sayısı, siber zorbalıkta çoğu zaman öngörülmesi imkânsız büyüklükte boyutlara rahatlıkla ulaşabiliyorken; geleneksel zorbalık pratiklerinde sınırlı bir izleyici çevresinden bahsedilmesi mümkündür. Bu durum siber zorbalığı, etkileri bakımından geleneksel zorbalıktan daha yıkıcı sonuçlar doğuran güncel bir konu hâline getirmektedir.

Çalışmada, siber zorbalık olarak adlandırılabilir bu eylemlerin yöntem ve metotlarının tarifi yapılırken kısa mesaj (SMS), anlık mesaj (ör., WhatsApp vb.), elektronik posta, sosyal ağlar (Facebook, Instagram, Twitter vb.), sohbet odaları, bloglar, web siteleri ve çevrim içi oyunlar irdelenmiştir. Ayrıca, siber zorbalığın hangi davranışlarla yapıldığının araştırıldığı bu çalışmada; nefret söylemi, taciz etme, iftira atma, başkasının kimliğine bürünme, ifşa etme, dolandırma, dışlama, siber-takip etme konuları çeşitli örneklerden yararlanılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çerçevede çalışmada, siber zorbalık kavramı açıklanacak, siber zorbalık türlerini ve yöntemlerini inceleyen yerli ve yabancı kaynaklardaki alan araştırmalarının temel bulgularına yer verilecektir.

1. SİBER ZORBALIK NEDİR?

Geleneksel olarak okullarda görülen ve akran zorbalığı olarak da adlandırılan eylemler hâlen birer problem olarak karşımıza çıksa da günümüz çocukları/ergenleri, akıllı telefon ve internet erişimi gibi teknolojik ilerlemeler neticesinde yeni bir tür zorbalık problemiyle karşı karşıyadırlar. Buna ek olarak, ücretsiz elektronik posta ve sosyal medya hesaplarının erişiminin yaygınlaşmasıyla ve kolaylıkla edinilmesiyle, zorbalık eden kişi, zorbalığa maruz bıraktığı hedefine birden fazla hesap üzerinden bambaşka kimliklerle kolaylıkla ulaşabilmektedir. Bu yollarla yapılan zorbalığa “siber zorbalık”, “çevrim içi sosyal zorbalık” veya “elektronik zorbalık” da denilmektedir. ABC Televizyonunda yayınlanan Ana Haber Bülteni’nde Diane Sawyer, siber zorbalığı “duygusal kural tanımazlık” ve “duygu şahdamarına saldırma” olarak

adlandırmıştır (Ross, 2006). Hangi terimlerle veya kelimelerle ifade edilirse edilsin, siber zorbalık, en genel tanımıyla “elektronik postaları, anlık mesajlaşmaları, cep telefonlarını, web sayfalarını, blogları ve sosyal medya sitelerini, sohbet odalarını ve tartışma gruplarını veya diğer iletişim teknolojilerini içeren her türlü zorbalık eylemi olarak ifade edilebilir (Health Resources and Services Administration, 2006; Patchin ve Hinduja, 2006; Shariff ve Gouin, 2005; Willard, 2006).

Vivolo-Kantor (2014) geleneksel akran zorbalığının tanımını yaparken “uzun veya kısa süreli duygusal, maddi ve sosyolojik problemlere sebep olabilen kişiler arası bir şiddet türü” olduğunu altını çizer. Fiziksel ve dolaylı (ilişki bağımlı) zorbalık türlerini belirleyen Olweus (1993), zorbalığın tanımını “kendini savunamayacak kadar güçsüz, zayıf ya da psikolojik bakımdan savunma mekanizmasına sahip olmayan bir hedefe yönelik sözlü, fiziki, psikolojik ve yenilenen bir döngüye sahip saldırı ve tehdit” olarak ifade etmiştir.

Zorbalık eylemini incelerken kavramın üç öznesini anlamakta yarar vardır:

- **Mağdur/Kurban:** Zorbalık eylemi neticesinde zarar gören, eziyete uğrayan ve psikolojik bakımdan olumsuz etkilenen taraftır.
- **Zorba:** Eylemleriyle mağdura/kurbana eziyet eden, psikolojik veya fiziksel şiddet gösteren taraftır.
- **İzleyici:** Zorbalık eyleminin bir kısmına veya tamamına şahitlik eden kişilerdir.

Geleneksel zorbalık eylemlerinde mağdur/kurban ve zorba zaman zaman yer değiştirebilir; böylece izleyiciler dışındaki tarafların rol değişimi gözlemlenebilir. Geleneksel akran zorbalığı, teknolojinin gelişmesi ve bilişim kanallarındaki hızlı değişimle birlikte kendine farklı bir alan açmış; düzlem ve boyutlarında başkalaşımalar görülmüştür.

Bilgi iletişim teknolojilerinde görülen hızlı ilerleme ile birlikte, internetin günlük hayatta giderek artan kullanım pratiği ve yaygınlığı interneti insanların vazgeçilmezlerinden biri hâline getirmiştir. Günlük hayatın neredeyse her alanında kendine kullanım alanı bulan internet, iletişim dâhil olmak üzere birçok alanda kolaylık sağlarken internetin kötüye kullanımından kaynaklanan birçok farklı sorunlara da neden olmuştur. Bu sebeplerle Arıcak ve arkadaşları (2012) internet ve yeni gelişen teknolojik iletişim yöntemlerinin kötü niyetli kişilerin eline geçti-

ğinde, sağladığı yarardan çok zarar üreten bir kaynak hâline geldiğinin altını çizmektedirler.

Siber Zorbalık eylemlerinin etkilediği özel bir yaş grubunun bulunmaması, geleneksel “okul bahçesi” zorbalığından önemli ölçüde farklılaşan bir problem araştırmasını gerekli hâle getirmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan verilere göre, Türkiye’de internet erişim yaşı 6 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2013). Buradan hareketle, siber zorbalık eylemlerinin ortaokul öğrencileri arasında gözlemlenmesi, sıklığının araştırılması ve etkilerinin tartışılması oldukça önemli bir çalışma alanını teşkil etmektedir. Peker (2015) ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık eylemlerinden etkilenmelerindeki risk faktörlerini araştırdığı çalışmada, öğrencilerin yaklaşık %37’sinin siber zorbalığa karışmadığını, %17’sinin siber zorbalığa maruz kaldığını, %10,5’inin başkalarına siber zorbalık yaptığını ve yaklaşık %35’nin de siber zorba/ mağdur olduğunu saptamıştır. Baştürk Akça’ya (2015) göre, Ankara’da eğitimlerine devam eden ortaokul öğrencileriyle yapılan araştırmada, öğrencilerin %17’si siber mağdur, %14,5’i siber zorba grubunda yer almaktadır.

Siber zorbalığın tanımını farklı kaynaklar değişik şekillerde vermektedir. Örneğin Slonje ve Smith’e (2008) göre siber zorbalık “geleneksel zorbalıktan farklı olarak saldırganlık içeren davranışların teknolojik araçlarla gerçekleştirilmesidir. Öte yandan, “bir birey ya da gruba yönelik bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak gerçekleştirilen ve teknik ya da ilişkisel tarzda zarar vermek amacı taşıyan, kötü niyetli ve tekrarlanan eylemleri siber zorbalık olarak ifade eden Belsey’i (2006), Agatston ve arkadaşları (2007) “bir kişinin internet aracılığıyla bir kişi ya da toplumu rahatsız ve mutsuz eden davranışları sık sık ve belirli bir süre devamlılığı olacak, kişiyi incitecek, korkutacak şekilde devam ettirmesi durumu” tanımıyla destekler.

Daha etraflı bir tanımla siber zorbalık olarak değerlendirilen davranışlar, Li’ye (2008) göre: “Zorba kişinin ya da kişilerin doğrudan kurbanı; öfkeli, kaba ve yakışsız (müstehten) mesajlar göndermesi, tekrarlı bir şekilde saldırgan mesajlar göndermesi, kurbanı zarar verme tehdidi içerecek şekilde veya oldukça göz korkutucu şekilde sanal ortamda taciz etmesi, kurbanı internet ortamında kötü, gerçek olmayan veya zalimce bir söz veya ifade göndermesi, kurbanın yerine geçerek onun kötü görünmesini sağlama veya kurbanı tehlikeye atacak şekilde bazı materyalleri göndermesi veya dağıtması, kurbanın hassas olduğu

veya onu utandıracak bir bilgiyi veya görseli paylaşması ve dağıtması, kasten ve özel olarak kurbanı çevrim içi bir gruba dâhil etmemesi olarak değerlendirilebilir.”

Nocentini ve arkadaşları (2010) siber zorbalığın davranış tipolojisiinde dört temel tür olduğunu açıklar;

- **Sözlü ve/veya yazılı davranış türü:** Telefon görüşmeleri, kısa mesajlar, e-postalar, anlık mesajlaşma, sohbetler, bloglar, sosyal ağ toplulukları, web siteleri.
- **Görsellik içeren davranış türü:** Akıllı telefon veya internet üzerinden fotoğraf ve video gönderme veya paylaşma.
- **Dışlama:** Çevrim içi bir gruptan bir kişiyi bilinçli olarak dışlama.
- **Kurban kimliğine bürünme:** Kişisel bilgilerin çalınması ve yayınlanması, başka birinin adını ve hesabını kullanma.

2. SİBER ZORBALIK TÜRLERİ

Siber zorbalık olarak adlandırılabilir eylemlerin hangi yöntemlerle (ör., elektronik posta, sohbet odaları, sosyal medya vb.) ve hangi tür davranışlarla yapıldığının belirlenmesi yararlı olacaktır. Bu çerçevede ilk olarak, hangi yöntemle yapılmış olmalarına bakılmaksızın, siber zorbalık olarak değerlendirilebilecek davranışların bir tartışması yapılacaktır. Daha sonra, en yaygın şekilde kullanılan siber zorbalık davranışları incelenecektir.

Nancy Willard (2006) “Siber Zorbalık ve Siber Tehditler” adlı çalışmasında, siber zorbalığı oluşturan eylemleri; nefret söylemi, taciz etme, iftira atma, başkasının kimliğine bürünme, dışlama, dolandırma, kötüleme ve siber-takip olarak sıralamaktadır.

2.1. Nefret Söylemi

Nefret Söylemi, Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi (1997) tarafından “iki veya daha fazla birey arasında herhangi bir iletişim teknolojisi yöntemiyle gerçekleşen; ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm ve hoşgörüsüzlüğe dayalı olarak diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimi” olarak

tanımlanmıştır. Genellikle, bireysel elektronik posta gönderiminden ziyade, sohbet odaları veya tartışma grupları gibi “halka açık” alanlarda gerçekleşir. Ana hatlarıyla, bir dizi karşılıklı hakaret eyleminin meydana gelmesi, nefret söyleminin artarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Willard, 2006).

İlk bakışta, birbirleriyle eşit bir düzlemde bulunan iki kişi arasında şiddetli bir tartışma görülmektedir. Bu şiddetli tartışma, yerini, hedef ve nefret söylemini gerçekleştiren taraflar arasındaki sürekli artan bir hakaret, ırkçı söylem vb. üretimine bırakmaktadır. Nefret söylemi gerek Avrupa Konseyi gerekse Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı tarafından bir “suç” olarak tanımlanmış ve taraf ülkeler nezdinde bağlayıcı özellik taşıyan kararlara imza atan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından cezalandırılması gereken bir eylem olarak belirlenmiştir.

Nefret söylemi, siber zorbalık türlerinden belki de en yıkıcı sonuçlar doğurma ihtimali olan tür olarak düşünülebilir. Öyle ki; Aslan ve Doğan’a göre (2017), kullanıcılar tarafından oluşturulan içeriğin nefret söylemini içermesi ve böylelikle cinsel istismarın önünü açması olumsuz örneklerden sadece ikisidir.

2.2. Taciz Etme

Birtakım akademik çevre ve araştırmacı, siber taciz ve siber zorbalık terimlerini birbirlerinin yerine kullanmışlardır. Black (2004) Hukuk Sözlüğünde tacizi, “belirli bir kişiye yönelik olarak; genellikle tekrarlanan veya sürekli olarak kişiyi rahatsız eden, ürküten veya kuvvetli bir psikolojik sıkıntı meydana getiren sözel, davranışsal veya fiziksel eylemler” olarak tanımlar ve birçok türünün dava konusu olabileceğinin altını çizer. Siber zorbalık literatüründe ise siber taciz genellikle, bir hedefe sürekli saldırgan mesajlar göndermeyi içeren siber zorbalığın kendine has bir biçimi olarak görülmektedir. Taciz sıklıkla e-posta gibi kişisel iletişim kanalları aracılığıyla gerçekleşmektedir ancak taciz edici mesajlar sohbet odaları ve tartışma grupları gibi kamuya açık forumlarda da görülmektedir. Metin savaşları olarak da adlandırılan tacizin bir diğer şekli, bir veya birden fazla taciz eden tarafı ve tek bir hedefi içermektedir. Taciz eden taraf(lar), kurbanın cep telefonuna yüzlerce hatta binlerce kısa mesaj/görüntü dosyası göndererek, hedefi sadece taciz edici iletilerle değil aynı zamanda uzunca bir zaman bu

mesajların okunması eylemiyle de karşı karşıya bırakmaktadır. Her ne kadar kavramsal olarak benzer olsa da taciz, nefret söyleminden farklılaşmaktadır. Taciz eylemi daha çok tek yönlü olarak gelişmektedir. Öte yandan, nefret söyleminde aynı zamanda taraflar arasında karşılıklı hakaret gönderimi/alımı da görülebilmektedir.

Taciz, ayrıca “baş belaları” olarak bilinen özel bir çevrim içi zorbalık grubu arasında ortaya çıkmaktadır. Baş belaları, çok oyunculu çevrim içi oyunlarda diğer oyuncuları kasıtlı olarak taciz eden bireylerdir. Bir baş belası, belirli bir oyunu kazanmaktan çok, diğer oyuncuların oyun deneyimini mahvetme eğilimindedir (Pham, 2002). Çeşitli çalışmalarda yer alan odak gruplarındaki bazı katılımcılar ya bu şekilde siber zorbalığa maruz kaldıklarını ya da siber zorbalığa maruz kalan arkadaşlarının bulunduğunu belirtmişlerdir.

2.3. İftira Atma

İftira atma, bir başkasıyla ilgili genelde aşağılayıcı ve doğru olmayan bilgilerle karşı tarafın itham edilmesidir. Bu tür bilgiler, bir web sayfasında yayınlanabilir veya e-posta yahut anlık mesajlaşma yoluyla diğer bireyler arasında yayılabilir. Bu siber zorbalık kategorisinde bir kişinin, dijital olarak değiştirilmiş, özellikle de kurbanların fotoğraflarının cinsel içerik barındıracak şekilde veya kurbanı zarar verecek bir biçimde resmedilmesi durumu görülebilir. Catalano'nun (2009) odak grup katılımcılarından biri, lise düzeyinde eğitim veren bir okulda, bir sınıf arkadaşının, hamile olarak resmedildiği bir fotoğrafının diğer sınıf arkadaşları tarafından görülüp paylaşılması yoluyla zorbalığa uğraması hakkındaki bir olayı dile getirmektedir.

Öğrencilerle alay etmek için yaratılan çevrim içi “alay kitapları” da bir iftira biçimini temsil etmektedir. Bu alay kitaplarında öğrenciler, sınıf arkadaşlarının isimlerinin olduğu liste ve kurban seçilen öğrencilerle ilgili hakaret ve iftira içeren kötü niyetli yorumların yazıldığı bir web sitesi oluşturmaktadırlar. Buna benzer çevrim içi yayınlanan olumsuz bilgiler içeren listeler de bu kategorinin içinde değerlendirilebilir. Örneğin, ABD’de bir öğrenci “Kim acaba?” adını verdiği çevrim içi bir öğrenci listesi oluşturmuş; okuldaki öğrencilerin bazılarını kurban seçerek, cinsel içerikli yalan haberler yayınlarken “iftira” niteliğindeki paylaşımlarının tüm okula yayılmasını sağlamıştır.

2.4. Başkasının Kimliğine Bürünme

Başkasının kimliğine bürünme türünde zorba, mağdurun elektronik hesaplarına ulaşabilmek için mağdurun şifresine yasadışı yollarla erişerek hedefin yerine geçer ve olumsuz, zarar verici veya uygunsuz görüşler veya bilgiler paylaşarak mağdur gibi davranır. Örnek bir durum olarak, bir öğrencinin anlık ileti hesabının şifresinin çalınmasını ve öğrenciymiş gibi davranan biri tarafından cinsel mağduriyet yaratacak türden mesajların mağdurun sınıf arkadaşlarına gönderilmesini düşünebiliriz. Bu durumda mağdur öğrenci, mesajın iletildiği diğer öğrencilerin önünde küçük düşürülür ve bu olay sonucunda pek çok arkadaşını kaybedebilir.

Buna ek olarak zorba, mağdurun arkadaş listesini veya bir sosyal ağ sitesinde kişisel profilini değiştirebilmek, uygunsuz veya rahatsız edici bilgiler eklemek amacıyla mağdurun şifresini çalabilmektedir. Ayrıca zorbalar, mağdurun şifresini ele geçirerek taciz edici e-postaları, mağdurdan geliyormuş gibi gösterebilirler. Öyle ki en uç durumda zorba, mağdur kimliğine bürünerek, herhangi bir gruba ait mesaj panosuna veya nefret söylemi üretilen bir mecraya; isim, adres ve telefon numarası gibi mağdura ait kişisel bilgileri de ekleyerek paylaşımlar yapabilir ve böylece grup üyelerinin veya nefret söylemi üreten odakların yakın fiziksel takibi söz konusu olabilir. Bu düzeydeki zorbalık eyleminde, başkasının kimliğine bürünmek gerçekten kurbanın hayatını tehlikeye atan sonuçlar doğurabilir.

2.5. İfşa Etme ve Dolandırma

İfşa etme, kişisel ve oldukça özel bilgilerin, hiçbir zaman paylaşımının amaçlanmadığı kişilerle paylaşılması anlamına gelir. Bu yöntem, kişisel ve potansiyel olarak utanç verici bilgiler ve/veya fotoğraflar içeren bir hedeften e-posta veya anlık mesaj alma ve ardından bu e-postayı başkalarına iletme şeklinde olabilir. Dolandırmada zorba, kurbanının kendisi hakkında kişisel bilgileri açığa vurmasını ve ardından bu bilgileri başkalarıyla paylaşmayı amaçlar. Ergüç'ün (2008) de belirttiği gibi, son yıllarda özellikle bilişim sektöründeki gelişmeler nedeniyle dolandırıcılık eylemleri teknolojik yöntemlerin kullanıldığı daha karmaşık bir yapı hâline gelmiştir.

2.6. Dışlama

Hem çevrim içi hem çevrim dışı ortamlarda, çocuklar genellikle ya “içeride” ya da “dışarıda” buldukları algısına sahiptirler. Eğer çocuklar “içeride” değilse, grubun “dışında” bulunurlar. Sosyal psikologlar insanların, başkalarının bulunduğu sosyal çevrelere ve diğer insanların bulunduğu ortamlara sahip olmayı temel bir insan ihtiyacı olarak tarif etmektedirler. Sosyal davranışlarımızın çoğu, başkaları tarafından kabul görmek ve dışlanmaktan kaçınmak ve “sosyal ölüm” olarak adlandırılan psikolojik sorundan kaçınmaya yönelik girişimlerimiz tarafından yönlendirilir (Williams vd., 2000).

Çevrim içi dışlama kişinin, parola korumalı herhangi bir ortamdan veya mağdurun arkadaş listelerinden çıkarılmasıyla ortaya çıkabilir. Bazı durumlarda, anında yanıt verilmeyen dışlama eylemlerinde, eğer mağdur anında müdahale etmezse, eylemin gerçekliği diğer paydaşlar tarafından kesinleşmiş sayılmaktadır. Zorbalık hakkında önde gelen bir çevrim içi kaynak olan “www.bullying.org”ün yaratıcısı Bill Belsey’ e (2006) ve özellikle siber zorbalığa yönelik ilk web sitesi olan “www.cyberbullying.ca”ya göre; çevrim içi dünyada kısa sürede yanıt vermemek, bir “gerçek sosyal gaf” olarak düşünülebilmektedir.

Kip Williams ve arkadaşları (2000), siber dışlamanın etkilerini inceleyen iki çalışma yapmışlardır. İlk çalışmada araştırmacılar, katılımcıların, disk atma oyuna dâhil edilme veya hariç tutulma derecesini manipüle ederek sonuçları gözlemlemişlerdir. Sonuç olarak, oyundan ne kadar çok insan dışlanırsa, katılımcıların o kadar kötü hissettikleri ve özgüvenlerinin oldukça azaldığı gözlemlenmiştir. İkinci çalışmada araştırmacılar, dışlama ve sosyal ilişkilerin farklı durumlara göre yeniden yapılandırılması isteği arasındaki ilişkiyi belirlemek için uyarlama bir “top fırlatma” paradigması kullanmıştır. İlk çalışmada olduğu gibi araştırmacılar, katılımcıların oyuna dâhil olma ve oyun dışı kalma süreçlerine kasıtlı müdahale etmişlerdir. Katılımcıların dışlanma oranları arttıkça, dışlanan gruptan tamamen farklı bir grubun üyelerine uyma olasılıkları da artış göstermiştir.

İlginçtir ki siber zorbalığa maruz kalan kişilerin, özellikle de siber-dışlama yöntemiyle zorbalığa uğramış olanların, çevrim içi başka gruplara daha kolay şekilde katılabileceği gözlemlenmiştir. Bu gruplar tartışma grupları veya sohbet odaları olabilmektedir ya da orijinal kaynaktan intikam almak için tasarlanmış gruplar olarak teşhis edilebilmektedir. Diğer gruplara katılmak ve tekrar bir sosyal çevreye bağlılık

hissetmek, siber zorbalık ve dışlanma ile ilişkili bazı olumsuz duyguları hafifletmeye yardımcı olabilmektedir. Ayrıca sayıca üstün olmanın güven duygusu oluşturduğu da gözlemlenmektedir. Başka bir grup insanla bağlantılı olmak, mağdurun bireysel olarak misilleme kabiliyeti hissetmesine ya da yeni dâhil olunan grup üyelerinden yardım almasına olanak sağlamaktadır.

2.7. Siber Takip

Siber takip, başkalarını tekrarlayan bir şekilde taciz ve tehdit ederek takip etmek için elektronik iletişim araçlarının kullanılması anlamına gelmektedir. Black'in Hukuk Sözlüğü, (2004) siber takibi şu şekilde tanımlar: “(1) Bir kişiyi gizli bir yolla takip etme eylemi. (2) Bir kişiyi taciz etmek veya kişiye zarar vermek veya saldırmak amacıyla mağdurun süregelen şekilde yakınında bulunmak.” Her ne kadar açık bir şekilde tacizle ilgili olsa da siber-takip, saf tacizden çok daha fazla tehdit içermektedir. Craig'in (2008) odak gruplarıyla yürüttüğü bir çalışmada, bir müzik grubunun web sitelerinde e-posta adresini yayınladıktan sonra hayranı tarafından takip edilen kadın grup üyesinin yaşadığı olaylar örnek olarak gösterilebilir. Siber taciz kurbanı olan müzik grubu üyesi yaşadığı siber takip sürecini şöyle özetlemektedir: “Eski erkek arkadaşım bir defasında çok sinirlendi. Bana elektronik postalar göndermeye başladı. Daha sonra, evime gelip beni öldüreceğini yazdı. Ayrıca kız kardeşimi de izlediğini söyleyerek tehdit içeren mesajlar gönderdi.”

3. SİBER ZORBALIK YÖNTEMLERİ

Farklı iletişim yöntemlerinden herhangi biriyle gerçekleştirilebilecek bu davranışların tanımları ortalama bir bakışla anlaşılrsa da bazı siber zorbalık eylemleri diğerlerine göre daha farklı yöntemler gerektirmektedir. Örneğin, nefret söyleminin halka açık iletişim alanlarında yapılma olasılığı daha yüksektir. Oysa tacizin, e-posta gibi kişisel iletişim yöntemleriyle sınırlı kalması daha sık rastlanılan bir durumdur. Bu çerçevede siber zorbalık eylemlerinde kullanılacak iletişim teknolojilerinin çeşitliliği nedeniyle, en sık kullanılan yöntemlerine değinilecektir.

3.1. Anlık Mesajlaşma

Anlık mesajlaşma, gençlerin birbirlerine uyguladıkları siber zorbalık eylemlerinde kullanılan en yaygın yöntemlerden biridir. Anlık mesajlaşma, kişinin irtibat listesindeki kişilerle internet üzerinden gerçek zamanlı iletişim kurması anlamına gelmektedir. Anlık mesajlaşma yoluyla siber zorbalık çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir (Aftab, 2006). En net ifadeyle zorbalık, kurbanlarına nefret dolu söylemlerle tehdit mesajları gönderebilmektedir. Alternatif olarak zorbalık, hedefin kullanıcı adına oldukça benzeyen bir kullanıcı adı oluşturabilirler veya hedefin gerçek adını kullanabilirler. Daha sonra başkalarını hedef almış gibi uygunsuz iletiler gönderebilirler. Ayrıca, anlık mesajlaşma yoluyla başkalarının fotoğraflarını veya videolarını uygunsuz kişi veya kişilere göndererek onları tehlikeye atabilirler.

3.2. Elektronik Posta

Elektronik posta veya e-posta, dijital iletişimin en sık kullanılan yöntemlerinden biridir. E-postalar iki ana nedenden ötürü siber zorbalık olarak ifade edilen bir yöntem hâline gelir. İlk olarak çocuklara ve hatta tek bir tuşa tıklayarak binlerce insana tek bir e-posta gönderilebilir. Hedef kişiyi taciz etmek veya küçük düşürmek isteyen zorba, bir defada yüzlerce veya binlerce insana hedef kişi hakkında resimler veya sakıncalı bilgiler içeren bir e-posta gönderebilir. İkinci olarak, e-postaların genel olarak kolayca izlenebilir olmasına rağmen; belirli bir e-posta hesabından ileti alan kişi, gönderen kişinin hesabın gerçek sahibi olduğundan kesin bir şekilde emin olamayabilir. Bazı durumlarda zorbalık eden kişiler, hedeflerinin elektronik ileti adreslerini çeşitli pornografik sitelere ve pazarlama listelerine, kayda değer ve rahatsız edici sonuçlar doğuracak şekilde üye yapabilmektedir.

3.3. Kısa Mesaj

Kısa mesaj, “Kısa Mesaj Servisi (SMS)” olarak da bilinmektedir. Günümüzde, çocukların cep telefonları aracılığıyla birbirlerine kısa mesajlar gönderebilme hızı oldukça şaşırtıcı bir hâl almıştır. Her ne kadar gerçek zamanlı iletişim yöntemi olmasa da kısa mesaj, özellikle gençler arasında hâlâ önemli bir iletişim şekli olmaya devam etmektedir. Her

ne kadar başkaları ile iletişimde kalmak için paha biçilmez bir araç da olsa, cep telefonları ve yazılı mesajlaşmanın da bazı olumsuz kullanım alanları bulunmaktadır. Örneğin günümüzde okullarda, sınav esnasında sorulan soruların fotoğraflarını çeken öğrencilerin, sınav salonunun dışında bulunan arkadaşlarına bu soruları gönderdikleri ve böylelikle kopya eylemine katıldıklarını bilinmektedir. Bu kullanım amaçlarının dışında kısa mesajlar, zorbalık etmek için de kullanabilmektedir. Ergenlik çağındaki kız ve erkek öğrencilerin birçoğu, arkadaşlarından birini üzdükleri veya kırdıkları için, yüzlerce hatta binlerce kısa mesaj olarak bir tür siber zorbalığa maruz kalmaktadırlar.

3.4. Sosyal Ağlar

Sosyal ağlar üzerinden birbiriyle iletişim kuran insanların sayısı gerçekten şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır. Sosyal ağ siteleri, farklı birçok popüler isimlere sahiptirler. Facebook, Instagram, Twitter, MySpace, LiveJournal, Friendster, Nexopia, Xuga, Xanga, Imbee ve Bebo en popüler sosyal ağlar arasında zikredilebilir. Bu ağlar, üyelerin kullanıcı adı ve fotoğraf gibi profil bilgileri göndermelerine, genel veya özel çevrim içi mesaj gönderimi veya çevrim içi fotoğraf, video paylaşımı gibi yenilikçi yollar kullanarak diğerleriyle iletişim kurmasına izin veren üye tabanlı internet topluluklarıdır (Pempek vd., 2009). Sosyal ağ sitelerinin çoğunun sohbet odaları, anlık mesajlaşma uygulamaları ve grup sohbeti imkânları bulunmaktadır. Sosyal ağların çoğu ücretsizdir ve tamamına yakını üyelik gerektirmektedir ve yaş kısıtlamasına sahiptir.”

Swinford (2006) tarafından belirtildiği üzere, sosyal ağ siteleri “gençlik kültürü hakkında bir pencere” olma özelliğine sahiptir. Sosyal ağ siteleri; kimlerin, nerelerde, neler yaptıklarını görmemizi sağlamaktadır. Facebook’ta yapılan paylaşımlar, Facebook kullanıcılarının yaşamlarında neler olup bittiğine dair neredeyse gerçek zamanlı bir haber kaynağı oluşmasını sağlamaktadır. Basit bir örnekle, gönderi paylaşımları sayesinde; kimin kiminle arkadaş olduğu, kimin kiminle ilişkisinin sona erdiği, kimin kiminle fotoğraf çektiği ve kimin kötü bir gün geçirdiği rahatlıkla takip edilebilmektedir. Bir kişinin profilinde yapılan herhangi bir değişikliğe, o kişinin profiline erişimi olan “arkadaşları” tarafından kolayca erişilebilmektedir. Facebook kullanıcıları bile Facebook’un, bireylerin günlük yaşamlarında neler yaptıkları hakkında giderek büyüyen bir bilgi bankası hâline geldiği

görüşünü savunmaktadır.

İşte bu noktada, bu sosyal ağlar genellikle çocukların ve gençlerin ne yaptıklarına dair tehlikeli bir bilgi bankasıdır. Swinford (2006), Ulusal Çocuklara Zulüm Önleme Topluluğundaki (NSPCC) raporunda: “Orada (sosyal ağlarda) tamamen kuralsız bir dünya kurulmuş durumda. Bunu günümüzün ‘Sinekler Efendisi’ ile karşılaştırdım. Çocuklar, günlük yaşamlarında olduğundan daha çok hakaret içeren şeyler söylüyorlar.”

Birçok sosyal ağ, insanların video yükleyebileceği, paylaşabileceği ve yorum yapabileceği sosyal web siteleri veya akıllı telefon uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. YouTube, Google Video, Dailymotion vb. siteler gençler arasında giderek daha popüler hâle gelmektedir. Örneğin YouTube, Şubat 2005’te üç PayPal çalışanı tarafından kurulmuştur. Yaklaşık bir buçuk yıl sonrasında, 50’den fazla çalışana sahip bir kuruluş hâline gelmiştir. Günümüzde ise tüm dünyada aktif olarak kullanılan bir numaralı çevrim içi video sunucusu özelliğini taşımaktadır. YouTube’un CEO’su Susan Wojcici’nin aktardığı rakamlara göre, 2019 yılı itibariyle, her ay 1,9 milyar kayıtlı kullanıcı siteyi aktif olarak kullanmaktadır (www.digitalage.com). Bazı videoların komik, eğitici, şaşırtıcı olduğu düşünülse de bazılarının oldukça vasat olduğu gözlemlenmektedir. Benzer şekilde, YouTube üzerinde yapılacak herhangi bir araştırma, siber zorbalık örneklerini kolayca ortaya koyabilecektir.

Sosyal ağ sitelerinde profilleri olan ve vefat eden kişilerin anısına bazı sosyal ağ siteleri de üretilmiştir. Örneğin, MyDeathSpace.com, artık hayatta olmayan eski MySpace üyelerine ithaf edilmiştir. Bu tür siteler bazı kullanıcılar için olumlu bir değer sağlasa da insanların birçoğuna olumsuz, nefret dolu yorum ve ifade gönderme fırsatı da sağlamaktadır. Bu web sitelerinde çok sayıda siber zorbalık örneği bulmak sadece birkaç dakika sürmektedir. Ayrıca “nefret postası” bölümü de bulunduğu göz önüne alınırsa, bu durumun çok şaşırtıcı olmadığı düşünülebilir. Sitenin tartışma forumunun bu bölümünde yayınlanan içerikler, web sitesine gönderilen nefret e-postalarından oluşmaktadır. Bir örnekte kızı ölen, fotoğrafı ve MySpace sayfası MyDeathSpace.com’da yayınlanan bir anne, siteyi oldukça saldırgan bulduğunu ve siteyi kapattırmak için elinden gelen her şeyi yapacağını açıklamıştır.

3.5. Sohbet Odaları

Sohbet odaları, insanların sanal ortamlarda birbirleriyle herhangi bir konu veya sorun hakkında konuşabilecekleri yerlerdir. Genellikle bir sohbet odası, en azından görünürde, belirli bir konuya veya konulara odaklanacak şekilde tasarlanmaktadır. Diğer bazı sohbet odaları ise insanlara başkalarıyla tanışabilecekleri ve onlarla gerçek zamanlı olarak iletişim kurabilecekleri bir yer sağlamak için tasarlanmıştır. Bu sohbet odalarının bazılarında, insanlar kendilerini temsil ettiklerini düşündükleri bir avatar veya sembol (örneğin bir hayvan veya karakter) seçmektedirler. Bu avatar aracılığıyla sohbet odasında başkalarıyla iletişim kurabilmektedirler (www.netlingo.com). Gerçek zamanlı olarak, başka herhangi bir sanal iletişimde olduğu gibi, sohbet odaları da siber zorbalığın ortaya çıkabileceği bir ortam sağlayabilmektedir. Sohbet odasının üyeleri belirli bir kişiyi aşağılamaya başlayabilir, sohbet grubunun bir üyesini dışlayabilir ya da belirli üyeler birbirleriyle bir nefret söylemi savaşına girebilir.

Meseleleri daha da karmaşık hâle getiren husus ise insanların, sohbet odalarında genellikle çevrim dışı dünyadaki kimliklerinden çok daha farklı kimlikleri üstlenmeleridir. Kullanıcılar bu mecralarda yaşlarını, cinsiyetlerini, mesleklerini veya kişisel olarak tanımlanabilir diğer özelliklerini yeniden üretebilmektedirler. Her ne kadar bu durum, gerçekte kim olduklarından daha çok olmak istedikleri biri gibi davranmaları bakımından rahatlatıcı bir konfor sağlasa da bazı durumlarda, siber takipçiler ve cinsel suç işlemeye meyilli kişilerin kimliklerini gizli tutarak, mağdurlarını aramalarına da olanak sağlamaktadır. Örneğin sohbet odaları ve tartışma gruplarında bireyler, genelde sohbet ettikleri kişilerin kadın olduğunu düşündüklerini, ancak daha sonra farklı bir cinsiyetle karşılaştıklarını görebilmektedirler. Kişinin, sohbet yürüttüğü üyenin erkek olduğunu anladığındaki öfkesini hayal etmek güç değildir. Bu gibi durumlar, “kandırılmış” hisseden birisinin öfkesiyle beslenen bir siber zorbalık durumu oluşturabilmektedir.

3.6. Bloglar

Bloglar veya web günlükleri, çevrim içi dergiler olarak adlandırılabilir. Bloglar son derece yaygın hâle gelmişlerdir. Örneğin her saniyede yeni bir web günlüğü oluşturulduğu tahmin edilmektedir (www.netlingo.com). Öyle ki, bazı web sayfaları başlı başına sadece blogları

taramak ve tasnif etmek üzere çalışmaktadır. Mevcut tahminlere göre, günlük ortalama 1,2 milyon yeni blog yayını yapılmaktadır. Her ne kadar bloglar bir dizi olumlu fonksiyon için kullanılabilir olsa da zorbalık amaçları için de kullanılabilirler. Çocuklar bu blogları diğer çocukların itibarlarına ve mahremiyetlerine zarar vermek için kullanabilir. Örneğin, bazı durumlarda, ilişkilerine son vermiş olan erkek veya kız arkadaşlar, eski partnerleri hakkında aşağılayıcı ve utanç verici bilgiler içeren bir dizi blog içeriği yayımlayabilmekte, hatta arkadaşlarının siteye olumsuz bilgiler göndermelerini sağlayabilmektedir. Böylelikle bloglar etkin bir zorbalık aracı hâline gelmektedir.

3.7. Web Siteleri

Web siteleri, diğer olası sayfa bağlantılarının yanı sıra, world wide web'de bir ana sayfa içeren yer veya konumlardır. Birçok insan, işletmelerini tanıtmak, aile ve arkadaşlarının yararına kişisel bilgiler paylaşmak veya ürün satmak için kullanılan kişisel web sayfalarına sahiptir. Bununla birlikte web siteleri siber zorbalık amacıyla da kurulabilir. Pek çok durumda, web sayfaları yalnızca başka bir kişiyle ilgili rahatsız edici bilgiler ve/veya resimler yayımlamak amacıyla oluşturulmuş olabilir. Örneğin sınıf arkadaşına ait bir fotoğraf çektikten sonra, siber zorba, o kişiyi cinsel olarak kışkırtıcı bir biçimde resmedecek şekilde dijital yöntemlerle fotoğrafa eklemeler yapabilir. Bu kişiye ait isim, adres ve telefon numarası dâhil olmak üzere kişisel iletişim bilgilerini web sitesinde yayımlayabilir.

Farklı durumlarda, çevrim içi anketler uygulamak üzere de web sayfaları oluşturulmaktadır. Çevrim içi anketler, bir hedefi küçük düşürmek amacıyla kullanılabilir. Örneğin öğrencilerin, web sitesini ziyaret etmesi teşvik edilerek sınıftaki en çirkin kız öğrenciyi veya okuldaki en şişman öğrenciyi seçmesi için oy kullanması sağlanabilir. Her ne kadar bu tür web sayfalarının oluşturulması amacıyla var olan siteler kötüye kullanım politikalarına ve raporlama sistemine sahip olsalar da genellikle yakından takip edilememektedir (Belsey, 2006).

3.8. Çevrim İçi Oyunlar

Bugün pek çok genç, X-Box Live ve Sony Play Station Network gibi oyun aygıtlarında çevrim içi etkileşimli oyunlar oynamaktadır.

Oyunların bazıları tek oyunculu, metin tabanlı oyunlardır ancak birçoğu sanal bir dünyada kurulu karmaşık, etkileşimli, çok oyunculu oyunlardır. Tıpkı insanların 20 yıl önce Nintendo oyunlarını oynarken hayal kırıklıklarını ifade ettikleri gibi, çevrim içi oyuncular da başkalarının oyunlarından memnuniyetsizliklerini paylaşmaktadırlar. Bununla birlikte, çoğu diğer siber zorbalık türüyle tutarlı olarak, insanların anonim olarak takma isimler kullanarak iletişim kurduğu siber dünyadaki memnuniyetsizlik ve hayal kırıklığı ifadesi daha küfürlü, tehdit edici ve alçaltıcı olma eğilimindedir. Ek olarak oyuncular oyundaki diğer oyuncuları engelleyebilmekte ve oyun hesaplarına yetkisiz erişim sağlayabilmektedirler (Aftab, 2006). En popüler kitlesel çok oyunculu çevrim içi oyunlardan biri olan League of Legends'ta oyuncular, çeşitli görevleri tamamlamak için gruplara/takımlara katılırlar. Oyuncular takım lideri tarafından terfi ettirilebilirler veya takımdan atılabilirler. Bu gibi bireysel etkileşimler bazı oyuncular için duygusal sorunlara neden olabilmektedir.

4. SİBER ZORBALAR KİMLERDİR?

Sosyal bilimler alanında siber zorbalık hakkında birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen bu kişilerin karakteristik özellikleri veya çeşitli motivasyonları hakkında net ifadeyle bir tanımlama yapılması oldukça güçtür. Siber zorbalık yapma eğiliminde olan çocuklar hakkındaki mevcut literatürden edinilen bilgiler ışığında bir ortak özellikler tespit çalışması yapılmıştır. Kanada merkezli "Media Smarts" adlı medya okuryazarlığı ve dijital farkındalık eğitimi veren internet sitesi (<http://mediasmarts.ca>); siber ortamlardaki kurban ve zorbalıkların arasında yakın bir ilişki olduğuna ve Kanada'da yapılan bir araştırmada siber zorbalık yaptığını kabul eden gençlerin yarısının önceden kurban olarak zarar gördüğü için zorbalık yaptığını yönelik bulgulara yer vermektedir.

Siber zorbalık yapan çocukların ortak özellikleri Olweus'a (1993) göre şu şekilde ifade edilebilir:

- Baskın kişiliklere sahiptirler ve güç kullanarak kendilerini göstermeyi severler.
- Öfke doludurlar, iticidirler ve kolayca sinirlenirler.
- Şiddete karşı, diğer çocuklardan daha olumlu tutum sergilerler.
- Kurallara uymakta zorluk çekerler.

- Sert mizaçlı görünürler ve mağdurlara çok az empati kurarlar ve şefkat gösterirler.
- Genellikle yetişkinlerle agresif bir ilişki kurarlar.
- Kendilerini zor durumlarda ifade etmekte başarılıdır.
- Hem etkisel saldırganlık eylemine katılırlar (ör., bir hedefe ulaşmak) hem de tepkisel saldırganlık gösterirler (ör., kışkırtılmaya karşı savunucu tepkiler).

Siber zorbalık yapan çocukların bu özelliklerden bazılarını (veya hatta çoğunu) paylaştığını varsaymak makul olsa da gelecekteki çalışmalarda araştırılması gereken bazı önemli farklılıklar olabileceği de unutulmamalıdır.

Geleneksel zorbalık biçimlerindeki cinsiyet farklılıklarına yönelik yapılan araştırmalarda, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla okulda zorbalık yapma ihtimalinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin ve kızların yaşadığı zorbalık türlerindeki benzerlik ve farklılıklara bakıldığında; araştırmalar, erkeklerin akranları tarafından fiziksel zorbalığa maruz kalmalarının daha muhtemel olduğunu göstermektedir (Finkelhor vd., 2005; Nansel vd., 2001; Olweus, 1993; Rigby, 2002). Ancak kız öğrencilerin dedikoduya-söylentiye dolaylı zorbalık biçimlerinin yanı sıra cinsel ifadeler veya jestler yoluyla zorbalığa maruz kalma olasılığı daha yüksektir (Haynie vd., 2001). İlginç bir şekilde, kız öğrencilerin hem mağdur olduklarına hem de siber zorbalığın faili olduklarına dair bildirim oranları daha yüksektir. Bununla birlikte, siber zorbalık eyleminde yer alan kişiler arasında erkek öğrenciler, kız öğrencilerden daha sık zorbalık eyleminde bulunmaktadır.

Sınıf açısından bakıldığında ise Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinde eğitim gören 7. ve 8. sınıf öğrencilerine yönelik yapılan araştırmada, sekizinci sınıf öğrencilerinin hem siber zorbalık yapma hem de siber zorbalığa maruz kalma düzeylerinin yedinci sınıf öğrencilerine göre anlamlı oranda yüksek olduğu saptanmıştır. Buna göre sınıf düzeyi arttıkça siber zorbalığa kurban ve zorba olarak katılım da artmaktadır. Bu da, yaş arttıkça siber zorbalık sürecine katılımın arttığı anlamına gelmektedir (Salı vd., 2015).

Sosyalleşmede zorluk yaşayan bireylerin (a) teknolojiyi başkalarıyla iletişim kurma aracı olarak kullanma olasılıkları ve (b) okulda maruz kaldıkları geleneksel zorbalık eylemlerinden kaynaklanan bir intikam motivasyonu sebebiyle siber zorbalık eylemine maruz kalmaları ihtimalinden hareketle, bir kişinin sosyalleşme kaygısı ve siber

zorbalıkla olan etkileşimli ilişkisi incelenmiştir (Kowalski ve Limber, 2006). Elde edilen veriler, siber zorbalık arasında en yüksek sosyalleşme kaygısı düzeyine sahip olan 8. sınıf öğrencilerinin ayda en az iki kez başkalarına yönelik siber zorbalık eylemi gerçekleştirdiğini göstermiştir. Siber zorbalık görülme sıklığı arttıkça, siber zorbalığın sosyalleşme kaygı oranı da artmaktadır ki bu, Kowalski ve Limber'in (2006) sosyal kaygı ve siber zorbalık arasındaki güçlü bir bağlantı olduğu görüşünü desteklemektedir. Buna bağlı olarak, siber zorba bireyler ve siber zorbalık mağduru olanlar arasındaki karşılaştırmada, sosyal kaygı oranları mağdurlar arasında zorbalara göre daha yüksek gözlemlenmiştir.

Her ne kadar siber zorbalık eden bireyler tarafından paylaşılacak farklı kişilik özellikleri olsa da muhtemelen siber zorbayı tek profille tanımlamak mümkün değildir. Bazı siber zorbalık yapanlar, yaptıkları eylemin aslında "siber zorbalık" olduğunun farkında olmadan, özellikle de e-postalarda veya anlık mesajlarda kendilerine gönderilen olumsuz yorumlara cevap verdiklerinde, elektronik şiddete yanlışlıkla müdahil olmaktadır. Bununla birlikte diğer bireyler, kurbanlarını incitmek ve küçük düşürmek amacıyla siber zorbalık yapmaktadırlar. Yine de bazı çocuk ve gençlerden oluşan siber zorbalık birine tehdit veya hakaret içeren mesajlar göndermenin eğlenceli olacağını düşünerek zorbalık yapmaktadırlar. Bu gruptaki zorbalıkların eylemlerinin amacı, davranışlarının kurbanları üzerindeki etkilerini düşündürmekten ziyade, kendi sıkıntılarını hafifletmeye yöneliktir.

5. ÇOCUKLARIN SİBER ZORBALIK GÜDÜLERİ

"Siber zorbalık kimlerdir?" sorusu sorulurken aynı zamanda, "bireyi böyle bir davranışta bulunmaya güdüleyen sebepler nelerdir?" sorusu da gündeme gelmektedir. Geleneksel zorbalık eylemlerini yapmak için çeşitli olası nedenler olduğu gibi, ergenlerin siber zorbalık yapmalarının nedenlerini sıralayan uzun bir liste oluşturulabilir. Birtakım genç/çocuk, güçlerini göstermek ya da agresifliklerinin/enerjilerinin sınırlarını zorlamanın bir yolu olarak zorbalık yapabilmektedir. Diğer bazı zorbalık yapanlar ise saygınlık elde etmek veya siber zorbalıktan elde edilen başka psikolojik kazanımları hedefleyebilmektedir. Ancak birçoğu, çevrim içi agresiflik hayallerini gerçekleştirmenin bir yolu olarak siber zorbalık yapabilmektedir. Parry (2006), bazılarının gerçek hayatta "mükemmel çocuk" diyebileceği genç bir çocukla yaptığı bir görüşmenin detaylarını şu sözlerle aktarmıştır:

İyi kalpli, kibar ve iyi bir öğrenci olarak tanınmaktaydı; ancak çevrim içi ortamlarda tamamen farklı biri hâline gelmekteydi. Bazı durumlarda şiddete eğilimi olan ve saldırgan davranışlar gösteren biri hâline geliyordu. Neden diye sorulduğunda, “Çünkü bunları yapabiliyorum” cevabını verdi. Bununla birlikte, odak gruplarımızda orta ve lise öğrencileri ile yapılan görüşmelerde; farklı güdülenme sebepleri ortaya çıkmıştır. Bu güdüler: Can sıkıntısı, güç, bayağılık, zorbalığa bir misilleme eğilimi, dikkat çekme, soğuk ve sert görünme ve kıskançlıktır. Diğer önemli nedenler arasında; siber zorbalığın geleneksel zorbalığa göre daha güvenli olduğu, anonim olarak gerçekleştirilebildiği ve böylelikle yakalanma olasılığının daha düşük olduğu, yüz yüze gelmediği için daha kolay olduğu gibi daha çok soyut beslenme sebepleri tespit edilmiştir. Bir diğer sebep ise acı vermenin sağladığı haz duygusu olarak tespit edilmiştir.

Chicago Tribune yazarı Alex Pham’ın (2002) oyunlarda görülen siber zorbalanın (yas tutucular) analizinde belirttiği gibi:

Bu tür bir siber zorba (yas tutucu) için, eğlenceli olan öldürme eylemi değildir. Çünkü ölüm/öldürme bu oyunların çoğunda doğaldır. Yas tutucular, öldürdükleri insanların olumsuz tepkilerinden beslenirler. Örneğin Frerichs; kötü niyetli çevrim içi kişiliğini korumakta ve düşmanlarından aldığı her nefret söylemi içeren e-postayı saklamaktadır. “Birini öldürdüğünüzde, hissettiğiniz o duygudan daha güzel bir duygu yok ve oyunda öldüren kişiye saatlerce hakaret ediyorlar. İşte o zaman doğru kişiyi yakaladığımı biliyorsun. Kulağa gerçekten acımasız geliyor ama eğlenceli.”

Aftab (2006) ise siber zorbalık eden dört çocuk/ergen grubunu tanımlamıştır:

- a. intikamcı melekler,
- b. güç açlığı çekenler,
- c. nefret dolu kızlar ve
- d. istemeden siber zorba olan veya “nasılsa yapabiliyorum” diyenler.

Her ne kadar bu dört kategori, siber zorba olan çocukların farklı motiflerini göz önünde bulundurmak için yararlı bir yöntem sunsa da bunları ortaya çıkarmak için ampirik kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Aftab'a (2006) göre "intikam meleği" kendisini, kendisine ya da başkalarına uygulanan yanlışlara adalet arayan kişi olarak görür. Bu siber zorbaların çoğu, okulda zorbalık mağduru olmuş ve buna karşı misilleme yapan çocuklar ve gençlerden oluşmaktadır. Okulda geleneksel zorbalık kurbanı olan dışlanmış kişiler de olabilmektedir (Willard, 2006). Çocukların geleneksel zorbalığa maruz kaldıktan sonra bir şekilde misilleme yaptıklarına dair verilere ek olarak; Amerika'daki okullarda görülen silahlı öğrenci saldırılarında failerin %75'inin bu eylemden önce geleneksel zorbalığa maruz kalmış bireyler olduklarını, ABD Eğitim Bakanlığı ve ABD Gizli Servisi tarafından yapılan çalışmalarda görmek mümkündür (Fein vd., 2002 ayrıca bakınız Leary vd., 2003). Columbine Lisesi'ndeki öğrencileri ve personeli öldüren Eric Harris ve Dylan Klebold'un internet ilanları, zorbalığa uğradıklarında yaşadıkları öfkelerini çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır. Benzer şekilde, Eylül 2006'da Kanada'nın Montreal eyaletindeki Dawson Koleji'nde bir öğrenciyi öldüren Kimveer Gill, zorbalığa karşı öfkesini "vampirefreaks.com"da birçok paylaşım ile belirtmiştir: "Zorbalıktan vazgeç. Bu, sadece zorbanın suçu değil! Öğretmenler ve müdürler, kör bir göze dönüşmekle hata yapıyorlar, çünkü bu onların işi değil... Giydiğiniz kıyafetlerle veya insanların konuşma ve davranış şekilleri veya birbirleriyle dalga geçme nedenlerinden dolayı birbirinize zorbalık etmeyi bırakın. Hepsi bu oyunun suçu" (Lackner, 2006).

Yine Aftab'a (2006) göre "güç açlığı çeken siber zorba"nın davranışı, diğerleri üzerinde kontrol, güç ve otorite kullanma arzusundaki prototipik okul bahçesi zorbalığıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Geleneksel kabadayı, dolaylı stratejilere ek olarak, doğrudan sözlü saldırıları veya başkalarında korku uyandırmak için fiziksel saldırganlığı sıklıkla kullanırken, siber kabadayı korku oluşturmak için tehditler veya aşağılayıcı ifadeler kullanmaktadır. Genellikle tek başına hareket eden intikamcı meleğin aksine, güç açlığı çeken siber zorbalar, eylemlerini izlemek veya pekiştirmek için bir izleyici grubuna ihtiyaç duymaktadırlar.

Güç açlığı çeken siber zorbalar kategorisinde, okulda zorbalığa maruz bırakılmayan ancak öfke ya da düşmanlık deneyimlemek için çevrim içi zorbalık yapan çocuklar ve gençler bulunmaktadır (Levine,

2006). Bu çocuklar, okuldaki akranlarıyla ya da okul bahçesinde zorbalıkla ilgisi olmayan nedenlerden dolayı (örneğin; boşanma, ayrılma, bir ebeveynin hastalığı vb.) hayatlarının kontrolden çıktığını düşünmektedirler. Siber zorbalık, bu çocuklar ve gençlerin mevcut yaşam durumlarına bir karşılık olarak sahip oldukları öfkeden kurtulmalarını ve bir şeyi (veya birisini) kontrol altında hissetmelerini sağlayabilmektedir.

Patchin'in (2006) "nefret dolu kızlar" kategorisi, sıkılma duygusuyla siber zorbalık yapan çocukları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, siber zorbalık kız çocukları arasında erkeklerden daha yaygın olmasına rağmen, erkekler de can sıkıntısı sebebiyle siber zorbalık faaliyetlerinde bulunabilmektedir. Ek olarak, çocuk ve gençlerde siber zorbalık motivasyonu olarak sıkılmış olmaları görülse de teknoloji bugünkü hâlini almadan çok önce, çocuklar ve gençler sadece sıkıldıkları için birçok problemlili eylemde yer alabilmekteydiler.

6. SİBER ZORBALIK, DİĞER ZORBALIK TÜRLERİNDEN NASIL FARKLILAŞIR?

Siber zorbalık hakkındaki mevcut akademik ve psikolojik literatürün hâlâ gelişmekte olduğunu belirten Aftab (2006), "siber zorbalık motiflerinin ve siber zorbalığın doğası ile siber zorbanın demografik özelliklerinin ve profilinin, çevrim dışı hâlimden oldukça farklı olduğunu" belirtmektedir. Ancak siber zorbalık, adından da anlaşılacağı üzere bir zorbalık şeklidir. Bu nedenle, geleneksel zorbalıkla ortak paydalara sahiptir. Zorbalığın üç temel özelliği, biraz farklı şekillerde de olsa siber zorbalıkta da görülmektedir: (a) agresif davranış; (b) mağdur ve fail arasında bir güç dengesizliği ve (c) davranışların tekrar edilmesi. Ancak güç dengesizliği, siber alanda yüz yüze etkileşimde olduğundan biraz farklı olabilmektedir. Siber alanın doğası nedeniyle (özellikle sağladığı anonimlik), mağdur olarak yüz yüze kısıtlı güç sahibi bir çocuk, siber ortamlarda büyük bir güç (ve korku) sahibi olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle bu kişiler isimsiz olma, sahte bir kimliğe bürünme, söylenmeleri ve yalanları geniş kitlelere yayma ve her zaman bir kurbanı taciz edebilme yetisine sahip olma gücüne sahip olabilmektedirler.

Ek olarak, geleneksel zorbalık bir ya da iki defa değil, tekrarlanan bir davranış olarak tanımlanırken, bu tanım siber ortamlarda geçerli olamayabilir. Tek bir eylem (örneğin, nefret dolu bir e-posta veya kiş-

kırtıcı bir kısa mesaj), belirli bir zaman içerisinde yüzlerce veya binlerce çocuğa iletilebilir. Bir mağdurun bakış açısından bakıldığında, mağdur e-posta veya metin mesajını tekrar tekrar okuyabilmektedir ve bu durum mağdurun tekrar tekrar zorbalık hissetmesine yol açabilmektedir. Bu durum, mağdurun defalarca zorbalık hissedebileceğinin bir örneği olarak düşünülebilir.

Şüphesiz, isimlendirmelerin ve bu kısa açıklamanın gösterdiği gibi, geleneksel zorbalık ve siber zorbalık ortak özellikleri paylaşıyor olsa da açıkça birbirlerinden önemli şekillerde farklılık göstermektedir. Bu farklılıklardan dördünü tartışmak betimleyici olması bakımından önem arz etmektedir.

6.1. Tanıdık Düşman

Okul bahçesindeki zorba ne kadar kötü olursa olsun, en azından o bilinen bir varlıktır. Genellikle kolayca tespit edilebilir ve davranışı potansiyel olarak önlenebilir. Öte yandan, siber zorba genellikle isimlidir. Bu yüzden kurban, siber kabadayının tek bir kişi mi, yoksa bir grup insan mı olduğunu anlayamayabilir. Kız mı, erkek mi? Bir arkadaş mı yoksa düşman mı? Bir yabancı mı yoksa bir tanıdık mı? Daha yaşlı mı yoksa daha küçük biri mi? Okuldan veya başka bir yerden birisi mi? Bu sorulardan da hareketle, geleneksel zorbalığın siber zorbalıktan faileri bakımından farklılık gösterdiği görülmektedir.

6.2. Ulaşılabilirlik

Geleneksel zorbalık yöntemlerini kullanan çoğu çocuk okulda, okul otobüsünde ya da okula yürüyerek gidip gelirken çeşitli eylemler gerçekleştirmektedir. Zorbalık toplumun herhangi bir yerinde görülmesine rağmen, genellikle geleneksel zorbaların mağdurlarına erişebildiği belirli bir zaman dilimi bulunmaktadır. (Akranları tarafından zorbalığa maruz kalan çocukların çoğu, kardeşleri tarafından da zorbalık görmedikleri sürece, evde güvendedirler.) Öte yandan, siber zorbalar, her an zorbalık edebilmektedirler. Michigan Devlet Üniversitesi'nden Glenn Stutzky, "işkencecinize bağlı kalmak gibi" diyerek durumu iyi bir şekilde özetlemiştir (Meadows vd., 2005, s. 152). Aslında, çoğu siber zorbalık eylemi okulda değil okul dışında gerçekleşmektedir.

Siber zorbalığın okuldan ziyade okuldan uzakta gerçekleşmesi, okulların siber zorbalık durumlarına müdahale etmedeki rolünü de kısıtlamaktadır. Siber zorbalık okuldaki bilgisayarları kullanarak yapılmışsa, ancak o zaman okul yöneticileri cezai önlemler hayata geçirebilmektedirler. Elektronik şiddet okul dışından gerçekleştiği zaman, okul performansını ve ilişkilerini etkilese de okul personeli müdahale etmekten daha az sorumlu tutulmaktadır.

6.3. Yaptırım Korkuları

Geleneksel zorbalanın güçlerini kullanmalarının bir yolu, kimseye söylememeleri, para ödemeleri veya belirli görevleri yerine getirmeleri için mağdurlarını tehdit etmeleridir. Bu nedenle, geleneksel zorbalık kurbanları, başkalarına mağduriyetlerini anlatırlarsa zorbalık mağduriyetlerinin artacağından endişe duymaktadırlar. Her ne kadar intikam korkusu siber zorbalığa da eşlik etse de bilgisayar ve telefon kullanım haklarından mahrum edilmeleri birçok siber zorbalık mağduru için daha büyük sorun teşkil etmektedir. Çünkü çocuklarının siber şiddet kurbanı olduğunu duyan birçok ebeveyn için bu ilk bakışta en mantıklı ilk adımdır. Ancak, bilgisayarın ve cep telefonunun çocuğun sosyal yaşamının kilit unsurları olduğu göz önüne alındığında, teknoloji kullanım haklarından mahrum etmek, mağduru cezalandırmak anlamına gelmektedir.

6.4. Seyirci

Geleneksel zorbalık eylemlerinin çoğu, seyircilerin veya tanıkların rolünü üstlenen diğer kişilerin varlığında ortaya çıkmaktadır. Bu seyircilerden bazıları zorbayı tahrik etse veya kurbanı savunabilse de izleyici rolündekilerin çoğu sadece izlemek ve olaylara şahit olmakla yetinmektedir. İzleyiciler sessiz kalsalar bile varlıkları hem mağdur hem de fail bakımından çok şey ifade etmektedir. Fail için, pasif bir seyirci sessizliği genelde destek anlamına gelmektedir; mağdur için, izleyicinin yalnızca varlığı zaten acı verici ve küçük düşürücü bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Siber zorbalıkta, seyirciler farklı bir rol oynar ve bu kişiler istekli veya isteksiz olabilmektedirler. Bir seyircinin oynadığı rol, siber zorbalığın gerçekleştiği ortama göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, sohbet

odalarında bir izleyici, bir mağdur ile bir fail arasında bir şiddet eylemine şahit olabilir veya elektronik zorbalığa katılabilir. Her ne kadar ampirik verilere ihtiyaç duyulsa da siber zorbalığa maruz kalanların sonunda, siber zorbalıkta geleneksel zorbalardan daha fazla yer almalarının muhtemel olduğunu tahmin etmek güç değildir. Her şeyden önce, siber zorbalık ne fiziksel yetenekler ne de geleneksel zorbalık için gerekebilecek sosyal cesaret gerektirmektedir. Örneğin, yaşça büyük olmak siber zorbalıkta önemli değildir; küçük bir çocuk bir siber zorbalık ortamında kolayca kendine yer bulabilmektedir. İkincisi, internet ortamının sağladığı anonimlik ve hedefin insani tarafını unutmaya eğilimi, siber zorbalığa katılmayı geleneksel zorbalıktan daha kolay hâle getirmektedir.

7. DISINHİBİSYON OLGUSU VE SİBER ZORBALIK

İnternetin sağladığı anonimlik, insanların normalde yapmaya istekli olduklarından daha uç davranışlar göstermelerine yol açabilmektedir. İnsanlar, tanınmadıkları/bilinmedikleri zamanlarda, kimliklerinin bilindiği zamanlardakilere göre disinhibisyon olarak bilinen bir eylem örüntüsüyle, sık sık söyleyemeyecekleri ve yapmayacakları eylemleri gerçekleştirmektedirler. Sosyal psikoloji alanındaki klasik bir çalışmada; Williams, Harkins ve Latane (1981), katılımcıların; kendilerine kötülme, dışlama veya sosyal cezalandırma gibi yaptırımların uygulanmayacağını düşündüğü müddetçe, bir grup aktivitesinde harcadıkları çaba miktarının azaldığını tespit etmişlerdir. Ancak kimlikleri öğrenildikten sonra katılımcılar maksimum çaba harcamaya başlamaktadırlar. Gariptir ki, bazı bireylerin zorba olmalarını sağlayan onların gizli olabilmeleridir. Akranlarının çoğundan daha genç, fiziksel olarak daha zayıf olan çocuklar ve gençler, dışlanmaları nedeniyle okulda diğer öğrencilere göre daha az zorbalık eğilimi göstermektedirler.

İnsanların internette takma isimlerin arkasına zorba olarak saklanma olanakları nedeniyle, bazı kullanıcılar siber zorbalığı “zorbalığın korkakça biçimi” olarak nitelemişlerdir (Belsey, 2006). Diğerleri ise siber teknolojilerle ilişkili anonimliklerin failere “görünmezlik pelerini” ile hizmet ettiğini belirtmişlerdir (Carrington, 2006). Ceza tehdidi veya sosyal olarak onaylanmama korkuları olmadığında insanlar, eylemlerini normalde olduğundan daha ileri taşıyabilmektedirler. Ancak bu anonimlik gerçeklikten daha büyük bir yanılsamadır. Nancy Willard’ın

(2006) belirttiği gibi “insanlar bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanırken tamamen görünmez ya da isimsiz değildirler. Çoğu durumda, nereye giderse gitsinler ‘siber ayak izleri’ bırakmaktadırlar.” Teşhis edilmiş olsalar bile, failer daima hesaplarının başkaları tarafından kullandığını iddia ederek, herhangi bir kişisel sorumluluğa karşı koyabilmektedirler.

Elektronik iletişimin sağladığı anonimlik, ilk bakışta düşünülen hâminden çok daha büyük bir faktördür ve böylesine büyük bir korkutma etkisine sahip olan siber zorbalığın sebebi olabilmektedir. 3.700’den fazla ortaokul çocuğu arasında siber zorbalığın görülme sıklığının incelenmesiyle gerçekleştirilen bir araştırmada, bireylerin %50’ye yakını failin kimliğini bilmemektedir.

Bilindiği gibi siber zorbalık, yüz yüze etkileşimden ziyade teknoloji ile gerçekleştiğinden failer mağdurlarının duygusal tepkilerini görememektedirler. Yüz yüze yapılan etkileşimlerin birçoğunda insanlar, davranışlarının başkaları üzerindeki etkisini gördüklerinde davranışlarını değiştirebilmektedirler (örneğin; gerginlik, artan kaygı vb.). Başka bir deyişle, gerçek hayatta davranışlarımız çoğu zaman başkalarının duygusal tepkileri tarafından revize edilmektedir. Örneğin bir arkadaşımızla iyi-niyetli alay ettiğimizde, ama alayımızın yanlış yorumlandığı ya da çok ileri götürüldüğünü yüz ifadelerine dayanarak fark ettiğimizde, genellikle bu davranışımızı sonlandırarak özür dileriz. Ancak siber teknolojilerde karşımızdaki kişinin genellikle duygusal tepkilerini göremediğimizden, davranışlarımızı ayarlayabildiğimiz duygusal bir ölçüt bulunmamaktadır.

Diğer bireylerin duygusal tepkisini anlayamama durumu hem mağdur hem de zorbada görülmektedir. Mağdurların, maruz kaldığı mesajları yorumlamak için kullanabilecekleri bağlamsal ipuçları çok zayıftır. Yüz yüze etkileşimde kurbanlar, zorbalanın potansiyel eylemlerinin gerçekten dalga geçmek için mi yoksa ciddi bir eylem için mi olduğunu anlamak için zorbalanın yüz ifadelerini tarayabilmektedirler. Göz kırpmaları, gülümsemeler veya benzeri eşlik eden fiziksel dalgalanmalar, bir dalga geçme/latife yapma eyleminin sosyal doğasıyla ilgili bilgileri hedefe iletebilmektedir. Bununla birlikte, elektronik ortamda iletişim kurarken, mağdurlar zorbalanın yüzlerini görememektedirler. Dolayısıyla, failin niyetlerini sözsüz davranış eylemleri üzerinden “okuma” araçları bulunmamaktadır. Kruger ve arkadaşlarının (2005) belirttiği gibi, “Bu sınırlamanın, iletişimsizlik bakımından ve özellikle de bu iletişim eksikliği konusundaki farkındalık eksikliği için verimli bir zemin

oluşturması muhtemeldir.”

İnsanların e-posta yoluyla ne kadar iyi iletişim kurduklarını düşündükleri ve gerçekte ne kadar iyi iletişim kurdukları arasındaki uyumsuzluğu araştıran iki çalışmada Kruger ve arkadaşları (2005), insanların e-posta yoluyla gerçekte olduğundan daha iyi iletişim kurduğuna inandıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalardan birinde, 12 katılımcıdan, verilen 10 konunun her biri hakkında (örneğin; buluşma, Yunan yaşamı vb.) iki görüş yazmaları istenmiştir. İfadelerden birisi ciddi, diğeri alaycı bir ifade olacak şekilde tasarlanmıştır. Cümleler daha sonra ifadelerden hangisinin ciddi hangisinin alaycı olduğunu tespit etmeleri için başka bir katılımcıya e-posta ile gönderilmiştir. Katılımcılar yazdıkları ifadelerin %97’sinin alıcı tarafından doğru bir şekilde tanımlanacağını tahmin etmelerine rağmen, sadece %84’ü doğru bir ciddi/alaycı etiketlemesi yapabirmiştir. Araştırmacılar, e-posta gönderenlerin yüksek özgüvenleri nedeniyle iletişim kurma yeteneklerini algılamak abartılı düşündüklerini tespit etmişlerdir; başka bir ifadeyle, bir mesajın kendilerine net görünmesi sonucunda başkalarına da net görüneceğine inanmışlardır. E-posta yoluyla iğneleme cümlelerini iletmişimizde, cümleleri yazarken kullandığımız alaycı dili “duyumsayabiliriz”. Ancak, aynı alaycı dili alıcı anlayamayabilir. Bu nedenle e-posta veya anlık mesajlaşma yoluyla “masum” bir şekilde başlayan eylem, amaçlanan yöntemden daha farklı bir etkiyle sonuçlanabilmektedir. Sonuç olarak, nefret söylemi veya başka tür bir siber zorbalık örneği ortaya çıkabilmektedir.

8. SONUÇ VE TARTIŞMA

Teknolojinin hızla ilerlemesi ve beraberinde baş döndürücü bir çeşitlilikle hayatımıza giren iletişim yöntemleri, sağladığı kolaylıklar kadar bir dizi kaçınılmaz tehlikeyi de gündeme getirmiştir. Bu tehlikelerin birçoğu, teknolojik gelişmelerin bu denli hayatımıza dâhil olmasından önce zaten sorun teşkil eden bazı davranış pratiklerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Okullarda görülen ve “akran zorbalığı” olarak adlandırılan eylemler, teknolojik gelişmelerle düzlem ve yöntem değiştirerek “siber zorbalık” adını almıştır.

Yaman ve Peker’e (2012) göre siber zorbalık yönteminde “Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak başkalarına zarar vermek isteyen kişiler kısa bir süre içinde çok sayıda kişiye ulaşabilirler. Bu

durum birçok insanın siber zorbalığa maruz kalma açısından risk altında olduğunu göstermektedir. Özellikle okullarda öğrenciler bu araçları; eğlenmek, şakalaşmak veya intikam almak için kullanabilirler.” Bu tespitten de anlaşılacağı üzere, zorbalık eylemleri sadece okul çevresiyle sınırlı kalmamakta; okul dışında ve sürekli bir hâl alabilmektedir.

Ülkemizde ve dünyanın birçok ülkesinde yapılan akademik çalışmalar göstermektedir ki; siber zorbalık hem mağdurun hem de zorbanın sürekli rol değiştirebildiği ve daima seyircilerin bulunduğu davranışsal bir süreçtir. Geleneksel zorbalıktan bu yönüyle farklılaşan siber zorbalık birçok sosyolojik ve psikolojik etmene sahiptir.

Siber zorbalığın önlenmesinde, bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılmaya başlandığı yaş aralığı itibariyle, siber zorbalık farkındalık eğitiminin hem okul içinde eğitimlerinin bir parçası olarak, hem de okul dışında toplumun tüm bireylerine yönelik yaygın eğitimler yordamıyla verilmesi önemli bir yer teşkil etmektedir. Siber zorbalıkla mücadelenin tıpkı “sağlıklı yaşam” idealinde olduğu gibi, önleyici eylemlerle mümkün olduğu düşüncesinden hareketle, Erciyes Üniversitesi tarafından yürütülen HD-LIFE Projesi hem öğrencilere hem de ebeveynlere yönelik “internetin sağlıklı kullanımı” konusunda geliştirici eğitimler vermeyi amaçlamaktadır (<http://hdlife.erciyes.edu.tr/index.php>). Bu proje kapsamında hazırlanarak yayımlanan Resim 1’de görülen bilgilendirici posterde, Siber zorbalığın ne olduğu, nasıl tespit edilebileceği ve tespiti hâlinde hangi yolların izleneceği konusunda detaylı bilgi paylaşımı amaçlanmıştır.

Bu tür yaygın eğitim faaliyetlerinin artırılması, iletişim teknolojilerinin bilinçli kullanımını sağlayarak, siber ortamlarda karşılaşılan istenmeyen eylemlerin önlenmesinde ve zararlarının azaltılmasında önemli rol oynayabilir.

Çeşitli akademik çalışmalarda elde edilen bulgular, her yaş gurubundan internet kullanıcısının siber zorbalık eylemlerinin kurbanı olabileceğini göstermektedir. Siber suçlardan biri olarak dünya çapında kabul gören siber zorbalık ve ortaya çıkarılabileceği potansiyel risklerle başa çıkmanın en etkili yöntemi şüphesiz internet kullanıcılarının tamamını kapsayan eğitim faaliyetleridir. Bilinçli internet kullanım pratiklerini kazandırmaya yönelik eğitici faaliyetler, yasak koyucu veya kısıtlayıcı yaklaşımdan çok daha başarılı sonuçlar verebileceğinden; internet kullanımının başladığı yaşlardan itibaren tüm eğitim-öğretim

kademelerinde sürdürülmelidir.

Günümüzde birçok eğitim ortamında her yaşta internet kullanıcılarına yönelik “Medya Okuryazarlığı” faaliyeti; internet kullanımı, içerik üretimi ve paylaşımı, içerik okuma ve yorumlama gibi etkinlikler siber zorbalık eylemleri gibi çevrim içi riskleri önlemede büyük önem taşımaktadır. Tüm eğitim kademelerinde öğretilmeye başlanan bu beceri, çevrim içi ortamları kullanım tekniklerini öğretmenin yanı sıra; öğrenicilere çevrim içi etik kurallarını da benimseterek, siber zorbalıkla mücadelede öz farkındalık geliştirme süreçlerine katkı sağlamış olacaktır.

NELER OLUYOR?

Siber Zorbalık

NEDİR BU?

Teknolojinin, başka birini taciz etmek, tehdit etmek, utandırmak veya hedef almak için kullanılmasıdır.

NASIL TESPİT EDİLİR?

Telefon veya internet kullanımından rahatsızlık veya olağandışı sessizlik.	Zorbalık üzerine tartışmalardan kaçınmak.	Anlık ileti, metin veya e-posta alırken gergin davranış.
Cihazı gizli tutma veya aşırı koruyucu olma.	Okul notlarında değişim veya ders çalışırken odaklanma eksikliği.	Okula gitmede isteksizlik.

NELER YAPABİLİRSİNİZ?

1. Kanıtları kaydedin
2. Yardım için iletişime geçin
3. Hesabınızı koruyun
4. Kişiyi durmasını söyleyin
5. Mevcut teknik araçları kullanın
6. Yanıt vermeyin ya da misilleme yapmayın
7. Bunun sizin hatanız olmadığını bilin
8. Tanıdığınız birine zorbalık ediliyorsa harekete geçin

Marta Solé Arndet i Laura Mateo Muñoz Assignatura: Alfabetització Digital – Xarxes
Grup D2, Curs 2018-2019 Grup Mestre d'Educació Infantil/Primària
FACULTAT D'EDUCACIÓ 2018-1-TR01-KA201-058610

Resim 1. HD-LIFE Projesi, bilgilendirici poster

Not: Bu çalışmada Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütölmekte olan Erasmus+ Programı Okul Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Eylemi kapsamında desteklenen “Öğrenciler için Sağlıklı Dijital Yaşam” başlıklı projenin (<http://hdlife.erciyes.edu.tr/>) veri tabanından yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aftab, P. (2006). <http://www.wiredsafety.net>.
- Agatston, P. W., Kowalski, R. ve Limber, s. (2007). Students' perspectives on cyberbullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), S59-S60.
- Arıca, O., Kınay, H. ve Tanrıku, T. (2012). Siber zorbalık ölçeğinin ilk psikometrik bulguları. *HAYEF Journal of Education*, 9(1), 101-114.
- Aslan, A. ve Doğan, B. Ö. (2017). Çevrimiçi şiddet: Bir siber zorbalık alanı olarak "Potinss" örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, (27), 95-119.
- Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Raporu, (1997).
- Baştürk Akca, E., Sayimer, İ. ve Ergül, s. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara örneği. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 5(10), 44-45.
- Belsey, B. (2006). Cyberbullying: An emerging threat to the "always-on" generation. <http://www.cyberbullying.ca>.
- Camodeca, M. ve Goossens, F. A. (2005). Aggression, social cognitions, anger, and sadness in bullies and victims. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 186-197.
- Black's Law Dictionary (2004), 8th ed., B. A. Garner (Ed.). St. Paul, MN: West Group.
- Carrington, P. M. (2006, June 6). *Internet increases cyberbullying*. [fhttp://timesdispatch.com/servlet/Satellite?pagename=Common%2FMSGArticle%2FPri](http://timesdispatch.com/servlet/Satellite?pagename=Common%2FMSGArticle%2FPri) Erişim tarihi: 28.09.2019
- Catalano, S., Smith, E., Snyder, H. ve Rand, M. (2009). Female victims of violence. U.S. Department of Justice Office of Justice Programs.
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality & Individual Differences*, 24, 123-130.
- Ergüç, s. (2008). *Türk bankacılık sisteminde internet bankacılığı ile yapılan dolandırıcılıklar ve bilişim suçları hukuku*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Enstitüsü, İstanbul
- Farmer, T. W., Petrin, R., Brooks, D. S., Hamm, J. V., Lambert, K. ve Gravelle, M. (2012). Bullying involvement and the school adjustment of rural students with and without disabilities. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 20(1), 19-37.
- FBI: Blogging can be dangerous (2005, October 30). <http://www.bloggersblog.com/familyblogs> Erişim tarihi: 28.09.2019.
- Fein, R., Vossekuil, B., Pollack, W., Borum, R., Modzeleski, W. ve Reddy, M. (2002). *Threat assessment in schools: A guide to managing threatening situations and to creating safe school climates*. Washington, DC: U.S. Department of Education, Office of Elementary and Secondary Education, Safe and Drug-Free Schools Program and U.S. Secret Service, National Threat Assessment Center.
- Finkelhor, D., Ormrod, R., Turner, H. ve Hamby, s. L. (2005). The victimization of children and youth: A comprehensive, national survey. *Child Maltreatment*, 10, 5-25.

- Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K., & Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *The Journal of Early Adolescence*, 21(1), 29-49.
- Health Resources and Services Administration (2006). *Take a stand, lend a hand: Stop bullying now*. <http://stopbullyingnow.hrsa.gov/adult/indexAdult.asp?Area=cyberbullying> Erişim tarihi: 18.09.2019
- <http://hdlife.erciyes.edu.tr/index.php>, Erişim tarihi: 28.09.2019.
- Internet bullies: The growing problem of internet bullying and “flaming.” (2006, August). Er. Tar. 28 Ekim 2019: http://www.safesurfers.org/chat_room_flaming.htm.
- Kruger, J., Epley, N., Parker, J. ve Ng, Z. (2005). Egocentrism over e-mail: Can we communicate as well as we think? *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 925–936.
- Kowalski, R. M. ve Limber, s. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of adolescent health*, 41(6), S22-S30.
- Lackner, E., Lucas, B. ve Reid, R. (2006). Cunning linguist: In Hellekson, K. & Busse, K. (Eds.). *Fan fiction and fan communities in the age of the internet*: New Essays. Jefferson, NC: McFarland.
- Levine, B. (2006). Taking on the cyberbullies. http://www.newsfactor.com/story.xhtml?story_id=43130 Erişim tarihi: 20.09.2019,
- Li, Q. (2008). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimization. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4).
- Meadows, B., Bergal, J., Helling, S., Odell, J., Piligan, E., Atlast, D., et al. (2005, March 14). The web: The bully’s new playground. *People*, 63(10), 152-155.
- Nocentini, A., Calmaestra, J., Schultze-Krumbholz, A., Scheithauer, H., Ortega, R. ve Menesini, E. (2010). Cyberbullying: Labels, behaviours and definition in three European countries. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 20(2), 129-142.
- Patchin, J. W. ve Hinduja, s. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A pre-liminary look at cyber bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 148–169.
- Peker, A. (2015). Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık statülerini yordayan risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 22-24
- Peker, A., Eroğlu, Y. ve Ada, Ş. (2012). Ergenlerde siber zorbalığın ve mağduriyetin yordayıcılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. <http://hdlife.erciyes.edu.tr/index.php#nav-veritabani> Erişim tarihi: 23 Ekim 2019.
- Pempek, T. A., Yermolayeva, Y. A. ve Calvert, s. L. (2009). College students’ social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 227-238.
- Pham, A. (2002, September 9). Enter the “griefers.” *Chicago Tribune*. http://www.gamegirladvance.com/archives/2002/09/09/enter_the_griefers.html Erişim tarihi: 23 Ekim 2019.

- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London; Philadelphia, PA: J. Kingsley
- Ross, s. W., Horner, R. H. ve Higbee, T. (2009). Bully prevention in positive behavior support. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 42(4), 747-759.
- Salı, J., Başak, B. ve Akca, E. (2015). Türkiye’de Ortaokul Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 109-130, Er. Tar. 28 Ekim 2019, <http://hdlife.erciyes.edu.tr/index.php#nav-veritabani>.
- Shariff, s. ve Gouin, R. (2005, September). Cyber-dilemmas: Gendered hierarchies, free expression and cyber-safety in schools. In Oxford Internet Institute conference at Oxford University, Oxford, UK. Retrieved November (Vol. 20, No. 2007, pp. 147-154).
- Slonje, R. ve Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?. *Scandinavian journal of psychology*, 49(2), 147-154.
- Smith, P. K., Talamelli, L., Cowie, H., Naylor, P. ve Chauhan, P. (2004). Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying (2004). *British Journal of Educational Psychology*, 74, 565–581.
- Swinford, s. (2006, June 4). *Focus: The school bully is moving into cyberspace*. <http://www.timesonline.co.uk/article/0,2087-2209828,00.html> Erişim tarihi: 15.09.2019
- TÜİK (2013). *06-15 Yaş grubu çocuklarda bilişim teknolojileri kullanımı ve medya*. Haber bülteni no:15866, 22 August 2013.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Cambridge, MA: Blackwell. ED.
- Vivolo-Kantor, A. M., Martell, B. N., Holland, K. M. ve Westby, R. (2014). A systematic review and content analysis of bullying and cyber-bullying measurement strategies. *Aggression and violent behavior*, 19(4), 423-434.
- Yaman, E. ve Peker, A. (2012). The perceptions of adolescents about cyberbullying and cybervictimization. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11(3), 819-833.
- Willard, N. (2006). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social cruelty, threats, and distress*. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use.
- Williams, K. D., Cheung, C. K. ve Choi, W. (2000). Cyberostracism: effects of being ignored over the Internet. *Journal of personality and social psychology*, 79(5), 748.
- Williams, K., Harkins, s. ve Latané, B. (1981). Identifiability as a deterrent to social loafing: Two cheering experiments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 303–311.
- <http://mediasmarts.ca/digital-media-literacy/digital-issues/cyberbullying/who-cyberbullies-why>
- www.bullying.org
- www.cyberbullying.ca
- <https://digitalage.com.tr/youtube-kullanici-sayisi-verilerini-acikladi/>
- www.netlingo.com

CYBERBULLYING

Extended Abstract

The speed of technological transformation has brought along a lot of practical changes however it has also significantly affected social dynamics. Not only the speed of access to information saved the processing and sharing of knowledge from the limitations of space and time to a certain extent, but it has also made the world a small village. Almost all the developments in this small village started to reach all the members of the society through online fields in a very short time. While technology molds every area of life with considerable speed and magnitude, it has left effective traces in communication methods and time-consuming communication processes have evolved into second-hand actions. Approximately 15-20 years ago, new communication technologies, which brought media that were not mentioned in our daily lives, brought many questions and problem areas that continue to be the subject of the studies of today's academics. The rapid development and widespread use of communication technologies have also brought new dimensions to numerous usual problems, and it has become inevitable to identify these problems and develop solution actions accordingly. The act of "bullying" as an example of this situation has been affected by this rapid change and evolved into "cyberbullying" by means of space and methods that do not conform to the traditional definition of peer bullying".

The absence of a special age group affected by cyberbullying actions makes it necessary to investigate a problem that differs significantly from traditional "schoolyard" bullying. According to the data released by the Turkey Statistics Institution, internet access in Turkey was found to be 6 years of age (TÜİK, 2013). From this point of view, observing cyberbullying among secondary school students, investigating the frequency and discussing their effects constitute an important field of study. Peker (2015) in his study investigating the risk factors of secondary school students being affected by cyberbullying acts, 37% of the students were not involved in cyberbullying, 17% were exposed to cyberbullying, 10.5% of them were in cyberbullying group and 35% of students were both cyberbully and victim. According to Akça (2015), 17% of the students are cyber victims and 14.5% are in the cyberbullying group.

It has been considered beneficial to determine what kind of actions (eg e-mail, chat rooms, social media, etc.) and what kind of behaviors can be called cyberbullying. First, a discussion of behaviors that could be considered as cyberbullying, regardless of the method by which they were made, has been discussed. Next, the most commonly used cyberbullying behaviors were examined.

Although there are different personality traits that can be mutually shared by cyberbullying individuals, it is probably not possible to recognize cyberbullying with a “single“ profile. Some cyberbullies are mistakenly involved in electronic violence, unaware that their action is actually cyberbullying”, especially when they respond to negative comments that are sent to them in emails or as instant messages. However, other individuals engaging in cyberbullying hurt and humiliate their victims. Nevertheless, some children and young people who are acting as cyberbullies think it would be fun to send messages containing threats or insults to someone. The purpose of the acts of bullies in this group is to alleviate their own problems rather than to think about the effects of their behavior on their victims.

Academic studies conducted in our country and in many countries all over the world show that; cyberbullying is a behavioral process in which both the victim and the bully can constantly change roles and there are always spectators. The cyberbullying, which differs from traditional bullying in this aspect, has many sociological and psychological factors.

Findings from various academic studies indicate that internet users of all age groups may be the victims of cyberbullying. One of the most effective methods of dealing with cyberbullying and potential risks that are accepted worldwide as one of the cybercrime is undoubtedly education activities covering all internet users. Since educational activities aimed at acquiring conscious internet use practices can yield far more successful results than prohibiting or restrictive approaches; education regarding safe Internet use should be continued at all levels of education.

“Media Literacy” activities for Internet users of all ages in many educational environments; activities such as effective Internet use, content production and sharing, reading and interpreting online content are crucial in preventing online risks such as cyberbullying. These skills which have begun to be taught at all levels of education in schools

located in Turkey, as well as teaching online use techniques; will also contribute to their self-awareness in the fight against cyberbullying by adopting online ethical rules.

